

اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان تهران

گزارش نهایی طرح پژوهشی

**آسیب شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی
در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)**

کد طرح در سامانه سمات:

۱۹۲۳۹-۲۱۲۲۱۴

مجری:

دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود

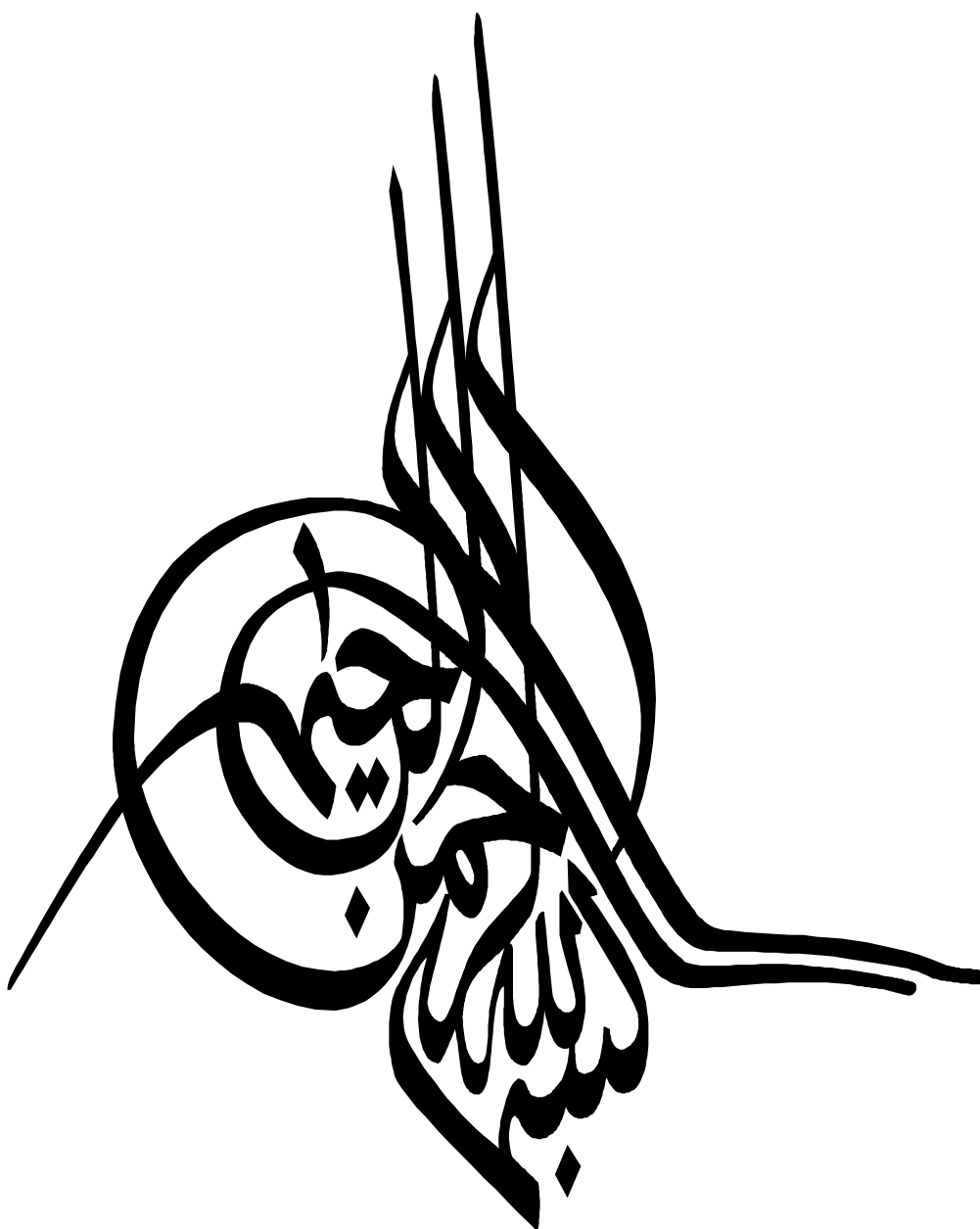
دکتر سیدحسین حسینی

همکاران طرح:

دکتر علی شیخ حسینی، دکتر مهدی سلیمانی خوئینی، دکتر محمد مهدی دوالی،

دکتر پیمان دل‌سیناء، حسن سیدی

بهمن‌ماه ۱۳۹۹

سپاسگزاری

پس از حمد و ستایش پروردگار متعال، از همکاری مدیرکل محترم امور اقتصادی و دارایی استان تهران سرکار خانم دکتر فرزانه دهنادی و معاونین محترم ایشان که در اجرای طرح پژوهشی و گردآوری داده‌ها کمال همکاری و حمایت را داشتند صمیمانه قدردانی می‌گردد. همچنین از جناب آقای امیرعباس رضازاده معاون محترم نظارت مالی و رئیس خزانه معین استان تهران به جهت تسهیل در فرآیند جمع‌آوری داده‌ها سپاسگزاری می‌گردد و در آخر از ذیحسابان محترم اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان تهران برای همکاری صمیمانه‌شان در اجرای طرح پژوهشی تشکر می‌گردد.

چکیده

دولت برای اداره خود و تأمین برخی از زیرساخت‌های اساسی مخارج چشمگیری را متحمل و اقدام به خرید انواع کالاها و خدمات می‌کند. تدارکات عمومی سهم قابل توجهی در اقتصاد کشور دارد و اگر این تدارکات با هزینه کم و کیفیت بالا انجام شود برای دولت، مردم، بخش خصوصی و توسعه کشور مفید است. با توجه به همین اهمیت، گام‌هایی در جهت شفاف‌سازی و رقابتی ساختن فرآیندهای برگزاری مناقصات و مزایده‌ها از جمله راه‌اندازی سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) برداشته شده است. حوزه معاملات دولتی هیچ‌گاه از گزند رفتارهای غیر قانونی که به منظور کسب منفعت از این‌گونه معاملات صورت می‌گرفته، مصون نبوده است. قانونگذار به همین منظور و برای کاهش احتمال بروز این‌گونه رفتارها، رعایت تشریفات خاصی را برای انجام این معاملات مقرر نموده است.

این پژوهش با هدف آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) انجام شده است. روش پژوهش از نوع ترکیبی و با استفاده از تحلیل محتوا انجام شده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزار مصاحبه به منظور شناسایی و کسب نظر خبرگان بهره برده شده است. همچنین به منظور آزمایش الگو، از پرسشنامه و برای تحلیل داده‌ها از مدلسازی معادلات ساختاری استفاده شده است. داده‌ها توسط کدگذاری تحلیل و پس از آزمایش الگو، نتایج پژوهش ارائه گردید. یافته‌ها نشان می‌دهد آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد شامل آسیب‌های ساختاری، آسیب‌های رفتاری و آسیب‌های زمینه‌ای است. همچنین نتایج نشان می‌دهد آسیب‌های ساختاری شامل نقص سیستم ارزیابی عملکرد و نظارت موثر، کم توجهی به صرف و صلاح کشور، کامل نبودن فرآیندهای سامانه و تناقضات موجود در قوانین و مقررات مربوط، آسیب‌های رفتاری شامل فساد برنامه‌ریزی شده و سهل‌انگاری و خسارت زدن غیر عمد به دولت و آسیب‌های زمینه‌ای شامل عوامل و شرایط سیاسی و امنیتی کشور، عوامل و شرایط اجتماعی و فرهنگی کشور و عوامل و شرایط اقتصادی، فن‌آوری و بوروکراسی کشور است.

واژگان کلیدی: آسیب‌شناسی، تدارکات عمومی، سامانه ستاد، معاملات دولتی.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده	ث
فصل اول: کلیات پژوهش	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۱-۲- بیان مسئله	۳
۱-۳- اهمیت و ضرورت پژوهش	۶
۱-۴- اهداف پژوهش	۷
۱-۵- سؤالات پژوهش	۷
۱-۶- چارچوب نظری پژوهش	۸
۱-۷- دامنه پژوهش	۱۶
فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش	۱۷
۱-۲- مقدمه	۱۸
۲-۲- ادبیات آسیب‌شناسی	۱۹
۲-۲-۱- تعاریف و مفاهیم آسیب‌شناسی	۱۹
۲-۲-۲- مفاهیم کاربردی مرتبط با آسیب‌شناسی	۲۳
۲-۲-۳- الگوها و مدل‌های آسیب‌شناسی	۲۴
۲-۳- معاملات دولتی در قوانین و مقررات ایران	۲۸
۲-۴- معاملات دولتی، فرآیند و انواع آن	۴۰
۲-۴-۱- مفهوم معاملات دولتی	۴۰
۲-۴-۲- اهداف سیستم معاملات دولتی	۴۱
۲-۴-۳- انواع معاملات دولتی	۴۲
۲-۴-۴- فرآیند معاملات دولتی	۴۵
۲-۵- سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)	۴۸
۲-۵-۱- قوانین و مقررات سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)	۵۰
۲-۵-۲- شرایط احراز تامین کنندگان	۵۱
۲-۵-۳- عضویت در سامانه و حق عضویت	۵۱
۲-۵-۴- کارمزد معاملات در سامانه	۵۲

۵۳	۲-۵-۵- تعهدات تامین کننده / مناقصه گر
۵۵	۲-۵-۶- تعهدات مزایده گر
۵۶	۲-۵-۷- تعهدات دستگاه های اجرایی و معامله کنندگان بخش عمومی
۵۸	۲-۵-۸- اختیارات و تعهدات سامانه تدارکات الکترونیکی دولت
۶۵	۲-۶-۶- فرآیند معامله در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)
۶۶	۲-۶-۱- زیر سامانه خرید جزئی و متوسط
۶۷	۲-۶-۲- زیر سامانه مناقصه
۶۹	۲-۶-۳- زیر سامانه مزایده
۷۱	۲-۶-۴- کاربران زیر سامانه های ستاد
۷۸	۲-۷-۷- پیشینه تحقیقات انجام شده
۷۸	۲-۷-۱- پیشینه تحقیقات انجام شده در داخل کشور
۹۰	۲-۷-۲- پیشینه تحقیقات انجام شده در خارج کشور
۹۴	فصل سوم: روش شناسی پژوهش
۹۵	۳-۱- مقدمه
۹۵	۳-۲- روش پژوهش
۹۶	۳-۲-۱- مبانی فلسفی پژوهش
۹۷	۳-۲-۲- جهت گیری پژوهش
۹۸	۳-۲-۳- رویکرد پژوهش
۹۸	۳-۲-۴- نوع پژوهش
۱۰۰	۳-۲-۵- هدف پژوهش
۱۰۱	۳-۲-۶- شیوه های گردآوری داده ها
۱۰۱	۳-۳- فرآیند اجرایی پژوهش
۱۰۳	۳-۴- روش ها و ابزار گردآوری داده ها
۱۰۶	۳-۴-۱- روایی ابزارهای اندازه گیری
۱۰۸	۳-۴-۲- پایایی ابزارهای اندازه گیری
۱۱۱	۳-۵- جامعه آماری و نمونه آماری
۱۱۱	۳-۵-۱- جامعه آماری
۱۱۳	۳-۵-۲- حجم نمونه آماری و روش نمونه گیری
۱۱۴	۳-۶- روش های تجزیه و تحلیل داده ها

فصل چهارم: تحلیل یافته‌ها و ارائه الگو	۱۲۱
۴-۱- مقدمه	۱۲۲
۴-۲- توصیف اطلاعات جمعیت‌شناسی پژوهش	۱۲۲
۴-۳- تحلیل داده‌های کیفی پژوهش	۱۲۳
۴-۳-۱- کدگذاری داده‌های کیفی	۱۲۴
۴-۳-۲- تشریح ابعاد یا مضامین فراگیر	۱۲۸
۴-۴- تست اجرایی و تعیین روایی الگو (مدل‌سازی معادلات ساختاری)	۱۳۸
۴-۴-۱- آمار توصیفی نمونه آماری	۱۳۹
۴-۴-۲- بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها (آزمون KS)	۱۴۵
۴-۴-۳- بررسی کفایت نمونه‌گیری (آزمون‌های آماری KMO و بارتلت)	۱۴۶
۴-۴-۴- مدل‌های اندازه‌گیری - تحلیل عاملی تاییدی (CFA)	۱۴۷
۴-۴-۵- برازش کل الگو	۱۵۳
۴-۵- مدل معادلات ساختاری (SEM)	۱۵۴
فصل پنجم: بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها	۱۵۷
۵-۱- مقدمه	۱۵۸
۵-۲- یافته‌ها و نتیجه‌گیری	۱۵۹
۵-۳- پیشنهادات	۱۶۲
۵-۴- محدودیت‌های پژوهش	۱۶۹
منابع و مآخذ	۱۷۰
پیوست اول) پرسشنامه	۱۷۷
پیوست دوم) خروجی‌های نرم‌افزار SPSS و AMOS	۱۸۱

فهرست جدول‌ها

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲: الگوها و مدل‌های آسیب‌شناسی	۲۷
جدول ۲-۲: ارتباطات و تعاملات ستاد	۴۹
جدول ۳-۲: معماری سامانه تدارکات الکترونیکی دولت	۵۰
جدول ۴-۲: انواع معاملات تحت پوشش سامانه ستاد	۶۰
جدول ۵-۲: تبادل سیستمی اطلاعات با سایر سامانه‌ها	۶۱
جدول ۶-۲: آمار ثبت‌نام دستگاه‌های اجرایی تا پایان شهریور ۱۳۹۹	۶۲
جدول ۷-۲: آمار ثبت‌نام کاربران بخش خصوصی تا پایان شهریور ۱۳۹۹	۶۲
جدول ۸-۲: تعداد کل معاملات برگزار شده تا پایان شهریور ۱۳۹۹	۶۳
جدول ۹-۲: حجم ریالی کل معاملات برگزار شده تا پایان شهریور ۱۳۹۹	۶۳
جدول ۱۰-۲: آمار معاملات تا پایان شهریور ۱۳۹۹	۶۴
جدول ۱۱-۲: فرآیندهای ستاد	۶۵
جدول ۱۲-۲: پوشش انواع معاملات در ستاد	۶۶
جدول ۱۳-۲: فرآیند خرید جزئی و متوسط در ستاد	۶۷
جدول ۱۴-۲: فرآیند مناقصه در ستاد	۶۹
جدول ۱۵-۲: فرآیند مزایده در ستاد	۷۰
جدول ۱۶-۲: کاربران سامانه خرید جزئی و متوسط	۷۱
جدول ۱۷-۲: کاربران سامانه مناقصه	۷۳
جدول ۱۸-۲: کاربران سامانه مزایده	۷۶
جدول ۱۹-۲: مطالعات پیشین داخلی در حوزه ادبیات پژوهش	۸۲
جدول ۲۰-۲: مطالعات پیشین خارجی در حوزه ادبیات پژوهش	۹۱
جدول ۱-۳: فهرست سوال‌های اصلی مصاحبه	۱۰۵
جدول ۲-۳: جدول توافقی در محاسبه ضریب کاپا	۱۱۰
جدول ۳-۳: آزمون کاپا برای بررسی پایایی کدگذاری مصاحبه اول	۱۱۰
جدول ۴-۳: آزمون کاپا برای بررسی پایایی کدگذاری مصاحبه دوم	۱۱۱
جدول ۵-۳: ضریب آلفای کرونباخ	۱۱۱
جدول ۶-۳: ویژگی‌ها (ملاک و معیار) انتخاب مصاحبه‌شوندگان	۱۱۲
جدول ۷-۳: مشخصات مصاحبه‌شوندگان	۱۱۲

جدول ۴-۱: مشخصات جمعیت شناختی مصاحبه‌شوندگان	۱۲۲
جدول ۴-۲: کدهای مربوط به مضامین پایه (مفهوم) و مضامین سازمان‌دهنده (مقوله)	۱۲۵
جدول ۴-۳: مضامین سازمان‌دهنده (مقوله) مرتبط با مضامین فراگیر (ابعاد)	۱۲۸
جدول ۴-۴: جنسیت پاسخگوها	۱۳۹
جدول ۴-۵: وضعیت تاهل پاسخگوها	۱۴۰
جدول ۴-۶: میزان تحصیلات پاسخگوها	۱۴۱
جدول ۴-۷: سابقه خدمت پاسخگوها	۱۴۲
جدول ۴-۸: مدت زمان فعالیت (تجربه) پاسخگوها در ستاد	۱۴۳
جدول ۴-۹: فراوانی نقش کاربری پاسخگوها در سامانه ستاد	۱۴۴
جدول ۴-۱۰: نتایج آزمون کلموگروف - اسمیرنوف	۱۴۵
جدول ۴-۱۱: نتایج شاخص KMO و آزمون بارتلت	۱۴۶
جدول ۴-۱۲: شاخص‌های برازش برای تأیید مدل‌های اندازه‌گیری و الگوی ساختاری پژوهش ..	۱۴۸
جدول ۴-۱۳: شاخص‌های برازش الگوی ساختاری پژوهش	۱۵۴
جدول ۴-۱۴: مقادیر رگرسیونی تخمین مسیرهای بین متغیرهای الگو	۱۵۴

فهرست تصاویر و نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۳-۱: پیاز فرآیند پژوهش	۹۷
نمودار ۳-۲: مراحل اجرایی پژوهش	۱۰۳
نمودار ۳-۳: الگوی اعتباربخشی به یافته‌های پژوهش	۱۰۸
نمودار ۴-۱: الگوی اولیه شبکه مضامین	۱۳۷
نمودار ۴-۲: فراوانی پاسخگوها براساس جنسیت	۱۳۹
نمودار ۴-۳: فراوانی پاسخگوها براساس وضعیت تاهل	۱۴۰
نمودار ۴-۴: فراوانی میزان تحصیلات پاسخگوها	۱۴۱
نمودار ۴-۵: فراوانی سابقه خدمت پاسخگوها	۱۴۲
نمودار ۴-۶: فراوانی مدت زمان فعالیت (تجربه) پاسخگوها در ستاد	۱۴۳
نمودار ۴-۷: فراوانی نقش کاربری پاسخگوها در سامانه ستاد	۱۴۴
نمودار ۴-۸: مدل اندازه‌گیری آسیب‌های ساختاری (تحلیل عاملی تاییدی)	۱۴۹
نمودار ۴-۹: مدل اندازه‌گیری آسیب‌های رفتاری (تحلیل عاملی تاییدی)	۱۵۰
نمودار ۴-۱۰: مدل اندازه‌گیری آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی (تحلیل عاملی تاییدی)	۱۵۱
نمودار ۴-۱۱: مدل اندازه‌گیری آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد	۱۵۳
نمودار ۴-۱۲: مسیر مدل معادلات ساختاری	۱۵۶

فصل اول

کلیات پژوهش

دولت‌ها در سراسر جهان برای اداره خود و تأمین برخی از زیرساخت‌های اساسی مخارج چشمگیری را متحمل می‌شوند. دولت‌ها برای تأمین ملزومات اداری و مبلان دفتری خود و همچنین تعمیر و نگهداری ساختمان‌ها و تجهیزات دولتی اقدام به خرید انواع کالاها و خدمات می‌کنند. دولت‌ها برای درک بهتر امور واقع و اتخاذ سیاست‌ها و برنامه‌های هدفمند از مشاوره بخش خصوصی سود می‌برند و همچنین برای احداث ساختمان‌ها و بنای تأسیسات، ایجاد زیرساخت‌ها و توسعه زیربناها و در برخی کشورها برای تأمین آب و برق و گاز و مخابرات اقدام به انعقاد قرارداد پیمانکاری می‌کنند. مجموع این معاملات دولتی شامل خرید کالا و انواع خدمات از جمله خدمات مشاوره و اقسام خدمات پیمانکاری ذیل عنوان کلی تدارکات عمومی دسته‌بندی می‌شود (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

تدارکات عمومی سهم قابل توجهی در اقتصاد هر کشور دارد. برای مثال، هزینه تدارکات بخش عمومی هر سال، در کل دنیا بالغ بر ۲۰ درصد تولید ناخالص جهانی می‌شود. وقتی این رقم را برحسب بودجه عمومی محاسبه می‌کنیم متوجه می‌شویم که در کشورهای در حال توسعه سهم مخارج مربوط به خریدهای دولتی از بودجه عمومی دولت، بالغ بر ۵۰ درصد می‌شود. این سهم، اگر چه در کشورهای توسعه یافته کمتر است اما همچنان حدود ۳۰ درصد از بودجه عمومی دولت‌ها را به خود اختصاص می‌دهد (UNODC, ۲۰۱۳).

طبیعی است که اگر این تدارکات با هزینه کم و کیفیت بالا انجام شود برای دولت، برای مردم، برای بخش خصوصی و برای توسعه ملی کشور مفید است. برای دولت مفید است چرا که نشان از کارآمدی دولت دارد و در مدیریت کسری بودجه دولت نقش بسزایی ایفا می‌کند و مسئولان دولتی را شایسته انتخاب مجدد می‌نماید. برای مردم مفید است زیرا به‌ازای هر سطح از مالیاتی که می‌پردازند خدمات بهتر و بیشتری دریافت می‌کنند. برای بخش خصوصی مفید است زیرا فروش به دولت رقابتی‌تر و کم‌هزینه‌تر می‌شود و بالاخره در توسعه اقتصادی کشور نیز چگونگی تدارکات عمومی مؤثر است. اگر نقش دولت در سیاست‌گذاری یا تأمین زیرساخت‌های اقتصادی را در نظر بگیریم، ارتقای کیفیت آنها بی‌گمان در تسهیل توسعه اقتصادی تأثیرگذار است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

با توجه به همین اهمیت است که در کشور ما نیز گام‌هایی در جهت شفاف و رقابتی ساختن فرآیندهای برگزاری مناقصات و مزایده‌ها برداشته شده است. از جمله می‌توان به اقدام ارزشمند تدوین و تصویب قانون برگزاری مناقصات مصوب سال ۱۳۸۳ و همچنین راه‌اندازی سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) اشاره کرد که ارزش‌ها و امتیازاتی مانند پیش‌بینی‌پذیر بودن شرایط، معیارها و مواعد برگزاری معاملات دولتی، مستندسازی و اطلاع‌رسانی روزآمد و بهنگام اقدامات کلیدی فرآیندهای مناقصه و مزایده، ایجاد شرایط پایبندی

به تعهدات دستگاه اجرایی، سازوکارهای رفع ابهام مناقصه گران و پاسخگویی دستگاه اجرایی، امکان اعتراض به اقدامات مناقصه گزار و مزایده گزار و دیگر مؤلفه‌های شفاف و رقابتی ساختن فرآیند و فضای معاملات دولتی را مقرر کرد.

همچنین سازمان‌ها به منظور شناسایی اهداف و میزان دستیابی به آن، ناگزیر به طراحی و اجرای نظام‌های ارزیابی و اصلاح اهداف مورد نظر خود هستند تا از این طریق بتوانند موانع و محدودیت‌های احتمالی را شناسایی کنند از این رو استفاده از الگوهای عارضه‌یابی و آسیب‌شناسی سازمانی مطرح است. عارضه‌یابی سازمانی مستلزم تعریف و به کارگیری یک الگو برای درک مسایل سازمانی، جمع‌آوری، تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری‌هایی بر مبنای یافته‌ها به منظور انجام دادن تغییرات و اصلاحات احتمالی است. از این رو ضرورت آسیب‌شناسی نظام مذکور با توجه به ماهیت پویای آن و نیز نظر به سرعت شتابان تغییرات و تحولات محیطی دوجندان می‌نماید. لذا آسیب‌شناسی به کمک الگوی سه شاخگی میرزایی‌اهرنجانی (۱۳۸۸) انجام شده است. درخصوص علت انتخاب این الگو، عینی بودن، بومی بودن، جامعیت، سهولت در اجرا و کاربرد گسترده آن می‌باشد.

۱-۲- بیان مسئله

ارائه خدمات لازم و کافی به عموم ذینفعان یکی از مهمترین موضوعات خدمات دولتی در جهان است. در این بین ابزارهای نوین از جمله بستر اینترنت دستیابی به هدف یاد شده را به طور قابل توجهی ساده‌تر کرده است. در واقع استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات برای ارتقای اثر بخشی و کارایی وظایف دولت بسیار موثر است (سریریح و اسریرام، ۲۰۱۳). در این مسیر خدمات دولتی به روش‌های مختلفی انجام می‌شود که ارائه خدمات الکترونیکی نیز مانند سایر خدمات دولت چالش‌های متعددی به همراه دارد (رینولد و ورجیو، ۲۰۰۱). به عقیده آذربورن و گابلر، دولت الکترونیک صرفاً به خدمات مبتنی بر ارائه خدمات الکترونیکی به عموم شهروندان محدود نمی‌شود بلکه در حال حاضر دولت الکترونیک با پیشرفت‌های روز افزونی که دارد از طریق همکاری بیشترین سازمان‌های دولتی و سایر سازمان‌ها به پدیده‌ای بین سازمانی تبدیل شده است و به همین دلیل فرصت بیشتری برای سهولت اجرای امور و جلوگیری از تخلفات دارد (آذربورن و گابلر، ۱۹۹۲). یکی از این خدماتی که قانونگذار در کشور ایران، برای تأمین نیازهای دستگاه‌های دولتی و فروش اقلام، املاک و محصولات تولیدی، پیش‌بینی کرده است فرآیند مناقصه و مزایده است. معاملات دولتی فرایند تأمین کالا و خدمات عمومی توسط دولت از بخش خصوصی است. انجام این فرایند از مراحل مختلف تشکیل شده است و به دلیل تعارض منافع بخش عمومی و خصوصی نسبت به فساد و سوء استفاده مالی در وضعیت آسیب‌پذیری قرار دارد (طجرلو و قربانی، ۱۳۹۵).

در معاملات دولتی با توجه به شیوه اطلاع‌رسانی و قبول پیشنهادهای و بعضاً تبانی در معاملات از طریق فروش اطلاعات مربوط به معامله، ابهام در شرایط و اسناد مناقصه و مزایده، کلی‌گویی و فقدان شفافیت در شرایط و مختصات ارقام مورد نیاز، درهم نمودن ارقام سالم و معیوب و اعلام به منزله مازاد و بعضاً رعایت نمودن مواعید مقرر در فرایند برگزاری و انتخاب پیمانکار و انعقاد قرارداد و متعاقب آن فقدان نظارت مؤثر توسط واحد ناظر در دستگاه طرف قرارداد با پیمانکار یا مشاور، تهیه و تأیید صورت‌وضعیت‌های صوری به سبب ماهیت آنها، بالأخص در پروژه‌های عمرانی که پس از انجام، بررسی را با شرایط سخت مواجه می‌نماید، همچنین وجود گستره مالی زیاد و مطرح شدن موضوع اموال عمومی در آن، تمایل متولیان امر اعم از بخش خصوصی و دولتی را برای ایجاد فساد نمایان می‌نماید (احمدی، ۱۳۹۵).

حوزه معاملات دولتی هیچ‌گاه از گزند رفتارهای غیر قانونی که به منظور کسب منفعت از این‌گونه معاملات صورت می‌گرفته، مصون نبوده است. قانونگذار به همین منظور و برای کاهش احتمال بروز این‌گونه رفتارها، رعایت تشریفات خاصی را برای انجام این معاملات مقرر نموده است؛ اما با وجود این الزامات، کماکان شاهد رفتارهای غیر قانونی در این حوزه هستیم. از شایع‌ترین این رفتارها، تبانی در معاملات دولتی است که از مصادیق بارز جرایم اقتصادی نیز محسوب می‌شود (شیخوند، ۱۳۹۰). بی‌شک بهره‌گیری حداکثری از منابع و به تعبیر دیگر تخصیص بهینه منابع، نخستین مسئله و کلیدی‌ترین دغدغه متولیان هر نظام اقتصادی است. طبیعی است که اگر معاملات دولتی با هزینه کم و کیفیت بالا انجام شود برای دولت، مردم و بخش خصوصی و برای توسعه ملی کشور مفید است (بهرامی، ۱۳۹۱).

آسیب‌های مرتبط با فرایند مناقصه و مزایده، در مراحل مختلف شامل، اعلام نیاز از سوی واحد مربوطه، برآورد اولیه قیمت در مناقصه و ارجاع به کارشناسی برای تعیین قیمت در مزایده، تهیه اسناد، انتشار آگهی، بازگشایی پاکت‌ها، انعقاد قرارداد و درنهایت انجام کار که باعث فساد می‌شود، عموماً سوءاستفاده مسئولین متولیان امر، بالأخص اعضای کمیسیون معاملات از اختیارات قانونی و اداری با استفاده از ترفند و شیوه‌های مختلف، تفسیرهای سلیقه‌ای از قوانین و مقررات مورد عمل و استفاده از ابهامات موجود در قوانین، به ویژه جاهایی که قانون‌گذار برای مشخص نمودن روش انجام کار سکوت نموده است، با هدف انتفاع اقتصادی از سطوح پایین در سیستم‌های اداری، همچنین اغماض واحدهای ناظر درون سازمانی و بعضاً برون‌سازمانی در مراحل مختلف معامله دولتی و اعلام نمودن نارسایی و تخلفات و متعاقب آن تخلفات پیمانکار در اجرای پروژه، محقق می‌شود (احمدی، ۱۳۹۵).

بدون شک بالابودن حجم معاملات دولتی در قیاس با معاملات بخش غیردولتی، دارای گستردگی و پیچیدگی خاصی بوده و همین عامل از یک‌طرف و میل و رغبت دستگاه‌های دولتی برای انجام معامله به

صورت ترک تشریفات از سوی دیگر، زمینه تبانی در معاملات دولتی را افزایش می‌دهد (احمدی، ۱۳۹۵). ارزیابی معاملات دولتی و تدارکات عمومی از سال ۲۰۱۳ و بر مبنای درخواست کارگروه ضدفساد کشورهای عضو گروه ۲۰ آغاز شد. ارزیابی معاملات دولتی و تدارکات عمومی بر پایه مجموعه‌ای از اصول و تجربیات بنا شده است و هدف آن، از یک سو رفع موانع ورود بخش خصوصی به بازار معاملات عمومی است و از سوی دیگر، به دنبال ایجاد معیاری عینی برای درک و بهبود زیست بوم قانونی و مقرراتی تدارکات عمومی در اقصی نقاط دنیا است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

با توجه به اهمیت موضوع، در ایران گام‌هایی در جهت شفافیت و رقابتی ساختن فرایندهای تدارکات عمومی، برگزاری مناقصات و مزایده‌ها برداشته شده است. از جمله می‌توان به اقدام ارزشمند راه‌اندازی سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) اشاره کرد که با هدف توسعه دولت الکترونیکی، اقتصاد مقاومتی و مبارزه با فساد اداری ایجاد شده است. سامانه تدارکات الکترونیکی دولت، سیستم انجام معاملات دستگاه‌های اجرایی (مناقصه و مزایده) در بستر وب که در آن کلیه مراحل مناقصه (درخواست خرید تا پرداخت وجه) و مزایده (ثبت تا دریافت وجه) انجام می‌شود. این سامانه، دستگاه‌های اجرایی را قادر می‌سازد کلیه مراحل از درخواست خرید تا پرداخت وجه را بصورت غیرمتمرکز و از طریق سیستم یکپارچه انجام دهند. همچنین دستگاه‌های اجرایی کلیه مراحل برگزاری مزایده دولتی از ثبت یک مزایده تا دریافت وجه را در بستر اینترنتی انجام خواهند داد. فراخوان‌های سامانه پس از ثبت، در صفحه اصلی سامانه منتشر و از این طریق بستری برای تعامل مستقیم و بی‌واسطه تامین‌کنندگان با دستگاه‌های اجرایی فراهم می‌شود. سامانه تدارکات الکترونیکی دولت از سه زیرسامانه خرید جزئی و متوسط، زیرسامانه مناقصه و زیرسامانه مزایده تشکیل شده است.

علاوه بر مشکلات و آسیب‌هایی که مترتب بر معاملات دولتی است اجرای هرگونه خدمات مبتنی بر دولت الکترونیک نیز ممکن است مشکلاتی را به دلیل نبود زیر ساخت‌های لازم موجب شود (اندو، ۲۰۰۴؛ شارما و گوپتا، ۲۰۰۳). هر چند در مراحل مختلف فرایند مناقصه و مزایده، دولت با ایجاد سامانه ستاد و صدور دستورالعمل‌های مختلف سعی نموده است فرایند معاملات دولت را از آسیب‌های مذکور مصون نگه دارد، لیکن با توجه به وجود منفعت‌های متفاوت در انجام اینگونه معاملات، احتمال وجود روزه‌ها برای بروز فساد و کاستی‌ها در این حوزه را تقویت می‌کند، بنابراین در این پژوهش با الگوی سه شاخگی میرزایی‌اهرنجانی (۱۳۸۸) فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت آسیب‌شناسی خواهد شد. و به دنبال پاسخ به این سوال هستیم که انجام معاملات در سامانه ستاد، به طور دقیق با چه آسیب‌ها و چالش‌هایی مواجه است؟ و راهکارهای برون‌رفت از این آسیب‌ها و چالش‌ها چیست؟

۱-۳- اهمیت و ضرورت پژوهش

بر کسی پوشیده نیست که بیشترین منابع مالی عمومی کشور توسط دولت و از طریق فرایند معاملات دولتی خرج می‌شود. در این بین سوالی که مطرح می‌شود این است که آیا منابع عمومی به طور مناسب از سوی دولت یا بخش عمومی به منظور حفظ ارزش پول مصرف می‌شود؟ با توجه به حجم زیاد معاملات دولتی، احتمال سوءاستفاده و تضییع منابع عمومی در آن افزایش یافته است و این امر ضرورت حفظ و صیانت از منابع عمومی را افزایش می‌دهد. از جمله موضوعات مطرح شده در سطح جهانی، سلامتی در معاملات دولتی است که به معنای استفاده از منابع عمومی در راستای منفعت عمومی است. با توجه به اهمیت معاملات دولتی در اقتصاد سازمان‌های دولتی، نهادهای عمومی و آسیب‌پذیری مراحل مختلف تأمین کالاها و خدمات عمومی، حفظ سلامتی و پیشگیری از خطرهای و تهدیدات وارده بر معاملات دولتی ایجاب می‌کند اصول و ساز و کارهایی پیش‌بینی، تا مصرف منابع مالی دولت به گونه بهینه صورت گیرد (طجرلو و قربانی، ۱۳۹۵).

موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۱۱، به حفظ سلامتی و رسیدن به اهداف معاملات دولتی تأکید کرده است (Unops, ۲۰۱۱, ۱۲). کنوانسیون سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۲، به حفظ سلامتی در حوزه معاملات دولتی با معیارهای مؤثر شفافیت، رقابت، معیارهای معین در تصمیمات متخذه تأکید کرده است (James Justin, ۲۰۱۲, ۳۱). فرایند انجام معاملات دولتی می‌تواند منجر به بروز فساد شود (Rahmania, ۲۰۱۵, & Mirzadeh & koohshahi). فساد رفتار انحرافی در سوءاستفاده از یک وظیفه در سیاست، جامعه یا اقتصاد به نفع یک شخص یا یک نهاد است. این سوءاستفاده از وظیفه در خود فرد یا ابتکار عمل دیگران برای دستیابی به مزیت برای خود یا یک شخص ثالث صورت می‌گیرد (Rabl & Kuhlmann, ۲۰۰۸, ۴۷۸).

مناقصات دولتی یکی از مخاطره‌آمیزترین فرآیندهای اقتصادی دولت است. مناقصات دولتی یا همان خرید محصول از طرف مأمور رسمی دولتی به کمترین قیمت متناسب و با کیفیت معین، با عنایت به گسترش فعالیت‌های عمرانی دولت در سال‌های اخیر در عرصه‌های مختلف به ویژه عرصه‌های مرتبط با راه‌سازی و مسکن و همچنین فعالیت‌های مربوط به بخش خدمات شهری، روند رو به رشدی را تجربه می‌کند، لذا با توجه به سهم ۱۵ درصدی مناقصات در تولید ناخالص ملی کشور ایران که در سال ۱۳۸۹ بالغ بر ۶۰ هزار میلیارد تومان تخمین زده شده از اهمیت خاصی برخوردار است (حلاج، ۱۳۹۰، ۱). افزایش حجم این مناقصات با وجود شرایط خاص حاکم بر نظام اقتصادی ایران، چالش‌ها و مخاطرات فراوانی را نیز موجب شده است؛ لذا مناقصه به عنوان یکی از اصلی‌ترین پیشخوان‌های ارتباط دولت و بخش خصوصی است (بهرامی، ۱۳۹۱).

با توجه به نقش مهم مناقصات دولتی در توسعه و آبادانی کشور و پیشبرد فعالیت‌های دولت و با توجه به وجود منابع عظیم دولتی در این امر و همچنین اختصاص بیش از ۱۵ درصد بودجه کشور (بین ۱۵ تا ۳۰ درصد) به امر مناقصه و همچنین ارتباط مناقصه با تأمین خدمات عمومی، خدمات بهداشتی، زیرساخت‌ها، کنترل فساد اقتصادی در این بخش بسیار مهم جلوه می‌کند و نیازمند توجه و تدبیر خاص برای پاکسازی و یا به حداقل - رسانی مناقصات دولتی از فساد می‌باشد (حلاج، ۱۳۹۰، ۱).

از سوی دیگر همانگونه که بیان شد انجام خدمات دولتی از طریق دولت الکترونیک نیز چالش‌های متعددی را به همراه دارد که در این زمینه باید سه عامل ذینفعان، کسب کار و دولت را مورد توجه قرار داد (رینولد و رجوی، ۲۰۰۱). برای شناخت مشکلات و آسیب‌هایی که در این زمینه وجود دارد می‌بایست به هر دو جنبه الکترونیکی بودن معاملات و ذات معاملات دولتی توجه کرد که امید است نتایج این پژوهش بتواند به عنوان راهنمای عملی مدیران عالی برای حل بخش عمده‌ای از مسائل پیش روی معاملات دولتی در بستر الکترونیکی به کار گرفته شود.

۱-۴- اهداف پژوهش

شناسایی مشکلات و آسیب‌هایی که در نتیجه انجام فرآیند معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) وجود دارد یا به وجود خواهد آمد.

شناسایی آسیب‌های ساختاری فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) شناسایی آسیب‌های رفتاری (محتوایی) فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)

شناسایی آسیب‌های زمینه‌ای (محیطی) فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)

۱-۵- سوالات پژوهش

با توجه به اهداف بیان شده و رویکرد آسیب‌شناسانه و روش استقرایی، پس از جمع‌آوری داده‌ها و پردازش آنها، فرضیه یا فرضیه‌ها شکل خواهند گرفت. پژوهش براساس سوالاتی به شرح زیر شکل گرفته است.

- سوال اصلی

آسیب‌ها و چالش‌های انجام معامله در بستر سامانه ستاد برای دستگاه‌های اجرایی کدامند؟ و راهکارهای برون-رفت از این چالش‌ها چیست؟

- سوالات فرعی

۱. آسیب‌های ساختاری فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) کدامند؟

۲. آسیب‌های رفتاری (محتوایی) فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) کدامند؟

۳. آسیب‌های زمینه‌ای (محیطی) فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) کدامند؟

۱-۶- چارچوب نظری پژوهش

مرور دانش موجود درباره موضوع مورد پژوهش، اولین گام اساسی در فرآیند پژوهش است (نیومن، ۱۳۹۳، ۲۲۲). کرسول^۱ (۲۰۱۴) اعتقاد دارد بدون بررسی ایده‌های دیگران و متغیرهای انتقادی درخصوص یک موضوع پیچیده، تحقیق بر روی آن بسیار دشوار خواهد بود هر چند غیر ممکن نیست. کینگ، کواهان و وربا^۲ (۱۹۹۴) متذکر می‌شوند که بدون داشتن یک چارچوب نظری نمی‌توان تصمیم گرفت که کدام یک از متغیرهای بالقوه باید در تحلیل ما وارد شوند. به هر حال بررسی پژوهش‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که هر چند در خصوص معاملات دولتی و دولت الکترونیک به صورت جداگانه چه در داخل و خارج از کشور تحقیقات مفصلی صورت گرفته لیکن پژوهش‌های که به طور خاص به این انجام معاملات دولتی در بستر الکترونیک پرداخته باشد کمتر وجود دارد. در ادامه ضمن ارائه تعاریف موجود از مفهوم معاملات دولتی و سایر متغیرهایی که مورد بررسی قرار خواهند گرفت، نتایج برخی از تحقیقاتی که در مجموع چارچوب نظری پژوهش حاضر را تشکیل خواهند داد آورده شده است.

مفهوم معاملات دولتی

دولت گذشته از اعمال حاکمیت و برقراری نظم و امنیت عمومی، بزرگ‌ترین مجری طرح‌های عمرانی، بزرگ‌ترین کارفرما، بزرگ‌ترین خریدار کالا و خدمات و در موارد زیادی بزرگ‌ترین عرضه‌کننده

^۱. Creswell

^۲. King, Keohane and Verba

آن‌هاست. معامله دولتی خرید کالا یا خدمات از سوی مقامات دولتی براساس سیستم معاملات دولتی است (UNOPS, ۲۰۱۱, ۲). لیود (۲۰۰۴) بر این نظر است که معامله دولتی شامل تمامی فرایندهای تحصیل کالا یا خدمات از شروع فرایند شامل تعیین و تشخیص نیازها تا اجرای قرارداد است (طجرلو و قربانی، ۱۳۹۵).

بانک جهانی (۱۹۹۵) بر این نظر است که معاملات دولتی تحصیل کالا یا خدمات از سوی واحدهای دولتی با استفاده از وجوه عمومی است. آدوتویل می‌گوید معاملات دولتی فرایند عملکرد سازمان‌های دولتی در تأمین کالا و خدمات عمومی است (Adotevi, ۲۰۰۴, ۲۵۳). از نظر آروسمیت، معامله دولتی به معنای وسیع شامل تمامی فرایندهای قرارداد از تصمیم‌گیری تا خاتمه قرارداد را شامل می‌شود و معامله در مفهوم مضیق صرفاً اعطای قرارداد است (Arrosmith, ۲۰۰۵, ۲).

معاملات دولتی در هر کشوری براساس نظام حقوقی آن کشور صورت می‌گیرد. در نظام حقوقی فرانسه معاملاتی که یک طرف آن دولت باشد، به قراردادهای اداری معروف اند. در نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا این نوع قراردادها، قراردادهای حکومتی خوانده می‌شوند. در پاره‌ای از نظام‌های حقوقی جهان از جمله استرالیا، هند و کشورهای اسکاندیناوی، عنوان قراردادهای عمومی بر توافقات مزبور گذاشته می‌شود. منظور از این نوع معاملات، قراردادهایی است که از حوزه حقوق خصوصی خارج شده‌اند و مشمول قواعد و مقررات حقوق عمومی می‌شوند. در نظام حقوقی ایران عنوان خاصی برای معاملات در نظر گرفته نشده است. حقوق‌دانان ایرانی با تأسی از حقوق فرانسه، عموماً این نوع معاملات را قراردادهای اداری خوانده‌اند. با این حال حسب مورد از عنوان‌های قراردادهای دولتی و پیمان‌های عمومی نیز استفاده شده است. می‌توان گفت معاملات دولتی به وسیله مأموران دولتی و به نمایندگی از طرف دولت یا دستگاه دولتی از یک طرف با اشخاص حقیقی یا حقوقی و از طرف دیگر برای تأمین کالا و خدمات عمومی براساس فرایندهای لازم صورت می‌گیرند (طجرلو و قربانی، ۱۳۹۵).

براساس بند الف ماده ۲ قانون برگزاری مناقصه، مناقصه فرایندی است رقابتی برای تأمین کیفیت مورد نظر که در آن تعهدات موضوع معامله به مناقصه‌گری که کمترین قیمت متناسب را پیشنهاد کرده باشد واگذار می‌شود، همچنین مستند به ماده ۹ قانون برگزاری مناقصه، فرایند برگزاری مناقصات به ترتیب شامل مراحل: تأمین منابع مالی، تعیین نوع مناقصه در معاملات بزرگ، تهیه اسناد مناقصه، ارزیابی کیفی مناقصه‌گران در صورت لزوم، فراخوان مناقصه، ارزیابی پیشنهادها، تعیین برنده مناقصه و انعقاد قرارداد می‌باشد.

اهداف معاملات دولتی

معاملات دولتی معمولاً خرید کالا یا خدمات مورد نیاز به حداکثر رساندن رفاه عمومی است (Arrowsmith & Sandtrybus, ۲۰۰۳, ۱۵). امروزه دولت‌ها بخش اعظم کالا و خدمات مورد نیاز خود را از بخش خصوصی خریداری می‌کنند و درصد بیشتری از منابع عمومی پس از طی فرایندهای مختلف معاملات دولتی مصرف و هزینه آن از سوی دولت پرداخت می‌شود (OECD, ۲۰۰۹, ۹). مردم قدرت را به نمایندگان واگذار می‌کنند و در صورت نارضایتی و انجام ندادن خدمات عمومی کارآمد، موجب برکناری مقام ذیربط از طریق صندوق رأی می‌شوند (POPE, ۲۰۰۰, ۲۴). فرایند انجام معاملات دولتی نیازمند چارچوب‌گذاری حقوقی مناسب است. معاملات دولتی در واقع هسته مرکزی وظایف دولت در مدیریت مالی عمومی و ارائه خدمات است. با توجه به اینکه بخش بیشتری از بودجه دولت در راستای انجام خدمات عمومی به تأمین کالا و خدمات مورد نیاز مردم اختصاص می‌یابد، سیستم معاملات دولتی در کارایی مصارف دولتی و به منزله استراتژی مهم در گسترش وضعیت اجتماعی و اقتصادی نقش مهمی دارد (Trep, ۲۰۰۵, ۹).

اهداف معاملات دولتی را به دو بخش اهداف اولیه و ثانویه تقسیم‌بندی می‌کنند. اهداف اولیه حفظ ارزش پول در مدیریت مالی عمومی و اهداف ثانویه منافع اجتماعی و اقتصادی است. معاملات دولتی باید مبتنی بر حفظ ارزش پول باشند. در راستای حفظ ارزش پول باید بهترین کیفیت کالا و خدمات در ازای مبلغ پرداخت شده حفظ شود. حفظ ارزش پول لزوماً ارزان بودن کالای موجود نیست، بلکه بهترین ترکیب برای برآوردن نیازهای خاص است. حفظ ارزش پول اطمینان از مصرف وجوه در جای خود براساس اهداف تعیین شده با در نظر گرفتن حداکثر کیفیت و پایین‌ترین قیمت است. با توجه به کمبودهای رایج در برنامه‌ریزی و مدیریت معاملات شامل نیازهایی که به خوبی ارزیابی شده‌اند، بودجه غیرواقعی یا به کارگیری کارمندان غیرمتخصص، دولت‌ها دریافته‌اند که معاملات بایستی با دیدگاه استراتژیک‌تر از اقدامات دولت‌ها برای ارتقا و بهبود ارزش پول انجام شوند (طجرلو و قربانی، ۱۳۹۵).

اهداف ثانویه معاملات دولتی، کسب سیاست‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی با سیاست‌گذاری در معاملات دولتی است. معاملات دولتی و خصوصی از نظر اهداف با هم تفاوت دارند. در معاملات خصوصی طرفین به دنبال حداکثر سود خود هستند، در حالی که در معاملات دولتی علاوه بر کاهش هزینه و حداکثر کیفیت، بخش دولتی دارای وظایف اجتماعی و محیط زیستی و در مقابل تأمین کالا و خدمات در مقابل شهروندان مسئول و پاسخگوست. تاهی (۲۰۰۱) بر این نظر است که معامله دولتی ابزاری برای کسب مشروعیت دولت‌ها در استفاده از منابع عمومی است (Thai, ۲۰۰۱, ۵).

فرایند معاملات دولتی

معاملات دولتی فرایند تهیه، تدارک، تأمین کالا و خدمات مورد نیاز با کیفیت مطلوب و قیمت و زمان مناسب، از منبع مورد اطمینان در ازای پرداخت ارزش آن است. در این خصوص مناسب بودن خرید امری نسبی است و به معنای بهترین نیست، بلکه مناسب بودن یک محصول یا خدمت به عواملی بستگی دارد. به عبارت دیگر، مناسب بودن محصول عبارت است از منطبق بودن آن محصول با خواسته‌های متقاضی و قابل قبول بودن از نظر سازمان. انتخاب روش صحیح در فرایند معاملات دولتی، نقش مهمی در کنترل و کاهش هزینه‌ها، بهبود کیفیت محصول و افزایش بهره‌وری در عملکرد کلی سازمان‌ها خواهد داشت. از این رو وظیفه خرید، حساس و در عین حال دشوار و مستلزم به کارگیری توانایی‌های علمی، تجربی و داشتن بینش عمیق درخصوص فرایند مذکور است. مقامات معامله باید روش‌هایی اتخاذ کنند که با معیارهای شفاف، منصفانه و نبود تبعیض صورت گیرند و سبب ارتقای وضعیت موجود شوند. سه مرحله کلیدی در تأمین کالا و خدمات در دستگاه‌های دولتی باید مدنظر قرار گیرد:

۱. تشخیص و ارزیابی کالا و خدمات موردنیاز؛
۲. انتخاب بهترین و مناسبترین تأمین‌کننده کالا و خدمات؛
۳. اطمینان از تطابق کالا و خدمات ارائه شده با شرایط و خصوصیات درخواستی (Heqqstad, ۲۰۱۰, ۷).

در فرایند معاملات دولتی برای تحصیل کالا و خدمات از بخش خصوصی، سه عنصر نقش اساسی دارد؛ دولت به منزله درخواست‌کننده کالا و خدمات موردنیاز، تهیه‌کنندگان یا پیمانکاران و شهروندان به منزله صاحبان حق. انجام این فرایند به روش‌های گوناگونی صورت می‌گیرد. از نظر سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، معاملات دولتی فرایند انجام مناقصه، در سه مرحله صورت می‌گیرد: مرحله قبل از مناقصه، مرحله حین مناقصه، مرحله بعد از مناقصه (OECD, ۲۰۰۷, ۲۳).

همچنین در معاملات دولتی روش دعوت از شرکت‌کنندگان برای مناقصه به روش مناقصه باز (عمومی) و محدود صورت می‌گیرد. در مناقصات عمومی دولت یا سازمان‌های عمومی، انجام عمل یا خرید کالای مورد نیاز از طریق اعلان بین عموم داوطلبان به مناقصه گذاشته می‌شود تا قرارداد با برنده مناقصه منعقد شود (انصاری، ۱۳۸۴، ۱۱۸). در اصطلاح به این مناقصات، مناقصات باز نیز گفته می‌شود که هر کس می‌تواند در آن شرکت کند. در مناقصه محدود، اداره یا مؤسسه دولتی، مناقصه را بین عموم ترتیب نمی‌دهد، بلکه به اختیار خود اشخاص را برای شرکت در مناقصه انتخاب می‌کند (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۷۹، ۳۲۶). البته روش انتخاب مناقصه براساس حجم معامله از نظر نصاب (قیمت) متفاوت است.

بدین ترتیب که در معاملات عمده از روش مناقصه عمومی یا محدود استفاده می‌شود. البته در نظام حقوقی ایران، براساس قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳، علاوه بر روش مناقصه عمومی و محدود در معاملات عمده، روش انجام معامله به صورت ترک تشریفات براساس گزارش توجیهی واحد ذی-ربط، تشخیص کمیسیون مناقصه و عدم الزام به برگزاری مناقصات موضوع ماده ۲۹ قانون برگزاری مناقصات پیش‌بینی شده است. انتخاب روش انجام معامله با بررسی و انتخاب بهترین روش در موفقیت تصمیم اتخاذ شده برای رسیدن به اهداف معاملات دولتی کمک می‌کند. مرحله تصمیم برای تأمین کالا و خدمات و انتخاب روش نقطه تلاقی حقوق اداری و مالیه عمومی است که مقامات مجاز تصمیم‌گیر در دستگاه‌های دولتی باید براساس اصول حقوق اداری و مالیه عمومی از جمله اصل صلاحیت، حاکمیت قانون، رعایت تشریفات دولتی، حفظ منابع مالی دولت و مصرف بهینه وجوه عمومی تصمیم بگیرند.

از آنجا که در فرایند معاملات دولتی از یک سو مقرون به صرفه بودن معامله برای دولت به منزله خریدار و از سوی دیگر رفتار برابر و منصفانه با تهیه‌کنندگان مطرح است، اما فرایند انجام معاملات دولتی از مرحله تشخیص نیازها تا پرداخت نهایی، خطرهای آسیب‌های فرایندهای معاملات را تهدید می‌کند، لذا استفاده بهینه از منابع حداقل در راستای برآوردن نیازهای حداکثر از انتظارات مردم از مقامات دولتی است و سیستم معاملات دولتی باید طوری سازماندهی شود که اطمینان از تضمین و حفظ انتظارات مورد نیاز مردم در ارائه خدمات عمومی فراهم شود (Ricardwanger S. Arouy, ۲۰۱۳, ۳۹).

سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)

مرکز توسعه تجارت الکترونیکی، یک موسسه دولتی مستقل زیر مجموعه ی وزارت صنعت، معدن و تجارت می باشد. اساسنامه مرکز بنا به پیشنهاد مشترک وزارت صنعت، معدن و تجارت و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور در تاریخ ۱۳۸۸/۰۶/۰۴ به تصویب هیأت وزیران رسیده و مورد تأیید شورای محترم نگهبان قرار گرفته است. مرکز توسعه تجارت الکترونیکی متولی توسعه فعالیت‌های معاملاتی و تدارکاتی در بستر الکترونیکی بوده و با عنایت به مصوبات و ضوابط قانونی به جهت راه‌اندازی "سامانه تدارکات الکترونیکی دولت" و در همین راستا مبنی بر تکلیف قانونی وزارت صنعت، معدن و تجارت وفق تبصره (۵) ماده (۱۶۹) قانون اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۴، اقدام به عملیاتی نمودن سیستم انجام معاملات دستگاه‌های اجرایی با رعایت انجام کلیه مراحل مناقصات و مزایده‌ها نموده است.

سامانه تدارکات الکترونیکی دولت از سه زیرسامانه خرید جزئی و متوسط، زیرسامانه مناقصه و زیرسامانه مزایده تشکیل شده است. سامانه خرید جزئی و متوسط، جهت معاملات جزئی و متوسط کاربرد داشته و کلیه

مراحل انجام معامله از ثبت درخواست خرید تا پرداخت وجه، بصورت الکترونیکی در بستر این سامانه انجام می‌گردد. هدف اصلی از راه‌اندازی این سامانه، تسهیل و تسریع فرآیندهای غیر عمده و کاهش هزینه‌ها و نیز فراهم نمودن امکان کنترل دقیق و مدیریت بهتر چرخه تامین کالاها و یا خدمات مورد نیاز توسط مدیران نهادهای نظارتی می‌باشد. این سامانه علاوه بر تسهیل جریان‌های خرید و نیز ایجاد امکان دسترسی مستقیم خریداران و عرضه‌کنندگان، بواسطه تنوع تامین‌کنندگان، انتخاب‌های زیادی را برای خریداران فراهم می‌سازد. دستگاه اجرایی خریدار می‌تواند از بین کالاهای قیمت‌گذاری شده/ خدمات پیشنهادی توسط تامین‌کنندگان، کالاها و خدمات با مناسب‌ترین قیمت و کیفیت را انتخاب نموده و خریداری نماید. در برخی موارد دستگاه‌های اجرایی خدمات/کالاهای مورد نیاز خود را از طریق صفحه اعلان عمومی به تمام تامین‌کنندگان اعلام می‌نماید، سپس تامین‌کنندگان، قیمت‌های پیشنهادی خود را اعلام نموده و در نهایت خریدار، بهترین پیشنهاد را انتخاب کرده و خرید مورد نیاز را انجام می‌دهد.

سامانه مناقصه امکان خریدهای عمده دستگاه‌های اجرایی را با پوشش برگزاری انواع مناقصه‌ها طبق قانون برگزاری مناقصات میسر می‌سازد. مدیران و مسئولین تلاش می‌کنند تا از روند برگزاری مناقصه‌ها اطلاع دقیق داشته باشند و تأخیر در روند برگزاری مناقصه و اجرای پروژه را رصد کنند. نهادهای نظارتی نیز در پی آن هستند که با نظارت دقیق بر مناقصه‌ها و معاملات برگزار شده، از تخلفات و برخوردهای گزینشی با پیمانکاران آگاه شوند. جهت رفع نیازمندی‌های ذکر شده، سامانه مناقصه با امکان مدیریت هوشمند فرآیندهای مربوطه طراحی و پیاده‌سازی شده است. شایان ذکر است تمامی مراحل برگزاری مناقصه و فراخوان نظیر ثبت و انتشار انواع مناقصه‌های عمومی و محدود کالا/خدمات با فهرست بها و بدون فهرست بها، ثبت و انتشار فراخوان‌های ارزیابی کیفی، مشاهده و دانلود اسناد (در صورت نیاز با پرداخت الکترونیکی هزینه اسناد)، ارسال پیشنهادهای (پاکت‌های الف، ب و ج)، ارسال پاسخ استعلام، اصلاح مناقصه‌های منتشر شده، بازپس‌گیری پیشنهادهای و ارسال مجدد، بازگشایی پاکت‌ها با امضای الکترونیکی تمامی اعضای کمیسیون مناقصه، بررسی پاکت‌ها توسط کمیته فنی در مراحل مختلف، تهیه لیست کوتاه، اعلام به برنده، پذیرش برنده، انعقاد قرارداد با امضای الکترونیکی مسئولین دستگاه و تامین‌کننده، ارسال و دریافت کالا/صورت وضعیت خدمات، و انجام انواع پرداخت در قالب پیش‌پرداخت، علی‌الحساب و قطعی (به صورت الکترونیکی/غیر الکترونیکی) با امضای الکترونیکی صاحبان امضاء از طریق سامانه مناقصه به صورت تعاملی انجام می‌پذیرد.

مزایده فرآیندی است جهت فروش و یا واگذاری اموال منقول و اموال غیر منقول به هر یک از خریداران که قیمت پیشنهادی بالاتری را اعلام نموده باشند. این سامانه بستری را برای برگزاری مزایده‌ها با هزینه‌ای کمتر و تعداد بیشتری از خریداران فراهم می‌کند. استفاده از این سامانه، باعث تسریع و تسهیل خدمات‌رسانی

مزایده‌ها، شفاف‌سازی، کاهش زمان مراجعه مشتریان، عدم نیاز به حضور فیزیکی، کاهش هزینه شرکت در مزایده و رقابتی شدن خرید می‌شود. سامانه مزایده، سازمان‌های مزایده‌گزار (فروشنده‌گان) و مزایده‌گر (خریداران) را قادر می‌سازد، تا در بستر الکترونیک و امن با رعایت مساوات و در شرایط یکسان، نسبت به برگزاری مزایده‌ها اقدام نمایند. در این نوع معامله ابتدا فروشنده حداقل قیمتی که حاضر است اموال خود را به فروش برساند، اعلام می‌نماید. سپس خریداران قیمت پیشنهادی مورد نظر خود را برای خرید اموال مربوطه اعلام می‌نمایند و در نهایت کالا یا مورد معامله به بالاترین قیمت پیشنهادی، فروخته خواهد شد.

سامانه تدارکات الکترونیکی دولت، سیستم انجام معاملات دستگاه‌های اجرایی (مناقصه و مزایده) در بستر وب که در آن کلیه مراحل مناقصه (درخواست خرید تا پرداخت وجه) و مزایده (ثبت تا دریافت وجه) انجام می‌شود. این سامانه دستگاه‌های اجرایی را قادر می‌سازد کلیه مراحل از درخواست خرید تا پرداخت وجه را بصورت غیرمتمرکز و از طریق سیستم یکپارچه انجام دهند. همچنین دستگاه‌های اجرایی کلیه مراحل برگزاری مزایده دولتی از ثبت یک مزایده تا دریافت وجه را در بستر اینترنتی انجام خواهند داد. فراخوان‌های سامانه پس از ثبت، در صفحه اصلی سامانه منتشر و از این طریق بستری برای تعامل مستقیم و بی‌واسطه تامین‌کنندگان با دستگاه‌های اجرایی فراهم می‌شود.

در حال حاضر نزدیک به ۶۰ هزار تامین‌کننده در این سامانه عضویت دارند و برآورد می‌شود این تعداد قابلیت افزایش تا ۳۰۰ هزار تامین‌کننده را داشته باشد؛ همچنین چهار هزار و ۲۰۰ دستگاه اجرایی عضو این سامانه هستند که با توجه به اینکه در مرحله نخست فقط دستگاه‌هایی که مشمول قانون برگزاری مناقصه‌ها بوده‌اند در این سامانه عضو شده‌اند، با اضافه شدن سایر دستگاه‌ها این تعداد به حدود ده‌هزار دستگاه خواهد رسید. در حوزه فرایندهای داخل سامانه تا شهریورماه ۱۳۹۷، تعداد مناقصه‌ها بیش از سی هزار عدد، تعداد مزایده‌ها بیش از ۱۰۶ هزار و تعداد معامله‌ها از جنس خرید به تعداد ۳۵۰ هزار عدد بوده است. سامانه تدارکات الکترونیکی دولت به عنوان یکی از بسترهای دولت الکترونیک به طور مستقیم در رشد شاخص‌های توسعه دولت الکترونیک (e-Government) و مشارکت الکترونیکی (e-Participation) موثر بوده است. آمار و ارقام موجود از شاخص توسعه الکترونیکی دولت نیز ارتباط معنی‌دار میان ارتقای ۲۰ رتبه‌ای شاخص توسعه دولت الکترونیک ایران را از سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۸ نشان می‌دهد. بدین معنی که از سال ۹۶ که الزام به انجام معاملات دستگاه‌های اجرایی در سامانه به صورت فراگیر و دقیق اجرایی شد شاهد رشد چشمگیر شاخص توسعه دولت الکترونیک ایران در سطح جهانی بوده است (اصغری، ۱۳۹۷).

با توجه به گزارش کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد، سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) راهکار پیشنهادی برای کاهش فساد در فرایند تدارکات دستگاه‌های اجرایی دولت قلمداد می‌شود. تغییرات مثبت

امتیاز ایران در شاخص جهانی ادراک فساد (CPI) نیز سندی بر این مدعاست. نمره شاخص CPI، بین صفر تا ۱۰۰ متغیر است و هر چه امتیاز کشورها به ۱۰۰ نزدیک تر باشد نشانه عدم فساد است. به استناد شاخص CPI ایران در سال ۲۰۱۳ رقم ۲۵ را به خود اختصاص داده است و با رشدی مثبت در جایگاه عدم فساد این رقم به عدد ۳۰ در سال ۲۰۱۷ رسیده است. مطابق با این شاخص، ایران در رده ۱۳۰ شاخص ادراک فساد در سطح جهان قرار دارد (اصغری، ۱۳۹۷).

به طور کلی در اجرای دولت الکترونیک آسیب‌هایی وجود دارد که فارغ از نوع خدمتی که در بستر الکترونیکی ارائه می‌گردد موجب اخلاف در دستیابی به اهداف اصلی دولت خواهد شد. عمده این مشکلات به شرح زیر است:

زیر ساخت‌ها: اجرای طرح‌های در بستر الکترونیکی به زیر ساخت مطمئن و قوی احتیاج دارد که در مواردی غفلت از آن می‌تواند مشکلات بزرگی به وجود آورد (شارما و گوپتا، ۲۰۰۳؛ اندو، ۲۰۰۴).

افشای اطلاعات: نگرانی در مورد افشای اطلاعات یکی دیگر از دغدغه‌های کاربران فضای الکترونیک است (باسو، ۲۰۰۴)، امنیت یک سیستم اطلاعاتی به معنای محافظت از اطلاعات و سیستم‌ها در برابر افشای تصادفی یا عمدی و دسترسی غیر مجاز افراد است (لیتون، ۲۰۰۷). شارما و گاپتا عنوان می‌کنند که امنیت را می‌توان به دو عنصر طبقه‌بندی کرد امنیت شبکه و امنیت اسناد. فن‌آوری امنیتی از جمله امضاهای دیجیتال و رمزگذاری‌های مناسب برای تحقق اهداف ارائه خدمات الکترونیکی ضروری است (فنگ، ۲۰۰۳).

مسائل مربوط به خط‌مشی‌گذاری و مقررات: فنگ (۲۰۰۳) خاطر نشان می‌سازد که دولت الکترونیک مسئله‌ای فنی نیست بلکه موضوعی سازمانی است. ارائه خدمات دولتی در بستر الکترونیکی طیف وسیعی از قوانین و مقررات جدید را طلب می‌کند که در مجموعه دولت باید اتفاق بیفتاد.

مسئله توانایی کاربران: یکی دیگر از چالش‌های مهم در ارائه خدمات الکترونیکی می‌تواند عدم وجود مهارت لازم در بین کاربران باشد این مشکل خاصی است که در اغلب کشورهای در حال توسعه به چشم می‌خورد. دسترسی به اینترنت و رایانه: یکی از عوامل مهم موفقیت در اجرای دولت الکترونیک دسترسی کاربران به اینترنت است که آن هم بیشتر حوزه کشورهای در حال توسعه مشاهده می‌شود (سازمان ملل متحد، ۲۰۰۸).

حمایت مدیران عالی: بدون حمایت مدیریت عالی کشور اجرای دولت الکترونیک با مشکل مواجه خواهد شد این حمایت می‌بایست هم در اجرای خدمات و هم در پذیرش فرآیند جدید اتفاق بیفتد (اندو، ۲۰۰۴).

چارچوب نظری آسیب‌شناسی در این پژوهش مبتنی بر الگوی سه شاخگی میرزایی‌اهرنجانی (۱۳۸۸) است. لذا برای آسیب‌شناسی فرایند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت از الگوی سه شاخگی میرزایی‌اهرنجانی (۱۳۸۸) استفاده شده است.

۱-۷- دامنه پژوهش

دامنه پژوهش را می‌توان به تفکیک در سه حوزه تعریف کرد. دامنه موضوعی: این پژوهش در حوزه معاملات دولتی قرار دارد. دامنه مکانی: این پژوهش در محدوده‌ی کارپردازان، اعضای کمیسیون مناقصه و مزایده و ذیحسابان دستگاه‌های اجرایی استان تهران انجام شده است. دامنه زمانی: این پژوهش در بازه زمانی فروردین‌ماه ۱۳۹۹ لغایت بهمن‌ماه ۱۳۹۹ انجام شده است.

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

معاملات دولتی فرایند تأمین کالا و خدمات عمومی از سوی دولت‌ها برای بخش خصوصی است. انجام این فرایند از مراحل مختلف تشکیل شده است و به دلیل تعارض منافع بخش عمومی و خصوصی نسبت به فساد و سوء استفاده مالی در وضعیت آسیب پذیرتری قرار دارد. در این راستا از جمله موضوعات مطرح شده در سطح جهانی، سلامتی در معاملات دولتی است که به معنای استفاده از منابع عمومی در راستای منفعت عمومی است. با توجه به اهمیت معاملات دولتی در اقتصاد سازمان‌های دولتی، نهادهای عمومی و آسیب‌پذیری مراحل مختلف تأمین کالاها و خدمات عمومی، حفظ سلامتی و پیشگیری از خطرهای و تهدیدات وارده بر معاملات دولتی ایجاب می‌کند اصول و ساز و کارهای پیش‌بینی تا مصرف منابع مالی دولت به گونه بهینه صورت گیرد. براساس بند الف ماده ۲ قانون برگزاری مناقصه، مناقصه فرایندی است رقابتی برای تأمین کیفیت موردنظر که در آن تعهدات موضوع معامله به مناقصه‌گری که کمترین قیمت متناسب را پیشنهاد کرده باشد واگذار می‌شود، همچنین مستند به ماده ۹ قانون برگزاری مناقصه، فرایند برگزاری مناقصات به ترتیب شامل مراحل: الف) تأمین منابع مالی، ب) تعیین نوع مناقصه در معاملات بزرگ، ج) تهیه اسناد مناقصه، د) ارزیابی کیفی مناقصه‌گران در صورت لزوم، ه) فراخوان مناقصه و ارزیابی پیشنهادها، ز) تعیین برنده مناقصه و انعقاد قرارداد می‌باشد. در پیگیری و عملیاتی نمودن موارد مذکور، اختیارات شناور متولیان امر در دستگاه‌های دولتی، به اعتبار اینکه منافع بخش عمومی نیز در مناقصه وجود دارد و فرد اموال خود را معامله نمی‌کند، امکان وسوسه برای برداشت قسمتی از منافع برای فرد و در نتیجه امکان سوء استفاده بیشتر برای تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران در حوزه معاملات دولتی می‌شود.

بدون شک بالا بودن حجم معاملات دولتی در قیاس با معاملات بخش غیردولتی، دارای گستردگی و پیچیدگی خاصی بوده و همین عامل از یک طرف و میل و رغبت دستگاه‌های دولتی برای انجام معامله به صورت ترک تشریفات از سوی دیگر، زمینه تبانی در معاملات دولتی را افزایش می‌دهد. گرچه قانون‌گذار در صدر ماده ۷۹ قانون محاسبات عمومی مصوب سال ۱۳۶۶ به اصل لزوم انجام کلیه معاملات دولتی براساس تشریفات مناقصه و مزایده تصریح داشته است. لیکن در عمل، با ارائه توجیهاتی، اجرای دقیق اصل فوق تا حدودی مغفول مانده است، بنابراین، در انجام معاملات دولتی، اصل بر انجام آن‌ها از رهگذر برگزاری تشریفات مناقصه و مزایده است مگر در موارد خاص، با عنایت به مراتب فوق، رقابتی بودن یکی از ارکان مناقصه بوده و به تعبیر دیگر، ماهیت خاص مناقصه، انتخاب طرف قرارداد و معامله از طریق ایجاد فرصت برای اشخاص حقیقی و حقوقی واجد صلاحیت با استفاده از ظرفیت‌های پیش‌بینی شده در قوانین و مقررات متناظر با رعایت مدیریت رقابت سالم در کلیه فرایندها می‌باشد. ازسوی دیگر طبق ماده ۹ قانون برگزاری مناقصه، فرایند

برگزاری مناقصه، شامل تأمین منابع مالی، تعیین نوع مناقصه، تهیه اسناد مناقصه، ارزیابی کیفی مناقصه و در صورت لزوم فراخوان مناقصه، ارزیابی پیشنهادها و انعقاد قرارداد می‌باشد. شیوه‌های انجام یک معامله دولتی، که دولت برای رفع حوائج ضروری خود مبادرت به انجام تشریفات آن می‌نماید، اعم از اینکه طرف معامله دولت باشد یا طرفین آن از ادارات دولتی و اعم از اینکه طرف شخص حقیقی باشد یا اینکه شخص حقوقی، خصوصی یا عمومی باشد در اجرای ماده ۱۱ قانون برگزاری مناقصه، با توجه به نوع آن (کوچک یا جزئی، متوسط و بزرگ یا عمده) تعیین گردیده است. البته در برخی موارد به لحاظ انحصاری بودن و ماهیت طرف قرارداد که دولتی یا مؤسسه عمومی غیردولتی باشد، استثنائاتی در قوانین و مقررات مربوط پیش بینی شده است. درباره مزایده طبق ماده ۸۲ قانون محاسبات عمومی، درمورد معاملات جزئی به بیشترین بهای ممکن به تشخیص و مسئولیت مأمور فروش، درمورد معاملات متوسط با حراج و درمورد معاملات عمده با انتشار آگهی مزایده عمومی صورت می‌گیرد.

در این پژوهش تلاش شده است فرآیند انجام معاملات دولتی در سامانه ستاد، آسیب‌شناسی شود. این فصل شامل شش بخش می‌باشد. در بخش اول، ادبیات آسیب‌شناسی و مدل‌های آن مرور شده است و در بخش دوم، معاملات دولتی در قوانین و مقررات ایران بررسی و در بخش سوم فرآیند و انواع آن تبیین شده است. در بخش چهارم سامانه تدارکات الکترونیکی دولت بررسی و در ادامه فرآیند معاملات ستاد در بخش پنجم آورده شده است. در بخش آخر و ششم هم پیشینه‌ی پژوهش‌های داخلی و خارجی ارائه شده است.

۲-۲- ادبیات آسیب‌شناسی

۲-۲-۱- تعاریف و مفاهیم آسیب‌شناسی

آسیب در لغت به معنای آزار، گزند، درد و صدمه است (فرهنگ عمید، ۱۳۹۸). آسیب‌شناسی نیز اصطلاحی است که برای نخستین بار در گستره علوم پزشکی مطرح شد و سپس به سایر علوم نظری، علوم سیاسی و جامعه‌شناسی تسری یافت و هم‌اکنون در حوزه علوم اداری و مدیریتی نیز کاربرد دارد (علوی، ۱۳۸۴).

از دو واژه مترادف آسیب‌شناسی و عارضه‌یابی تعاریف کم و بیش متفاوتی به عمل آمده است. آسیب‌شناسی در علم پزشکی با اصطلاح پاتولوژی^۱ به معنای شناخت آسیب به کار گرفته می‌شود. واژه «پاتو» یا آسیب به معنی انحراف از وضعیت سالم است. بنابراین، در پزشکی «پاتولوژی» مطالعه و بررسی ماهیت اصلی امراض می‌باشد. چون هر نوع مرضی، تغییراتی در ساختار و کارکرد بافت‌های مربوطه به وجود می‌آورد، از این رو در فرآیند

^۱ . Pathology

پاتولوژی، پاتولوژیست‌ها با تشخیص ماهیت اصلی امراض، علل و عواملی که منجر به این مرض شده است را معلوم نموده و شرایط پیشگیری و درمان آن مرض را فراهم می‌آورند (عبدصبور و همکاران، ۱۳۸۹).

آسیب‌شناسی (پاتولوژی) به معنی بیماری‌شناسی و تشخیص علل آسیب‌های وارده بر سیستمی مشخص است. این علم که به طور گسترده در علوم زیستی کاربرد دارد، در علوم انسانی نیز دارای جایگاهی است. به طوری که عبارتی تحت عنوان پاتولوژی سازمان توجه دانشمندان علوم انسانی را به خود معطوف کرده است. البته تمامی مطالعاتی که در جهت آشکارسازی عیوب و عوامل آسیب‌زای سیستم خاصی قدم بردارند، در حیطه علم آسیب‌شناسی قرار دارند. آسیب‌شناسی با مشاهده عوارض آسیب آغاز می‌شود. در مورد منابع انسانی عوارض از طرق گوناگون بروز می‌کنند که به آن «مسایل رفتاری» لقب داده‌اند (جهانگیرفرد و سلمان، ۱۳۸۹).

بارلو عارضه‌یابی را به عنوان روشی برای انطباق مسایل و نشانه‌ها با یک عامل بی‌نظمی تعریف می‌کند. عارضه‌یابی فرآیند استفاده از الگوهای مفهومی علوم رفتاری به منظور ارزیابی وضعیت موجود سازمان و یافتن روش‌هایی برای حل مشکلات خاص یا افزایش کارایی سازمان است. عارضه‌یابی سازمانی یک فرآیند گروهی است، بدین معنا که نیازمند وجود دیدگاهی مشترک و هدفی همسان است. افراد باید به طور جدی و فعالانه در طرح‌ریزی و اجرای مداخله‌های مناسب مشارکت ورزند (رحیمی و همکاران، ۱۳۸۹). در تعریفی دیگر عارضه‌یابی، فرآیند جمع‌آوری اطلاعات در مورد سیستم مشتری و همکاری با مشتری در درک کارکرد فعلی سیستم است. عارضه‌یابی مرحله پس از ورود و بستن قرارداد با سازمان است و بر برنامه‌ریزی در عمل و پیاده‌سازی مقدم است. عارضه‌یابی سبب می‌شود که برنامه تحول مناسبی برای برطرف کردن و رسیدن به اثربخشی سیستم انتخاب شود (برارپور، ۱۳۸۵؛ روملر^۱، ۲۰۰۲). استفاده از اطلاعات حاصل از آسیب‌شناسی و تفسیر آن به ویژه در رویکردهای نوین توسعه منابع انسانی مانند مداخله فعال در یادگیری، به عنوان راهنمایی برای انطباق و هدایت تلاش‌های یادگیری فراگیران توصیه گردیده است (کرایجر^۲، ۲۰۱۵).

آسیب‌شناسی بر پایه اطلاعات جهت تجزیه و تحلیل و شناخت دقیقتر ساختار، تعاملات، رویه عمل‌ها و روش‌ها، سبک‌های مدیریتی و سایر عناصر سیستم چاره‌جو، لازم و ضروری است. به عبارتی، آسیب‌شناسی، تشخیص مسئله و کانون علمی آن جهت تعیین اقدامات لازم به منظور بهسازی عملکرد سازمانی امری است پایه‌ای و اساسی. آسیب‌شناسی نیازمند نگرشی سیستماتیک به کل فرایند است و هدف آن تشخیص ماهیت و نوع مسأله‌ای است که بروز نموده، نیاز به حل دارد (برومند، ۱۳۸۰). به عبارت دیگر، آسیب‌شناسی فرایندی است نظام‌مند از جمع‌آوری داده‌ها به منظور تعامل اثربخش و سودمند در راستای حل مشکلات، چالش‌ها،

^۱. Romelear

^۲. Kraiger

فشارها و محدودیت‌های محیطی در سازمان (مانزینی^۱، ۲۰۰۶)؛ آسیب‌هایی که اگر درست و به موقع شناخته شوند موجب ارتقاء اثربخشی سازمان‌ها می‌شود (جنیدی جعفری، ۱۳۸۷).

آسیب‌شناسی سازمانی، فرآیند استفاده از مفاهیم و روش‌های علوم رفتاری به منظور تعریف و تشریح وضعیت جاری سازمان‌ها و یافتن راه‌هایی برای افزایش اثربخشی آنها تعریف شده است. سه وجه اصلی آسیب‌شناسی و کاربردهایی که برای تغییر و بهبود سازمان‌ها وجود دارد عبارتند از: الف) فرآیندها: کار با افراد یک سازمان برای برنامه‌ریزی یک مطالعه آسیب‌شناسی، اجرای آن، و اخذ بازخورد از نتایج حاصله. ب) الگوسازی: استفاده از الگوها برای تعیین چارچوب مسأله، هدایت مسیر گردآوری داده‌ها، شناسایی شرایط بنیادی مسأله و سازماندهی بازخوردها. ج) روش‌ها: فنونی جهت گردآوری، تجزیه و تحلیل و خلاصه نمودن داده‌های آسیب‌شناسی (هریسون^۲، ۲۰۰۵).

در آسیب‌شناسی سازمانی، مشاوران، پژوهشگران و مدیران از الگوهای مفهومی و روش‌های تحقیق کاربردی برای ارزیابی وضعیت جاری سازمان و کشف راه‌هایی برای حل مسایل، رویارویی با چالش‌ها یا ارتقای عملکرد بهره می‌گیرند. تجارب آسیب‌شناسی، کاربست ایده‌ها و فنونی است که از یک دامنه متنوعی از رشته‌های علمی از علوم رفتاری و حوزه‌های وابسته به آن شامل روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مدیریت و مطالعات سازمانی را در بر می‌گیرد. آسیب‌شناسی به تصمیم‌گیران و مشاوران کمک می‌کند تا پیشنهادهای قابل اجرایی را برای تغییر و بهبود سازمان ارایه نمایند. بدون آسیب‌شناسی دقیق ممکن است تلاش تصمیم‌گیران به جهت تشخیص نادرست علل ریشه‌ای مسأله به هدر برود (محمودی کوچکسرای و همکاران، ۱۳۹۴).

وظیفه مطالعات عارضه‌یابی، تهیه اطلاعات لازم به منظور تصمیم‌گیری و ارایه پیشنهادها و راه کارهایی برای حل مشکلات است. وظیفه دیگر عارضه‌یابی، بررسی رابطه کلی بین مسأله مورد بحث، اهداف و نتایج اجرایی حاصله برای واحد صنعتی و اطلاع یافتن از توان آن واحد صنعتی برای انجام تغییرات و رفع تنگناهای اجرایی است. فرآیند عارضه‌یابی سازمانی حل مسأله را در بر نمی‌گیرد، اما برای حل مسأله راهکار پیشنهاد می‌کند. علاوه بر آن عارضه‌یابی ممکن است منجر به این شود که مسأله غیر قابل حل تشخیص داده شده و یا مشخص گردد که مسأله ارزش صرف وقت و هزینه برای رفع آن را ندارد (خادمی‌اسلام و همکاران، ۱۳۸۴).

بر این اساس، آسیب‌شناسی فرایندی است نظامند از جمع‌آوری داده‌ها به منظور تعامل اثربخش و سودمند در راستای حل مشکلات، چالش‌ها، فشارها و محدودیت‌های محیطی در سازمان (مانزینی، ۲۰۰۵). به عبارت دیگر آسیب‌شناسی سازمانی، فرایند استفاده از مفاهیم و روش‌های علوم رفتاری، به منظور تعریف و توصیف وضع موجود سازمان‌ها و یافتن راه‌هایی برای افزایش اثربخشی آنها می‌باشد (آجوییس، ۲۰۰۷).

^۱ . Manzini

^۲ . Harrison

در پیشروی سازمان‌ها به سوی تغییر و بهبود، آسیب‌شناسی سازمانی مسئله‌ای بسیار مهم است. آسیب‌شناسی معین می‌کند که چه چیزهایی به چه دلیلی نیاز به تغییر دارند (ناصحی‌فر و گیاهی، ۱۳۹۴، ۲). فرایند آسیب‌شناسی در صورتی کامل خواهد بود که همه‌جانبه باشد. یعنی ساختار، افراد و وظایف را در برگیرد (بیسل و کیم^۱، ۲۰۰۸، ۹).

آسیب‌شناسی سازمانی نیازمند تغییر و استفاده از شناخت مشکلات سازمانی، جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل و نتیجه‌گیری براساس یافته‌ها با هدف ایجاد تغییرات لازم و اصلاحات احتمالی است. آسیب‌شناسی سازمانی فرآیندی گروهی است و به این معنا لازم است اهداف و رویکرد مشابهی برای آن وجود داشته باشد. افراد باید به طور جدی در برنامه‌ریزی و اجرای فرایندها حضور فعال داشته باشند. بنابراین، آسیب‌شناسی سازمانی برخلاف آسیب‌شناسی پزشکی تنها مستلزم رفع مشکل نیست بلکه نیازمند ایجاد تغییرات و اتخاذ راه‌های جدید است. چنین تغییراتی می‌تواند به بهبود عملکرد آتی و توسعه سازمان کمک کند (رحیمی، ۲۰۱۱).

آسیب‌شناسی سازمان نقش‌های حیاتی در نوآوری‌های تغییر سازمانی، هم در انتخاب مداخله‌کننده‌های مناسب و هم ایجاد آمادگی برای تغییر در سازمان ایفا می‌کند. اگرچه نویسندگان بیشمار آسیب‌شناسی را به عنوان یک عنصر یکپارچه از فرآیند تغییر منظور کرده‌اند، بسیاری دیگر مدل‌ها و تئوری‌های خاصی را ارائه داده‌اند که باید در آسیب‌شناسی مورد استفاده قرار گیرد و توجه بسیار کمی به خود فرایند آسیب‌شناسی معطوف شده است (مک‌فیلن^۲، ۲۰۱۳).

عموماً بافتی که سازمان‌ها در آن کار می‌کنند در آسیب‌شناسی سازمانی بسیار مهم هستند. سازمان‌ها، سیستم‌های بازی هستند که هر چیزی خارج از سازمان می‌تواند فعالیت‌های روزانه آنها را تحت تأثیر قرار دهد. سازمان‌هایی که در محیطی ثابت کار می‌کنند با داشتن ماهیتی پویا، از چشم‌انداز آسیب‌شناسی سازمانی تغییرات بسیار اندکی را لازم دارند. سازمان‌های ارگانیک انعطاف‌پذیر هستند. کسانی که مسئول آسیب‌شناسی سازمانی هستند، باید نوع سازمان‌ها را بشناسند تا از الگوها و تئوری‌های صحیحی برای تصمیم‌گیری در این خصوص استفاده کنند. شناخت نادرست می‌تواند منجر به مشکلات نامناسبی شود (رحیمی، ۲۰۱۱). تغییرات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی امروزی نیز از جمله عامل‌های تغییرات سریع و اغلب رادیکال در سازمان‌ها است و اهمیت و نقش آنها را در ایجاد تغییرات سازمانی نمی‌توان نادیده گرفت (مک‌فیلن، ۲۰۱۳).

آسیب‌شناسی سازمانی اولین گام حیاتی در برنامه‌ریزی تغییر است. شکست در ایجاد استراتژی‌های مناسب تغییر می‌تواند اثربخشی سازمانی را کاهش داده، منابع محدود را تلف کند و در بدترین حالت منجر به رکود و نابودی سازمان شود. آسیب‌شناسی سازمانی نقش مهمی در شناخت مسائل سازمان، شناسایی علل موجب آن،

^۱. Bissell & Keim

^۲. McFillen

انتخاب راه‌حل‌های مناسب صرف نظر از اینکه فرآیند تغییر برنامه‌ریزی شده یا ظهور کرده باشد، بازی می‌کند. در غیاب فرآیند آسیب‌شناسی مستحکم، مشاوران و رهبران سازمانی احتمال دارد که مشکلات را به اشتباه شناسایی کرده یا راه‌حل‌های اشتباهی را انتخاب کنند. این مساله بر آمادگی سازمان برای ایجاد تغییر تأثیر می‌گذارد (مک‌فیلن، ۲۰۱۳). شناخت بی‌نظمی‌های اداری که مختل کننده فعالیت‌های سازنده و پویایی گروه هستند، کمک شایانی به مدیران و مسئولان سازمانی می‌کند تا از این رهگذر در صدد پیشگیری و درمان آن برآیند (چیت‌ساز، ۱۳۸۳).

۲-۲-۲- مفاهیم کاربردی مرتبط با آسیب‌شناسی

- از جمله مفاهیم کاربردی مرتبط با آسیب‌شناسی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
۱. در تعریف آسیب‌شناسی به سیستم جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات اشاره گردید، بنابراین آسیب‌شناسی مؤثر موجبات درک سیستماتیک از سازمان که برای ایجاد مداخله‌های مناسب ضروری است را فراهم می‌آورد.
 ۲. آسیب‌شناسی سازمان معمولاً بررسی دو حوزه وسیع را ایجاب می‌کند: حوزه اول) امر تشخیص از عوامل تشکیل دهنده سازمان انجام می‌شود که شامل بخش‌ها، ادارات، محصولات و روابط بین عوامل و تأثیر متقابل آنها بر هم است. حوزه دوم) آسیب‌شناسی بر اساس فرایندهای سازمانی پایه‌گذاری شده است که شامل شبکه‌های ارتباطی، حل گروهی مشکل، تصمیم‌گیری، سبک‌های رهبری، اعمال قدرت، روش‌های برنامه‌ریزی، تعیین هدف و مدیریت تعارض است.
 ۳. در آسیب‌شناسی علیت جستجو می‌شود. سازمان متوجه عوارض مسأله یا مشکل می‌شود مانند نارضایتی مشتری، کندی انجام کارها و غیبت در سازمان. در مرحله آسیب‌شناسی و تشخیص سعی بر آن است که مشخص شود چه عواملی سبب بروز مشکلات می‌شود و چه تغییراتی برای ساماندهی امور ضروری است (فرهنگی، ۱۳۷۹).
- نکته دیگری که در خصوص آسیب‌شناسی باید بدان پرداخت، اصول مهم در فرایند آن است. مهمترین این اصول عبارتند از:
- ✓ برنامه آسیب‌شناسی باید بر مبنای مدل‌ها یا تئوری‌های مناسب پیگیری شود.
 - ✓ اطلاعات آسیب‌شناسی باید به صورت موشکافانه قادر به تفکیک بخش‌های مهم از فرایندهای سازمانی باشد.
 - ✓ اطلاعات آسیب‌شناسی باید قادر به مقایسه فرایندها با یکدیگر یا با استانداردها و نقاط مرجع باشد.

- ✓ آسیب شناسی باید به شناسایی نقاط مداخله و راهنمایی این مداخلات کمک کند.
- ✓ فرایند آسیب شناسی باید فرایندهای تحت بررسی را تسریع نماید (مارتل^۱ و همکاران، ۲۰۱۰).

۲-۲-۳- الگوها و مدل های آسیب شناسی

در آسیب شناسی سازمانی، مشاوران، محققان و یا مدیران، مدل های مفهومی و روش های تحقیقی کاربردی را به منظور بررسی وضعیت جاری یک سازمان و کشف راه های حل مشکلات، مقابله با چالش ها یا بهبود عملکرد به کار می برند. به منظور آسیب شناسی، الگوهای مختلفی ارائه شده است. در این الگوها، آسیب شناسی سازمانی از زوایای مختلف مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. مهمترین الگوها و مدل های آسیب شناسی عبارتند از:

مدل هفت بعدی وایزبورد (۱۹۸۵)

این مدل نگرشی سیستماتیک جهت شناخت دقیقتر سازمان و مداخله مناسب برای حل مشکلات و مسائل سازمانی ارائه می دهد. وایزبورد، برای شناخت حوزه های آسیب پذیری و مسأله یابی هفت بعد شامل: اهداف، روابط، ساختارها، رهبری، سیستم پاداش، مکانیزم های مفید هماهنگی و محیط پیشنهاد نموده است (وایزبورد، ۱۹۸۵).

مدل آسیب شناسی هاریسون (۱۹۸۸)

مدل آسیب شناسی هاریسون با رویکرد سیستماتیک در سه سطح فردی، گروهی و سازمانی به منظور بهبود وضعیت و حذف مشکلات عملکردی ارائه شده است (هاریسون، ۱۹۸۸).

مدل چهار فریمی کلاتون (۱۹۹۰)

در این مدل چهار فریم یا پنجره برای آسیب شناسی سازمان وجود دارد که عبارتند از:

(۱) ساختار: مربوط به بخش منطقی و ساختاری سازمان می باشد. این مدل، در این فریم به دنبال روشن کردن مشکلات اولیه در طراحی سازمان و رابطه بین اهداف ساختار سازمان ها می باشد. این فریم بر اهمیت نقش ها و روابط رسمی تاکید دارد.

^۱ . Martell

۲) منابع انسانی: این فریم مربوط به بخش انسانی هر سازمانی است. این مدل در این فریم به دنبال تعیین نقاط قوت و ضعف رهیافت‌های کنونی به منظور انسانی شدن محیط کار می‌باشد. افراد دارای نیازها، احساسات، و پیشداوری‌ها هستند. همچنین دارای مهارت‌ها و محدودیت‌هایی هم هستند. از منظر منابع انسانی، کلید اثربخشی منطبق کردن سازمان‌ها با افراد، به منظور پیدا کردن شکلی از سازمان برای فعال کردن افراد برای انجام شغلشان، در حالی که احساس خوبی نسبت به کاری که دارند می‌کنند، است.

۳) سیاسی: مربوط به سیاه‌ترین بخش هر سازمانی است. در این بخش به دنبال تعارضات، اتحادها، و نزاع بر سر قدرت و جایگاه است.

۴) نمادین: این فریم مربوط به نمادهای سازمانی است. این فریم نقش‌های مربوط افسانه‌ها، تشریفات، مراسم و جشن‌ها را توضیح می‌دهد که در تمام سطوح سازمانی نقش دارند. این فریم فرضیات منطقی فریم‌های قبلی را رد می‌کند و به سازمان به مثابه یک صحنهٔ متأثر نگاه می‌کند و معتقد است سازمان با اشتراک ارزش‌ها و فرهنگ‌ها در میان افرادش، بیشتر همبسته خواهد بود تا با داشتن اهداف و سیاست‌ها (کلايتون، ۱۹۹۰).

الگوی علی بورک و لیتوین (۱۹۹۲)

الگوی علی بورک و لیتوین (۱۹۹۲) شامل دوازده ساخت نظری، تمایز میان فرهنگ و جو سازمانی، تمایز میان تحول و پویایی‌های فعلی، تبیین طبیعت و مسیر تأثیر متغیرهای سازمانی و مبتنی بر مدل‌های قبلی، مطالعات تجربی و تمرین آسیب‌شناسی سازمانی است. دوازده متغیر سازمانی در این مدل عبارت است از: محیط خارجی، مأموریت و راهبرد، رهبری، فرهنگ سازمانی، ساختار، ممارست مدیریت، سیستم‌ها، جو واحد کاری، نیازمندی‌های وظیفه و مهارت‌های فردی، انگیزش، نیازهای فردی و ارزش‌ها و عملکرد فردی و سازمانی. با ارائه یک محیط خارجی به عنوان یک متغیر، بدیهی است که نظریه سیستم باز تحت این مدل قرار می‌گیرد. متغیر محیط خارجی، ورودی سیستم به همراه متغیر عملکرد فردی و سازمانی است که خروجی را ارائه می‌کند. حلقه‌های بازخور نیز در این مدل در جریان مستقیم هستند (ناصحی فر و گیاهی، ۱۳۹۴). نکته‌ای که در این مدل وجود دارد این است که متغیرها را به دو دسته متغیرهای تحول‌آفرین شامل محیط خارجی، فرهنگ، رهبری، مأموریت و راهبرد، و متغیرهایی عملکردی و از سوی دیگر متغیرهای تبادلی شامل طرز کار مدیریت، سیستم‌ها، ساختار، جو محیط کار، ارزش‌ها و نیازهای شخصی، انگیزش، مطابقت کار و مهارت‌ها و در نهایت متغیرهایی عملکردی تقسیم شده‌اند (نیکوکار و علی‌دادی، ۱۳۸۸).

مدل تحلیل سه شاخگی میرزایی اهرنجانی (۱۳۸۸)

در مدل تحلیلی سه شاخگی پدیده سازمان و مدیریت برحسب سه دسته عوامل رفتاری، ساختاری و محیطی بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شود. پدیده های سازمان و مدیریت را می‌توان در سه دسته عوامل رفتاری، ساختاری و زمینه‌ای، بررسی و تجزیه و تحلیل نمود. علت نامگذاری این مدل به سه شاخگی آن است که ارتباط بین عوامل ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای به گونه‌ای می‌باشد که هیچ پدیده یا رویداد سازمانی نمی‌تواند خارج از تعامل این سه شاخه قرار گیرد. به عبارت دیگر رابطه بین این سه شاخه یک رابطه تنگاتنگ بوده و در عمل از هم جدایی ناپذیرند. درواقع، نوع روابط موجود بین این سه شاخه از نوع لازم و ملزوم بوده و به مثابه سه شاخه روییده از تنه واحد حیات سازمان می‌باشند.

رفتار (محتوا): منظور از عوامل رفتاری، کلیه عوامل مربوط به نیروی انسانی که محتوای سازمان را تشکیل می‌دهد. از جمله عوامل رفتاری می‌توان به فرهنگ سازمانی، ویژگی‌های کارکنان، تضاد سازمانی، ویژگی‌های مدیران و سبک رهبری مدیران اشاره کرد.

ساختار: منظور از شاخه ساختار، همه عناصر، عوامل و شرایط فیزیکی و غیر انسانی سازمان می‌باشند که با نظم، قاعده و ترتیب خاصی به هم پیوسته و چهارچوب، قالب، پوسته و یا بدنه فیزیکی و مادی سازمان را می‌سازند. بنابراین تمام منابع مادی، مالی و اطلاعات فنی که با ترکیب خاصی در بدنه کلی سازمان جاری می‌شوند جزء شاخه ساختاری سازمان محسوب می‌شوند و در واقع عوامل غیر زنده سازمان می‌باشند. از جمله عوامل ساختاری می‌توان به استراتژی سازمانی، ساختار سازمانی، نظام مالی و بودجه، نظام ارزیابی عملکرد، نظام تحقیق و توسعه و نظام حقوق و دستمزد و فناوری اطلاعات اشاره کرد.

زمینه‌ای (محیطی): عوامل زمینه‌ای شامل محیط و شرایط بیرونی است که سبب ساز عوامل رفتاری و ساختاری هستند از جمله عوامل محیطی می‌توان به ارتباطات محیطی، ارتباط با دولت و ارتباط با شهروندان، ارتباط با ارباب رجوع و محیط سیاسی / قانونی اشاره کرد (میرزایی اهرنجانی، ۱۳۸۸).

در حال حاضر، الگوهای بسیاری در خصوص آسیب‌شناسی سازمانی وجود دارد. در جدول زیر ضمن مروری بر عناوین برخی از این الگوها، به سطح (محدوده) بررسی و ابعاد آن نیز اشاره شده است.

جدول ۲-۱: الگوها و مدل‌های آسیب‌شناسی (منبع: یافته‌های پژوهشگران)

الگو / مدل	ارایه دهنده	سطح مورد بررسی	ابعاد
الگوی جامع ارزیابی و پایش نظام و فرآیند آموزش سازمانی	سلطانی (۱۳۸۸)	نظام و فرآیند آموزش کارکنان	نیازسنجی و برنامه‌ریزی آموزشی، اجرای آموزش، نتایج و اثربخشی آموزش
کارت امتیازی آموزش	لین اشمیت	آموزش و توسعه منابع انسانی	بر پایه الگوی ارزیابی فیلیپسو کرک پاتریک استوار است و شامل ۵ بعد: رضایتمندی، یادگیری، کاربرد، منافع ملموس و منافع ناملموس
الگوی تعالی کارکنان	پیدایی و نوری	آموزش و توسعه منابع انسانی	توانمندسازها، فرآیند و نتایج
الگوی کل‌نگرانه تحول سازمان‌های دولتی	سازمان ملل	سازمانی	منابع انسانی، نهادی و محتوایی و محیط توانمندساز
الگوی سازگار منابع انسانی	دانشگاه میشیگان	منابع انسانی	اجرای داخلی سازمان، مأموریت و استراتژی، ساختار سازمانی و مدیریت منابع انسانی
الگوی سه شاخکی	میرزایی اهرنجانی	سازمانی و بخشی	ساختاری، زمینه‌ای و محتوایی
الگوی شش جعبه وایس برد	ماروین وایس برد	سازمانی	اهداف، ساختار، رهبری، ارتباطات، پاداش و سازوکارهای یاری‌رسان
الگوی علی تغییر و عملکرد سازمانی	بورک و لیتوین	سازمانی	محیط بیرونی، مأموریت و استراتژی، رهبری، فرهنگ، ساختار، تجارب مدیریت، سیستم‌ها، جو محیط کار، الزامات مربوط به وظایف و مهارت‌های فردی، انگیزش، نیازها و ارزش‌های فردی و عملکرد
مدل لویت	لویت (۱۹۶۵)	سازمانی	وظیفه، ساختار، عوامل فناوری و انسانی
تحلیل سیستمی	لیکرت (۱۹۶۷)	سیستم و سازمان	انگیزش، ارتباط، تعامل، تصمیم‌گیری، تعیین هدف، کنترل، عملکرد

الگو / مدل	ارایه دهنده	سطح مورد بررسی	ابعاد
مدل شش جعبه	ویزبورد (۱۹۷۶)	سازمانی	اهداف، ساختار، روابط، رهبری، پاداش‌ها، مکانیسم‌های مفید
مدل ۷s مک‌کنزی	مک‌کنزی (۱۹۸۱)	سازمانی	سیک، کارکنان، استراتژی، سیستم‌ها، ساختار، مهارت‌ها و ارزش‌های مشترک
چارچوب فنی، سیاسی و فرهنگی تیچی (۱۹۸۳)	تیچی (۱۹۸۳)	سازمانی	داده‌ها: محیط، منابع، تاریخچه و سابقه، منابع میانجی: ماموریت / استراتژی، وظایف، شبکه‌های تجویز شده، شبکه‌های نوظهور ستاده‌ها: عملکرد، تأثیر بر افراد

۲-۳- معاملات دولتی در قوانین و مقررات ایران

اجرای دقیق قوانین برگزاری معاملات، در کنار نیاز به تجمیع تخصص‌های فنی، حقوقی، مالی و استفاده از ظرفیت‌های متعدد دستگاه‌ها، وابسته به رعایت قوانین و مقررات دیگری که متمم یا مکمل قانون مذکور هستند می‌باشد. تعدد قوانین و مقررات مذکور، منجر به افزایش زمان لازم برای آموزش کارکنان و به تبع آن افول برگزاری صحیح فرایند معاملاتی در دستگاه‌ها می‌شود. ضمناً تشخیص این که در صورت تفاوت در محتوای قوانین و مقررات مذکور چگونه می‌توان رفع ابهام نمود و کدام قانون یا مقرر را رعایت کرد، از دیگر معایب کثرت متون قانونی می‌باشد. لذا در ادامه به سلسله مراتب قوانین و مقررات در حوزه معاملات دولتی می‌پردازیم. در یک تقسیم‌بندی کلی، قوانین به اساسی و عادی تقسیم می‌شوند. لذا ابتدا اشاره‌ای کوتاه به جایگاه قانون اساسی و سایر قوانین سیاست‌گذار و مقررات راهبردی در میان سایر قوانین و دیدگاه اقتصادی آن که سیاست‌گذاری کلان معاملات دولتی را شکل می‌دهد داشته، سپس کنکاشی در قوانین عادی و مقررات لازم‌الاجرا برای انجام معاملات دولتی خواهیم نمود.

الف- قانون اساسی

قانون اساسی که از آن تحت عنوان میثاق ملی نیز یاد می‌شود، مهم‌ترین سند حقوقی و سیاسی یک کشور است که بیانگر بنیادها، نهادها، ساختارها، مناسبات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، حقوق اساسی، به

خصوص نشان‌دهنده نوع حاکمیت و حکومتی است که در یک نظام سیاسی وجود دارد. تعاریف حقوقی و سیاسی متعددی نیز از قانون اساسی وجود دارد؛ از جمله: «قانون اساسی قانونی است که تشکیلات و روابط قدرت‌های عمومی (سازمان‌هایی که در کشور قدرت سیاسی را به کار می‌برند) و اصول مهم حقوق عمومی یک کشور را متضمن است». در خصوص دلایل برتری قانون اساسی نسبت به سایر قوانین علل متعددی وجود دارد که می‌توان به نحوه تصویب، شرایط خاص بازنگری و ضرورت عدم مغایرت سایر قوانین و مصوبات با آن، اشاره نمود که این امر از طریق شورای نگهبان قانون اساسی که متشکل از فقها و حقوقدانان می‌باشد صورت می‌گیرد. اهمیت قانون اساسی و تطابق مصوبات با آن به حدی است که کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان فرستاده شود و مجلس بدون وجود شورای نگهبان اعتبار قانونی ندارد مگر در موارد خاص مندرج در قانون اساسی.

هر چند قانون اساسی به دلیل جایگاه آن که پرداختن به کلیات امور است اشاره مستقیمی به نحوه معاملات ندارد، اما دیدگاه اقتصادی آن در تدوین تمامی قوانین و مقررات معاملاتی لازم‌الاجرا است. لذا در خصوص دیدگاه اقتصادی قانون اساسی می‌توان به اصول دوم و سوم قانون اساسی اشاره نمود که اشعار دارد: «جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به نفی هر گونه ستمگری و ستم‌کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی...، طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب، رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه‌های مادی و معنوی، ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیرضرور، تأمین خودکفایی در علوم و فنون صنعت و کشاورزی و امور نظامی و مانند این‌ها، پی‌ریزی اقتصادی صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت». همچنین طبق اصل چهل و سوم قانون اساسی، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران بر اساس ضوابط زیر استوار می‌شود: «... جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور، تأکید بر افزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را تأمین کند و کشور را به مرحله خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند».

ملاحظه می‌گردد که طبق قانون اساسی، «اقتصاد وسیله است نه هدف» و افزایش توان فنی کشور در تمامی زمینه‌ها تا ایجاد خودکفایی و جلوگیری از سلطه کشورهای بیگانه مورد تأکید قرار گرفته است. لذا تمامی قوانین مالی - معاملاتی مصوب مجلس شورای اسلامی یا هر مقررات اقتصادی که از سوی هر نهاد یا سازمانی برای اجرا در سطح کشور یا در یک دستگاه خاص ابلاغ می‌گردد، بایستی بر مبنای گسترش عدالت، افزایش رفاه عمومی، رفع وابستگی به اجانب، حمایت از تولیدات داخلی و... تصویب شده باشد. در غیراین صورت، باید توسط نهادهای ذی‌ربط لغو شود.

ب- سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران

یکی از مهم‌ترین ارکان سیاسی در نظام جمهوری اسلامی ایران، مقام رهبری می‌باشد که طبق قانون اساسی، دارای وظایف و اختیارات متعددی در تمامی زمینه‌های اجتماعی کشور می‌باشد. تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام از جمله وظایف و اختیارات مذکور است. تعیین سیاست‌های کلی نظام ضمن توجه به برنامه‌های توسعه‌ای کشور و با توجه به تمامی مسایلی که در داخل کشور و عرصه بین‌المللی وجود دارد ابلاغ می‌گردد. ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در ۱۳۹۲/۱۱/۲۹ از سوی مقام معظم رهبری از بارزترین مصادیق سیاست‌های کلی کشور در سال‌های پس از انقلاب می‌باشد که در تغییر رویکرد اقتصادی کشور به سمت اولویت خرید کالاهای ایرانی و حمایت از اقلام و تجهیزات ساخت داخل و محدودسازی خرید خارجی به موارد ضروری نقش مؤثری ایفا نموده است. این امر در خریدهایی که توسط دستگاه‌های دولتی انجام می‌گیرد تأثیر غیرقابل انکاری داشته است.

پ- قوانین برنامه‌های بلند مدت و کوتاه مدت توسعه

بسیاری از کشورهایی که در دوره معاصر توانسته‌اند مسیر پیشرفت و توسعه را بپیمایند به شکلی دقیق، برنامه‌های بلند مدت و کوتاه مدت اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را اجرا نموده‌اند. این موضوع در ایران نیز با برنامه ۲۰ ساله موسوم به «سند چشم انداز افق ۱۴۰۴» و برنامه‌های میان مدت توسعه‌ای موسوم به «برنامه ۵ ساله» در حال پیگیری است. قوانین مصوب نیز ملزم به رعایت قوانین برنامه میان مدت و بلند مدت هستند. در برخی موارد نیز برنامه‌های میان مدت، استثنائاتی را در قوانین جاری وارد می‌سازند؛ برای مثال برنامه پنجم توسعه، برخی احکام را در خصوص معاملات بخش‌های دولتی الزامی نموده است. از جمله:

بند «ب» ماده ۲۰: «دانشگاه‌ها، مراکز و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی و فرهنگستان‌هایی که دارای مجوز از شورای گسترش آموزش عالی وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سایر مراجع قانونی ذی‌ربط می‌باشند بدون الزام به رعایت قوانین و مقررات عمومی حاکم بر دستگاه‌های دولتی به ویژه قانون محاسبات عمومی، قانون مدیریت خدمات کشوری، قانون برگزاری مناقصات و اصلاحات و الحاقات بعدی آن‌ها و فقط در چارچوب مصوبات و آیین‌نامه‌های مالی، معاملاتی و اداری - استخدامی - تشکیلاتی مصوب هیأت امناء که حسب مورد به تأیید وزرا علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و در مورد فرهنگستان‌ها به تأیید رئیس‌جمهور می‌رسد، عمل می‌نمایند. اعضا هیأت علمی ستادی وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نیز مشمول حکم این بند

هستند. حکم این بند شامل مصوبات، تصمیمات و آیین‌نامه‌های قبلی نیز می‌گردد و مصوبات یادشده مادام که اصلاح نگردیده به قوت خود باقی هستند».

ت - قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی در تأمین نیازهای کشور

با توجه به دیدگاه اقتصادی قانون اساسی و سیاست‌های کلی اقتصادی کشور در سال‌های پس از جنگ تحمیلی، تدوین و ابلاغ قانونی که چارچوب‌های خرید از سازندگان داخلی را مشخص نماید ضروری می‌نمود. لذا ابتدا قانون حداکثر استفاده از توان فنی و مهندسی تولیدی و صنعتی و اجرایی کشور در اجرای پروژه‌ها و ایجاد تسهیلات به منظور صدور خدمات، در تاریخ ۱۳۷۵/۱۲/۱۲ به تصویب رسید و سپس قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی در تأمین نیازهای کشور در ۱۳۹۱/۶/۶ با نوآوری‌های متعدد حمایتی جایگزین قانون مذکور شده است. در حال حاضر با توجه به بند «د» ماده ۱۳ قانون برگزاری مناقصات که اشعار دارد: «در صورتی که نیاز به برگزاری مناقصه بین‌المللی باشد، یا استفاده از تسهیلات اعتباری خارجی مطرح باشد، باید با کسب مجوزهای مربوط و با رعایت موازین قانون حداکثر استفاده از توان فنی، مهندسی تولیدی و صنعتی و اجرایی کشور مصوب ۱۳۷۵/۱۲/۱۲ آگهی مربوط در یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار و... مرتبط با موضوع مناقصه، منتشر شود» و همچنین بند «د» ماده ۲۰ همان قانون که آورده است: «در مناقصات بین‌المللی، مناقصه‌گران داخلی نسبت به مناقصه‌گران خارجی ترجیح دارند. نحوه ترجیح مناقصه‌گران داخلی، در اسناد مناقصه قید خواهد شد...»؛ لذا با توجه به جایگاه قانون مذکور در تحقق سیاست‌های کلان اقتصادی مورد تصریح قانون اساسی ایران، مهم‌ترین سند برنامه‌ریزی برای خریدهای دولتی می‌باشد و رعایت مفاد آن ضروری است. به نحوی که عدم رعایت آن منجر به لغو مناقصه خواهد شد. شمول قانون مذکور بر تمامی دستگاه‌ها و در تمامی معاملات، به صراحت در ماده «۲» قانون حداکثر تأکید شده است.

ث - قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور

قانون «رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور» مصوب ۱۳۹۴، قانونی است که همزمان دارای ابعاد حقوقی و مالی می‌باشد و در شرایط سیاسی - اقتصادی سال‌های اخیر با رویکرد تسهیل اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و کاهش آثار تحریم‌های اقتصادی غرب بر شرکت‌های ایرانی به تصویب رسیده، تا راهکارهای عملیاتی‌تری را به منظور رقابت‌پذیر کردن اقتصاد کشور و رفع مسایل و مشکلات مبتلا به فعالان اقتصادی ارائه نماید. از نقاط برجسته قانون مذکور می‌توان به ایجاد شفافیت در نظام مطالبات و بدهی‌های متقابل دولت و فعالان اقتصادی بخش‌های غیردولتی از طریق انعکاس آن‌ها در جداول پیوست قوانین بودجه سنواتی، توسعه کاربرد ابزارهای مالی جدید به‌ویژه اوراق بهادار اسلامی در تسویه دیون دولت به بخش‌های غیردولتی،

اعطای مشوق‌ها و معافیت‌های مالیاتی هدفمند با رویکرد توسعه منطقه‌ای و حمایت از فعالیت‌های مولد بخش‌های غیردولتی و تسهیل امور گمرکی و تجارت فرامرزی اشاره نمود.

ج- قانون راجع به منع مداخله وزراء و نمایندگان مجلسین و کارمندان در معاملات دولتی و کشوری

گسترش فضای رقابت سالم در بین اقشار مختلف مردم و شفاف‌سازی معاملات دستگاه‌ها، از مهم‌ترین ابزار دولت‌ها در مبارزه با مفاسد اداری و برقراری عدالت اجتماعی به خصوص در زمینه مالی می‌باشد. از همین رو، اصل رقابت بین متقاضیان معامله با دولت و عدم تبعیض در شرایط مناقصه، قانون‌گذار را بر آن داشت تا نسبت به تدوین قوانینی که مانع از حضور اشخاص وابسته به دولت که از قدرت عمومی بهره‌مند هستند و به واسطه جایگاه شغلی خود، عموماً دارای اطلاعات و اختیاراتی بیش از مردم عادی می‌باشند اقدام نماید و از بروز زمینه‌های فسادآور در امور مالی دولت بکاهد. از مهم‌ترین قوانین مذکور، قانون راجع به منع مداخله وزراء و نمایندگان مجلسین و کارمندان در معاملات دولتی و کشوری می‌باشد. طبق این قانون تمامی کارکنان دولت از قبیل وزراء، معاونان و نمایندگان مجلس یا هر شخصی که به نحوی از انحاء کارمند دولتی محسوب می‌شود و اشخاصی که هیچ‌گونه رابطه استخدامی با دولت ندارند اما از خزانه دولت وجه مستمر دریافت می‌دارند و همچنین بسیاری از وابستگان نسبی و سببی نامبردگانی که سمت وزارت، معاونت یا مدیریت دارند، از حضور در معاملات بخش دولتی و عمومی و همچنین قبول داوری ممنوع می‌باشند و در صورت عدم رعایت قانون، ضمن ابطال معامله یا داوری، ملزم به جبران خسارات ناشی از آن معامله بوده و به حبس از دو تا ۴ سال محکوم خواهند شد. از دیگر موارد قابل توجه در قانون مذکور، تعیین مصادیق و انواعی از معاملات دولتی و رفع ایراد ناشی از عدم شفافیت آن در قوانین معاملاتی کشور می‌باشد.

چ- قانون دیوان محاسبات کشور

یکی از اهداف دیوان محاسبات کشور با توجه به اصول مندرج در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران عبارت است از اعمال کنترل و نظارت مستمر مالی به منظور پاسداری از بیت‌المال از طریق کنترل عملیات و فعالیت‌های مالی کلیه وزارتخانه‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی و سایر دستگاه‌هایی که به نحوی از انحاء از بودجه کل کشور استفاده می‌کنند. لذا بررسی وقوع عملیات مالی و معاملات دولتی در دستگاه‌ها به منظور اطمینان از حصول و ارسال صحیح و به موقع درآمدها و یا انجام هزینه‌ها و سایر دریافت‌ها و پرداخت‌ها و بررسی جهت اطمینان از برقراری روش‌ها و دستورالعمل‌های مناسب مالی و کاربرد مؤثر آنها در جهت نیل به اهداف

دستگاه‌ها و همچنین رسیدگی به تخلفات مالی و هرگونه اختلاف حساب مأمورین ذیربط دولتی در اجرای قوانین و مقررات از وظایف و اختیارات دیوان محاسبات کشور می‌باشد.

ح- قانون محاسبات عمومی کشور

قانونی است که به تبیین مصرف بودجه کل کشور می‌پردازد و ضمن تعریف ماهیت دستگاه‌های دولتی از قبیل وزارتخانه و مؤسسه یا شرکت‌های دولتی، ساز و کارها، عناصر و نقش‌های لازم در خصوص امور مالی و معاملاتی دستگاه‌های دولتی را معین نموده است و زمینه‌ها و زیرساخت‌های الزامی برای ایجاد تعهدات و دیون و مطالبات دولت و دامنه اختیارات و مسؤولیت‌های مالی معاملاتی مدیران و کارکنان را پیش‌بینی نموده است. همچنین به نحوه نظارت بر عملکرد مالی و معاملاتی دولت نیز اشاره دارد از سویی هرگونه هزینه کرد مالی و تأمین اعتبار معاملات نیازمند رعایت مقررات قانون مذکور است.

همچنین بخش سوم قانون مذکور احکام مفصلی درباره معاملات دولتی بیان داشته است که برخی از مفاد آن با ابلاغ قانون برگزاری مناقصات در سال ۱۳۸۳، منسوخ شده است. با این حال در مواردی که قانون برگزاری مناقصات در خصوص موضوعی مسکوت باشد، این بخش از قانون به عنوان مکمل روش‌های اجرایی قانون مناقصات لازم‌الاجرا است.

خ- قانون مدیریت خدمات کشوری

قانون مدیریت خدمات کشوری قانونی است که به تبیین جایگاه دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی، حقوق مردم، ساختار سازمانی و تفکیک امور حاکمیتی از امور تصدی‌گری که در تعیین دامنه فعالیت و اقدامات شرکت‌ها مؤثر است، پرداخته و در ماده ۱۷ اشعار دارد: «به دستگاه‌های اجرایی اجازه داده می‌شود از طریق مناقصه و با عقد قرارداد با شرکت‌ها و مؤسسات غیردولتی براساس فعالیت مشخص، حجم کار معین، قیمت هر واحد کار و قیمت کل به‌طور شفاف و مشخص بخشی از خدمات مورد نیاز خود را تأمین نمایند. در صورت عدم مراجعه متقاضیان، اجازه داده می‌شود با رعایت قانون برگزاری مناقصات و تأیید سازمان (برنامه و بودجه کشور) از طریق ترک تشریفات مناقصه اقدام گردد».

د- قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت

قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب سال ۱۳۸۰ می‌باشد و موادی در خصوص معاملات دولتی دولت دارد، از جمله در ماده ۴ اشاره شده است دریافت هرگونه وجه، کالا و یا خدمات تحت هر عنوان از اشخاص حقیقی و حقوقی توسط وزارتخانه‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی غیر از مواردی که در مقررات

قانونی مربوط معین شده یا می‌شود. همچنین اخذ هدایا و کمک نقدی و جنسی در قبال کلیه معاملات اعم از داخلی و خارجی توسط وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و شرکت‌های دولتی و مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، مؤسسات و شرکت‌هایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر نام یا تصریح نام است و یا تابع قوانین خاص هستند ممنوع می‌باشد. همچنین در ماده ۶ به دولت اجازه داده شده است براساس پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، برای انجام معاملات دولتی سایر ضمانت‌های معتبر مانند اوراق بهادار (سفته، بیمه‌نامه و ...) و مطالبات پیمانکاران و مشاوران از محل صورت کارکرد و تعدیل قطعی آنان را علاوه بر ضمانت‌نامه‌های موجود یا سپرده نقدی (به استثناء چک) به عنوان ضمانت‌نامه تعیین نماید.

ذ- قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۱) و (۲)

قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۱) مصوب سال ۱۳۸۴ و قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب سال ۱۳۹۳ می‌باشند و موادی درخصوص معاملات دولتی دولت دارند، از جمله در ماده ۶ قانون الحاق (۱) به دولت اجازه داده شده است علاوه بر تضمین‌های قابل ارائه در چارچوب قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰/۱۲/۱۹، نسبت به تضمین پرداخت تعهدات قراردادی شرکت‌های دولتی ایرانی طرف قرارداد (که نهایتاً کالا و خدمات آنها الزاماً می‌بایست توسط دولت خریداری شود) اقدام نماید. همچنین در ماده ۴۶ به دستگاه‌های اجرایی مذکور در ماده (۱۶۰) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران اجازه داده شده است به منظور ارتقای کیفیت خدمات و کاهش اعتبارات هزینه‌ای، نسبت به خرید خدمات، برای انجام ماموریت‌ها و وظایف قانونی غیرحاکمیتی خود از بخش غیردولتی به شرطی که متضمن اخذ هزینه اضافه از مردم نگردد، اقدام نمایند.

ر- قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب سال ۱۳۹۵ می‌باشد و موادی درخصوص معاملات دولتی دولت دارد، از جمله ماده ۱ بیان می‌کند دانشگاه‌ها، مراکز و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی و فرهنگستان‌ها و پارک‌های علم و فناوری که دارای مجوز از شورای گسترش آموزش عالی وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سایر مراجع قانونی ذی‌ربط می‌باشند، بدون رعایت قوانین و مقررات عمومی حاکم بر دستگاه‌های دولتی به‌ویژه قانون محاسبات عمومی کشور، قانون مدیریت خدمات کشوری، قانون برگزاری مناقصات و اصلاحات و الحاقات بعدی آنها و فقط در چهارچوب مصوبات و

آیین‌نامه‌های مالی، معاملاتی، اداری، استخدامی و تشکیلاتی مصوب هیأت امناء که حسب مورد به تأیید وزیران علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و در مورد فرهنگستان‌ها به تأیید رئیس‌جمهور و در مورد دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و تحقیقاتی وابسته به نیروهای مسلح به تأیید رئیس ستاد کل نیروهای مسلح می‌رسد، عمل می‌کنند.

در ماده ۵۰ بیان می‌کند دولت مجاز است سامانه تدارکات الکترونیکی دولت را برای اجرای تمام مراحل انواع معاملات وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های مشمول قانون برگزاری مناقصات و سایر قوانین مالی و معاملاتی بخش عمومی، با رعایت قانون تجارت الکترونیکی و قانون برگزاری مناقصات تکمیل کند. دستگاه‌های مشمول قانون برگزاری مناقصات و دیگر معامله‌کنندگان بخش عمومی، از جمله دستگاه‌هایی که شمول قانون بر آنان مستلزم ذکر یا تصریح نام است و کلیه مؤسسات دولتی یا عمومی غیردولتی، باید برنامه زمان‌بندی مورد تأیید هیأت‌وزیران در این سامانه ثبت نام کنند و با امضای الکترونیکی معتبر و رعایت مقررات مربوط، تمام مراحل معاملات خود مانند درخواست استعلام، فراخوان، توزیع و دریافت اسناد، گشایش الکترونیکی پاکت‌ها یا پیشنهادهای، انعقاد قرارداد و داد و ستد وجوه و تضمینات و نیز هرگونه الحاق، اصلاح، فسخ، ابطال و خاتمه قرارداد را از طریق این سامانه و به‌طور الکترونیکی انجام دهند.

تبصره ۱- با ایجاد بستر الکترونیکی معاملات و بانک اطلاعاتی به روز و تجمیع شده معاملات بخش عمومی کلیه پایگاه‌های اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی معاملات این بخش از جمله پایگاه ملی اطلاع‌رسانی مناقصات، پایگاه اطلاع‌رسانی جامع معاملات بخش عمومی و هرگونه سامانه‌های نظارت بر معاملات باید فقط از طریق این سامانه تغذیه شود و از تعدد و تکرار ورود اطلاعات توسط دستگاه‌های بخش عمومی جلوگیری گردد. تبصره ۲- آن دسته از معاملات این سامانه که ماهیت نظامی یا امنیتی دارد و مواردی که به موجب قوانین، افشای اطلاعات آنها ممنوع است فقط از حیث انتشار اطلاعات مستثنی است. تشخیص مصادیق این استثناء با لحاظ تبصره ماده (۵) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۸/۵/۳۱ برعهده کارگروهی مرکب از معاونان وزرای اطلاعات، دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، امور اقتصادی و دارایی، رئیس سازمان برنامه و بودجه کشور و رئیس دستگاه مربوط است.

ماده ۶۴- تمامی معاملات و قراردادهای خارجی دولتی که بیش از ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) دلار باشد با رعایت قوانین مربوط از جمله قانون «حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی در تأمین نیازهای کشور و تقویت آن در امر صادرات و اصلاح ماده (۱۰۴) قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۱/۵/۱» تنها از طریق مناقصه محدود و یا بین‌المللی با درج آگهی در روزنامه‌های کثیرالانتشار و رسانه‌های الکترونیکی داخلی و خارجی انجام و منعقد می‌شود. موارد استثناء به تأیید کمیته سه نفره متشکل از وزیر امور اقتصادی و دارایی، رئیس سازمان

برنامه و بودجه کشور و وزیر مربوطه یا بالاترین مقام اجرایی ذی ربط می‌رسد. در کلیه مناقصه‌ها، حق کنترل و بازرسی کمی و کیفی و کنترل قیمت برای کلیه کالاهای وارداتی و پروژه‌ها برای خریدار محفوظ است. وزیر یا بالاترین مقام اجرایی ذی ربط، مسئول حسن اجرای این موضوع است. بانک مرکزی فقط مجاز به تعهد یا پرداخت بهای معاملات و قراردادهایی است که تأیید بالاترین مقام دستگاه‌های اجرایی، مبنی بر رعایت مفاد این ماده را داشته باشد. قراردادهایی که به تشخیص هیأت وزیران ماهیت محرمانه دارند از شمول این حکم مستثنی بوده و نیاز به طرح و تأیید موضوع در هیأت مذکور را ندارند.

ز- قانون نحوه هزینه کردن اعتباراتی که به موجب قانون از رعایت قانون محاسبات عمومی و سایر مقررات عمومی دولت مستثنی هستند

قانون مذکور مصوب سال ۱۳۶۴ می‌باشد و درخصوص معاملات دولتی دولت در بند (د) بیان می‌کند نصاب و نحوه انجام معاملات با رعایت صرفه و صلاح دولت به شرح زیر می‌باشد: (۱) معاملات تا مبلغ یک میلیون ریال به مسئولیت مأمور خرید. (۲) معاملات از ۱,۰۰۰,۰۰۱ ریال تا ۵,۰۰۰,۰۰۰ ریال با تأیید مأمور خرید یا واحد تدارکاتی حسب مورد تصویب بالاترین مقام دستگاه اجرایی یا مقام مجاز از طرف او. (۳) معاملات بیش از پنج میلیون ریال به تأیید و مسئولیت وزیر ذی ربط یا بالاترین مقام دستگاه اجرایی ذی ربط یا مقامات مجاز از طرف ایشان.

ه) میزان پیش پرداخت که از ۴۰ درصد تجاوز نخواهد کرد و تنخواه گردان و سپرده حسن انجام کار و همچنین نوع و میزان تضمینی که می‌بایست در قبال پیش پرداخت و یا حسن انجام کار اخذ گردد به تشخیص و مسئولیت بالاترین مقام دستگاه اجرایی یا مقام مجاز از طرف او خواهد بود. (و) کلیه اسناد هزینه‌های انجام شده باید متکی به مدارک زیر باشد: ۱- تنظیم قرارداد و یا گرفتن فاکتور الزامی است، مگر در مواردی اضطراری که نیاز به تأمین کالا از قبل قابل پیش‌بینی نباشد و خرید به اندازه رفع اضطرار صورت گیرد و دولت و مؤسسات وابسته به شهرداری‌ها و بانک‌ها و نهادهای انقلاب اسلامی در تولید و توزیع آن به نحوی از انحاء مداخله و یا مباشرت نداشته باشند.

ژ- قانون برگزاری مناقصات

از آنجا که قانون آیین‌نامه معاملات دولتی و قانون محاسبات عمومی کشور و اصلاحات بعدی آن‌ها پاسخگوی تغییرات اقتصادی صورت گرفته در ایران و عرصه بین‌المللی نبود و دستگاه‌های متعددی نیز از آیین‌نامه‌های مالی و معاملاتی درون سازمانی بهره می‌بردند، نیاز به تدوین و ابلاغ قانونی که ضمن رفع مشکلات موجود، مشمول بخش قابل توجهی از دستگاه‌ها گردد و از عملکردهای مستقل و غیرهماهنگ آن‌ها ممانعت به

عمل آورد؛ تصویب قانون برگزاری مناقصات را در پی داشت که از سال ۱۳۸۳ تاکنون به عنوان مهم‌ترین سند معاملاتی بخش‌های دولتی و حکومتی کشور شناخته می‌شود و تنها بخش‌های محدودی نظیر نیروهای مسلح یا شهرداری‌ها و برخی بنیادها (در بودجه جاری خود) از شمول آن خارج هستند.

قانون مذکور ضمن ایجاد نوآوری در مبانی متداول معاملات دولتی از قبیل کاهش اثرگذاری قیمت در تعیین برنده و افزودن ضرورت تناسب کیفیت با قیمت، تمامی قوانین و مقررات مغایر دستگاه‌های مشمول ذکر شده در ماده یک خود را که سابق بر وضع آن بود را منسوخ اعلام نموده است. لذا در حال حاضر بخش عمده‌ای از قانون آیین‌نامه معاملات دولتی و بخش ۳ فصل دوم قانون محاسبات عمومی کشور منسوخ است و تنها در صورتی که موضوعی در قانون برگزاری مناقصات مسکوت باشد می‌توان به روش‌های مندرج در قانون آیین‌نامه معاملات دولتی مراجعه نمود؛ به شرط آن که با اصول و روح قانون مناقصات مغایر نباشند.

نکته حایز اهمیت آن که، برخلاف قانون آیین‌نامه معاملات دولتی که خرید و فروش را سازماندهی کرده بود، در قانون برگزاری مناقصات اشاره‌ای به فروش اموال دولتی که «مزایده» نامیده می‌شود، نشده است. لذا مزایادات دستگاه‌ها بر طبق قوانین و مقررات سابق بر ابلاغ قانون برگزاری مناقصات صورت خواهد گرفت و چنانچه دستگاه‌ها سابقاً مزایادات خود را بر طبق آیین‌نامه مستقلی برگزار می‌کردند، همچنان مشمول آن آیین‌نامه خواهند بود. شایسته است به منظور ایجاد وحدت رویه در دستگاه‌های اجرایی کشور، قانون مزایادات نیز هر چه سریع‌تر مراحل تدوین و تصویب را طی نماید.

س- قانون آیین‌نامه معاملات دولتی (۱۳۴۹)

همان‌طور که در بند پیشین بیان گردید، تنها در صورتی که موضوعی در قانون برگزاری مناقصات مسکوت باشد می‌توان به روش‌های مندرج در قانون آیین‌نامه معاملات دولتی مراجعه نمود؛ به شرط آن که با اصول قانون مناقصات مغایر نباشند. از مهم‌ترین مصادیق موارد مسکوت در قانون برگزاری مناقصات شروط قراردادی و نحوه انعقاد آن است که طبق آیین‌نامه مذکور عمل می‌شود، برای مثال می‌توان به اختیار دستگاه مناقصه‌گزار نسبت به افزایش یا کاهش مقدار کالا یا کار مورد معامله تا ۲۵ درصد، مشروط بر رعایت و تطبیق کلیه محاسبات فنی نسبت به این افزایش یا کاهش طبق آیین‌نامه اشاره نمود که مبنای عمل دستگاه‌های دولتی است. متأسفانه تاکنون اقدام تنقیحی لازم جهت شفاف‌سازی مواد معتبر یا منسوخ قانون آیین‌نامه معاملات دولتی از سوی نهادهای کشور که متولی اجرای دقیق قانون برگزاری مناقصات می‌باشد صورت نگرفته است.

ش - آیین‌نامه‌های اجرایی قانون برگزاری مناقصات

اصولاً روش قانون‌گذاری در کشورهای توسعه یافته بر مبنای نگارش قوانین جامع و مفصل ولی مقررات تخصصی بوده اما در کشورهای در حال توسعه روش نگارش قوانین کلی و بدون جزییات با مقررات مفصل است. هر چند در نظام حقوقی ایران نیز مصادیق متعددی از قوانین جامع و مفصل مانند قوانین مدنی و تجارت می‌توان یافت، اما رویکرد غالب، تدوین قوانین کلی است. از همین رو تعداد مقررات و آیین‌نامه‌ها، به مراتب بیش از قوانین است. این امر زمینه‌های تفاوت در مفاد آیین‌نامه‌ها با قانون اصلی را افزایش می‌دهد و برای مجریان قانون مشکل‌ساز است. در خصوص قانون برگزاری مناقصات هم که در حال حاضر دارای یک قانون تکمیلی تبعی (قانون اساسنامه هیأت رسیدگی به شکایات قانون برگزاری مناقصات) و ۶ آیین‌نامه اصلی می‌باشد، شاهد بروز برخی مشکلات ناشی از متون متفاوت آیین‌نامه با متن قانون می‌باشیم. برای مثال می‌توان به میزان پیش پرداخت اشاره نمود. میزان پیش پرداخت در قانون برگزاری مناقصات مسکوت مانده است و همواره طبق قانون آیین‌نامه معاملات دولتی که اشعار دارد: «نباید از ۲۵ درصد مبلغ معامله تجاوز کند و منحصرأ در قبال ضمانتنامه بانکی پرداخت خواهد شد»؛ عمل گردیده است. ملاحظه می‌شود که قانون اخیرالذکر نیز تنها سقف میزان قابل پرداخت را تعیین نموده و درباره حداقل آن دستوری ندارد. این موضوع موجب اختلاف نظر کارشناسان در خصوص میزان حداقل قابل پرداخت شده است. هر چند عرفاً بیش‌تر دستگاه‌ها همان ۲۵ درصد را پرداخت می‌کنند اما برخی از دستگاه‌ها هم با استناد به عدم تعیین کف در خصوص میزان پیش پرداخت، از درج میزان آن در اسناد و به تبع آن پرداخت آن خودداری کرده و می‌کنند.

البته این ابهام با ابلاغ آیین‌نامه تضمین در معاملات دولتی مصوب ۱۳۹۴ که در بند «پ» ماده ۶ اشعار دارد: «میزان پیش پرداخت از ۱۵ درصد تا ۲۵ درصد مبلغ اولیه پیمان است که مقدار دقیق آن باید در اسناد فرایند ارجاع کار و پیمان از سوی کارفرما پیش‌بینی و قید شود»، بیش‌تر گردیده است. زیرا همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، اولاً آیین‌نامه نمی‌تواند مغایر قانون باشد، ثانیاً نمی‌تواند در خصوص موارد مسکوت قانون تعیین تکلیف نماید و لزوماً اصلاح هر قانونی فقط با تصویب قانون دیگری که همسطح یا بالاتر باشد میسر است. با این وجود، مسئولیت ابطال یا اصلاح مصوبات رییس مجلس یا دیوان عدالت اداری است و نه کارکنان دولت؛ لذا اجرای این مصوبات تا ابطال یا اصلاح از وظایف کارکنان است.

ص - تصویب‌نامه‌های هیأت وزیران

با توجه به جایگاه قوه مجریه در صیانت از آرمان‌های قانون اساسی، هیأت وزیران مصوبات متعددی را ابلاغ می‌کند که کارکنان دولت ملزم به رعایت آن‌ها هستند. مصوبات مذکور نیز امکان مغایرت با قانون اساسی و حتی

قوانین عادی را ندارند و در صورت مغایرت، ابطال خواهد شد (با ایراد رییس مجلس یا رأی دیوان عدالت اداری). در حال حاضر یکی از مهم‌ترین مصوبات دولت در زمینه معاملات دولتی، تصویب‌نامه شماره ۲۶۷۲۵/ت ۴۸۴۶۲ هـ مورخ ۱۳۹۳/۳/۱۱ در خصوص ممنوعیت خرید کالاهای خارجی دارای تولید مشابه داخلی (اعم از کالای ساخته شده، قطعات، ملزومات، تجهیزات و غیره تحت هر عنوان) می‌باشد که در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغ گردیده است و هیچ یک از دستگاه‌هایی که بر مبنای قانون مناقصات اقدام می‌نمایند و سایر دستگاه‌ها، نهادها و عناوین مشابهی که به نحوی از بودجه عمومی یا دولتی استفاده می‌کنند، مجاز به خرید کالاهای مندرج در لیست ضمیمه تصویب‌نامه مذکور و فهرست‌های تکمیلی بعدی آن جز تحت شرایط و مجوزهای خاص نمی‌باشند.

همچنین آیین‌نامه تضمین معاملات دولتی (تصویب‌نامه شماره ۱۲۳۴۰۲/ت ۵۰۶۵۹ هـ مورخ ۱۳۹۴/۹/۲۲ هیأت وزیران) که هیئت وزیران در جلسه ۱۳۹۴/۸/۲۴ به پیشنهاد شماره ۸۴۵۱ مورخ ۱۳۹۳/۲/۲۰ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و به استناد ماده ۶ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت و ماده ۲۳ قانون برنامه و بودجه کشور مصوب ۱۳۵۱ تصویب نموده است.

و همچنین تعیین نصاب معاملات دولتی برای هر سال که موضوع ماده (۳) قانون برگزاری مناقصات و ماده ۴۲ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) می‌باشد و به هیئت وزیران اجازه می‌دهد نصاب معاملات دولتی را تعیین کند.

تصویب‌نامه شماره ۹۸۵۳/ت ۵۷۶۰۷ مورخ ۱۳۹۹/۲/۷ هیئت وزیران، هیئت وزیران در جلسه ۱۳۹۹/۲/۳ به پیشنهاد وزارت امور اقتصادی و دارایی و به استناد تبصره (۱) ماده ۳ قانون برگزاری مناقصات و ماده ۴۲ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) تصویب کرد:

الف- نصاب معاملات موضوع ماده (۳) قانون برگزاری مناقصات - مصوب ۱۳۸۳- به شرح زیر تعیین می‌شود:
۱- معاملات کوچک: معاملاتی که مبلغ معامله تا سقف مبلغ چهارصد و پنجاه میلیون (۴۵۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال باشد.

۲- معاملات متوسط: معاملاتی که مبلغ معامله بیشتر از سقف معاملات کوچک بوده و از مبلغ چهار میلیارد و پانصد میلیون (۴,۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تجاوز نکند.

۳- معاملات بزرگ: معاملاتی که مبلغ برآورد اولیه آنها بیش از مبلغ چهار میلیارد و پانصد میلیون (۴,۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال باشد.

ب- نصاب معاملات موضوع بند (الف) به موجب ماده (۴۲) قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) به مواردی که معامله به صورت مزایده انجام می‌شود، تسری می‌یابد.

ض- قوانین و مقررات تکمیلی

- قوانین متعدد دیگری نیز در فرایند برگزاری مناقصات لازم‌الاجرا هستند که به منظور خودداری از اطاله کلام تنها به ذکر نام برخی از آنها اشاره می‌کنیم:
- ✓ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار
 - ✓ قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی
 - ✓ قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد
 - ✓ قانون ممنوعیت اخذ پورسانت در معاملات خارجی
 - ✓ قانون مجازات اعمال نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی
 - ✓ قانون مجازات اسلامی (در بخش تعدیات مأموران دولت)
 - ✓ دستورالعمل‌ها و قراردادهای همسان صنعتی و غیرصنعتی مصوب سازمان برنامه و بودجه کشور
 - ✓ مقررات سازمان مدیریت و برنامه ریزی برای ساماندهی قراردادهای اداری در خصوص شرایط عمومی پیمان، تیپ قراردادها و...

در کنار اهم قوانین اختصاصی که به آنها اشاره شد، برخی قوانین و مقررات دیگر نیز در برگزاری مناقصات دارای اهمیت می‌باشند؛ با این تفاوت که قوانین مذکور، قوانین عمومی حاکم بر مناسبات اجتماعی و اقتصادی هستند و در صورت سکوت قوانین اختصاصی و آیین‌نامه‌های اجرایی، می‌توان از آنها پیروی نمود. در برخی موارد هم قوانین مذکور به صورت مختصر اشاره کوتاهی به معاملات بخش دولتی دارند. مهم‌ترین این قوانین عبارتند از: قانون مدنی، قانون تجارت و قانون مجازات اسلامی.

۲-۴- معاملات دولتی، فرآیند و انواع آن

۲-۴-۱- مفهوم معاملات دولتی

دولت‌ها گذشته از اعمال حاکمیت و برقراری نظم و امنیت عمومی، بزرگ‌ترین مجری طرح‌های عمرانی، بزرگ‌ترین کارفرما، بزرگ‌ترین خریدار کالا و خدمات و همچنین در موارد زیادی بزرگ‌ترین عرضه‌کننده آنهاست. معامله دولتی تأمین کالا یا خدمات توسط مقامات دولتی براساس سیستم معاملات دولتی است (UNOPS, ۲۰۱۱). لیود (۲۰۰۴) معتقد است معامله دولتی شامل تمامی فرآیندهای تحصیل کالا یا خدمات از شروع فرآیند شامل تعیین و تشخیص نیازها تا اجرای قرارداد است. بانک جهانی (۱۹۹۵) معتقد است که معاملات

دولتی تحصیل کالا یا خدمات توسط واحدهای دولتی با استفاده از وجوه عمومی است. ادوتوی معتقد است معاملات دولتی فرآیند عملکرد سازمان‌های دولتی در تأمین کالا و خدمات عمومی است (Adotevi, ۲۰۰۴). از نظر آروسمیت، معامله دولتی به معنای وسیع شامل تمامی فرآیندهای قرارداد از تصمیم‌گیری تا خاتمه قرارداد را شامل می‌شود و معامله در مفهوم مضیق صرفاً اعطای قرارداد است (Arrosmith, ۲۰۰۵).

در هر کشوری، معاملات دولتی براساس نظام حقوقی آن کشور صورت می‌گیرد. در نظام حقوقی فرانسه معاملاتی که یک طرف آن دولت باشد، به قراردادهای اداری معروف هستند. در نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا این نوع قراردادها، قراردادهای حکومتی خوانده می‌شوند. در پاره‌ای از نظام‌های حقوقی جهان از جمله استرالیا، هند و کشورهای اسکاندیناوی، عنوان قراردادهای عمومی بر توافقات مزبور گذاشته می‌شود. در مجموع منظور از این نوع معاملات، قراردادهایی است که از حوزه حقوق خصوصی خارج شده و مشمول قواعد و مقررات حقوق عمومی می‌شوند. در نظام حقوقی ایران عنوان خاصی برای معاملات در نظر گرفته نشده است. حقوقدانان ایرانی با تأسی از حقوق فرانسه، عموماً این نوع معاملات را قراردادهای اداری خوانده‌اند. با این حال حسب مورد از عنوان‌های «قراردادهای دولتی» و «پیمان‌های عمومی» نیز استفاده شده است (اعلایی فرد، ۱۳۸۴).

می‌توان گفت معاملات دولتی، معاملاتی هستند که به وسیله مأمورین دولتی و به نمایندگی از طرف دولت یا دستگاه دولتی از یک طرف با اشخاص حقیقی یا حقوقی خصوصی از طرف دیگر برای تأمین کالا و خدمات عمومی براساس فرآیندهای لازم صورت می‌گیرد.

۲-۴-۲- اهداف سیستم معاملات دولتی

از نظر کنوانسیون سازمان ملل متحد، معاملات دولتی بخشی از حکمرانی خوب است که معاملات دولتی را با مدیریت منابع مالی عمومی پیوند می‌دهد. تضمین برابری فرصت برای رقابت در معاملات دولتی (عدم تبعیض)، پاسخگویی، شفافیت، رقابت و معیارهای عینی در تصمیم‌گیری از اهداف سیستم معاملات دولتی است. پیشگیری از فساد (از طریق ارتقای سلامت در سیستم معاملات دولتی) به منظور اطمینان از استفاده کارآمد از منابع عمومی برای دستیابی به ارزش پول از اهداف مهم معاملات دولتی است. ارزش پول یعنی بهایی منصفانه که بابت تأمین کالا و خدمات پرداخت می‌شود. حفظ ارزش پول، اطمینان از مصرف وجوه در جای خود براساس اهداف تعیین شده با در نظر گرفتن حداکثر کیفیت و پایین‌ترین قیمت است. حفظ ارزش پول با سه عنصر صرفه اقتصادی، کارایی و اثربخشی مرتبط است (Burger and Hawkes worth, ۲۰۰۹).

معاملات دولتی در واقع هسته مرکزی وظایف دولت در مدیریت مالی عمومی و ارائه خدمات است. با توجه به اینکه بخش بیشتری از بودجه دولت در راستای انجام خدمات عمومی به تأمین کالا و خدمات مورد نیاز مردم

اختصاص می‌یابد، سیستم معاملات دولتی در کارایی مصارف دولتی و به منزله استراتژی مهم در گسترش وضعیت اجتماعی و اقتصادی نقش مهمی دارد (Trep, ۲۰۰۵).

از نظر آروسمیت^۱ (۲۰۱۰)، اهداف معاملات دولتی عبارتند از:

۱. حفظ ارزش پول (قیمت منصفانه) در تحصیل کالا و خدمات
۲. اجرای مؤثر اهداف اجتماعی، صنعتی و زیست‌محیطی در معاملات
۳. دسترسی به بازار عمومی در تجارت جهانی
۴. ایجاد فرصت و رفتار برابر برای تأمین‌کنندگان کالا و خدمات
۵. پاسخگویی

در نهایت می‌توان اهداف معاملات دولتی حفظ منابع مالی عمومی (از طریق حفظ ارزش پول)، کارآیی و اثربخشی، رفتار منصفانه و برابر، مشارکت بیشتر مردم در اداره امور کشور، رسیدن به اهداف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی دولت، مدیریت مطلوب و صحیح استفاده از وجوه عمومی برای ارائه خدمات مؤثر و کارآمد خدمات به شهروندان و تأمین انتظارات آنها است.

۲-۴-۳- انواع معاملات دولتی

مستفاد از ماده ۷۹ قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶ که بیان می‌دارد معاملات وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی اعم از خرید و فروش و اجاره و استجاره و پیمانکاری و اجرت کار و غیره (به استثناء مواردی که مشمول مقررات استخدامی می‌شود) باید حسب مورد از طریق مناقصه یا مزایده انجام شود، معاملات دولتی به دو نوع مناقصه و مزایده تقسیم می‌شود.

همچنین ماده ۸۰ قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶ معاملات دولتی را به سه دسته جزئی، متوسط و عمده تقسیم می‌کند که به استناد ماده ۳ قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳ و ماده ۴۲ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت ۲ مصوب ۱۳۹۳، نصاب معاملات دولتی هر ساله به پیشنهاد وزارت امور اقتصاد و دارایی و توسط هیئت وزیران تصویب و ابلاغ می‌شود.

مبنای نصاب در خرید برای معاملات جزئی و متوسط مبلغ مورد معامله و در مورد معاملات عمده مبلغ برآورد است و مبنای نصاب در فروش مبلغ ارزیابی کاردان خبره و متعهد رشته مربوط که توسط دستگاه اجرایی ذیربط انتخاب می‌شود خواهد بود. مبلغ یا برآورد معاملات مشمول هر یک از نصب‌های فوق نباید با تفکیک اقلامی که به‌طور متعارف یک مجموعه واحد تلقی می‌شوند به نصاب پایین‌تر برده شود.

^۱. Arrowsmith

۲-۴-۳-۱- مناقصه

در فرهنگ معین مناقصه این گونه تعریف می‌شود: چیزی را به کمترین قیمت خریدند. در طرح برگزاری مناقصات در این تعریف تجدید نظر شده و به کمترین قیمت متناسب با کیفیت تغییر پیدا کرده است؛ در نتیجه طبق قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳ مجلس شورای اسلامی، مناقصه فرآیندی است رقابتی برای تأمین کیفیت مورد نظر طبق اسناد مناقصه که در آن تعهدات موضوع معامله به مناقصه‌گری که کمترین قیمت متناسب را پیشنهاد کرده باشد، واگذار می‌شود (کمالات، ۱۳۸۹).

شهرام حلاج از مناقصه تعریف دیگری ارائه کرده بدین مضمون: مناقصه فرآیندی است که متقاضی محصول اعم از کالا یا خدمت، از طریق ایجاد رقابت، محصولی با کیفیت و کارکردهای مطلوب را در ازای پرداختن کمترین هزینه متناسب با آن کیفیت و کارکردها، به دست می‌آورد. به طور واضح‌تر، مناقصه فرآیندی است که طی آن ارائه دهندگان محصول یا کالا تلاش می‌کنند تا ضمن حفظ کم و کیف محصول یا خدمت مورد نیاز مشتری، بتوانند طی یک مسابقه روشمند قیمتی پایین‌تر از دیگر رقبا (سایر مناقصه‌گران یا مناقصه کنندگان) را مطالبه کنند تا بدین وسیله مشتری را به انجام معامله با خود در میان سایر ارائه‌دهندگان محصول ترغیب نمایند (حلاج، ۱۳۸۷).

با توجه به این تعاریف، باید بیان کرد که مناقصه‌گزار دستگاهی است که قانون مناقصه را برگزار می‌کند؛ مناقصه‌گزار می‌تواند شامل ارگان‌ها و سازمان‌های زیر باشد: قوای سه‌گانه‌ی جمهوری اسلامی ایران اعم از وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی، مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری دولتی، شرکت‌های بیمه‌ی دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، مؤسسات عمومی، بنیادها و نهادهای انقلاب اسلامی، شورای نگهبان قانون اساسی و همچنین دستگاه‌ها و واحدهایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر یا تصریح نام است. مناقصه‌گر نیز شخصی حقیقی یا حقوقی است که اسناد مناقصه را دریافت و در مناقصه شرکت می‌کند (کمالات، ۱۳۸۹).

* مناقصات از نظر مراحل بررسی به انواع زیر طبقه‌بندی می‌شوند:

الف) مناقصه‌ی یک مرحله‌ای: مناقصه‌ای است که در آن نیازی به ارزیابی فنی بازرگانی پیشنهادها نباشد؛ در این مناقصه پاکت‌های پیشنهاد مناقصه‌گران در یک جلسه گشوده و در همان جلسه برنده مناقصه اعلام می‌شود.

ب) مناقصه‌ی دو مرحله‌ای: مناقصه‌ای که به تشخیص مناقصه‌گزار، بررسی فنی بازرگانی پیشنهادها لازم باشد؛ در این مناقصه، کمیته‌ی فنی بازرگانی تشکیل می‌شود و نتایج ارزیابی فنی بازرگانی پیشنهادها را به کمیسیون مناقصه گزارش می‌کند که پس از بررسی کمیته‌ی فنی بازرگانی، پاکت‌های قیمت پیشنهاد دهندگانی

که امتیاز فنی بازرگانی لازم را احراز کرده‌اند، مشهود می‌شود و پس از ارزیابی مالی، برنده مناقصه تعیین می‌گردد (بهرامی، ۱۳۹۱).

* مناقصات از نظر روش دعوت مناقصه‌گران به انواع زیر طبقه‌بندی می‌شوند:

الف) مناقصه‌ی عمومی: مناقصه‌ای است که در آن فراخوان مناقصه از طریق آگهی عمومی به اطلاع مناقصه‌گران می‌رسد.

ب) مناقصه‌ی محدود: مناقصه‌ای است که در آن به تشخیص و مسئولیت بالاترین مقام دستگاه مناقصه‌گزار، محدودیت برگزاری مناقصه عمومی با ذکر ادله تأیید شود. فراخوان مناقصه از طریق ارسال دعوت‌نامه برای مناقصه‌گران صلاحیت‌دار به اطلاع مناقصه‌گران می‌رسد (کمالان، ۱۳۸۹).

کمیسیون مناقصه از اعضاء زیر تشکیل می‌شود: ۱- رئیس دستگاه مناقصه‌گزار یا نماینده وی. ۲- ذی‌حساب یا بالاترین مقام مالی دستگاه مناقصه‌گزار حسب مورد. ۳- مسؤول فنی دستگاه مناقصه‌گزار یا واحدی که مناقصه به درخواست وی برگزاری می‌شود. کمیسیون با حضور هر سه نفر اعضاء مزبور رسمیت دارد و تمام اعضاء مکلف به حضور در جلسه و ابراز نظر هستند. تصمیمات کمیسیون با رأی اکثریت اعضاء معتبر خواهد بود. در مناقصات دو مرحله‌ای کمیسیون، مناقصه با حضور رئیس دستگاه مناقصه‌گزار تشکیل می‌شود. اهم وظایف کمیسیون مناقصه به شرح زیر است: الف) تشکیل جلسات کمیسیون مناقصه در موعد مقرر در فراخوان مناقصه. ب) بررسی پیشنهادهای مناقصه‌گران از نظر کامل بودن مدارک و امضای آنها و نیز خوانا بودن و غیرمشرط بودن پیشنهادهای قیمت (ارزیابی شکلی). ج) ارزیابی پیشنهادهای و تعیین پیشنهادهای قابل قبول طبق شرایط و اسناد مناقصه. د) ارجاع بررسی فنی پیشنهادهای به کمیته فنی بازرگانی در مناقصات دو مرحله‌ای. ه) تعیین برندگان اول و دوم مناقصه. و) تنظیم صورتجلسات مناقصه. ز) تصمیم‌گیری درباره تجدید یا لغو مناقصه.

براساس ماده ۸۱ قانون محاسبات عمومی کشور، مناقصه در معاملات به طرق زیر انجام می‌پذیرد: الف - در مورد معاملات جزئی به کمترین بهای ممکن به تشخیص و مسئولیت کارپرداز. ب - در مورد معاملات متوسط به کمترین بهای ممکن به تشخیص و مسئولیت کارپرداز و مسؤول واحد تدارکاتی مربوط و تأیید وزیر یا بالاترین مقام دستگاه اجرایی در مرکز و یا استان و یا مقامات مجاز از طرف آنها. ج - در مورد معاملات عمده با انتشار آگهی مناقصه عمومی و یا ارسال دعوت‌نامه (مناقصه محدود) به تشخیص وزیر یا بالاترین مقام دستگاه اجرایی و مقامات مجاز از طرف آنها.

۲-۴-۳-۲- مزایده

براساس ماده ۸۲ قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶، مزایده در معاملات به طریق زیر انجام می‌پذیرد: الف - در مورد معاملات جزئی به بیشترین بهای ممکن به تشخیص و مسئولیت مأمور فروش. ب - در مورد معاملات متوسط با حراج. ج - در مورد معاملات عمده با انتشار آگهی مزایده عمومی. همچنین براساس مواد ۳۶، ۳۷ و ۳۸ آیین‌نامه معاملات دولتی مصوب ۱۳۴۹ و اصلاحیه آن مصوب ۱۳۵۰، در مورد معاملات جزئی مأمور فروش مکلف است به داوطلبان معامله مراجعه و پس از تحقیق کامل از بها با رعایت صرفه دولت معامله را انجام دهد و سند مربوط را به تعهداتی که معامله با بیشترین بهای ممکن انجام شده است و با ذکر نام و نام‌خانوادگی و سمت و تاریخ امضاء کند. در مورد معاملات متوسط حراج به شرح زیر انجام خواهد شد: اطلاعات کلی در مورد نوع و مشخصات و مقدار مورد معامله و روز و ساعت و محل حراج و سایر شرایطی که لازم باشد باید با آگهی در روزنامه و در صورت ضرورت به وسایل و طرف انتشاراتی دیگر از قبیل رادیو و تلویزیون یا الصاق آگهی در معابر به اطلاع عموم برسد. مورد معامله باید قبلاً ارزیابی شود و حراج از بهای تعیین شده شروع گردد و به خریداری که بالاترین بها را پیشنهاد کند واگذار شود و اگر حداقل به قیمت ارزیابی شده داوطلب پیدا نشود مجدداً باید ارزیابی شود.

در مورد معاملات عمده انتشار آگهی مزایده به شرح زیر به عمل می‌آید: در آگهی مزایده شرائطی که طبق آیین‌نامه برای آگهی مناقصه پیش‌بینی شده در صورتی که با عمل مزایده منطبق باشد باید رعایت شود. مقرراتی که در آیین‌نامه در مورد ترتیب تشکیل کمیسیون مناقصه و اتخاذ تصمیم در کمیسیون مذکور و اجرای تصمیم کمیسیون و انعقاد قرارداد و تحویل مورد معامله معین شده در صورتی که با عمل مزایده منطبق باشد باید اجرا شود.

۲-۴-۴- فرآیند معاملات دولتی

فرایند برگزاری مناقصات به ترتیب شامل مراحل زیر است:

الف - تأمین منابع مالی.

ب - تعیین نوع مناقصه در معاملات بزرگ (یک مرحله‌ای یا دو مرحله‌ای، عمومی یا محدود).

ج - تهیه اسناد مناقصه.

د - ارزیابی کیفی مناقصه‌گران در صورت لزوم.

هـ - فراخوان پیشنهادها.

و - ارزیابی پیشنهادها.

ز - تعیین برنده مناقصه و انعقاد قرارداد.

انجام معامله به هر طریق مشروط بر آن است که دستگاه‌های موضوع بند «ب» ماده (۱) قانون برگزاری مناقصات به نحو مقتضی نسبت به پیش‌بینی منابع مالی معامله در مدت قرارداد اطمینان حاصل و مراتب در اسناد مرتبط قید شده باشد. موضوع پیش‌بینی منابع مالی و نحوه ضمان تأخیر تعهدات برای انجام معامله باید به صراحت در شرایط و اسناد مناقصه از سوی دستگاه مناقصه‌گزار قید و تعهد شود.

روش‌های انجام مناقصه به طریق زیر انجام می‌شود: الف - در معاملات کوچک، کارپرداز یا مأمور خرید باید با توجه به کم و کیف موضوع معامله (کالا، خدمت یا حقوق) درباره بهای آنها تحقیق نماید و با رعایت صرفه و صلاح و اخذ فاکتور مشخص و به تشخیص و مسئولیت خود، معامله را با تأمین کیفیت به کمترین بهای ممکن انجام دهد. ب - در معاملات متوسط، کارپرداز یا مأمور خرید باید با توجه به کم و کیف موضوع معامله (کالا، خدمت یا حقوق) درباره بهای آن تحقیق نماید و با رعایت صرفه و صلاح و اخذ حداقل سه فقره استعلام کتبی، با تأمین کیفیت موردنظر، چنانچه بهای به دست آمده مورد تأیید مسئول واحد تدارکاتی یا مقام مسئول همتراز وی باشد، معامله را با عقد قرارداد یا اخذ فاکتور انجام دهد و چنانچه اخذ سه فقره استعلام کتبی ممکن نباشد با تأیید مسئول تدارکاتی یا مقام مسئول همتراز وی، به تعداد موجود کفایت می‌شود. ج - در معاملات بزرگ به یکی از روش‌های زیر عمل می‌شود: ۱) برگزاری مناقصه عمومی از طریق انتشار فراخوان در روزنامه‌های کثیرالانتشار و ۲) برگزاری مناقصه محدود.

مفاد فراخوان مناقصه حداقل باید شامل موارد زیر باشد: ۱- نام و نشانی مناقصه‌گزار. ۲- نوع، کمیت و کیفیت کالا یا خدمات. ۳- نوع و مبلغ تضمین شرکت در مناقصه. ۴- محل، زمان و مهلت دریافت اسناد، تحویل و گشایش پیشنهادها. ۵- مبلغ برآورده شده معامله و مبانی آن (در صورتی که تعیین آن میسر یا به مصلحت باشد). در مواردی که فهرست بهای پایه وجود دارد، برآورد مربوط طبق فهرست یاد شده تهیه می‌شود. فراخوان مناقصه عمومی باید به تشخیص مناقصه‌گزار در دو تا سه نوبت حداقل در یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار کشوری یا استان مربوط منتشر گردد.

شرکت‌کنندگان در مناقصه پس از دریافت یا خرید اسناد باید پیشنهادهای خود را به ترتیب زیر تهیه و به مناقصه‌گزار تسلیم کنند: ۱- تهیه و تکمیل اسناد و پیشنهادها. ۲- تسلیم پیشنهادها در مهلت مقرر در فراخوان مناقصه. شرکت‌کنندگان در مناقصه، اسناد مناقصه و پیشنهادهای خود را باید در پاکت‌های جداگانه لاک و مهر شده شامل تضمین (پاکت الف)، پیشنهاد فنی بازرگانی (پاکت ب) و پیشنهاد قیمت (پاکت ج) بگذارند و همه پاکت‌ها را در لفاف مناسب و لاک و مهر شده قرار دهند. مناقصه‌گزار موظف است در مهلت مقرر همه پیشنهادهای ارائه شده شرکت‌کنندگان را پس از دریافت، ثبت و تا جلسه بازگشایی، از پاکت‌ها صیانت نماید. پیشنهادهای مناقصه‌گران در زمان و مکان مقرر گشوده می‌شود. مراحل گشایش پیشنهادها به شرح زیر است: ۱-

تهیه فهرست اسامی دریافت کنندگان اسناد، حاضران و شرکت کنندگان در جلسه. ۲- بازکردن پاکت تضمین (پاکت الف) و کنترل آن. ۳- بازکردن پاکت فنی بازرگانی. ۴- بازکردن پیشنهاد قیمت و کنترل از نظر کامل بودن مدارک و امضای آنها و کنار گذاشتن پیشنهادهای غیرقابل قبول در مناقصات یک مرحله‌ای. ۵- تحویل پاکت‌های فنی بازرگانی به کمیته فنی بازرگانی در مناقصات دو مرحله‌ای. ۶- تهیه و تنظیم و امضای صورتجلسه گشایش پیشنهادهای توسط کمیسیون مناقصه. ۷- تحویل پاکت‌های قیمت و پاکت تضمین پیشنهادهای رد شده به مناقصه‌گزار برای استرداد به ذی‌نفع.

در صورت برگزاری مناقصه دو مرحله‌ای، زمان و مکان تشکیل جلسه گشایش پیشنهادهای قیمت، در جلسه گشایش پاکت‌ها اعلام خواهد شد، این مدت فقط برای یک بار تا سقف مدت اعتبار پیشنهادهای قابل تمدید است در این صورت پاکت‌های قیمت در یک لفاف لاک و مهر شده توسط دستگاه مناقصه‌گزار صیانت می‌شود. در مناقصات یک مرحله‌ای، پیشنهادهای قیمت بی‌درنگ گشوده و برنده مناقصه تعیین می‌شود.

هنگام ارزیابی مالی، مناقصه‌گری که مناسب‌ترین قیمت حائز شده باشد، به‌عنوان برنده اول اعلام خواهد شد و برنده دوم در صورتی اعلام می‌شود که تفاوت قیمت پیشنهادی وی با برنده اول، کم‌تر از مبلغ تضمین باشد. روش ارزیابی مالی باید در اسناد مناقصه به صورت مشروح با ذکر نحوه تأثیرگذاری ارزیابی فنی بازرگانی بر قیمت اعلام شود. پس از گشودن پاکت‌های قیمت، چنانچه بررسی قیمت‌ها و تجزیه و کنترل مبانی آن لازم باشد، کمیسیون مناقصه می‌تواند بررسی آن را به کمیته فنی بازرگانی ارجاع نماید و کمیته فنی بازرگانی حداکثر ظرف دو هفته نتیجه ارزیابی و به کمیسیون مناقصه اعلام می‌کند. پس از گشودن پیشنهادهای قیمت، تضمین برنده اول و دوم، نزد مناقصه‌گزار نگهداری و تضمین سایر مناقصه‌گران بازگردانده می‌شود.

قرارداد با برنده مناقصه، باید پیش از پایان مدت اعتبار پیشنهادهای منعقد شود. این مدت حداکثر برای یک بار و برابر مدت پیش‌بینی شده در اسناد مناقصه قابل تمدید است. بعد از عقد قرارداد تضمین پیشنهاددهنده دوم مسترد می‌گردد. قرارداد با برنده اول در مهلت پیش‌بینی شده در اسناد منعقد خواهد شد. چنانچه برنده اول از انعقاد قرارداد امتناع نماید و یا ضمانت انجام تعهدات را ارائه ننماید، تضمین مناقصه وی ضبط و قرارداد با برنده دوم منعقد می‌گردد. در صورت امتناع نفر دوم، تضمین وی نیز ضبط و مناقصه تجدید خواهد شد.

مناقصه در شرایط زیر تجدید می‌گردد: ۱- کم بودن تعداد مناقصه‌گران از حد نصاب تعیین شده در اسناد مناقصه. ۲- امتناع برندگان اول و دوم مناقصه از انعقاد قرارداد. ۳- پایان مدت اعتبار پیشنهادها. ۴- رأی هیأت رسیدگی به شکایات. ۵- بالا بودن قیمت‌ها به نحوی که توجیه اقتصادی طرح منتفی گردد. مناقصه در شرایط زیر لغو می‌شود: ۱- نیاز به کالا یا خدمات موضوع مناقصه مرتفع شده باشد. ۲- تغییرات زیادی در اسناد مناقصه لازم باشد و موجب تغییر در ماهیت مناقصه گردد. ۳- پیشامدهای غیر متعارف نظیر جنگ، زلزله، سیل و مانند آنها. ۴-

رای هیأت رسیدگی به شکایات. ۵- تشخیص کمیسیون مناقصه مبنی بر تبانی بین مناقصه گران. مناقصه گزار باید تجدید و یا لغو مناقصه را به آگاهی همه مناقصه گران برساند. نحوه برگزاری مناقصه محدود در موارد زیر برگزار می شود: الف - وجود فهرست های مناقصه گران صلاحیتدار معرفی شده توسط مراجع ذیصلاح دولتی. ب - وجود فهرست کوتاه مناقصه گران صلاحیتدار که حداکثر دو سال قبل تهیه شده باشد (قانون برگزاری مناقصات، مصوب ۱۳۹۳).

۲-۵- سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)

سامانه تدارکات الکترونیکی دولت، سیستم انجام انواع معاملات دستگاه های اجرایی در بستر وب می باشد، که در آن کلیه مراحل یک معامله اعم از درخواست استعلام، فراخوان، توزیع و دریافت اسناد، گشایش الکترونیکی پاکت ها یا پیشنهادهای، انعقاد قرارداد، ارسال و تحویل کالا/ خدمت (ارسال صورتحساب و صورت وضعیت) و داد و ستد وجوه و تضمینات و نیز هرگونه الحاق، اصلاح، فسخ، ابطال و خاتمه قرارداد با استفاده از گواهی امضای الکترونیکی معتبر به صورت غیرمتمرکز و از طریق سیستم یکپارچه و استاندارد انجام می گردد. مدیریت سامانه تدارکات الکترونیکی دولت که تحت مدیریت و سیاستگذاری های مرکز توسعه تجارت الکترونیکی به عنوان متولی سامانه فعالیت می نماید.

با توجه به مصوبه هیئت وزیران به شماره ۱۱۰۰۰۹/ت/۴۴۸۹۷ مورخ ۸۹/۵/۱۹ مبنی بر مکانیزه نمودن کلیه مراحل معاملات دستگاه های اجرایی دولت، این سامانه با مدیریت مرکز توسعه تجارت الکترونیکی و با مشارکت بخش غیردولتی، طراحی و پیاده سازی گردیده است. این سامانه با هدف افزایش کارآیی و شفافیت در انجام مراحل انواع معاملات با صرفه جویی در هزینه ها، پیشگیری از فساد و عدالت اقتصادی در معاملات دولتی و همچنین تسهیل، تسریع و کاهش هزینه های فرآیند خرید (مناقصه) و فروش (مزایده) و نیز فراهم نمودن امکان کنترل دقیق و مدیریت بهتر چرخه تامین کالا و فرآیند مزایده توسط مدیران دولتی و دستگاه های نظارتی دولت می باشد.

براساس تبصره (۵) ماده (۱۶۹) قانون مالیات های مستقیم، وزارت صنعت معدن و تجارت موظف است حداکثر تا مدت شش ماه پس از لازم الاجرا شدن این قانون، سامانه انجام معاملات وزارتخانه ها و دستگاه های اجرایی را برای مدیریت انجام کلیه مراحل مناقصات و مزایده ها راه اندازی کند و امکان دسترسی بر خط سازمان امور مالیاتی را فراهم آورد.

کلیه دستگاه های اجرایی مشمول قانون برگزاری مناقصات، موظفند با توجه به برنامه زمانبندی اجرای سیستم از زمان اعلام رسمی مدیریت ستاد و طبق دستورالعمل های اجرایی مربوطه، نسبت به ثبت نام در ستاد اقدام و با

استفاده از امضای الکترونیکی و با رعایت مقررات مربوط، کلیه مراحل انواع معاملات را از طریق ستاد انجام دهند. همچنین ذیحسابان، طبق قوانین سامانه پرداخت‌های الزمه را از طریق این سامانه تایید و انجام می‌نمایند.

براساس ماده ۵۰ احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۶/۰۱/۱۶ مجلس محترم شورای اسلامی، دستگاه‌های مشمول قانون برگزاری مناقصات و دیگر معامله‌کنندگان بخش عمومی، از جمله دستگاه‌هایی که مشمول قانون بر آنان مستلزم ذکر یا تصریح نام است و کلیه مؤسسات دولتی یا عمومی غیردولتی، باید طبق برنامه زمانبندی مورد تأیید هیأت وزیران در این سامانه ثبت نام کنند و با امضای الکترونیکی معتبر و رعایت مقررات مربوط، تمام مراحل معاملات خود مانند درخواست استعلام، فراخوان، توزیع و دریافت اسناد، گشایش الکترونیکی پاکت‌ها یا پیشنهادها، انعقاد قرارداد و داد و ستد وجوه و تضمینات و نیز هرگونه الحاق، اصلاح، فسخ، ابطال و خاتمه قرارداد را از طریق این سامانه و به طور الکترونیکی انجام دهند. نصاب معاملات جهت انجام از طریق این سامانه مطابق با آخرین ویرایش از تبصره (۱) ماده (۳) در قانون برگزاری مناقصات خواهد بود.

جدول ۲-۲: ارتباطات و تعاملات ستاد

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

جدول ۲-۳: معماری سامانه تدارکات الکترونیکی دولت

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

۲-۵-۱- قوانین و مقررات سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)

کلیه شرایط و ضوابط عضویت و بهره‌برداری از سامانه، تابع قوانین و مقررات کشور جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. انجام کلیه فعالیت‌های تجاری در سامانه، مطابق با آخرین نسخه مصوب قانون تجارت الکترونیکی کشور و اصلاحات و تغییرات آتی آن می‌باشد. برگزاری کلیه مناقصات و مزایده‌ها مطابق با آخرین نسخه قانون محاسبات عمومی کشور، قانون برگزاری مناقصات کشور و آیین‌نامه معاملات دولتی و اصلاحات و تغییرات آتی و همچنین آیین‌نامه‌های اجرایی آنها می‌باشد. این سامانه در چارچوب قوانین و مقررات مصوب موجود در کشور طراحی گردیده و در نهایت پوشش دهنده کلیه روش‌های خرید و فروش رایج دستگاه‌های اجرایی است. این سامانه در مراحل اجرایی خود الزامات قانون حمایت از حقوق مصرف‌کننده را مد نظر قرار داده است. مستندات قانونی سامانه به شرح زیر است:

- ✓ قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی مصوب ۱۳۹۸،۳،۱۲
- ✓ ماده (۹) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه
- ✓ ماده (۵۰) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

- ✓ تصویب نامه هیات وزیران به شماره ۱۶۱۴۵/ت/۵۳۵۲۵ ه مورخ ۱۳۹۶/۰۲/۱۶ (لغو شده)
- ✓ تصویب نامه هیات وزیران به شماره ۱۳۶۱۵۹/ت/۵۵۲۸۹ ه مورخ ۱۳۹۹/۱۱/۲۵
- ✓ اصلاحیه قانون مالیات‌های مستقیم تبصره ۵ ماده ۱۶۹ مصوب ۱۳۹۴/۴/۳۱
- ✓ مصوبه ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی ۱۳۹۲/۱۱/۱۰
- ✓ آیین‌نامه فعالیت سامانه تدارکات الکترونیکی دولت مصوب وزیران عضو کارگروه تجارت الکترونیکی به شماره ۱۶۵۳۸۹. ت ۴۶۸۴۹ ک مورخ ۱۳۹۰/۸/۲۱
- ✓ مصوبه هیئت وزیران به شماره ۱۱۰۰۰۹/ت/۴۴۸۹۷ ن مورخ ۸۹/۵/۱۹ در خصوص راه‌اندازی نمودن سامانه بازار معاملات مجازی دستگاه‌های اجرایی
- ✓ اساسنامه مرکز توسعه تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۸/۷/۲۹
- ✓ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۳
- ✓ قانون تجارت الکترونیکی مصوب سال ۱۳۸۲

۲-۵-۲- شرایط احراز تامین‌کنندگان

تامین‌کنندگان حقیقی شامل کسبه، بازرگانان، فروشگاه‌های صنفی و مجازی بوده که با توجه به نوع کسب و کار دارای مجوزهای معتبر فعالیت تجاری (مانند جواز کسب، ...) از مراجع ذی‌صلاح می‌باشند. تامین‌کنندگان حقوقی شامل انواع شرکت‌ها، مؤسسات، تعاونی‌ها و بنگاه‌های تجاری دارای پروانه معتبر فعالیت اقتصادی می‌باشند. تامین‌کننده/مزایده‌گر/مناقضه‌گر متعهد می‌شود که مشمول مقررات قانون مصوب ۲۲ دی ماه ۱۳۳۷ راجع به منع مداخله کارمندان و نمایندگان و سایر ممنوعین در معاملات دولتی نمی‌باشد. بدیهی است، در صورت اثبات خلاف مدعای ایشان مسئولیت امر بر عهده تامین‌کننده/مزایده‌گر/مناقضه‌گر خواهد بود. تامین‌کنندگان/مزایده‌گران/مناقضه‌گران، آگاهی از مفاد قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی مصوب ۱۵ خرداد ۱۳۴۸ مجلس شورای سابق را می‌پذیرند. مزایده‌گران، اشخاص حقیقی یا حقوقی می‌باشند که پس از انجام مراحل عضویت و احراز هویت مجاز به شرکت در مزایده می‌باشند.

۲-۵-۳- عضویت در سامانه و حق عضویت

دستگاه‌های اجرایی مشمول قانون برگزاری مناقصات و دیگر معامله‌کنندگان بخش عمومی مطابق قوانین و مقررات سامانه می‌بایست طبق برنامه زمان‌بندی مورد تأیید هیأت وزیران در این سامانه ثبت نام کنند و با امضای الکترونیکی معتبر و رعایت مقررات مربوط، تمام مراحل معاملات خود مانند درخواست استعلام، فراخوان، توزیع و دریافت اسناد، گشایش الکترونیکی پاکت‌ها یا پیشنهادها، انعقاد قرارداد و داد و ستد وجوه و تضمینات و نیز

هر گونه الحاق، اصلاح، فسخ، ابطال و خاتمه قرارداد را از طریق این سامانه و به طور الکترونیکی انجام دهند. ستاد این حق را خواهد داشت تا درخواست عضویت یا تمدید عضویت خریداران/ مناقصه گران/ مزایده گران/ تامین- کنندگان را با اعلام دلیل به متقاضی نپذیرد.

خریداران/ مناقصه گران/ مزایده گران/ تامین کنندگان به منظور عضویت در سامانه، می بایست با مراجعه به سایت سامانه یا دفاتر ثبت نام و مطالعه مدارک مورد نیاز و دستورالعمل ثبت نام، نسبت به تکمیل مراحل ثبت نام به صورت حضوری یا غیر حضوری اقدام نمایند. به منظور بهره گیری از سامانه، لازم است مزایده گران/ مناقصه- گران/ تامین کنندگان پس از تأیید سند شرایط و ضوابط استفاده از سامانه، آن را از طریق سامانه و با استفاده از گواهی امضای الکترونیکی، امضاء نمایند. کلیه مدارک مورد نیاز ثبت نام در صورت ثبت نام حضوری می بایست به دفتر ثبت نام ارائه گردد. کلیه تامین کنندگان متقاضی فعالیت در سامانه می بایست پس از دریافت شناسه حساب کاربری خود، مشخصات کامل کالاهای قابل ارائه را تکمیل نمایند. این مشخصات می بایست منطبق بر نظام ملی طبقه بندی و خدمات شناسه کالا و خدمات (ایران کد) باشد. اطلاعات قیمت کالاهای قابل ارائه و زمان اعتبار قیمت نیز در پروفایل تامین کننده وارد می شود.

پس از ورود این اطلاعات، تامین کننده در سیستم فعال خواهد شد و قابلیت معامله با خریداران را خواهد داشت. مناقصه گران متقاضی فعالیت در سامانه پس از دریافت شناسه کاربری و رمز عبور و اخذ گواهی امضای الکترونیکی مربوطه می توانند در مناقصه ها و مزایده های انتشار یافته دستگاه های اجرایی کشور شرکت نمایند. خاتمه عضویت توسط مناقصه گران/ مزایده گران/ تامین کنندگان تنها در صورت درخواست رسمی قابل پذیرش بوده و در صورت تأیید توسط مدیریت سامانه، حداکثر پس از یک هفته حساب کاربری عضو، غیر فعال خواهد شد. تأیید خاتمه عضویت پس از بررسی وضعیت مناقصه گر/ مزایده گر/ تامین کننده عضو در معاملات سامانه و نداشتن هر گونه تعهد باقیمانده امکان پذیر بوده و درخواست قطع عضویت به هیچ وجه رافع مسئولیت های جاری و قبلی ایشان نمی باشد.

با توجه به ارائه خدماتی همچون مدیریت آموزش، پشتیبانی، نگهداری و به روزرسانی سایت، انجام مکاتبات و اطلاع رسانی های لازم به تامین کنندگان/ مناقصه گران و ایجاد امکان انتقال وجه اینترنتی و بهره گیری از بخش غیردولتی جهت ارائه خدمات فوق، تامین کنندگان و مناقصه گران مبلغی را به عنوان حق عضویت در ستاد می- پردازند.

۲-۵-۴- کارمزد معاملات در سامانه

به ازای هر یک از معاملات موفق در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت کارمزدهایی پیش بینی شده است. کارمزدهای ستاد شامل موارد زیر می شود:

- ✓ سامانه خریدهای جزئی و متوسط: کارمزد در خرید در زمان پذیرش برنده بودن و در سفارش مستقیم هنگام عقد قرارداد (سفارش خرید) توسط تامین کنندگان پرداخت می گردد.
- ✓ سامانه مناقصه های الکترونیکی دولت: کارمزد مناقصه که هنگام پذیرش برنده بودن توسط مناقصه گران پرداخت می گردد.
- ✓ سامانه مزایده های الکترونیکی دولت: کارمزد محاسبه شده هنگام پذیرش و پرداخت وجه مزایده توسط مزایده گران پرداخت می گردد.
- آخرین ویرایش میزان کارمزد (درصد تراکنش قابل کسر از هر معامله موفق) در هر سه سامانه، در سایت سامانه در قسمت قوانین و مقررات وجود دارد.

۲-۵-۵- تعهدات تامین کننده / مناقصه گر

تامین کننده / مناقصه گر می بایست اخلاق حرفه ای تجارت را در طول عضویت در سامانه رعایت نموده و از هر گونه اقدام سوء علیه سایر تامین کنندگان و یا ایجاد ارتباط غیررسمی با دستگاه های اجرایی به شدت پرهیز نماید. و ملزم به رعایت شرایط عمومی و اختصاصی که از طرف دستگاه های اجرایی اعلام خواهد شد، می باشد. تأمین کننده / مناقصه گر مجاز نخواهد بود که بدون اخذ مجوز از سوی ستاد، تبلیغاتی اعم از چاپی، رادیویی، تلویزیونی و غیره پیرامون ستاد انجام داده و به طور کل از علائم تجاری، لوگو و نام ستاد در اسناد و اقلام چاپی یا اینترنتی استفاده کند.

از آن جایی که تراکنش های مالی (واریز/پرداخت) اعضاء در سامانه به صورت الکترونیکی / اینترنتی انجام خواهد شد، لذا تامین کنندگان / مناقصه گران می بایست ضمن معرفی شماره حساب بانکی به سامانه، جهت انجام واریز / پرداخت های احتمالی، کلیه شرایط حاکم (در صورت وجود) بر پرداخت های الکترونیکی از طریق این سایت را بپذیرند. تامین کننده / مناقصه گر، "ستاد" را به عنوان امین خود در خصوص پرداخت های انجام شده می داند. بدین ترتیب به ازای هر خریدی که در این سامانه انجام شود، ستاد تسهیلات الزام را در جهت واریز مبالغ پرداختی توسط خریداران به حساب تامین کنندگان ایجاد می نماید.

مطابق با سفارش توافق شده، مسئولیت رعایت کلیه موضوعات قابل طرح در فرآیند خرید و ذکر شده در سفارش، از جمله تضمین ها، کمیت و کیفیت کالا، حمل و نقل، تحویل به موقع و مشابه آن، کاملاً بر عهده تامین کننده / مناقصه گر می باشد. براساس ماده (۲) قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان، کلیه عرضه کنندگان کالا و خدمات، مسئول صحت و سلامت کالا و خدمات عرضه شده مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در فرم سفارش نهایی شده می باشند. در صورت وجود عیب یا عدم انطباق کالا با شرایط تعیین شده، خریدار حق دارد

صرفاً عوض سالم را مطالبه نماید و تامین کننده/ مناقصه گر باید آن را تامین کند. همچنین خریدار می تواند معامله را فسخ کند یا ارزش کالای معیوب را مطالبه نماید.

در صورت تعریف شرایط جریمه توسط خریدار در سفارش مورد توافق با تامین کننده/ مناقصه گر، به ازای تاخیر در زمان تحویل کالا، در مقایسه با برنامه زمانبندی تحویل، درصدی از مبلغ خرید را به ازای هر روز تاخیر، جریمه خواهد شد و مبلغ این جریمه از پرداختی خریدار به تامین کننده/ مناقصه گر، کسر خواهد شد. تامین- کنندگان/ مناقصه گران می بایست درخصوص تأمین سفارش هایی که مورد توافق نهایی با خریدار قرار گرفته است، اقدام الزام را انجام دهند و به تعهدات ذکر شده در آن عمل نمایند، در غیر این صورت سوابق عدم تعهد آن ها در سامانه ثبت خواهد شد و برای سایر خریداران قابل مشاهده خواهد بود. ضمناً این موضوع در ارزیابی آن ها و رتبه ای که از نظر کیفی متعاقباً به آنها داده خواهد شد، تاثیر گذار می باشد.

در صورتی که به هر دلیلی توکن حاوی گواهی امضای الکترونیکی/ نام کاربری و کلمه عبور کاربر تأمین- کننده/ مناقصه گر مفقود گردد، مسئولیت عواقب احتمالی آن به عهده وی می باشد. در این صورت اعلام به مدیریت سامانه جهت غیرفعال کردن نام کاربری و کلمه عبور و یا درخواست ابطال گواهی امضای الکترونیکی و دریافت گواهی جدید از مراکز صدور گواهی به عهده تامین کننده بوده و هیچگونه مسئولیتی بر عهده مدیریت سامانه نخواهد بود. تامین کنندگان/ مناقصه گران پس از عضویت و تکمیل مشخصات خود، از طریق پروفایل کاربری خود مجاز به تغییر برخی از اطلاعات و مشخصات خود می باشند. تغییر اطلاعات هویتی و حساس و مهم صرفاً از طریق مکاتبه یا ارسال درخواست از طریق سامانه قابل انجام خواهد بود. در صورت نیاز به تغییر مشخصات کالاهای قابل ارائه، تامین کننده/ مناقصه گر می تواند در صورت عدم همپوشانی تعدادی و یا زمانی، قیمت، تعداد کالا و زمان اعتبار قیمت کالاها را تغییر دهد.

در صورتی که زمان اعتبار قیمت کالایی منقضی شده و تامین کننده/ مناقصه گر زمان را بازنگری نکند، از لیست تامین کنندگان/ مناقصه گران فعال آن کالا حذف می شود و امکان انجام معامله درخصوص آن کالا را تا بروزرسانی مجدد تاریخ اعتبار قیمت از دست خواهد داد. با عنایت به کنترل، نظارت و رسیدگی مراجع قانونی بر بازار ارائه کالا و خدمات در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت، مسئولیت و جبران کلیه خسارات مترقبه در خصوص تخلفاتی همچون گرانفروشی، عرضه به قیمت های نامتعارف و خارج از ضوابط نرخ گذاری، تقلب و سایر با تامین کننده کالا و یا خدمات متخلف می باشد. در صورتی که برای تامین کننده اتفاقی بیفتد (قطع همکاری، فوت، انحلال و ...)، لازم است انجام عملیات در سامانه متوقف شود. جهت امضای الکترونیکی اسناد در سامانه، اشخاص حقوقی می بایست نسبت به دریافت گواهی امضای مهر شرکت اقدام نموده و امضای اسناد با امضای مهر شرکت انجام می گیرد. لذا امضای مهر شرکت به منزله امضای تمامی صاحبان مجاز می باشد.

۲-۵-۶- تعهدات مزایده‌گر

مزایده‌گر می‌بایست اخلاق حرفه‌ای را در طول عضویت در سامانه رعایت نموده و از هر گونه اقدام سوء علیه سایر مزایده‌گران، انجام تبانی با مزایده‌گران دیگر و یا ایجاد ارتباط غیررسمی با دستگاه‌های اجرایی به شدت پرهیز نماید. مزایده‌گر ملزم به رعایت شرایط عمومی و اختصاصی که از طرف دستگاه‌های اجرایی مزایده‌گزار اعلام خواهد شد، می‌باشد. مزایده‌گر مجاز نخواهد بود که بدون اخذ مجوز از سوی ستاد، تبلیغاتی اعم از چاپی، رادیویی، تلویزیونی و غیره پیرامون ستاد انجام داده و به طور کل از علاقم تجاری، لوگو و نام ستاد در اسناد و اقلام چاپی یا اینترنتی استفاده کند. از آنجایی که تراکنش‌های مالی (واریز/پرداخت و دریافت) اعضاء در سامانه به صورت الکترونیکی/اینترنتی انجام خواهد شد، لذا مزایده‌گران می‌بایست ضمن معرفی شماره حساب بانکی به سامانه، جهت انجام واریز/پرداخت‌ها و دریافت‌های احتمالی، کلیه شرایط حاکم (در صورت وجود) بر پرداخت-های الکترونیکی از طریق این سایت را بپذیرند.

مزایده‌گران پس از عضویت و تکمیل مشخصات خود، از طریق پروفایل کاربری خود مجاز به تغییر برخی از اطلاعات و مشخصات خود می‌باشند. تغییر اطلاعات هویتی و حساس و مهم صرفاً از طریق مکاتبه یا ارسال درخواست از طریق سامانه قابل انجام خواهد بود. مزایده‌گر با شرکت در مزایده و ارائه پیشنهاد تمامی شروط ضمنی و حل اختلاف توسط کمیسیون معاملات دستگاه‌های اجرایی مزایده‌گزار را پذیرفته و قبول می‌کند. در صورت تعریف شرایط ضبط ودیعه و جرایم تاخیر توسط دستگاه مزایده‌گزار، مزایده‌گر مکلف است طبق قوانین دستگاه مزایده‌گزار اقدام نماید و در صورت عدم اقدام به موقع، شامل جرائم شده و حق هر گونه اعتراض را از خود سلب می‌نماید.

در صورتی که به هر دلیلی توکن حاوی گواهی امضای الکترونیکی/نام کاربری و کلمه عبور کاربر مزایده‌گر مفقود گردد، مسئولیت عواقب احتمالی آن به عهده وی می‌باشد. در این صورت اعلام به مدیریت سامانه جهت غیرفعال کردن نام کاربری و کلمه عبور و یا درخواست ابطال گواهی امضای الکترونیکی و دریافت گواهی جدید از مراکز صدور گواهی به عهده مزایده‌گر بوده و هیچگونه مسئولیتی بر عهده مدیریت سامانه نخواهد بود. در صورتی که برای مزایده‌گر اتفاقی بیفتد (قطع همکاری، فوت، انحلال و ...) لازم است انجام عملیات در سامانه متوقف شود. جهت امضای الکترونیکی اسناد در سامانه، اشخاص حقوقی می‌بایست نسبت به دریافت گواهی امضای مهر شرکت اقدام نموده و امضای اسناد با امضای مهر شرکت انجام می‌گیرد. لذا امضای مهر شرکت به منزله امضای تمامی صاحبان مجاز می‌باشد.

۲-۵-۷- تعهدات دستگاه‌های اجرایی و معامله‌کنندگان بخش عمومی (خریدار/مناقصه‌گزار/مزایده‌گزار)

دستگاه اجرایی متعهد می‌شود کلیه نقش‌های مجاز در فرآیند را به عنوان کاربران سامانه در پروفایل خود تعریف نماید و پس از هر گونه تغییر در این مشخصات یا تغییر افراد سریعاً آن را به روز نماید. دستگاه اجرایی موظف است برای نقش‌های موثر در فرآیندهای سامانه (طبق قوانین موجود در کشور)، امکانات حضور در دوره‌های آموزشی را فراهم سازد. دستگاه اجرایی متعهد می‌شود که کلیه کاربران سامانه گواهی امضای الکترونیکی مرتبط با نقش خود را از مراجع مجاز در کشور دریافت نموده باشند و جهت انجام عملیات مرتبط در سامانه از آن استفاده نمایند. دستگاه‌های اجرایی مکلفند مطابق قوانین و مقررات انجام کلیه مراحل معاملات مشمول را منحصراً در بستر این سامانه انجام دهند. در همین راستا لازم است دستگاه اجرایی به تامین کنندگان و مزایده‌گران قبلی خود جهت عضویت در سامانه اطلاع رسانی نماید. در صورتی که به هر دلیل (تغییر نقش در سامانه، قطع همکاری، فوت و ...) لازم است انجام عملیات توسط کاربر معرفی شده از سوی دستگاه اجرایی متوقف شود؛ مقام مسئول دستگاه اجرایی می‌بایست، به منظور جلوگیری از هر گونه سوء استفاده، در اسرع وقت نسبت به ابطال گواهی امضای دیجیتال فرد از طریق مراکز مجاز صدور گواهی و غیرفعال کردن او در پروفایل دستگاه اقدام نماید. بدیهی است عواقب احتمالی ناشی از تاخیر در اقدامات فوق برعهده مقام مسئول دستگاه اجرایی می‌باشد.

مسئولیت کنترل مجوزهای ارائه شده توسط تامین کنندگان بر عهده خریدار می‌باشد. پس از ارسال سفارش خرید از سوی خریدار/مناقصه‌گزار در سایت سامانه ستاد تا قبل از تأیید آن توسط تامین کننده، لغو عملیات خرید توسط خریدار/مناقصه‌گزار امکان پذیر می‌باشد. خریدار/مناقصه‌گزار موظف است در هنگام دریافت کالا و قبل از تأیید دریافت آن در سامانه ستاد، از صحت و سلامت کالای دریافتی اطمینان حاصل نماید و در صورت عدم تأیید مشخصات کیفی کالا، از دریافت آن خودداری نماید. بدیهی است، در صورت بروز هر گونه مشکل در این خصوص، ستاد هیچگونه مسئولیتی را بر عهده نخواهد داشت. خریدار/مناقصه‌گزار/مزایده‌گزار موظف است شرایط برداشت و افراد دارای حق برداشت از هر حساب خود را، برای خرید/فروش در سامانه "ستاد" تعریف نموده و در مواقع نیاز آن را بروز نماید. بدیهی است این شرایط با موارد اعلام شده به وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک عامل دستگاه اجرایی مطابقت خواهد داشت. لازم به ذکر است که در صورت کوتاهی دستگاه اجرایی و عدم به روزرسانی شرایط برداشت و یا افراد (صاحبان امضای مجاز)، مسئولیت عواقب آن به عهده دستگاه اجرایی خواهد بود.

خریدار/مناقصه‌گزار طبق مواد (۹۲) و (۹۳) قانون محاسبات عمومی کشور، متعهد می‌شود در هنگام سفارش کالا، منابع مالی لازم را در اختیار داشته باشد. خریدار/مناقصه‌گزار موظف است در خصوص خریدهای انجام

شده که کالای مشمول آنها تحویل و رسید شده است، طبق برنامه زمانبندی توافق شده با تامین کننده، پرداخت هزینه ها را در زمان مقرر انجام دهد. بدیهی است گزارش پرداخت های معوق جهت مقام های مافوق در همان دستگاه یا ارگانهای نظارتی در مواقع مورد نیاز و مطابق با مستندات قانونی از طریق مدیریت سامانه قابل ارائه خواهد بود. خریدار/مناقصه گزار موظف است که در هنگام سفارش کالای مورد نظر خود، فرم سفارش را با اطلاعات صحیح و به طور کامل تکمیل نماید و تأیید تأمین کننده را پیگیری نماید. بدیهی است در صورت ورود اطلاعات ناقص یا نادرست، مسئولیت نتایج بر عهده خریدار خواهد بود. مزایده گزار موظف است در هنگام درج و انتشار مزایده فرم مربوطه را با اطلاعات صحیح و به طور کامل تکمیل و تأیید نماید. بدیهی است در صورت ورود اطلاعات ناقص یا نادرست، مسئولیت نتایج آن بر عهده مزایده گزار می باشد. خریدار/مناقصه گزار موظف است طبق قوانین و مقررات، در حوزه خریدهای متوسط وفق بند ب ماده ۱۱ قانون برگزاری مناقصات اقدام نماید، به حداقل سه تامین کننده موجود در سامانه استعلام ارسال نموده و پس از بررسی پاسخ ها، اقدام به تعیین برنده نماید.

مطابق آیین نامه شماره ۱۶۵۳۸۹/ت/۴۶۸۴۹ ک مورخ ۱۳۹۰/۰۸/۲۱ هیئت محترم دولت (ماده ۲) کلیه دستگاه های اجرایی موظفند از زمان ابلاغ مدیریت سامانه، خریدهای خود را در بستر سامانه ستاد محقق سازند. لذا بازار مرجع برای دستگاه های اجرایی عضو، تأمین کنندگان عضو سامانه می باشند. در شرایطی که بیش از ۳ تامین کننده در سامانه وجود دارند، کلیه قوانین و مقررات موجود و اختیارات مقام مجاز دستگاه، درخصوص ادامه فرآیند خرید، به قوت خود باقی خواهد بود. بدیهی است کلیه مسئولیت های متعاقب تصمیمات اخذ شده بر عهده مقام مجاز خواهد بود.

چنانچه برای انجام خرید، دستگاه اجرایی تامین کننده، با قیمت معتبر و به تعداد کافی (طبق قوانین مرتبط با معاملات و تعداد استعلام مورد نیاز) در سامانه یافت نشود، کاربر ذی صالح دستگاه اجرایی، می بایست درخواست خود را به صورت اعلام عمومی در صفحه اصلی سایت قرار دهد. در صورتی که در مهلت تعیین شده برای پاسخ دهی به نیاز اعلان عمومی، یک یا بیشتر پاسخ از سمت تامین کنندگان دریافت شده باشد، بنا به تشخیص مقام مجاز، فرآیند خرید می تواند از بین تأمین کنندگان موجود در سامانه ادامه یابد. حداقل زمان مورد نیاز جهت پاسخ به این نوع نیازهای عمومی یک هفته می باشد. (دستگاه اجرایی می بایستی زمان مورد نیاز جهت پاسخ دهی را بر اساس ماهیت کالا، نوع و مقدار آن به صورت منطقی و قابل قبول ثبت نماید). قابل ذکر است در صورتیکه در سامانه هیچ پاسخی دریافت نشد، کاربر ذیصلاح دستگاه اجرایی ضمن رعایت قوانین و مقررات موضوعه می بایست تامین کنندگان/ مزایده گران شناسایی شده خود در خارج از سامانه را به عضویت در سامانه ترغیب نموده و اعلام نماید که صرفاً می تواند از بستر سامانه با ایشان معامله نماید.

در راستای اجرای ماده ۵۰ قانون احکام دائمی برنامه های توسعه کشور و با توجه به اینکه پکت های (ب و ج و اسناد ارزیابی) با امضای الکترونیکی معتبر در ستاد بارگذاری می شوند دستگاه های مشمول سامانه مکلفند با انجام معاملات در بستر سامانه از انجام مراحل معامله ذیل قوانین، دستورالعمل ها و آیین نامه مرتبط به صورت کاغذی اجتناب نمایند.

۲-۵-۸- اختیارات و تعهدات سامانه تدارکات الکترونیکی دولت

ستاد در انجام کلیه معاملات، زمینه فعالیت را بر طبق ضوابط و قوانین موجود برای کلیه اعضا فراهم نموده و نظارت های الزام جهت حفظ سلامت کلیه معاملات را پیش بینی می نماید. رفع مشکلات سامانه در کوتاهترین زمان ممکن به غیر از مواردی که خارج از کنترل باشد (مانند قطعی برق، مخابرات، محدودیت پهنای باند و مشابه آن) بر عهده سامانه ستاد می باشد. لازم به ذکر است که هیچگونه مسئولیتی در رابطه با حذف شدن صفحات سایت خود و یا لینک های مرده نمی پذیرد. سرویس های سایت آنگونه که هست ارائه می شود و سامانه ستاد تحت هیچ شرایطی، مسئولیت تأخیر یا عدم کارکرد سایت را که می تواند ناشی از عوامل طبیعی، نیروی انسانی، مشکلات اینترنتی، خرابی تجهیزات کامپیوتری، مخابراتی و غیره باشد بر عهده ندارد.

مرکز توسعه تجارت الکترونیکی به عنوان متولی سامانه مسئولیت های سیاستگذاری، نظارت، نگهداری و پشتیبانی سامانه (ستاد) را دارا می باشد. سایت ستاد ممکن است دارای پیوندهایی به سایت های دیگر باشد. این سایت ها تحت کنترل ستاد نیستند و سامانه ستاد هیچ مسئولیتی در قبال محتویات این سایت ها نمی پذیرد. سامانه ستاد این لینک ها را به منظور سهولت دسترسی کاربران فراهم نموده است و وجود هر یک از این لینک ها به معنی تأیید یا هر نوع ارتباط با اداره کنندگان آن ها نیست. سایت هایی که در آگهی ها یا صفحات سایت ستاد لینک می شوند، توسط افرادی خارج از ستاد اداره می شوند، لذا سایت ستاد نمی تواند در مورد آنها ضمانتی داشته باشد. سایت ستاد ممکن است دارای سرویس هایی با قابلیت مشارکت عمومی موسوم به سرویس های جمعی، همچون تابلوی اعلانات، تالار گفتگو، نقد، گروه های خبری و سرویس های دیگری باشد که به منظور تسهیل ارتباط کاربران با یکدیگر ارائه می شوند. تامین کننده توافق می کند که از این سرویس های جمعی، فقط برای ثبت، ارسال و دریافت پیام هایی استفاده کند که مناسب و مرتبط با آن سرویس خاص باشد.

سامانه ستاد الزامی به دیدبانی و کنترل سرویس های جمعی ندارد. با این وجود وبسایت ستاد این حق را برای خود محفوظ می دارد که محتویات ارسال شده در سرویس های جمعی را مرور و هرگونه ورودی نامناسب را حذف نماید. ستاد ممکن است سرویس های خود را به هر دلیلی در زمان های مختلف و بدون اطلاع قبلی، تغییر دهد و حق تغییر شرایط این سرویس ها نیز برای ستاد محفوظ خواهد بود. بنابراین، شرایط استفاده از سرویس های

سایت ستاد هر از گاهی روزآمد خواهد شد. در این صورت تاریخ مندرج در این سند، منعکس کننده آخرین زمان به روزرسانی خواهد بود. استفاده از سایت به معنی آگاهی از هر گونه تغییر به عمل آمده در سامانه می باشد. در صورتی که شرایط استفاده از سرویس ها دستخوش تغییرات عمده شود، خبر آن در صفحه اصلی سایت منعکس خواهد شد. سامانه ستاد هیچگونه مسئولیتی را در قبال کیفیت یا کمیت کالاهای معامله شده در سامانه، تاخیر در زمان تحویل یا پرداخت و یا قیمت کالاهای ارائه شده نمی پذیرد. خریدار و تأمین کننده با توجه به اختیارات و امکانات خود، مسئولیت کالای معامله شده را به عهده خواهند داشت.

در صورت بروز هر گونه اختلاف فیما بین دو طرف معامله، طرفین میتوانند شکایات خود را از مجرای سامانه اعلام دارند. این شکایت توسط مسئول رسیدگی به شکایات سامانه پیگیری و ریشه یابی خواهد شد و نتیجه به طرفین اطلاع رسانی می شود. در صورت عدم رفع اختلاف از این طریق موضوع توسط شاکی از طریق مراجع و دادگاه های ذی صلاح قانونی پیگیری و بر طبق قوانین کشور جمهوری اسلامی ایران رسیدگی خواهد شد.

در صورت بروز تخلف مناقصه گر/مزایده گر/تأمین کننده از قوانین و مقررات جاری جمهوری اسلامی و عرف اجتماعی و اخلاقی، ستاد مجاز است بدون اطلاع قبلی و به صورت یکطرفه، قرارداد را فسخ نماید. این موضوع به صورت کتبی به اطلاع تأمین کننده/مناقصه گر/مزایده گر خاطی خواهد رسید. ستاد حق دارد در هر زمان که مشخص شود عملکرد تأمین کننده های موجب اختلال در سیستم و ایجاد بی نظمی و یا سلب اطمینان خدمت می شود، عضویت تأمین کننده را لغو نماید. بدیهی است تأمین کننده موظف است کلیه حساب های فی- مابین با خریداران و کارمزدهای تسویه نشده را تا آن زمان تسویه نماید. ستاد حق دارد در هر زمان که مشخص شود عملکرد مزایده گری موجب اختلال در سیستم و ایجاد بینظمی و یا سلب اطمینان میشود، عضویت مزایده گر را لغو نماید. بدیهی است مزایده گر موظف است کلیه حساب های فیما بین با مزایده گزار را تا آن زمان تسویه نماید.

ارسال هر زمانه اینترنتی به افرادی که مایل به دریافت آن نیستند توسط اعضا غیر مجاز است. در صورت مشاهده یا تشخیص این مورد منجر به اخراج ارسال کننده خواهد شد. کاربران و بازدید کنندگان سایت نباید به طور عامدانه، عملی را انجام دهند که باعث بروز مشکل برای سایت شود. از جمله این اعمال، اشغال پهنای باند و تالش برای نفوذ است. که در صورت مشاهده منجر به برخورد قانونی خواهد شد. به طور کل در صورت انجام فعالیت های مضر برای سایت، ستاد حق پیگیری موضوع در مراجع ذیربط را برای خود محفوظ میداند.

دستگاه های اجرایی (مناقصه گزار/مزایده گزار) و مناقصه گران/مزایده گران/تأمین کنندگان موظف می- باشند کلیه اطلاعات و مشخصات ثبت نام را به صورت کامل و صحیح ثبت نمایند. در صورت اثبات خلاف موارد اظهار شده در هر مرحله، موضوع از طریق مراجع صالحه قضایی قابل پیگیری میباشد. مناقصه گران/

مزایده‌گران/تامین کنندگان می‌بایست در صورت لزوم اصل کلیه مدارک را به همراه تصویر خوانا و غیر مخدوش آن در مهلت تعیین شده به دفاتر ثبت نام ارائه نمایند. تامین کننده ملزم می‌باشد مشخصات کالاهای خود را به صورت کامل، دقیق و بدون هرگونه ابهام که موجب برداشت غلط گردد در پروفایل خود ثبت نماید و اطلاعات قیمت را به طور صحیح و با ذکر محدوده‌ی تعدادی و تاریخ اعتبار ثبت نماید. مسئولیت عواقب احتمالی بر عهده تامین کنندگان می‌باشد. تامین کنندگان موظف می‌باشند کالاهای دارای ایران کد را در سامانه معامله نمایند. کلیه کاربران حقیقی و حقوقی سامانه (تامین کننده/مناقضه‌گر/مزایده‌گر/دستگاه‌های اجرایی) موظف می‌باشد حساب/حسابهای بانکی که در پروفایل خود در سامانه معرفی می‌کنند معتبر و متعلق به خودشان باشد.

آمارهای مربوط به انواع معاملات، تبادل سیستمی، تعداد ثبت‌نام کنندگان، تعداد معاملات و حجم ریالی آنها به شرح جداول ذیل می‌باشند:

جدول ۲-۴: انواع معاملات تحت پوشش سامانه ستاد

انواع معاملات تحت پوشش سامانه تدارکات الکترونیکی دولت

وضعیت در سامانه	نوع معامله	زیر سامانه
پیاده سازی شده	خرید جزئی و متوسط کالا	خرید جزئی و متوسط کالا
پیاده سازی شده	خرید جزئی و متوسط خدمات	
پیاده سازی شده (ثبت نهایی معامله)	خرید بین‌المللی	
پیاده سازی شده	مزایده اموال منقول	مزایده
پیاده سازی شده	مزایده اموال غیرمنقول	
پیاده سازی شده (ثبت نهایی معامله)	مزایده‌های بین‌المللی	
پیاده سازی شده	مزایده اجاره	
پیاده سازی شده	مزایده جزئی	
پیاده سازی شده	مزایده حراج آنلاین	مناقضه
پیاده سازی شده	مناقضه عمومی کالا و خدمات (با/ بدون فهرست بهاء)	
پیاده سازی شده	مناقضه عمومی کالا و خدمات به‌صورت فشرده	
پیاده سازی شده	مناقضه محدود	
پیاده سازی شده	ترک تشریفات	
پیاده سازی شده (ثبت نهایی معامله)	مناقضات بین‌المللی	
پیاده سازی شده	خرید خدمات مشاوره	
پیاده سازی شده	عدم الزام به برگزاری مناقضه - ماده (۲۹)	

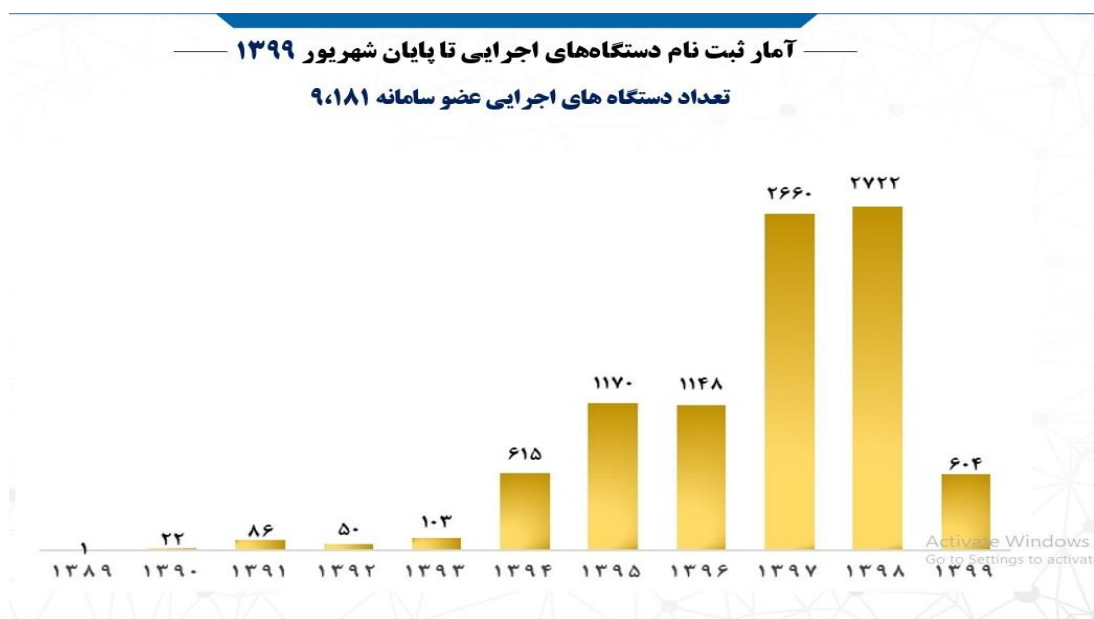
Activate Window
Go to Settings to activate

جدول ۲-۵: تبادل سیستمی اطلاعات با سایر سامانه‌ها

وضعیت ارتباط	نام سامانه
انجام شده	◀ سامانه سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی
انجام شده	◀ سامانه کارپردازی بانک ملی
انجام شده	◀ سازمان ثبت اسناد و املاک کشور (اشخاص حقوقی)
انجام شده	◀ سازمان ثبت احوال کشور (اشخاص حقیقی)
انجام شده	◀ سامانه سازمان امور مالیاتی کشور
انجام شده	◀ سامانه سپام (بانک مرکزی ج.ا. ایران) جهت استعلام ضمانت‌نامه
انجام شده	◀ پایگاه قراردادهای دستگاه‌های اجرایی (سازمان برنامه و بودجه کشور)
انجام شده	◀ سامانه پروانه اصناف (مرکز امور اصناف و بازرگانان ایران)
در حال انجام	◀ سامانه تشخیص صلاحیت پیمانکاران: ساجات (سازمان برنامه و بودجه کشور)
انجام نشده	◀ پایگاه ملی اطلاع‌رسانی مناقصات (سازمان برنامه و بودجه کشور)
انجام نشده	◀ سامانه نظارت الکترونیک (دیوان محاسبات کشور)

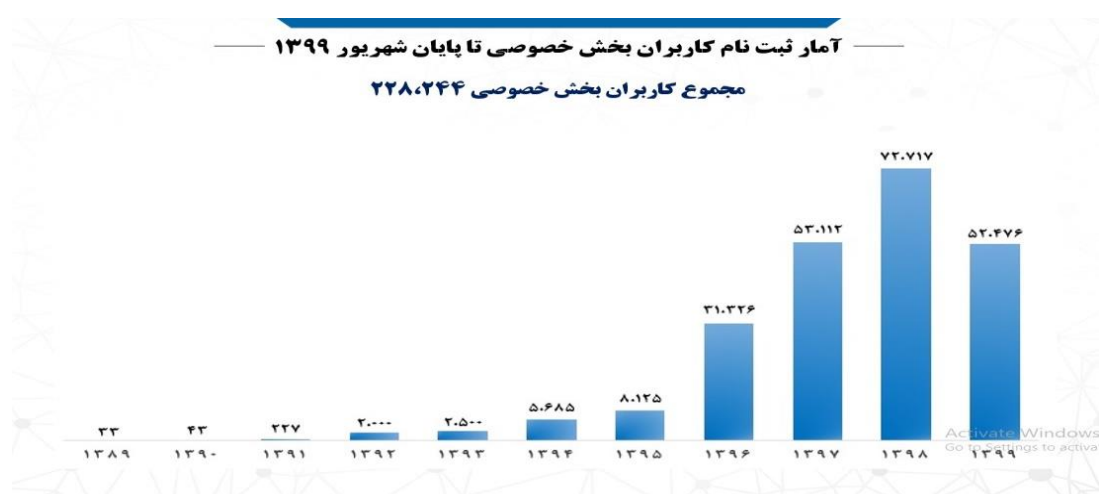
منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

جدول ۶-۲: آمار ثبت نام دستگاه های اجرایی تا پایان شهریور ۱۳۹۹

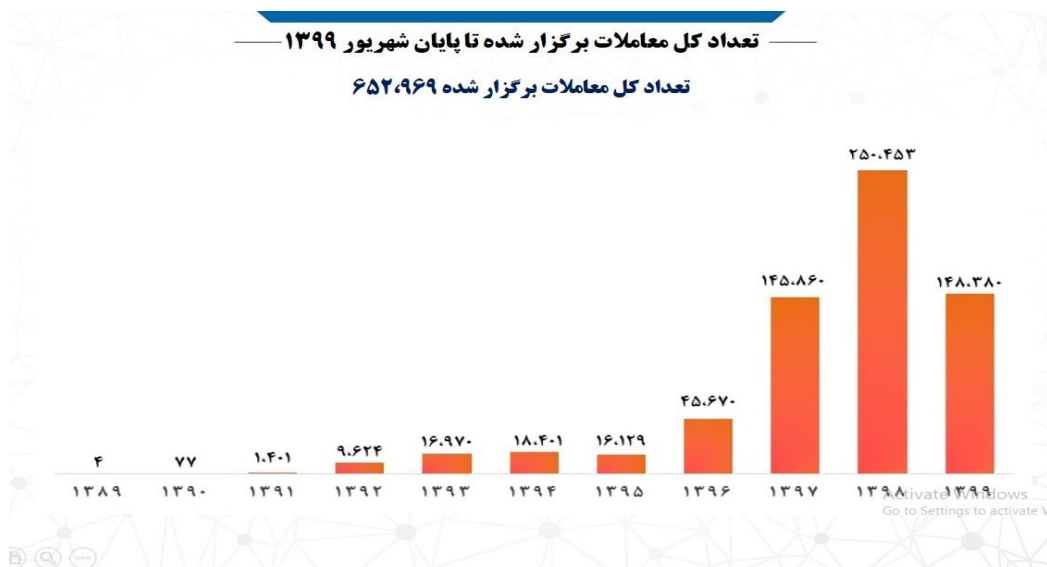
منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

جدول ۷-۲: آمار ثبت نام کاربران بخش خصوصی تا پایان شهریور ۱۳۹۹

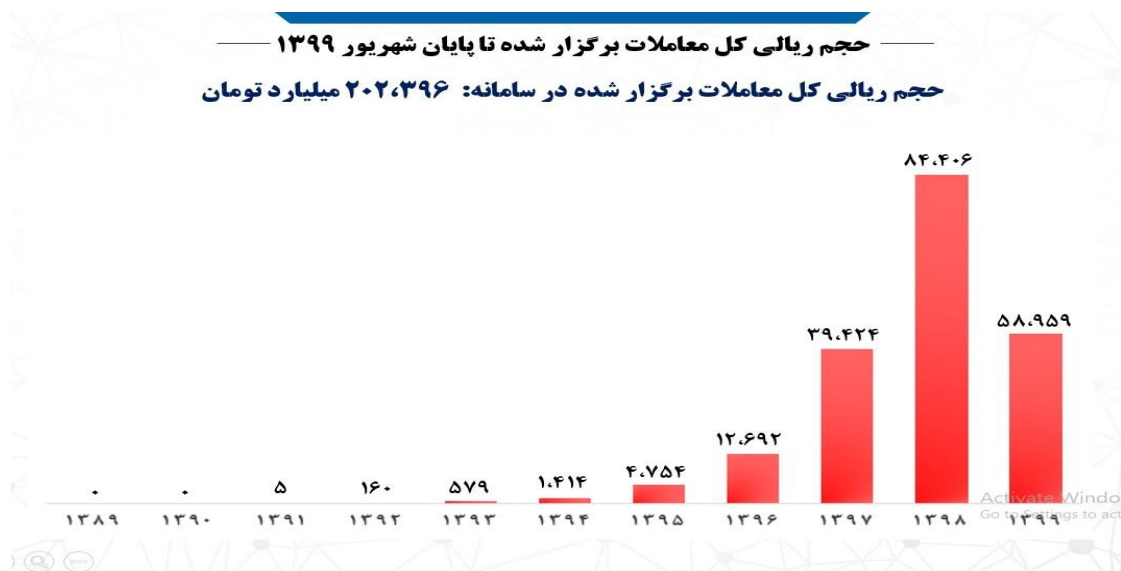
منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

جدول ۲-۸: تعداد کل معاملات برگزار شده تا پایان شهریور ۱۳۹۹

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

جدول ۲-۹: حجم ریالی کل معاملات برگزار شده تا پایان شهریور ۱۳۹۹

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

جدول ۲-۱۰: آمار معاملات تا پایان شهریور ۱۳۹۹

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

۲-۶- فرآیند معامله در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)

سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) شامل ۳ زیرسامانه خرید جزئی و متوسط، زیرسامانه مناقصه و زیرسامانه مزایده برای معاملات دولتی است که در ادامه به تشریح هر کدام پرداخته می‌شود.

جدول ۲-۱۱: فرآیندهای ستاد

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

جدول ۲-۱۲: پوشش انواع معاملات در ستاد

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

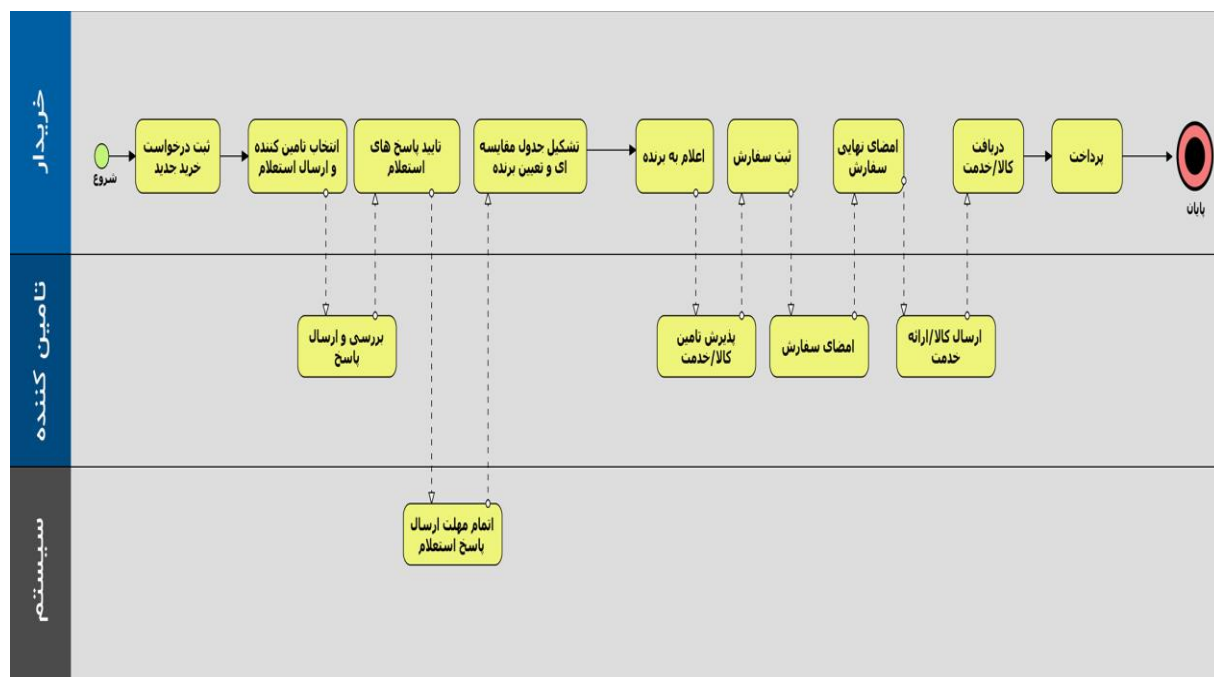
۲-۶-۱- زیر سامانه خرید جزئی و متوسط

سامانه خرید جزئی و متوسط، جهت معاملات جزئی و متوسط کاربرد داشته و کلیه مراحل انجام معامله از ثبت درخواست خرید تا پرداخت وجه، بصورت الکترونیکی در بستر این سامانه انجام می گردد. هدف اصلی از راه اندازی این سامانه، تسهیل و تسریع فرآیندهای غیر عمده و کاهش هزینه ها و نیز فراهم نمودن امکان کنترل دقیق و مدیریت بهتر چرخه تامین کالاها و یا خدمات مورد نیاز توسط مدیران و نهادهای نظارتی می باشد. این سامانه علاوه بر تسهیل جریانات خرید و نیز ایجاد امکان دسترسی مستقیم خریداران و عرضه کنندگان، بواسطه تنوع تامین کنندگان، انتخاب های زیادی را برای خریداران فراهم می سازد. دستگاه اجرایی خریدار می تواند از بین کالاهای قیمت گذاری شده/ خدمات پیشنهادی توسط تامین کنندگان، کالاها و خدمات با مناسب ترین قیمت و کیفیت را انتخاب نموده و خریداری نماید. در برخی موارد دستگاه های اجرایی خدمات/ کالاهای مورد نیاز خود را از طریق صفحه اعلان عمومی (بُرد سامانه) به تمام تامین کنندگان اعلام می نماید، سپس تامین کنندگان،

قیمت‌های پیشنهادی خود را اعلام نموده و در نهایت خریدار، بهترین پیشنهاد را انتخاب کرده و خرید مورد نیاز را انجام می‌دهد. حوزه معاملاتی تحت پوشش خرید جزئی و متوسط عبارتند از:

- ✓ خرید کالا و خدمت استعلامی
- ✓ خرید کالا و خدمت از طریق نیاز اعلان عمومی
- ✓ سفارش مستقیم کالا و خدمت
- ✓ خرید خدمات مشاوره
- ✓ ثبت موارد عدم الزام
- ✓ ثبت معاملات از اعتبارات خارج از شمول
- ✓ ثبت خرید بین الملل

جدول ۲-۱۳: فرآیند خرید جزئی و متوسط در ستاد

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

۲-۶-۲- زیر سامانه مناقصه

سامانه مناقصه امکان خریدهای عمده دستگاه‌های اجرایی را با پوشش برگزاری انواع مناقصه‌ها طبق قانون برگزاری مناقصات میسر می‌سازد. مدیران و مسئولین تلاش می‌کنند تا از روند برگزاری مناقصه‌ها اطلاع دقیق

داشته باشند و تأخیر در روند برگزاری مناقصه و اجرای پروژه را رصد کنند. مدیران همواره به دنبال آن هستند که بدانند هر پروژه و مناقصه‌ای در چه مرحله‌ای قرار دارد و اطلاعات شفافی را از روند برگزاری مناقصه‌ها و اجرای پروژه در اختیار داشته باشند. نهادهای نظارتی نیز در پی آن هستند که با نظارت دقیق بر مناقصه‌ها و معاملات برگزار شده، از تخلفات و برخوردهای گزینشی با پیمانکاران آگاه شوند. جهت رفع نیازمندی‌های ذکر شده، سامانه مناقصه با امکان مدیریت هوشمند فرآیندهای مربوطه طراحی و پیاده سازی شده است. شایان ذکر است تمامی مراحل برگزاری مناقصه و فراخوان نظیر ثبت و انتشار انواع مناقصه‌های عمومی و محدود کالا/خدمات با فهرست بها و بدون فهرست بها، ثبت و انتشار فراخوان‌های ارزیابی کیفی، مشاهده و دانلود اسناد (در صورت نیاز با پرداخت الکترونیکی هزینه اسناد)، ارسال پیشنهادهای (پاکت‌های الف، ب و ج)، ارسال پاسخ اعلام، اصلاح مناقصه‌های منتشر شده، بازپس‌گیری پیشنهادهای و ارسال مجدد، بازگشایی پاکت‌ها با امضای الکترونیکی تمامی اعضای کمیسیون مناقصه، بررسی پاکت‌ها توسط کمیته فنی در مراحل مختلف، تهیه لیست کوتاه، اعلام به برنده، پذیرش برنده، انعقاد قرارداد با امضای الکترونیکی مسئولین دستگاه و تامین کننده، ارسال و دریافت کالا/صورت وضعیت خدمات، و انجام انواع پرداخت در قالب پیش‌پرداخت، علی‌الحساب و قطعی (به صورت الکترونیکی/غیر الکترونیکی) با امضای الکترونیکی صاحبان امضاء از طریق سامانه مناقصه به صورت تعاملی انجام می‌پذیرد. حوزه معاملاتی تحت پوشش سامانه مناقصه به شرح ذیل می‌باشند:

✓ فراخوان ارزیابی کیفی برای لیست کوتاه

✓ مناقصه عمومی یک مرحله ای و دو مرحله ای

✓ مناقصه عمومی دارای ارزیابی کیفی

✓ مناقصه عمومی همزمان با ارزیابی (فشرده)

✓ مناقصه محدود

✓ خدمات مشاوره

✓ ترک تشریفات

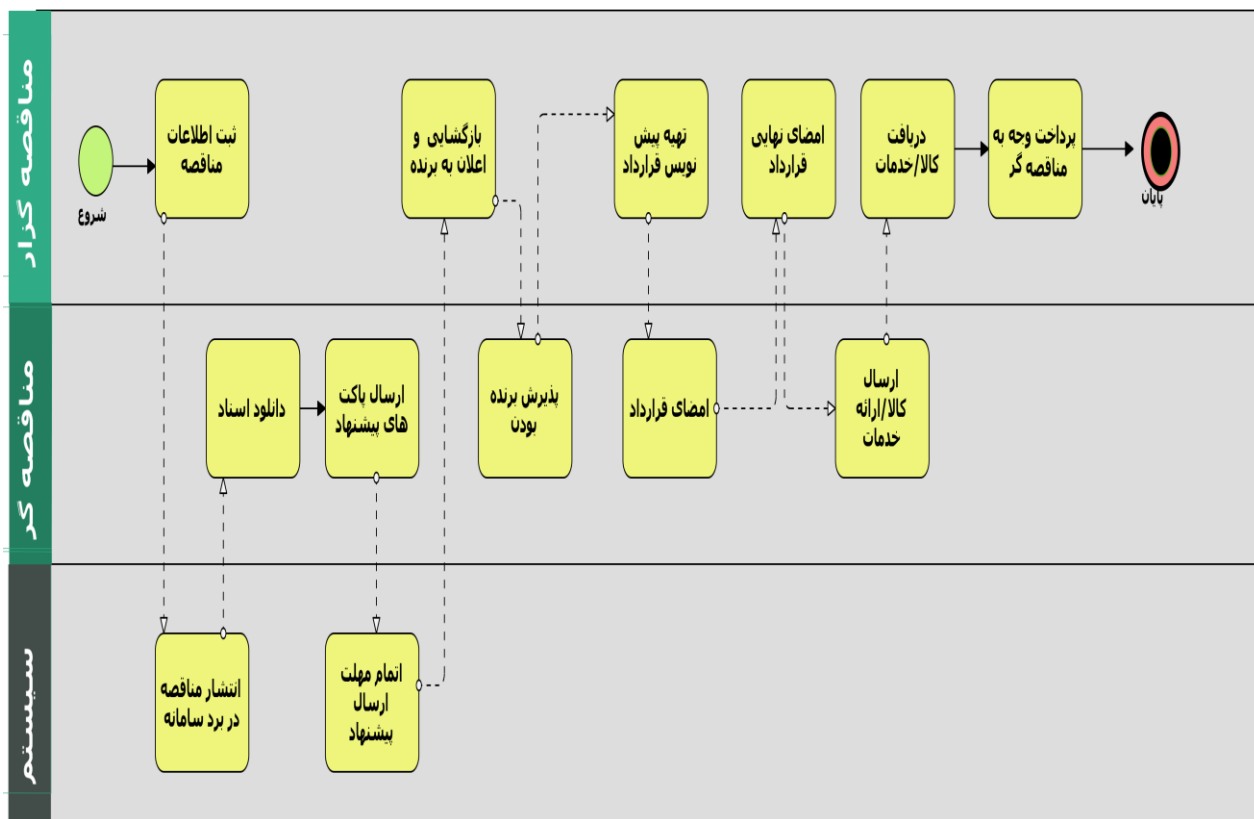
✓ ثبت موارد عدم الزام

✓ ثبت معاملات خارج از شمول

✓ ثبت قراردادهای مناقصه بین الملل

✓ ثبت قراردادهای مشارکت - واگذاری

جدول ۲-۱۴: فرآیند مناقصه در ستاد

منبع: سایت سامانه ستاد (۱۳۹۹)

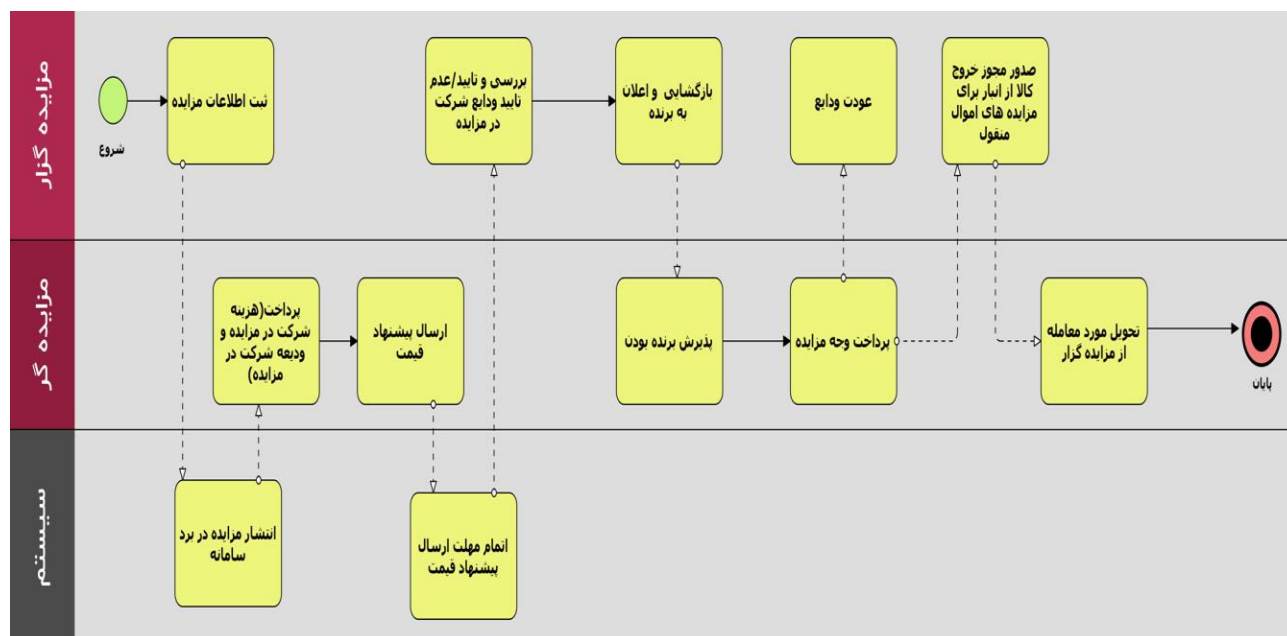
۲-۶-۳- زیرسامانه مزایده

مزایده فرآیندی است جهت فروش و یا واگذاری اموال منقول (اموال قابل نقل و انتقال) و اموال غیرمنقول (ملک، زمین، مستغلات و ...) به هریک از خریداران که قیمت پیشنهادی بالاتری را اعلام نموده باشند. این سامانه بستری را برای برگزاری مزایده‌ها با هزینه‌ای کمتر و تعداد بیشتری از خریداران فراهم می‌کند. استفاده از این سامانه، باعث تسریع و تسهیل خدمات‌رسانی مزایده‌ها، شفاف‌سازی، کاهش زمان مراجعه مشتریان، عدم نیاز به حضور فیزیکی، کاهش هزینه شرکت در مزایده و رقابتی شدن خرید می‌شود. سامانه مزایده، سازمان‌های مزایده‌گزار (فروشنندگان) و مزایده‌گر (خریداران) را قادر می‌سازد، تا در بستر الکترونیک و امن با رعایت مساوات و در شرایط یکسان، نسبت به برگزاری مزایده‌ها اقدام نمایند. در این نوع معامله ابتدا فروشنده حداقل قیمتی که حاضر است اموال خود را به فروش برساند، اعلام می‌نماید. (در برخی مواقع قیمت کارشناسی هم اعلام می‌شود) سپس خریداران قیمت پیشنهادی مورد نظر خود را برای خرید

اموال مربوطه اعلام می نمایند (قیمت پیشنهادی خریداران باید مساوی یا بزرگتر از قیمت ارائه شده توسط فروشنده باشد) و در نهایت کالا یا مورد معامله به بالاترین قیمت پیشنهادی، فروخته خواهد شد. حوزه معاملاتی تحت پوشش سامانه مزایده به شرح ذیل می باشد:

- ✓ مزایده منقول
- ✓ مزایده غیر منقول
- ✓ مزایده اجاره
- ✓ مزایده جزئی
- ✓ معاملات حراج
- ✓ معاملات ترک تشریفات
- ✓ ثبت مزایده های بین الملل
- ✓ ثبت موارد عدم الزام
- ✓ ثبت قرارداد مشارکت-واگذاری

جدول ۲-۱۵: فرآیند مزایده در ستاد

۲-۶-۴- کاربران زیرسامانه‌های ستاد

با توجه به اینکه سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) شامل سه زیرسامانه خرید جزئی و متوسط، زیرسامانه مناقصه و زیرسامانه مزایده برای معاملات دولتی می‌باشد، برای هر زیرسامانه نقش‌های متفاوتی تعریف شده است که در جداول ذیل تعریف هر نقش و اقدامات قابل انجام هر کدام آورده شده است. نقش‌های زیرسامانه خرید جزئی و متوسط شامل: کارپرداز، مقام تشخیص، انباردار، ذیحساب/عامل ذیحساب و تامین کننده کالا و خدمات است. نقش‌های زیرسامانه مناقصه شامل: مسئول ثبت مناقصه، مقام تشخیص، ذیحساب، انباردار، مسئول کمیته فنی / بازرگانی، مسئول فنی (عضو کمیسیون مناقصه)، مناقصه‌گر است. نقش‌های زیرسامانه مزایده شامل: مامور فروش، مقام تشخیص، ذیحساب، انباردار و مزایده‌گر است.

جدول ۲-۱۶: کاربران سامانه خرید جزئی و متوسط

نقش کاربری	تعریف	اقدامات قابل انجام
کارپرداز	مأموری است که از بین مستخدمین رسمی واجد صلاحیت که توسط دستگاه ذیربط به این سمت منصوب می‌شود و نسبت به خرید و تدارک کالاها و خدمات مورد نیاز طبق دستور مقامات مجاز با رعایت مقررات اقدام می‌نماید. کارپرداز یا مأمور خرید بنا به وظیفه قانونی خود می-بایست با توجه به کم و کیف موضوع معامله (کالا یا خدمت) درخصوص بهای آن تحقیق نموده و با رعایت صرفه و صلاح و اخذ استعلام به تعداد کافی با رعایت موارد و حدود اختیارات قانونی خود، معامله را با تامین کیفیت به مناسب‌ترین بهای ممکن	انتخاب کالا (ایران‌کد متناظر با مشخصات کالای درخواستی دستگاه خریدار در درخواست خریدهای تجمیع شده) از بین ایران‌کدهای ثبت شده در سامانه ایجاد و ثبت درخواست خرید در سامانه (با توجه به تامین اعتبار انجام شده از سوی مراجع ذیصلاح)
		امکان مشاهده لیست تامین کنندگان فعال سامانه برای هر کالای مورد نیاز شامل: قیمت ثبت شده در سامانه به ازای هر کالا و پروفایل تامین‌کنندگان
		انتخاب اولیه تامین کنندگان مناسب برای کالاهای ثبت شده در درخواست خرید و ایجاد استعلام
		اعلان عمومی کالاهای مورد نیاز در صفحات اول سایت سامانه (قابل دسترسی برای همه مراجعین به سامانه)
		ارسال استعلام جهت تایید مقام تشخیص (درحوزه معاملات متوسط)
		ارسال استعلام به تامین کنندگان (درحوزه معاملات جزئی)
		دریافت، بررسی و تایید پاسخ استعلام‌ها از سوی تامین کنندگان (در حوزه معاملات جزئی)
		تشکیل جدول مقایسه‌ای بین تامین کنندگان دارای پاسخ استعلام تایید شده
		ارسال جدول مقایسه‌ای جهت تایید مقام تشخیص (در حوزه معاملات متوسط)
		تعیین و انتخاب برنده و اعلام به وی (در حوزه معاملات جزئی)
		اخذ تایید (اعلام آمادگی) تامین کننده برنده
		ایجاد پیش‌نویس سفارش
		ارسال پیش‌نویس سفارش جهت تایید مقام تشخیص (در حوزه معاملات متوسط)

نهایی سازی سفارش و ارسال آن به تامین کننده (در حوزه معاملات جزئی) مشاهده و پیگیری سوابق ارسال و تحویل کالاهای سفارش پرداخت هزینه های خرید انجام شده از محل تنخواه گردان پرداخت به صورت پرداخت الکترونیکی یا توسط چک بانکی مشاهده و پیگیری سوابق پرداخت های مربوط به سفارش	انجام دهد.	
	مقام تشخیص در هر دستگاه اجرایی مقام تشخیص بالاترین مقام مرتبط آن دستگاه می باشد که مجاز است تأیید خریدهای دولتی را در واحد تدارکات انجام دهد.	بررسی و اصلاح استعلام های ایجاد شده توسط کارپرداز و ارسال به تامین کنندگان منتخب (در حوزه معاملات متوسط) دریافت، بررسی و تایید پاسخ استعلام های ارسالی از سوی تامین کنندگان (در حوزه معاملات متوسط) بررسی و تایید جدول مقایسه ای تشکیل شده توسط کارپرداز در خصوص تامین کنندگان دارای پاسخ استعلام تایید شده (در حوزه معاملات متوسط) تعیین و انتخاب برنده و اعلام به وی (در حوزه معاملات متوسط) اخذ تایید (اعلام آمادگی) تامین کننده برنده (در حوزه معاملات متوسط) بررسی و اصلاح پیش نویس سفارش ایجاد شده توسط کارپرداز و ارسال به منظور اخذ نظرات و تایید تامین کننده برنده (در حوزه معاملات متوسط) نهایی سازی سفارش و ارسال آن به تامین کننده (در حوزه معاملات متوسط) تایید دوم پرداخت در مورد هر ردیف پرداختی که تایید اول آن توسط کاربر خانواده ذی حساب انجام شده باشد. مشاهده و پیگیری ارسال و تحویل کالاهای سفارش مشاهده و پیگیری پرداخت های مربوط به سفارش
مشاهده اطلاعات کالای ارسال شده توسط تامین کنندگان مربوط به سفارش فی مابین (حتی قبل از دریافت کالا می تواند این اطلاعات را ببیند) درج اطلاعات مربوط به کالای دریافت شده در انبار (تعداد دریافتی، تعداد برگشتی، زمان دریافت و ...) پیوست نمودن رسید و حواله (اسناد قانونی مربوط به دریافت کالا در انبار) مشاهده سوابق ارسال و تحویل مربوط به سفارش خاص تأیید فرم دریافت از طریق امضای الکترونیکی مشاهده برنامه زمان بندی تحویل کالاهای سفارش قبل از ارسال کالا	انباردار شخصی که متصدی اطلاعات دریافت محموله های سفارش در دستگاه اجرایی خریدار می باشد. این شخص پس از دریافت محموله؛ اطلاعات مربوط به جزئیات دریافت را در فرم ارسال و تحویل سفارش در سامانه ثبت می نماید.	مأموری است که به موجب حکم وزارت امور اقتصادی و دارایی از بین مستخدمین رسمی و واجد صلاحیت به منظور اعمال نظارت و تامین هماهنگی لازم در اجرای مقررات مالی و محاسباتی در
مشاهده و چاپ سوابق و مستندات مرتبط با سفارشات خریدی که کالاهای آن تحویل شده باشد. یک ردیف پرداخت برای آنها جهت تایید در کار تابل کاربر ایجاد می شود و بسته به اینکه موعد پرداخت آن سر رسید شده باشد یا سر رسید نشده باشد در دو وضعیت مجزا نمایش داده می شود. امکان انتخاب شماره حساب متناظر با خرید در تایید اول پرداخت امکان تایید هر ردیف پرداخت ایجاد شده امکان انتخاب نحوه پرداخت و پرداخت هزینه خرید به صورت الکترونیکی	ذیحساب/ عامل ذیحساب	

(اینترنتی) و توسط چک از حساب دستگاه خریدار به حساب تامین کننده پس از تایید (دوم) توسط مقام تشخیص	وزارتخانه‌ها و موسسات و شرکت‌های دولتی و دستگاه‌های اجرایی محلی و موسسات و نهادهای عمومی غیردولتی به این سمت منصوب می‌شود	
مشاهده و اصلاح اطلاعات ثبت شده در پروفایل تامین کننده ثبت اطلاعات کالاها (ایران کدها) پی که تامین کننده قادر به تامین آنها می‌باشد و قیمت‌گذاری کالاها با تاریخ اعتبار قیمت دریافت استعلام‌های ایجاد شده از سوی دستگاه اجرایی خریدار ارائه پاسخ استعلام به دستگاه اجرایی خریدار (در صورت تمایل و توان تامین کالای درخواستی) پذیرش و اعلام آمادگی در موارد برنده بودن خرید اعلام نظر در خصوص سفارشات ایجاد شده و انعقاد سفارش به صورت الکترونیکی پیگیری سفارشات و ثبت اطلاعات محموله‌های ارسالی به دستگاه اجرایی خریدار مشاهده اطلاعات دریافت و تایید محموله‌ها در انبار دستگاه اجرایی خریدار واریز مبالغ به صورت الکترونیکی از حساب دستگاه اجرایی خریدار به حساب تامین کننده و مشاهده اطلاعات واریزهای انجام شده به ازای خریدهای انجام شده	عبارت از شخص حقیقی یا حقوقی است که بنا به اهلیت تجاری، صنفی یا حرفه‌ای (مجوزهای قانونی) فعالیت می‌کند و پس از طی نمودن مراحل ثبت نام و تایید عضویت در سامانه، کالا، خدمت یا اموال غیرمنقول خود را در این سامانه جهت فروش به خریداران ارائه می‌نماید	تامین کننده

جدول ۲-۱۷: کاربران سامانه مناقصه

اقدامات قابل انجام	تعریف	نقش کاربری
ثبت اطلاعات مناقصه و اسناد مربوط به آن معرفی اعضای کمیسیون بازگشایی مناقصه به ازای هر یک از مناقصه‌ها معرفی مسئول کمیته فنی و بازرگانی و اعضای این کمیته به ازای هر یک از مناقصه‌ها ارسال اطلاعات مناقصه به مقام تشخیص جهت تایید و انتشار در سامانه با توجه به مهلت زمانی تعیین شده بارگذاری آگهی مربوط به هر مناقصه بعد از تایید آن توسط مقام تشخیص و فرارسیدن زمان انتشار مناقصه در سامانه تایید آگهی بارگذاری شده برای مناقصه با استفاده از امضای الکترونیکی به	فردی است که از طرف دستگاه اجرایی (مناقصه- گزار) فرآیند ثبت اطلاعات مناقصه و بارگذاری اسناد را در سامانه عهده‌دار می‌باشد و معمولاً دبیر کمیسیون مناقصه بوده و می‌تواند به عنوان رابط دستگاه اجرایی با سامانه نیز معرفی گردد	مسئول ثبت مناقصه

		منظور نمایش آگهی در صفحه اعلان عمومی و کارتابل های مناقصه گران امکان ثبت اصلاحات مناقصه و ارسال به مقام تشخیص جهت تایید، در زمان مشخص امکان مشاهده و پیگیری فراخوان ها در مراحل مختلف فرآیند برگزاری مناقصه از طریق کارتابل مربوطه امکان ثبت خلاصه قرارداد و ارسال آن به مقام تشخیص جهت تایید، امکان ویرایش قراردادهای بازگردانده شده توسط مقام تشخیص و ارسال مجدد آنها به مقام تشخیص امکان مشاهده و پیگیری قراردادهای در مراحل مختلف انجام آن در سامانه ثبت الحاقیه قرارداد و ...
مقام تشخیص	رئیس دستگاه مناقصه گزار یا نماینده وی (حسب مورد) می باشد که کلیه اختیارات و مسئولیت های مندرج در قانون برگزاری مناقصات را بر عهده داشته و در ستاد وظیفه حضور و تصمیم گیری در جلسات کمیسیون مناقصه بعنوان یکی از اعضای کمیسیون مناقصه و مسئولیت تأیید ثبت و تغییرات اطلاعات فراخوان و اعلام نتایج مناقصه را در صورتیکه بعنوان مقام تشخیص فرآیند انتخاب شده باشد برعهده دارد	اقدام جهت تایید فراخوان ها به منظور انتشار در صفحه اصلی سامانه براساس مهلت زمانی تعیین شده یا ارجاع فراخوان به مسئول ثبت مناقصه جهت ویرایش و یا انصراف از انتشار مناقصه امکان مشاهده و پیگیری فراخوان ها از طریق کارتابل مربوطه تایید اصلاح اطلاعات مناقصه در زمان مشخص بازگشایی پاکت ها به ازای هر یک از فراخوان ها تایید یا عدم تایید پاکت ها، تعیین نتیجه مناقصه (به عنوان یکی از اعضای کمیسیون مناقصه) و اعلام نتایج به مناقصه گران (به عنوان مقام تشخیص فرآیند) مشاهده و بررسی پاسخ برنده اول مناقصه در مهلت زمانی تعیین شده اعلام به برنده دوم مناقصه، در صورتیکه برای مناقصه برنده دوم مشخص شده باشد و در صورت عدم پذیرش یا پاسخگویی برنده اول، در مهلت زمانی تعیین شده ویرایش و ثبت قرارداد، ارسال قرارداد جهت ویرایش به مسئول ثبت فراخوان، تایید و ارسال قرارداد به منظور امضای مناقصه گر برنده و تایید و امضای قرارداد امکان مشاهده و پیگیری قراردادهای در مراحل مختلف انجام آن در سیستم تایید اسناد در فرآیند مناقصه توسط گواهی امضای الکترونیکی امکان تجدید مناقصه در کارتابل اصلاحات مقام تشخیص فرایند و با امضا اعضای کمیسیون امکان لغو مناقصه در کارتابل اصلاحات مقام تشخیص فرایند و با امضا اعضای کمیسیون اقدام جهت تایید فراخوان ها به منظور انتشار در صفحه اصلی سامانه براساس مهلت زمانی تعیین شده یا ارجاع فراخوان به مسئول ثبت مناقصه جهت ویرایش و یا انصراف از انتشار مناقصه
ذیحساب	ماموری است که به موجب حکم وزارت امور اقتصادی و دارائی از بین مستخدمین	مشاهده و چاپ سوابق و مستندات مرتبط با سفارشات خریدی که کالاهای آن تحویل شده باشد. یک ردیف پرداخت برای آنها جهت تایید در کارتابل کاربر ایجاد می شود و بسته به اینکه موعد پرداخت آن سر رسید شده باشد یا

سررسید نشده باشد در دو وضعیت مجزا نمایش داده می‌شود. امکان انتخاب شماره حساب متناظر با خرید در تایید اول پرداخت امکان تایید هر ردیف پرداخت ایجاد شده امکان انتخاب نحوه پرداخت و پرداخت هزینه خرید به صورت الکترونیکی (اینترنتی) و توسط چک از حساب دستگاه خریدار به حساب تامین کننده پس از تایید (دوم) توسط مقام تشخیص امکان مشاهده و بررسی پرداخت‌های غیرالکترونیکی ودیعه مناقصه‌گران جهت تایید و یا عدم تایید از طریق کارتابل های مربوطه عودت ودیعه مناقصه‌گران پس از تایید عودت توسط مقام تشخیص تایید اسناد در فرآیند مناقصه توسط گواهی امضای الکترونیکی اقدام جهت مشاهده فرآیند اجرای قراردادهای و تایید دریافت کالاها	رسمی و واجد صلاحیت به منظور اعمال نظارت و تامین هماهنگی لازم در اجرای مقررات مالی و محاسباتی در وزارتخانه‌ها و موسسات و شرکت‌های دولتی و دستگاه‌های اجرایی محلی و موسسات و نهادهای عمومی غیردولتی به این سمت منصوب می‌شود	
امکان مشاهده و پیگیری اجرای قراردادهای در مراحل مختلف انجام آن در سیستم	فردی است در دستگاه مناقصه‌گزار که کالاهای ارسالی از سوی مناقصه‌گر را جهت ورود به انبار، در سامانه دریافت و تایید می‌نماید.	انباردار
اقدام جهت ارزیابی فنی و بازرگانی پاکت ب مناقصه‌گران در مناقصه‌های دو مرحله‌ای اقدام جهت ارزیابی قیمت‌های پیشنهادی مناقصه‌گران در صورت نیاز تغییر اعضای کمیته فنی و بازرگانی در صورت نیاز بررسی مناقصه‌های ارسالی از کمیسیون و جوابگویی به آنها در مهلت مقرر امکان مشاهده و پیگیری فراخوان‌ها در مراحل مختلف فرآیند برگزاری مناقصه از طریق کارتابل مربوطه	کمیته فنی و بازرگانی کمیته‌ای است با حداقل سه عضو خبره فنی و بازرگانی صلاحیت‌دار که از سوی مقام مجاز دستگاه مناقصه-گزار انتخاب می‌شود و ارزیابی کیفی و فنی بازرگانی پیشنهادها و سایر وظایف مقرر در قانون برگزاری مناقصات را برعهده می‌گیرد. وظیفه مسئول کمیته فنی و بازرگانی در ستاد ثبت تغییرات اعضای کمیته فنی و بازرگانی و درج نتایج ارزیابی کیفی و فنی و بازرگانی یا در صورت لزوم درج نتایج بررسی قیمت‌ها و تجزیه و کنترل مبانی آن و ارسال نتایج به کمیسیون مناقصه می‌باشد	مسئول کمیته فنی و بازرگانی

مسئول فنی دستگاه مناقصه‌گزار و یا واحدی که مناقصه به درخواست وی برگزار می‌شود یکی از اعضای کمیسیون مناقصه می‌باشد که وظیفه حضور و تصمیم‌گیری در جلسات کمیسیون مناقصه و کلیه اختیارات و مسئولیت‌های مندرج در قانون برگزاری مناقصات را بر عهده دارد.	مسئول فنی (عضو کمیسیون)
حضور و تصمیم‌گیری در مناقصه مربوط به خود	
ثبت نام مناقصه‌گر	
مراجعه به سامانه، بررسی مناقصه‌های انتشار یافته و انتخاب مناقصه‌های مورد نظر	
امکان مشاهده تصویر آگهی بارگذاری شده توسط دستگاه مناقصه‌گزار	
خرید و دانلود اسناد مناقصه	
اقدام به شرکت در مناقصه	
ارسال پاکت‌های پیشنهاد	
پذیرش و عدم پذیرش برنده بودن	
تایید و عدم تایید قرارداد	
اجرای قرارداد	
تایید اسناد و اطلاعات در فرآیند مناقصه توسط امضای الکترونیکی	
شخصی حقیقی یا حقوقی دارای مجوز قانونی (حسب مورد) که در ستاد ثبت نام نموده و کالا، خدمات یا اموال غیرمنقول خود را جهت فروش به دستگاه‌های اجرایی (خریدار یا مناقصه- گزار) ارائه می‌کند	مناقصه‌گر

جدول ۲-۱۸: کاربران سامانه مزایده

نقش کاربری	تعریف	اقدامات قابل انجام
مامور فروش	مسئول ثبت اطلاعات مزایده‌های تایید شده در سامانه می‌باشد. همچنین بر اساس دسترسی ایجاد شده امکان پیگیری پارتی‌های ثبت شده را دارد	ثبت اطلاعات مزایده، پارتی‌ها و اقلام کالای پارتی‌ها معرفی اعضای کمیسیون بازگشایی مزایده به ازای هر یک از مزایده‌ها ارسال اطلاعات مزایده به مقام تشخیص جهت تایید و انتشار در سامانه با توجه به مهلت زمانی تعیین شده امکان مشاهده و پیگیری پارتی‌ها در مراحل مختلف فرآیند برگزاری مزایده از طریق کارتابل مربوطه
مقام تشخیص	در هر دستگاه اجرایی مقام تشخیص بالاترین مقام	اقدام جهت تایید مزایده‌ها به منظور انتشار در صفحه اصلی سامانه براساس مهلت زمانی تعیین شده

	مرتبط آن دستگاه می‌باشد که مجاز است تایید مزایده‌ها را در فرآیند برگزاری مزایده در سامانه انجام دهد	امکان ثبت و یا ویرایش اطلاعات پارتی‌های مزایده، ابطال کلی مزایده و یا هریک از پارتی‌های مزایده در صورت لزوم امکان به روز رسانی قیمت گروه کالاهای خاص از مدت زمان معلوم قبل از اتمام مهلت ارسال پیشنهاد قیمت امکان مشاهده و پیگیری پارتی‌های مزایده‌ها از طریق کارتابل مربوطه و ابطال پارتی در صورت لزوم بازگشایی پیشنهادات به ازای هر یک از مزایده‌ها و اعلام به مزایده‌گران برنده به ازای پارتی‌های مزایده مشاهده واریز مبالغ مزایده توسط مزایده‌گران برنده و تایید مجوز خروج کالا از انبار مشاهده و بررسی انصراف مزایده‌گران برنده و اقدام جهت تعیین برنده دوم و یا ابطال پارتی مربوطه تایید عودت ودیعه مزایده‌گران شرکت کننده تایید اسناد در فرآیند مزایده توسط گواهی امضای الکترونیکی
ذیحساب	ماموری است که به موجب حکم وزارت امور اقتصادی و دارائی از بین مستخدمین رسمی و واجد صلاحیت به منظور اعمال نظارت و تامین هماهنگی لازم در اجرای مقررات مالی و محاسباتی در وزارتخانه‌ها و موسسات و شرکت‌های دولتی و دستگاه‌های اجرائی محلی و موسسات و نهادهای عمومی غیردولتی به این سمت منصوب می‌شود	امکان مشاهده و بررسی پرداخت‌های غیرالکترونیکی ودیعه مزایده‌گران (ضمانتنامه، فیش نقدی، چک تضمین شده) جهت تایید و یا عدم تایید از طریق کارتابل های مربوطه عودت ودیعه مزایده‌گران پس از تایید عودت توسط مقام تشخیص صدور مجوز خروج کالا از انبار برای مزایده‌گران برنده پس از تایید مقام تشخیص تایید اسناد در فرآیند مزایده توسط گواهی امضای الکترونیکی
انباردار	در دستگاه اجرایی، انباردار مسئول نگهداری کالاها تا زمان تحویل آنها به مزایده‌گران می‌باشد. مزایده‌گران برنده پس از دریافت صدور مجوز خروج کالا از انبار (حواله خروج کالا، می‌تواند کالاهای مربوط به خود را از انباردار تحویل بگیرد	تایید تحویل کالا به مزایده‌گر از طریق کارتابل مربوطه تایید اسناد در فرآیند مزایده توسط گواهی امضای الکترونیکی

اقدام به شرکت در مزایده شامل پرداخت هزینه شرکت در مزایده و پرداخت ودیعه با امکان پرداخت به صورت الکترونیکی و غیر الکترونیکی (فیش نقدی، ضمانتنامه و چک تضمین شده)	اعم از شرکت‌های حقوقی و اشخاص حقیقی می‌باشند که به عضویت در سامانه درآمد و می‌توانند در مزایده‌های برگزار شده در این سامانه شرکت نمایند. مزایده‌گران می‌توانند مزایده‌های انتشار یافته را مشاهده، انتخاب نموده و جهت شرکت در مزایده‌های برگزار شده اقدام نمایند	مزایده‌گر
ارسال پیشنهاد قیمت		
پذیرش برنده بودن و اقدام به پرداخت وجه مزایده به صورت الکترونیکی یا فیش نقدی		
دریافت مجوز خروج کالا از انبار		
دریافت ارقام کالا از انبار		
تایید اسناد در فرآیند مزایده توسط گواهی امضای الکترونیکی		
امکان مشاهده پرداخت و دریافت‌های انجام شده از طریق کارتابل مربوطه		

۲-۷- پیشینه تحقیقات انجام شده

در این بخش، پیشینه‌ی پژوهش‌های داخلی و خارجی به شرح ذیل ارائه شده است.

۲-۷-۱- پیشینه تحقیقات انجام شده در داخل کشور

خالقی و فضل‌ی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان کاستی‌های تقنینی در کاهش فساد در معاملات دولتی در پرتو رهنمودهای OECD به این نتیجه دست یافتند که با توجه به گستردگی معاملات دولتی و هماهنگی با تحولات جهانی و به ویژه با توجه به اسناد بالادستی همچون اصل ۴۶ قانون اساسی و کنوانسیون مبارزه با فساد، تدابیر کیفری و غیر کیفری در پنج مرحله تشخیص نیازمندی‌ها، پیش‌فراخوان و فراخوان، انعقاد قراردادها، اجرای قراردادها و نظارت و حسابرسی در پرتو رهنمودهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی که برگرفته از تجارب عملی کشورهای عضو آن سازمان است تحول یابند تا خلأهای موجود را پوشش دهند. در این راستا تدوین یک قانون جامع کیفری در زمینه معاملات دولتی که کاستی‌های قوانین پیشین را نداشته و نشانگر عزم قانونگذار در اتخاذ یک سیاست جنایی افتراقی برای مبارزه با جرایم اقتصادی مرتبط در این حوزه باشد، برطرف نمودن کاستی‌های قوانین مربوط به مناقصات جهت پیشگیری وضعی از فساد و نیز تصویب مقرراتی جامع در مورد مزایده‌ها، ضروری می‌نماید.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان "ارزیابی فرآیند تدارکات عمومی: معرفی نماگر سهولت معامله با دولت" انجام داده است و نتایج آن عبارتند از: اولاً شفافیت قوانین و مقررات تدارکات عمومی هنوز با وضعیت بهینه فاصله بسیار زیادی دارد، ثانیاً در تدارکات عمومی میان مقررات و اجرا

نیز شکاف قابل توجهی وجود دارد و حتی در مواردی که قوانین و مقررات مدرن و شفاف هستند، اجرای تدارکات عمومی منطبق بر این مقررات نیست و فاصله زیادی بین اجرا و مقررات وضع شده مشاهده می‌شود. ثالثاً هزینه‌های مبادله نظیر هزینه استخدام مشاور حقوقی یا تأمین تضامین در فرآیند تدارکات عمومی زیاد است و این هزینه‌ها مخصوصاً برای شرکت‌های کوچک و متوسط، بسیار بازدارنده است؛ رابعاً در تدارکات عمومی، در سراسر جهان جهت‌گیری و ضرورت بسیار روشنی در استفاده از ابزارهای الکترونیک مشاهده می‌شود.

احمدی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان آسیب‌شناسی فرآیند مناقصه و مزایده و شناسایی فسادهای آن به این نتیجه دست یافت که فرایند مناقصه عمومی و محدود در معاملات عمده با توجه به شیوه اطلاع‌رسانی و قبول پیشنهادها و بعضاً تبانی در معاملات از طریق فروش اطلاعات مربوط به معامله، ابهام در شرایط و اسناد مناقصه و مزایده، کلی‌گویی و فقدان شفافیت در شرایط و مختصات ارقام مورد نیاز، درهم نمودن ارقام سالم و معیوب و اعلام به منزله مازاد و بعضاً، رعایت نمودن مواعید مقرر در فرایند برگزاری و انتخاب پیمانکار و انعقاد قرارداد و متعاقب آن فقدان نظارت مؤثر توسط واحد ناظر در دستگاه طرف قرارداد با پیمانکار یا مشاور، تهیه و تأیید صورت‌وضعیت‌های صوری به سبب ماهیت آنها، بالأخص در پروژه‌های عمرانی که پس از انجام، بررسی را با شرایط سخت مواجه می‌نماید، همچنین وجود گستره مالی زیاد و مطرح شدن موضوع اموال عمومی در آن، تمایل متولیان امر اعم از بخش خصوصی و دولتی را برای ایجاد فساد نمایان می‌نماید. شایان ذکر است، عواملی از جمله: اعتباربخشی به پیشنهادهای مبهم، مخدوش، مشروط، ارائه شده خارج از وقت مقرر در قوانین و اسناد متناظر، توافقات بعد از تشریفات معامله، فقدان برنامه نیازسنجی متناسب و تلاش برای تأمین ارقام غیرضروری، برآورد غلط و بعضاً غیرواقعی بودن برآورد اولیه، ندادن رسید به ذینفع پس از تحویل پاکت‌ها، توجه‌پذیر جلوه دادن یک طرح از نظر اقتصادی و زیست محیطی، رویکرد اسناد مناقصه به نفع یک فرد خاص و محدود کردن رقابت، پیچیدگی عمده اسناد مناقصه برای دشوار کردن امر نظارت، فقدان معیار صحیح و استفاده از معیارهای ذهنی برای ارزیابی مناقصه‌گران و در برخی موارد اعمال غرض یا اعمال نفوذ با داشتن هدف خاص، سوء استفاده از شرایط اضطراری مانند بلایای طبیعی، جنگ و...، پرداخت رشوه برای افزایش رتبه پیمانکار و وارد شدن در فهرست کوتاه یا خارج شدن از فهرست سیاه، سوء استفاده از قانون و برگزاری مناقصه محدود و ترک تشریفات مناقصه به منزله یک اصل، ارائه قیمت بسیار بالا برای برنده کردن شخص موردنظر، و توافق عوامل تأثیرگذار با خریداران ارقام در مزایده‌ها و تبانی برای ارائه قیمت اندک، ورود کارچاق‌کن‌ها و ... فساد در معاملات دولتی را افزایش می‌دهد.

طجرلو و قربانی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان "سلامتی در معاملات دولتی"، به این نتیجه رسیدند که سیستم معاملات دولتی برای اجرا نیازمند اصول و شاخص‌هایی از جمله شفافیت، رقابت، پاسخگویی، مدیریت

مطلوب و نظارت است. شفافیت نیاز کلیدی سیستم معاملات دولتی نوین و عنصر اصلی برای اتخاذ تصمیمات سالم است. پاسخگویی سبب پیشگیری و ارتقای سلامت در فرایند معاملات می‌شود. پاسخگویی و شفافیت از الزامات اساسی برای امانت‌داری، اعتبار و اقتدار جوامع نوین و مردم‌سالار محسوب می‌شود و در هر بخش از دولت تأثیر مثبتی در ارتقای سلامتی دارد. اشتیاق به علنی کردن فرایندها و تصمیمات برای تفحص و بررسی عموم مردم مانع مهمی برای افراط و سوء استفاده از قدرت برای منافع شخصی است. افزایش رقابت سبب به دست آوردن بهترین قیمت و کیفیت می‌شود. رقابت هدف نیست، بلکه ابزاری برای کارایی، صرفه اقتصادی و اثربخشی است. استفاده صحیح از منابع عمومی نیازمند مدیریت مؤثر است و نظارت سبب عدم انحراف سیستم از مسیر و اهداف تعیین شده می‌شود. در نهایت سلامتی در صیانت از منابع عمومی و پیشگیری از اتلاف آن نقش اساسی دارد و برای ارتقا و حفظ آن نیازمند اصول و ساز و کارهای مشخصی است. همچنین برای تضمین و داشتن ضمانت اجرای مؤثر نیازمند چارچوب گذاری حقوقی آن‌ها در قالب قوانین، مقررات و دستورالعمل‌های مربوط است.

رحمانی و میرزاده کوهشاهی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان آسیب‌شناسی حقوقی برگزاری مناقصات در ایران دریافته‌اند که اجرای قانون برگزاری مناقصات، همواره با ایرادات و مشکلاتی همراه بوده و اصلاح فرایند برگزاری مناقصات ضروری و اجتناب‌ناپذیر است؛ هرچند نقش مناقصه در مفساد اقتصادی و وجوه مختلف آن موکداً مورد بحث و بررسی کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه مناقصات قرار گرفته، لیکن متأسفانه تاکنون هدف اولیه قانون‌گذار مبنی بر خلق یک ابزار قانونی کارآمد برای ایجاد شفافیت و جلوگیری از بروز فساد در روند برگزاری مناقصات محقق نشده است.

شاکری، جهان‌آرا و قبادی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان "آسیب‌شناسی قراردادهای پروژه‌های عمرانی بخش عمومی (دولتی)" دریافته‌اند که در ایران، با توجه به تدوین بخشنامه‌ها، آئین نامه‌ها و دستورالعمل‌های نظام فنی-اجرایی برای بخش عمومی و همچنین با توجه به عدم گردش اطلاعات و کمبود نیروی انسانی متخصص در سازمان‌های کارفرمایی، شرایط قرارداد به نفع کارفرما ناعادلانه سوق یافته است و علیرغم پیشرفت محسوس تکنولوژی و امکانات اجرائی پروژه‌ها، تغییرات مثبت در مستندات و مدارک قراردادهای به کندی صورت می‌پذیرد. لذا آماده کردن شرایط اجرایی پروژه از جمله تامین مالی، تهیه مدارک و مستندات قراردادی و تعریف واضح پروژه و تهیه نقشه‌ها و جزئیات دقیق می‌تواند تا حد زیادی از وقوع آسیب در پروژه‌ها جلوگیری کند.

کرمی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان آسیب‌شناسی مقررات و تشریفات مناقصه و مزایده‌های دولتی در استان قم، به این نتیجه دست یافت که عوامل عمده نارسایی در فرایند مناقصه‌ها و مزایده‌های برگزار شده دستگاه‌های اجرایی استان قم عبارتند از: انتخاب پیمانکار صرفاً بر مبنای پیشنهاد قیمت پایین‌تر در مناقصه، عدم شرکت

پیمانکاران باتجربه در مناقصه، برآورد نادرست مبلغ پایه، فقدان اعمال سوابق منفی قبلی پیمانکاران در فرآیند فراخوان، عدم برگزاری دوره توجیهی قوانین و نکات مهم معاملات و عدم پایداری در تأمین اعتبار قبل از برگزاری مناقصه می‌باشند.

صالحی و زرندی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان "نقش تامین و تدارکات الکترونیک در مبارزه با فساد اداری" به این نتایج دست یافتند که طراحی و ایجاد سیستم‌های تامین و تدارکات الکترونیکی از طریق کاهش دخالت عوامل انسانی و ارتقاء امنیت و نظارت شبکه‌های ارتباطی مبتنی بر وب می‌تواند میزان فساد اداری را به میزان قابل توجهی کاهش و شفافیت و پاسخگویی دولت‌ها را در تعاملات تجاری و فعالیت‌های اقتصادی دستگاه‌های اجرایی افزایش دهد.

مزارعی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان "آسیب شناسی قراردادهای دولتی مناقصات و مدیریت حقوقی آنها" با بررسی ۱۳۶ قرارداد دولتی نشان داده است که ۵۴ درصد آنها دارای ایراداتی در زمان انعقاد قرارداد بوده و ۲۷ درصد آنها دچار اجرای ناقص، یعنی در مرحله بهره برداری بوده اند و تنها ۱۶ درصد آنها فاقد اشکال می‌باشند. بنابراین، شناخت ایرادات عمومی قراردادها (الف) و سپس مدیریت حقوقی آنها (ب) برای پیشگیری از آن لازم است. و همچنین ایرادات عمومی قراردادها را شامل: ارزیابی اولیه در پیمان‌ها، عدم تخصیص اعتبار صحیح، انتخاب نادرست قالب های قرارداد، ایرادات مربوط به آگهی های مناقصه و اسناد مناقصه، عارض میان اسناد مناقصه و قرارداد، عدم پیش بینی مقررات یا قواعد مرتبط با تغییرات احتمالی مانند تغییر قوانین و آیین نامه ها، عدم اهمیت به اراده بخش خصوصی، عدم دقت کافی در احراز صلاحیت پیمانکاران، بروز اضافه کاری در خلال کار، کمبود نقدینگی و عدم پرداخت به پیمانکاران، مجزا بودن بخش خرید و بخش مهندسی و اجرا، مرحله نظارت بر پروژه‌ها و فسخ ناموجه پیمان‌ها می‌باشند.

بهرامی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان "بسترهای وقوع تبانی و فساد در مناقصات و راهکارهای مقابله با آن" به این نتیجه دست یافت برای کنترل فرصت‌های رانتی در مناقصات دولتی که نتیجه‌ای جز فساد اقتصادی به ارمغان نمی‌آورند، یک عزم جدی از طرف مسئولان امری لازم است. دولت مردان با توجه به این نکته و هدف‌گیری جوهره اصلی فساد، باید به کم کردن نقش دولت در اقتصاد، انحصارزدایی، گسترش فضای رقابتی و ایجاد سازوکارهای بازاری در تخصیص منابع بپردازند؛ سپس با ایجاد ترتیبات نهادی مناسب، به امر شفاف‌سازی که نیازمند مستندسازی و اطلاع‌رسانی دقیق است اقدام کنند.

خضری، تربتی‌مقدم و نظری (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان "شناسایی زمینه‌های فساد اقتصادی در مناقصه‌های دولتی" به این نتیجه دست یافتند که از بین چهار عامل اصلی شناسایی شده (ساختار رانت‌جویانه مناقصه‌های دولتی، سیاسی بودن فرایند برگزاری مناقصه‌ها، اقتدار بوروکراتیک و ضعف سازوکارهای نظارتی)، ضعف

سازو کارهای نظارتی مهم‌ترین عامل است. اگرچه عامل ساختار رانت جویانه، از نظر خبرگان، اهمیت کمتری نسبت به سایر عوامل دارد، ولی درواقع فساد اقتصادی در مناقصه‌های دولتی عملی رانت‌جویانه و روشی برای دستیابی به رانت‌ها است. سایر عوامل زمینه‌ساز نیز دستیابی به منابع رانت را تسهیل می‌کنند. این عوامل، هماهنگ با یکدیگر، درنهایت، کاهش قیمت نسبی فساد و در نتیجه شکل‌گیری آن در مناقصه‌های عمومی را سبب می‌شوند.

منتی‌نژاد (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان شیوه‌ها و زمینه‌های تبانی در معاملات دولتی به این نتیجه دست یافت که تبانی در مناقصه بیشتر در معاملات بزرگ صورت می‌گیرد و اغلب به شکل‌های زیر تحقق می‌یابد: ارائه قیمت بسیار بالا برای برنده کردن شخص مورد نظر؛ ارائه پیشنهادهای مبهم، مشروط، بدون سپرده و خارج از نوبت؛ انصراف از ادامه فرایند مناقصه؛ عدم حضور در فرایند مناقصه؛ خودداری از انعقاد قرارداد؛ عدم اعلان برآوردی معامله؛ و انتشار فراخوان مناقصه در زمان خاص. تبانی می‌تواند در حوزه‌های مناقصه محدود، ترک تشریفات مناقصه، عدم الزام به برگزاری مناقصه، و اختیار رد یا قبول پیشنهاد مناقصه‌گران نیز رخ دهد. در مزایده تبانی می‌تواند به شکل توافق میان مأمور فروش و طرف معامله و ارائه قیمت بسیار پایین صورت گیرد. نبود قوانین جامع و شفاف و نیز نبود محدودیت برای شرکت افراد در مزایده از جمله زمینه‌های تحقق مزایده است.

جدول ۲-۱۹: مطالعات پیشین داخلی در حوزه ادبیات پژوهش

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
۱	خالقی و فضل‌ی	۱۳۹۷	کاستی‌های تقنینی در کاهش فساد در معاملات دولتی در پرتو رهنمودهای OECD	نتایج نشان می‌دهد که با توجه به گستردگی معاملات دولتی و هماهنگی با تحولات جهانی و به ویژه با توجه به اسناد بالادستی همچون اصل ۴۶ قانون اساسی و کنوانسیون مبارزه با فساد، تدابیر کیفری و غیرکیفری در پنج مرحله تشخیص نیازمندی‌ها، پیش‌فراخوان و فراخوان، انعقاد قراردادها، اجرای قراردادها و نظارت و حسابرسی در پرتو رهنمودهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی که برگرفته از تجارب عملی کشورهای عضو آن سازمان است تحول یابند تا خلأهای موجود را پوشش دهند. در این راستا تدوین یک

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				قانون جامع کیفری در زمینه معاملات دولتی که کاستی‌های قوانین پیشین را نداشته و نشانگر عزم قانونگذار در اتخاذ یک سیاست جنایی افتراقی برای مبارزه با جرایم اقتصادی مرتبط در این حوزه باشد، برطرف نمودن کاستی‌های قوانین مربوط به مناقصات جهت پیشگیری وضعی از فساد و نیز تصویب مقرراتی جامع در مورد مزایده‌ها، ضروری می‌نماید.
۲	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	ارزیابی فرآیند تدارکات عمومی: معرفی نماگر سهولت معامله با دولت	نتایج نشان می‌دهد اولاً شفافیت قوانین و مقررات تدارکات عمومی هنوز با وضعیت بهینه فاصله بسیار زیادی دارد، ثانیاً در تدارکات عمومی میان مقررات و اجرا نیز شکاف قابل توجهی وجود دارد و حتی در مواردی که قوانین و مقررات مدرن و شفاف هستند، اجرای تدارکات عمومی منطبق بر این مقررات نیست و فاصله زیادی بین اجرا و مقررات وضع شده مشاهده می‌شود. ثالثاً هزینه‌های مبادله نظیر هزینه استخدام مشاور حقوقی یا تأمین تضامین در فرآیند تدارکات عمومی زیاد است و این هزینه‌ها مخصوصاً برای شرکت‌های کوچک و متوسط، بسیار بازدارنده است؛ رابعاً در تدارکات عمومی، در سراسر جهان جهت گیری و ضرورت بسیار روشنی در استفاده از ابزارهای الکترونیک مشاهده می‌شود.
۲	طجریلو و قربانی	۱۳۹۵	سلامتی در معاملات دولتی	سیستم معاملات دولتی برای اجرا نیازمند اصول و شاخص‌هایی از جمله شفافیت، رقابت، پاسخگویی، مدیریت مطلوب و نظارت است. شفافیت نیاز کلیدی سیستم معاملات دولتی نوین و عنصر اصلی

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				برای اتخاذ تصمیمات سالم است. پاسخگویی سبب پیشگیری و ارتقای سلامت در فرایند معاملات می‌شود. پاسخگویی و شفافیت از الزامات اساسی برای امانت‌داری، اعتبار و اقتدار جوامع نوین و مردم‌سالار محسوب می‌شود و در هر بخش از دولت تأثیر مثبتی در ارتقای سلامتی دارد. اشتیاق به علنی کردن فرایندها و تصمیمات برای تفحص و بررسی عموم مردم مانع مهمی برای افراط و سوء استفاده از قدرت برای منافع شخصی است. افزایش رقابت سبب به دست آوردن بهترین قیمت و کیفیت می‌شود. رقابت هدف نیست، بلکه ابزاری برای کارایی، صرفه اقتصادی و اثربخشی است. استفاده صحیح از منابع عمومی نیازمند مدیریت مؤثر است و نظارت سبب عدم انحراف سیستم از مسیر و اهداف تعیین شده می‌شود. در نهایت سلامتی در صیانت از منابع عمومی و پیشگیری از اتلاف آن نقش اساسی دارد و برای ارتقا و حفظ آن نیازمند اصول و ساز و کارهای مشخصی است. همچنین برای تضمین و داشتن ضمانت اجرای مؤثر نیازمند چارچوب‌گذاری حقوقی آن‌ها در قالب قوانین، مقررات و دستورالعمل‌های مربوط است.
	احمدی	۱۳۹۵	آسیب‌شناسی فرآیند مناقصه و مزایده و شناسایی فسادهای آن	نتایج نشان می‌دهد که فرایند مناقصه عمومی و محدود در معاملات عمده با توجه به شیوه اطلاع‌رسانی و قبول پیشنهادها و بعضاً تبانی در معاملات از طریق فروش اطلاعات مربوط به معامله، ابهام در شرایط و اسناد مناقصه و مزایده، کلی‌گویی و فقدان

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				شفافیت در شرایط و مختصات اقلام مورد نیاز، درهم نمودن اقلام سالم و معیوب و اعلام به منزله مازاد و بعضاً، رعایت ننمودن مواعید مقرر در فرایند برگزاری و انتخاب پیمانکار و انعقاد قرارداد و متعاقب آن فقدان نظارت مؤثر توسط واحد ناظر در دستگاه طرف قرارداد با پیمانکار یا مشاور، تهیه و تأیید صورت وضعیت‌های صورتی به سبب ماهیت آنها، بالأخص در پروژه‌های عمرانی که پس از انجام، بررسی را با شرایط سخت مواجه می‌نماید، همچنین وجود گستره مالی زیاد و مطرح شدن موضوع اموال عمومی در آن، تمایل متولیان امر اعم از بخش خصوصی و دولتی را برای ایجاد فساد نمایان می‌نماید. شایان ذکر است، عواملی از جمله: اعتباربخشی به پیشنهادهای مبهم، مخدوش، مشروط، ارائه شده خارج از وقت مقرر در قوانین و اسناد متناظر، توافقات بعد از تشریفات معامله، فقدان برنامه نیازسنجی متناسب و تلاش برای تأمین اقلام غیرضروری، برآورد غلط و بعضاً غیرواقعی بودن برآورد اولیه، ندادن رسید به ذینفع پس از تحویل پاکت‌ها، توجیه‌پذیر جلوه دادن یک طرح از نظر اقتصادی و زیست محیطی، رویکرد اسناد مناقصه به نفع یک فرد خاص و محدود کردن رقابت، پیچیدگی عمدی اسناد مناقصه برای دشوار کردن امر نظارت، فقدان معیار صحیح و استفاده از معیارهای ذهنی برای ارزیابی مناقصه‌گران و در برخی موارد اعمال غرض یا اعمال نفوذ با داشتن

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				هدف خاص، سوء استفاده از شرایط اضطراری مانند بلایای طبیعی، جنگ و...، پرداخت رشوه برای افزایش رتبه پیمانکار و وارد شدن در فهرست کوتاه یا خارج شدن از فهرست سیاه، سوء استفاده از قانون و برگزاری مناقصه محدود و ترک تشریفات مناقصه به منزله یک اصل، ارائه قیمت بسیار بالا برای برنده کردن شخص موردنظر، و توافق عوامل تأثیرگذار با خریداران اقلام در مزایده‌ها و تبانی برای ارائه قیمت اندک، ورود کارچاق‌کن‌ها و ... فساد در معاملات دولتی را افزایش می‌دهد.
۳	شاکری، جهان‌آرا و قبادی	۱۳۹۴	آسیب‌شناسی قراردادهای پروژه‌های عمرانی بخش عمومی (دولتی)	در ایران، با توجه به تدوین بخشنامه‌ها، آئین نامه‌ها و دستورالعمل‌های نظام فنی-اجرایی برای بخش عمومی و همچنین با توجه به عدم گردش اطلاعات و کمبود نیروی انسانی متخصص در سازمان‌های کارفرمایی، شرایط قرارداد به نفع کارفرما ناعادلانه سوق یافته است و علیرغم پیشرفت محسوس تکنولوژی و امکانات اجرائی پروژه‌ها، تغییرات مثبت در مستندات و مدارک قراردادها به کندی صورت می‌پذیرد. لذا آماده کردن شرایط اجرایی پروژه از جمله تامین مالی، تهیه مدارک و مستندات قراردادی و تعریف واضح پروژه و تهیه نقشه‌ها و جزئیات دقیق می‌تواند تا حد زیادی از وقوع آسیب در پروژه‌ها جلوگیری کند.
	رحمانی و میرزاده- کوهشاهی	۱۳۹۴	آسیب‌شناسی حقوقی برگزاری مناقصات در ایران	دریافتند که اجرای قانون برگزاری مناقصات، همواره با ایرادات و مشکلاتی همراه بوده و اصلاح فرایند برگزاری مناقصات ضروری و اجتناب‌ناپذیر است؛

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				هرچند نقش مناقصه در مفساد اقتصادی و وجوه مختلف آن موکداً مورد بحث و بررسی کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه مناقصات قرار گرفته، لیکن متأسفانه تاکنون هدف اولیه قانون‌گذار مبنی بر خلق یک ابزار قانونی کارآمد برای ایجاد شفافیت و جلوگیری از بروز فساد در روند برگزاری مناقصات محقق نشده است.
	کریمی	۱۳۹۳	آسیب‌شناسی مقررات و تشریفات مناقصه و مزایده‌های دولتی در استان قم	نتایج نشان می‌دهد که عوامل عمده نارسایی در فرآیند مناقصه‌ها و مزایده‌های برگزار شده دستگاه‌های اجرایی استان قم عبارتند از: انتخاب پیمانکار صرفاً بر مبنای پیشنهاد قیمت پایین‌تر در مناقصه، عدم شرکت پیمانکاران باتجربه در مناقصه، برآورد نادرست مبلغ پایه، فقدان اعمال سوابق منفی قبلی پیمانکاران در فرآیند فراخوان، عدم برگزاری دوره توجیهی قوانین و نکات مهم معاملات و عدم پایداری در تأمین اعتبار قبل از برگزاری مناقصه می‌باشند.
۴	صالحی و زرنندی	۱۳۹۲	نقش تامین و تدارکات الکترونیک در مبارزه با فساد اداری	نتایج نشان می‌دهد که طراحی و ایجاد سیستم‌های تامین و تدارکات الکترونیکی از طریق کاهش دخالت عوامل انسانی و ارتقاء امنیت و نظارت شبکه‌های ارتباطی مبتنی بر وب می‌تواند میزان فساد اداری را به میزان قابل توجهی کاهش و شفافیت و پاسخگویی دولت‌ها را در تعاملات تجاری و فعالیت‌های اقتصادی دستگاه‌های اجرایی افزایش دهد.
۵	مزارعی	۱۳۹۱	آسیب شناسی	نتایج بررسی قراردادهای دولتی نشان داده است که

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
			قراردادهای دولتی مناقضات و مدیریت حقوقی آنها	۵۴ درصد آنها دارای ایراداتی در زمان انعقاد قرارداد بوده و ۲۷ درصد آنها دچار اجرای ناقص، یعنی در مرحله بهره برداری بوده اند و تنها ۱۶ درصد آنها فاقد اشکال می‌باشند. بنابراین، شناخت ایرادات عمومی قراردادها (الف) و سپس مدیریت حقوقی آنها (ب) برای پیشگیری از آن لازم است. و همچنین ایرادات عمومی قراردادها را شامل: ارزیابی اولیه در پیمان ها، عدم تخصیص اعتبار صحیح، انتخاب نادرست قالب های قرارداد، ایرادات مربوط به آگهی های مناقصه و اسناد مناقصه، عارض میان اسناد مناقصه و قرارداد، عدم پیش بینی مقررات یا قواعد مرتبط با تغییرات احتمالی مانند تغییر قوانین و آیین نامه ها، عدم اهمیت به اراده بخش خصوصی، عدم دقت کافی در احراز صلاحیت پیمانکاران، بروز اضافه کاری در خلال کار، کمبود نقدینگی و عدم پرداخت به پیمانکاران، مجزا بودن بخش خرید و بخش مهندسی و اجرا، مرحله نظارت بر پروژه‌ها و فسخ ناموجه پیمان‌ها می‌باشند.
۶	بهرامی	۱۳۹۱	بسترهای وقوع تبانی و فساد در مناقضات و راهکارهای مقابله با آن	نتایج نشان می‌دهد دست یافت برای کنترل فرصت-های رانتی در مناقضات دولتی که نتیجه‌ای جز فساد اقتصادی به ارمغان نمی‌آورند، یک عزم جدی از طرف مسئولان امری لازم است. دولت مردان با توجه به این نکته و هدف گیری جوهره اصلی فساد، باید به کم کردن نقش دولت در اقتصاد، انحصارزدایی، گسترش فضای رقابتی و ایجاد سازوکارهای بازاری در تخصیص منابع بپردازند؛ سپس با ایجاد ترتیبات

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				نهادی مناسب، به امر شفاف‌سازی که نیازمند مستندسازی و اطلاع‌رسانی دقیق است اقدام کنند.
۷	خضری، تربتی مقدم و نظری	۱۳۸۶	شناسایی زمینه‌های فساد اقتصادی در مناقضه‌های دولتی	از بین چهار عامل اصلی شناسایی شده (ساختار رانت‌جویانه مناقضه‌های دولتی، سیاسی بودن فرایند برگزاری مناقضه‌ها، اقتدار بوروکراتیک و ضعف سازوکارهای نظارتی)، ضعف سازوکارهای نظارتی مهم‌ترین عامل است. اگرچه عامل ساختار رانت‌جویانه، از نظر خبرگان، اهمیت کمتری نسبت به سایر عوامل دارد، ولی درواقع فساد اقتصادی در مناقضه‌های دولتی عملی رانت‌جویانه و روشی برای دستیابی به رانت‌ها است. سایر عوامل زمینه‌ساز نیز دستیابی به منابع رانت را تسهیل می‌کنند. این عوامل، هماهنگ با یکدیگر، درنهایت، کاهش قیمت نسبی فساد و درنتیجه شکل‌گیری آن در مناقضه‌های عمومی را سبب می‌شوند.
	منتی نژاد	۱۳۸۶	شیوه‌ها و زمینه‌های تبانی در معاملات دولتی	نتایج نشان می‌دهد تبانی در مناقضه بیشتر در معاملات بزرگ صورت می‌گیرد و اغلب به شکل‌های زیر تحقق می‌یابد: ارائه قیمت بسیار بالا برای برنده کردن شخص مورد نظر؛ ارائه پیشنهادها مبهم، مشروط، بدون سپرده و خارج از نوبت؛ انصراف از ادامه فرایند مناقضه؛ عدم حضور در فرایند مناقضه؛ خودداری از انعقاد قرارداد؛ عدم اعلان برآوردی معامله؛ و انتشار فراخوان مناقضه در زمان خاص. تبانی می‌تواند در حوزه‌های مناقضه محدود، ترک تشریفات مناقضه، عدم الزام به برگزاری مناقضه، و اختیار رد یا قبول پیشنهاد مناقضه‌گران نیز رخ دهد.

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				در مزایده تبانی می‌تواند به شکل توافق میان مأمور فروش و طرف معامله و ارائه قیمت بسیار پایین صورت گیرد. نبود قوانین جامع و شفاف و نیز نبود محدودیت برای شرکت افراد در مزایده از جمله زمینه‌های تحقق مزایده است.

۲-۷-۲- پیشینه تحقیقات انجام شده در خارج کشور

سازمان بین‌المللی شفافیت (۲۰۰۶) در گزارشی تحقیقاتی، با عنوان مهار فساد در تدارکات عمومی، به مسئله فساد اقتصادی، زمینه‌های ایجاد و راهکارهای مبارزه با آن در مناقصه‌های دولتی پرداخته است. بنا به نظر کارشناسان این سازمان، خرید کالاها، نیروی کار و دیگر خدمات بخش دولتی، به تنهایی به طور متوسط بین ۱۵ تا ۳۰ درصد از تولید ناخالص داخلی را در بر می‌گیرد. این حجم بالا از تولید ناخالص ملی و در نتیجه گستره مالی بالا امکان وسوسه برای سوءاستفاده و افزایش فساد را فراهم می‌کند؛ به طوری که زیان فساد، معمولاً بین ۱۰ تا ۲۵ درصد و در بعضی از موارد ۴۰ تا ۵۰ درصد بالاتر از ارزش تخمینی قرارداد است. بنابراین، گزارش روند خریدهای دولتی اغلب پیچیده و شفافیت در این روند محدود است. کارشناسان این سازمان، با تقسیم انجام روند مناقصه در پنج مرحله مجزا، به چگونگی شکل‌گیری فساد در هر مرحله اشاره می‌کنند و در ادامه می‌گویند که دوری از مناقصه‌های عمومی و حرکت به سمت مناقصه‌های محدود، وجود محدودیت دسترسی به اطلاعات و وجود رانت اطلاعاتی و همچنین نظارت نکردن مراجع مسئول، در کنار کمبود یا نبود شفافیت در قوانین، آیین‌نامه‌ها، نهادها و ..، گسترش فساد در این بخش را به همراه دارند.

بانک توسعه آسیایی^۱ با همکاری سازمان توسعه و همکاری اقتصادی^۲ (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان مهار فساد در تدارکات عمومی در آسیا و اقیانوسیه، اقدامات لازم برای مهار فساد در مناقصه‌های عمومی را به شرح زیر بررسی کرده‌اند: (۱) وضع قانونی شفاف، رقابتی و جامع برای مناقصه‌های عمومی به عنوان پیش شرط؛ (۲) نظارت دقیقتر بر مراحل خاصی از مناقصه مانند ارزیابی نیاز، تعریف مشخصات فنی و اجرای قرارداد، که احتمال وقوع فساد در آنها بیشتر است؛ (۳) استانداردسازی و شفاف‌سازی اسناد مناقصه و در دسترس همگان قراردادن؛ (۴)

^۱ . Asian Development Bank

^۲ . Organisation for Economic Cooperation and Development

تعیین سازوکارهای دقیق و مشخص برای برگزاری مناقصه در شرایط محدود یا ترک تشریفات مناقصه؛ ۵) سازماندهی افراد دخیل در مناقصه‌ها و اطمینان از صداقت و درستکاری آنان؛ ۶) اعمال مجازات‌های سنگین و بازدارنده برای متخلفان؛ ۷) جلوگیری از حضور کارکنان دولتی در معاملات دولتی.

متچاک^۱ (۲۰۰۵) در پژوهشی با عنوان "مبارزه با فساد در تدارکات دولتی" به بررسی اهمیت مناقصه و فرایند آن می‌پردازد. او معتقد است باید به ترکیب شفافیت، کارآیی، به صرفه بودن، مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی در نظام خریدهای دولتی توجه شود.

مؤسسه تحقیقاتی میچلسن^۲ (۲۰۰۲) در کاری تحقیقاتی، با عنوان فساد در تدارکات دولتی (دلایل، نتایج و راه درمان) خریدهای دولت را بررسی کرده است. محققان این مؤسسه، برای بیان و شناسایی زمینه‌های فساد در خریدهای دولتی، ابتدا پیچیدگی‌های مناقصه‌ها و سازوکارهای فساد را بررسی کرده و در این باره معتقدند که خطر ایجاد فساد در مناقصه‌ها با توجه به مراحل گوناگون مناقصه، نوع قرارداد، درجه پیچیدگی اقتصاد و همچنین بخش مورد نظر اقتصادی متفاوت است. به نظر آنها، مقدار پول درگیر، پیچیدگی فناوری، ضرورت و فوریت کسب کالا و همچنین اقتدار در میان مقامات مسئول عناصری مهم در شکل‌گیری فساد در خریدهای دولتی‌اند. سپس در دو بخش جداگانه به بررسی زمینه‌های فساد اقتصادی در خریدهای دولتی می‌پردازند. ابتدا شیوع فساد از طریق نقض پنهان قوانین تدارکات را بررسی کرده و معتقدند که نقض قوانین ممکن است در مرحله ارسال دعوت نامه، تهیه فهرست کوتاه، انتخاب نوع فناوری، وجود اطلاعات محرمانه و سوءاستفاده از آن و همچنین تغییر در مفاد قرارداد رخ بدهد. در بخش دیگر، به فساد از طریق انحراف مشروع در قواعد تدارکات پرداخته‌اند و به مواردی همچون توجیه ترک تشریفات مناقصه یا حالت‌های اضطراری مرتبط می‌شود که در آنها انحراف از قوانین آسان‌تر است.

جدول ۲-۲۰: مطالعات پیشین خارجی در حوزه ادبیات پژوهش

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
۱	سازمان بین-المللی شفافیت	۲۰۰۶	مهار فساد در تدارکات عمومی	به مسئله فساد اقتصادی، زمینه‌های ایجاد و راهکارهای مبارزه با آن در مناقصه‌های دولتی پرداخته است. بنا به نظر کارشناسان این سازمان، خرید کالاها، نیروی کار و دیگر خدمات بخش

^۱. Matechak

^۲. Michelsen Institute

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				دولتی، به تنهایی به طور متوسط بین ۱۵ تا ۳۰ درصد از تولید ناخالص داخلی را در بر می‌گیرد. این حجم بالا از تولید ناخالص ملی و در نتیجه گستره مالی بالا امکان وسوسه برای سوءاستفاده و افزایش فساد را فراهم می‌کند؛ به طوری که زیان فساد، معمولاً بین ۱۰ تا ۲۵ درصد و در بعضی از موارد ۴۰ تا ۵۰ درصد بالاتر از ارزش تخمینی قرارداد است. بنابراین، گزارش روند خریدهای دولتی اغلب پیچیده و شفافیت در این روند محدود است. کارشناسان این سازمان، با تقسیم انجام روند مناقصه در پنج مرحله مجزا، به چگونگی شکل‌گیری فساد در هر مرحله اشاره می‌کنند و در ادامه می‌گویند که دوری از مناقصه‌های عمومی و حرکت به سمت مناقصه‌های محدود، وجود محدودیت دسترسی به اطلاعات و وجود رانت اطلاعاتی و همچنین نظارت نکردن مراجع مسئول، در کنار کمبود یا نبود شفافیت در قوانین، آیین‌نامه‌ها، نهادها و ..، گسترش فساد در این بخش را به همراه دارند.
۲	بانک توسعه آسیایی با همکاری سازمان توسعه و همکاری اقتصادی	۲۰۰۶	مهار فساد در تدارکات عمومی در آسیا و اقیانوسیه	اقدامات لازم برای مهار فساد در مناقصه‌های عمومی را به شرح زیر بررسی کرده‌اند: (۱) وضع قانونی شفاف، رقابتی و جامع برای مناقصه‌های عمومی به عنوان پیش شرط؛ (۲) نظارت دقیقتر بر مراحل خاصی از مناقصه مانند ارزیابی نیاز، تعریف مشخصات فنی و اجرایی قرارداد، که احتمال وقوع فساد در آنها بیشتر است؛ (۳) استانداردسازی و شفاف‌سازی اسناد مناقصه و در دسترس همگان

ردیف	پژوهشگران	سال	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
				قرارداشتن؛ ۴) تعیین سازوکارهای دقیق و مشخص برای برگزار ی مناقصه در شرایط محدود یا ترک تشریفات مناقصه؛ ۵) سازماندهی افراد دخیل در مناقصه‌ها و اطمینان از صداقت و درستکاری آنان؛ ۶) اعمال مجازات‌های سنگین و بازدارنده برای متخلفان؛ ۷) جلوگیری از حضور کارکنان دولتی در معاملات دولتی.
۳	متجاک	۲۰۰۵	مبارزه با فساد در تدارکات دولتی	نتایج پژوهش نشان می‌دهد باید به ترکیب شفافیت، کارآیی، به صرفه بودن، مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی در نظام خریدهای دولتی توجه شود.
۴	مؤسسه تحقیقاتی میچلسن	۲۰۰۲	فساد در تدارکات دولتی	نتایج نشان می‌دهد که خطر ایجاد فساد در مناقصه‌ها با توجه به مراحل گوناگون مناقصه، نوع قرارداد، درجه پیچیدگی اقتصاد و همچنین بخش مورد نظر اقتصادی متفاوت است. مقدار پول درگیر، پیچیدگی فناوری، ضرورت و فوریت کسب کالا و همچنین اقتدار در میان مقامات مسئول عناصری مهم در شکل‌گیری فساد در خریدهای دولتی‌اند. همچنین نقض قوانین ممکن است در مرحله ارسال دعوت نامه، تهیه فهرست کوتاه، انتخاب نوع فناوری، وجود اطلاعات محرمانه و سوءاستفاده از آن و همچنین تغییر در مفاد قرارداد رخ بدهد. همچنین توجیه ترک تشریفات مناقصه یا حالت‌های اضطراری، انحراف از قوانین آسان‌تر است.

فصل سوم

روش شناسی پژوهش

۳-۱- مقدمه

در این فصل ابتدا به توضیح و تبیین روش انجام پژوهش پرداخته شده است. سپس توضیحاتی پیرامون جامعه آماری بیان شده و همچنین درباره ابزار اندازه گیری پژوهش، اعتبار و روایی ابزار اندازه گیری، قابلیت اعتماد یا پایایی و روش اندازه گیری اطلاعات به طور مختصر بحث شده است. در پایان فصل درباره روش های آماری تحلیل داده ها، توضیحاتی بیان شده است. پژوهش را می توان تلاشی منظم و سازمان یافته برای بررسی مسئله ای خاص که به یک راه حل نیاز دارد توصیف کرد (سکاران، ۱۳۹۲).

برای انجام دادن پژوهش معتبر به روش شناسی (Methodology) نیاز است. به عبارت دیگر بکارگیری روش علمی در پژوهش تنها راه دستیابی به دستاوردهای قابل قبول و علمی است. بعضی روش شناسی را موضوعی نظری می دانند که با منطق و فلسفه پیوسته است. و بعضی دیگر روش شناسی را از فلسفه جدا دانسته و آن را یک رشته علمی می دانند. بررسی و تحلیل نقادانه شیوه های خاص شناخت و نظریه در حوزه های علمی، وظیفه شاخه ای از فلسفه علم است که روش شناسی خوانده می شود (خاکی، ۱۳۹۱ الف).

برای رسیدن به هر هدف و مقصدی، دانستن راه رسیدن به آن و چگونگی رسیدن به هدف از مهمترین مراحل کار در مورد آن هدف است. انجام دادن کارهای پژوهشی نیز از این قاعده مستثنی نیست و باید با جزئیات کامل به آن پرداخت. هر پژوهش اشتراک هایی با پژوهش های دیگر در زمینه ی روش و چگونگی انجام دارد. اما نباید فراموش کرد که روش و ابزار رسیدن به هدف در هر پژوهش منحصر به همان پژوهش است و مستلزم دقت فراوان و استدلال منطقی است و نباید به راحتی از آن عبور کرد.

انتخاب روش های مناسب به هدف ها، ماهیت و موضوع مورد پژوهش و امکانات پژوهش و امکانات اجرایی بستگی دارد. این پژوهش به طور کلی در دو مرحله اجرا می شود. مرحله اول آن کیفی و مرحله دوم آن کمی است. لذا در بخش های مختلف از روش های متفاوتی متناسب با آن استفاده می گردد. تحقیق حاضر از نظر ابعاد چندگانه مبانی فلسفی تحقیق، جهت گیری تحقیق، رویکرد تحقیق، نوع تحقیق، اهداف اصلی تحقیق و شیوه های گردآوری داده ها مورد بررسی قرار گرفته است. پس از آن فرآیند تحقیق و مراحل اجرای آن تشریح شده است. در نهایت نیز جامعه و نمونه آماری، روش نمونه گیری، ابزار اندازه گیری متغیرها، روایی، پایایی و روش های آماری مورد استفاده جهت تجزیه و تحلیل داده ها عنوان شده اند.

۳-۲- روش پژوهش

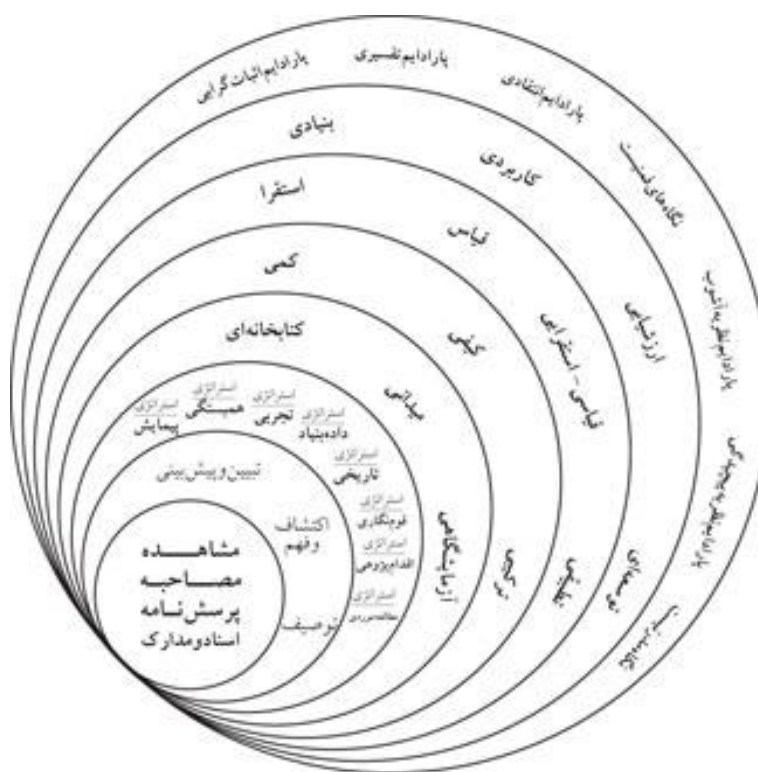
۳-۲-۱- مبانی فلسفی پژوهش

همه پژوهش‌ها چه کمی و چه کیفی بر تعدادی پیش فرض بنیادین در باب آن چه که یک تحقیق معتبر را شکل می‌دهد و این نکته که شیوه‌های تحقیق مناسب کدامند، استوارند. به منظور انجام یا ارزیابی تحقیق آگاهی از این پیش فرض‌ها حائز اهمیت است. سه پارادایم اصلی تحقیق شامل پارادایم‌های اثبات‌گرایی، تفسیری و انتقادی می‌باشند. ذکر این نکته مهم است که تحقیق کیفی مترادف با تحقیق تفسیری نیست و می‌تواند اثبات-گرایی، تفسیری یا انتقادی باشد.

اثبات‌گرایان عموماً معتقدند که واقعیت به صورت عینی و مشخص وجود دارد و می‌توان آن را از طریق ویژگی‌های قابل سنجش که مستقل از مشاهده‌گر و ابزار او هستند شناسایی کرد. اثبات‌گرایان در پی آزمون تئوری یعنی در تلاش برای افزایش درک پیش‌بینی‌گری از پدیده‌ها هستند. پژوهشگران تفسیری معتقدند که دسترسی به واقعیت تنها از طریق سازه‌های اجتماعی نظیر زبان، خودآگاهی و معانی مشترک میسر است. مبانی فلسفی تحقیق تفسیری هرمنوتیک و پدیدارشناسی است. بررسی‌های تفسیری عموماً تلاش می‌کنند تا از طریق معانی که افراد به پدیده‌ها می‌دهند آنها را درک نمایند. پژوهشگران انتقادی فرض می‌کنند که واقعیت اجتماعی در گذر تاریخ شکل می‌گیرد و به وسیله افراد تولید و بازآفرینی می‌شود. وظیفه اصلی تحقیق انتقادی، نقد اجتماعی است و بر مخالفت‌ها، تضادها و تناقض‌ها در جامعه معاصر استوار است (دانایی‌فرد، الوانی و آذر، ۱۳۸۸، ۱۴).

این پژوهش اکتشافی است و بر مبنای بنیان نظری تفسیرگرایی می‌باشد. در این رویکرد فلسفی فرض بر این است که مردم درک نسبت به جهان را در مسیری که در آن زندگی می‌کنند، باز می‌یابند و فرآیند معنابخشی به صورت خودکار در عینیت‌ها و با موقعیت‌های اجتماعی وجود ندارد بلکه بر ساختی فردی است که توسط افراد خلق می‌شود. نیومن معتقد است رویکرد تفسیری، تحلیلی روشمند از کنش اجتماعی معنادار بوده که با مشاهده دقیق افراد در محیط طبیعی صورت می‌گیرد. هدف آن درک و تفسیر این نکته است که چگونه افراد، جهان اجتماعی خود را خلق می‌کنند (نیومن، ۱۳۹۳).

رویکرد سیستم‌ها رویکرد روش‌شناختی مناسبی برای مفهوم تغییر است. این رویکرد به تعاملات و مکانیزم‌های بازخور بین سیستم‌های فرعی مختلف توجه دارد. هدف تحلیل سیستم‌ها تنها مطالعه ساختار سیستم و توصیف و طبقه‌بندی اجزای سیستم نیست، بلکه درک فرآیندها، تعاملات و مکانیزم‌های بازخور درون سیستم است که باعث ایجاد تغییراتی در پویایی‌ها و ساختار سیستم می‌شود (الوانی و همکاران، ۱۳۹۲، ۲).

نمودار ۳-۱: پیاز فرآیند پژوهش (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۳)

۳-۲-۲- جهت‌گیری پژوهش

پژوهش‌هایی که تحت هریک از مبانی فلسفی مذکور انجام می‌شوند، می‌توانند جهت‌گیری‌های اصلی بنیادی، کاربردی و توسعه‌ای داشته باشند (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۵، ۷۸). هدف اساسی تحقیقات بنیادی آزمون نظریه‌ها، تبیین روابط بین پدیده‌ها و افزودن به مجموعه دانش موجود در یک زمینه خاص است. تحقیقات بنیادی درصدد توسعه مجموعه دانسته‌های موجود درباره اصول و قوانین علمی هستند. هدف تحقیقات کاربردی توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص است. به عبارت دیگر، تحقیقات کاربردی به سمت کاربرد عملی دانش هدایت می‌شوند (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۵، ۷۸). زمانی که دانشی از حوزه بنیادی یا کاربردی توسعه داده می‌شود آن را تحقیق توسعه‌ای می‌نامند (دانایی فرد و دیگران، ۱۳۸۹، ۳۳).

نیومن (۱۳۹۳) معتقد است پژوهش‌ها به دو دسته کلی بنیادی و کاربردی تقسیم می‌شوند. پژوهش بنیادی، توسعه دانش بنیادین درباره جهان اجتماعی را فراهم کرده و به رد یا حمایت از نظریه‌هایی می‌پردازد که چنین مفاهیمی را تبیین می‌کنند. پژوهش بنیادی پژوهشی است که به منظور توسعه دانش بنیادی درباره نحوه عملکرد

جهان طراحی شده و به ایجاد و آزمون تبیین‌های نظری می‌پردازد و مخاطب مستقیم آن، جامعه علمی است. ولی پژوهش‌های کاربردی در جستجوی پاسخ سریع به سوال‌ها برای استفاده در آینده هستند و به منظور ارائه راه‌حل‌هایی عملی برای یک مشکل با تاکید بر نیازهای خاص و فوری متخصصان یا کارشناسان طراحی می‌شوند (نیومن، ۱۳۹۳).

این پژوهش از نظر مخاطب استفاده‌کننده، کاربردی است. و از آن جا که این تحقیق به دنبال آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در سامانه ستاد است، به ایجاد و بسط دانش کاربردی در یک زمینه خاص پرداخته و قابل کاربرد است، از این رو می‌توان گفت این تحقیق در زمره تحقیقات کاربردی قرار می‌گیرد.

۳-۲-۳- رویکرد پژوهش

رویکرد پژوهش به پیش‌زمینه‌های نظری، سیاسی و فلسفی در خصوص پژوهش‌های اجتماعی مربوط بوده و به مفاهیم بکار رفته در اجرای پژوهش و استفاده از روش‌های خاص پژوهشی باز می‌گردد (پنی و همکاران، ۲۰۱۲). در واقع روش‌شناسی، خط‌مشی پرسشگری را در پژوهش مشخص کرده و از این طریق مجموعه‌ای از رویه‌ها را هدایت می‌کند.

هر پژوهش ممکن است براساس رویکردهای قیاسی یا استقرایی انجام شود. در رویکرد قیاسی محقق از مفاهیم کلی به مفاهیم جزئی می‌رسد. در این رویکرد تحقیق با ایجاد یک چارچوب تئوریک آغاز می‌شود و سپس مراحل تدوین فرضیه و استنتاج منطقی طی می‌گردد. در رویکرد استقرایی پژوهشگر ابتدا داده‌ها را گردآوری می‌کند، سپس براساس آنها اقدام به ساخت فرضیه یا ارائه تئوری می‌نماید (دانایی‌فرد و دیگران، ۱۳۸۹، ۴۴).

با توجه به تعاریف فوق رویکرد این تحقیق در مرحله کیفی، ترکیبی از دو رویکرد استقرایی و قیاسی است. در این حالت در شروع کار از یک الگوی از پیش تعیین شده برای سازماندهی به داده‌ها استفاده می‌شود اما ممکن است کدهای (تم‌های) جدید نیز در حین تحلیل ایجاد شوند.

۳-۲-۴- نوع پژوهش

تحقیقات از منظر نوع تحقیق به سه دسته کمی، کیفی و آمیخته تقسیم می‌شوند (نیومن، ۱۳۹۳). پژوهشگر با استفاده از روش‌های تحقیق کمی می‌تواند جنبه‌های مشاهده پذیر یک پدیده را که قابل اندازه‌گیری هستند مورد بررسی قرار دهد. این روش بر پایه دیدگاه فلسفی معرفت‌شناختی اصالت تحصیلی استوار است. از سوی

دیگر چنانچه پژوهشگر بخواهد به جنبه‌های نهفته یک پدیده و درک آن در حوزه‌های علوم انسانی، اجتماعی و رفتاری بپردازد، روش‌های تحقیق کیفی را به کار می‌برد.

به کار بردن هریک از دو دسته روش تحقیق کمی یا کیفی به تنهایی پژوهشگر را آن طور که انتظار می‌رود نسبت به شناخت بهتر پدیده‌ها یاری نمی‌دهد. بنابراین چنانچه پژوهشگر بخواهد داده‌های به دست آمده و شواهد خود را درباره پدیده مورد مطالعه از طریق اندازه‌گیری‌های کمی با گردآوری و تحلیل شواهد کیفی تکمیل کند، استفاده از روش‌های تحقیق آمیخته ضرورت می‌یابد. به عبارت دیگر پژوهش‌های آمیخته با استفاده از ترکیب دو مجموعه روش تحقیق کمی و کیفی به انجام می‌رسند (بازرگان، ۱۳۸۹، ۱۶۱).

در این تحقیق با توجه به هدف کلی تحقیق، روش مناسب روش تحقیق آمیخته می‌باشد. بدین ترتیب که در مرحله شناسایی آسیب‌ها از تحقیق کیفی برای استخراج نظرات خبرگان استفاده شده است. برای اعتباریابی و نیز در مراحل تحلیل آسیب‌ها نیز از روش تحقیق کمی استفاده شده است.

طرح‌های تحقیق آمیخته به سه دسته به شرح زیر تقسیم می‌شوند:

الف) طرح‌های تحقیق آمیخته به هم تنیده

ب) طرح‌های تحقیق آمیخته تشریحی

ج) طرح‌های تحقیق آمیخته اکتشافی

یکی از وجوه تفاوت این سه دسته ترتیب فرآیند گردآوری داده‌ها است. در تحقیق آمیخته به هم تنیده داده‌های کمی و کیفی به طور همزمان گردآوری می‌شوند. اول داده‌های کمی و در مرحله دوم داده‌های کیفی جمع‌آوری می‌شود. به عبارت دیگر از داده‌های کیفی برای توضیح بیشتر و آشکار کردن برخی جنبه‌های ابهام-انگیز استفاده می‌شود. در طرح‌های تحقیق آمیخته اکتشافی در توالی گردآوری داده‌ها ابتدا داده‌های کیفی و سپس داده‌های کمی گردآوری می‌شوند. در این دسته از پژوهش‌ها پژوهشگر درصدد زمینه‌یابی درباره موقعیتی نامعین می‌باشد. برای این منظور ابتدا به گردآوری داده‌های کیفی می‌پردازد. انجام این مرحله او را به توصیف جنبه‌های بیشماری از پدیده هدایت می‌کند. با استفاده از این شناسایی اولیه، امکان صورت‌بندی فرضیه (هایی) درباره بروز پدیده مورد مطالعه فراهم می‌شود. پس از آن، در مرحله بعدی، پژوهشگر می‌تواند از طریق گردآوری داده‌های کمی، فرضیه‌ها را مورد آزمون قرار دهد. علاوه بر آن بالاخره، پژوهشگر بر مبنای یافته‌های حاصل از داده‌های کیفی، سعی بر آن دارد که داده‌های کمی را گردآوری کند تا تعمیم‌پذیری یافته‌ها را میسر سازد (بازرگان، ۱۳۸۹، ۱۶۵).

با عنایت به اینکه برحسب نیاز در مراحل مختلف این پژوهش از روش‌های خاصی استفاده شده است؛ لذا این پژوهش از نوع آمیخته می‌باشد. کیفی است چون برای شناسایی آسیب‌ها و دیدگاه خبرگان و کسب اطلاعات

لازم از مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته و مرور سیستماتیک^۱ مقالات و کتب مرتبط استفاده شده است. تحقیق حاضر نیز در مرحله اول که به دنبال شناسایی آسیب‌ها می‌باشد، از روش تحقیق کیفی استفاده کرده است. در این بخش، استخراج داده‌ها به شیوه مصاحبه بوده و تحلیل داده‌های گردآوری شده با استفاده از روش تحلیل محتوا صورت پذیرفته است.

راهبرد پژوهشی مورد استفاده "تحلیل محتوا (تم)" است. خردمایه استفاده از این راهبرد به کاربری آن باز می‌گردد. تحلیل محتوا یکی از مهمترین تحلیل‌هایی است که طی آن محتوا یا داده‌های کیفی به داده‌های کمی تبدیل می‌گردد و آنگاه با اجرای آماره‌های مناسب مورد تحلیل قرار می‌گیرند. تحلیل محتوا، فنی پژوهشی برای تشریح کمی، نظام‌مند و عینی محتوای آشکار پیام است و پژوهشگر را قادر می‌سازد مقادیر زیادی از اطلاعات متنی را بررسی و ویژگی‌های آنها را شناسایی و مورد تحلیل قرار دهد (میرزایی، ۱۳۸۸، ۴۱۵).

پژوهش حاضر در فاز کمی، آسیب‌های شناسایی شده را آزمایش می‌کند. پژوهش آمیخته پژوهشی است که با استفاده از ترکیب دو مجموعه روش‌های پژوهش کمی و کیفی انجام می‌شود. در روش‌های آمیخته برای بررسی یک مسئله پژوهشی، پژوهشگر با به کار بردن مجموعه روش‌هایی که اساس آنها پارادایم‌های گوناگون است، بررسی موقعیت نامعین را میسر کند و فرآیند آن را تسهیل کند. در مرحله دوم که به دنبال تأیید سازه‌ها در سازمان مورد مطالعه هستیم، روش تحقیق کمی به کار برده شده است.

نیومن معتقد است پژوهش میدانی، یک روش کیفی است که پژوهشگر مستقیماً در زمان حال و معمولاً در بطن فرهنگ خود، به مشاهده و مشارکت در محیط‌های اجتماعی می‌پردازد و معانی اجتماعی را بررسی کرده و دیدگاه‌های متعدد در محیط اجتماعی را درک می‌کند. (نیومن، ۱۳۹۴). از نظر بعد زمانی، پژوهش‌ها می‌توانند، مقطعی و یا طولی باشند. منظور از پژوهش مقطعی، پژوهشی است که در یک مقطع زمانی انجام می‌گردد و منظور از پژوهش طولی، تحقیقی است که در مقاطع زمانی متعدد انجام می‌شود. پژوهش پیش‌رو از نظر بعد زمانی، مقطعی است و در بازه زمانی ۱۳۹۸ الی ۱۳۹۹ انجام شده است.

۳-۲-۵- هدف پژوهش

تحقیقات از نظر هدف به سه دسته اکتشافی، توصیفی و تبیینی تقسیم می‌شوند. در تحقیق اکتشافی در مورد پدیده‌ای که پژوهشگر با آن روبرو است اطلاعات زیادی وجود ندارد. در چنین مواردی نیاز است برای آشنایی با پدیده‌های موجود در وضعیت مورد نظر مطالعات مقدماتی وسیعی انجام شود. بنابراین مطالعات اکتشافی برای حصول درک درست از پدیده مورد بررسی حائز اهمیت است. تحقیق توصیفی به منظور تعیین و توصیف

۱. Systematic Review

ویژگی‌های متغیرها در یک وضعیت انجام می‌شود. هدف این مطالعه تشریح یا توصیف جنبه‌های خاص پدیده مورد بررسی است. تحقیق تبیینی یا آزمون فرض معمولاً تلاش می‌کند تا ماهیت روابط خاصی را تبیین کند یا تفاوت بین گروه‌ها یا استقلال دو عامل یا بیشتر را در یک وضعیت تبیین نماید (دانایی فرد و دیگران، ۱۳۸۹، ۱۴۹).

تحقیق حاضر در مرحله اول که به دنبال شناسایی آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد می‌باشد، مبتنی بر هدف اکتشافی است. در این بخش، استخراج داده‌ها به شیوه مصاحبه بوده و تحلیل داده‌های گردآوری شده با استفاده از روش تحلیل محتوا صورت گرفته است. در مرحله دوم که به دنبال تأیید آسیب‌های شناسایی شده هستیم، هدف توصیفی تحقیق را دنبال می‌شود. با توجه به اینکه هدف این پژوهش آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد می‌باشد؛ لذا مخاطبان آن با توجه به بکارگیری روش‌های مختلف در معاملات دولتی، مدیران دولتی، ذیحسابان و متولیان ستاد می‌باشند.

۳-۲-۶- شیوه‌های گردآوری داده‌ها

اصلی‌ترین شیوه‌های گردآوری داده‌ها عبارتند از:

الف) مشاهده

ب) مصاحبه

ج) پرسش‌نامه

د) اسناد و مدارک

در تحقیق حاضر در مرحله کیفی برای شناسایی آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت از روش بررسی اسناد و مدارک، مشاهده وب‌سایت و همچنین مصاحبه به منظور گردآوری داده‌ها استفاده شد. در مرحله کمی و برای تأیید آسیب‌های شناسایی شده نیز از ابزار پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها استفاده شد.

۳-۳- فرآیند اجرایی پژوهش

در این پژوهش ابتدا به منظور شناخت موضوع معاملات دولتی، مروری بر قوانین و مقررات، مبانی نظری و پیشینه پژوهش انجام شده است. در مرحله بعد براساس مطالعه اکتشافی مبتنی بر مصاحبه‌های عمیق و نیمه-

ساختاریافته و مرور سیستماتیک^۱، آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی شناسایی شده است. به منظور انتخاب مشارکت‌کنندگان در مرحله کیفی (مصاحبه) و کمی (اعتبارسنجی) پژوهش از روش گلوله‌برفی در میان خبرگان موضوع استفاده شده است. در مرحله بعدی از مصاحبه‌ها و پیشینه پژوهش برای اعتبارسنجی متغیرهای شناسایی شده از روش مدلسازی معادلات ساختاری استفاده شده است.

به منظور دسته‌بندی و تلخیص داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها در مرحله کیفی از روش تحلیل محتوا و مرور سیستماتیک استفاده شده است و به منظور تعیین روایی و اعتبارسنجی و بازبینی آن، از گروه کانونی متشکل از کارپردازان (مامورخرید/مامور فروش)، مدیران دولتی (مقام تشخیص) و ذی‌حسابان اداره‌های کل استان تهران بهره برده شده است. در نهایت و پس از شناسایی آسیب‌ها، اعتبارسنجی آنها با رویکرد پیمایشی و از طریق پرسشنامه و با مدل‌سازی معادلات ساختاری توسط نرم‌افزارهای SPSS و AMOS انجام شده است. به همین منظور، پرسشنامه‌ای با توجه به قوانین و مقررات مربوطه، مبانی نظری پژوهش و نتایج شناسایی آسیب‌ها، تهیه شد و پس از تایید روایی و پایایی آن، در بین اعضاء نمونه آماری توزیع و مورد تحلیل قرار گرفته است.

به طور کلی مراحل اجرایی پژوهش را می‌توان به صورت زیر بیان کرد:

مرحله ۱: مطالعه اکتشافی برای تشریح ابعاد مختلف موضوع، بررسی قوانین و مقررات مربوطه، پیشینه و مبانی نظری در حوزه معاملات دولتی و بررسی سامانه تدارکات الکترونیکی دولت.

مرحله ۲: مصاحبه با خبرگان: با (۱۵) نفر از افرادی که دارای سابقه اجرایی و کار با سامانه تدارکات الکترونیکی دولت بودند مصاحبه انجام گردید.

مرحله ۳: دسته‌بندی، کدگذاری و تلخیص داده‌ها مبتنی بر تحلیل محتوا و مرور سیستماتیک و ارایه آسیب‌های شناسایی شده درخصوص فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد.

مرحله ۴: بررسی اعتبار داده‌های شناسایی شده؛ تهیه پرسشنامه محقق‌ساخته مبتنی بر مدل و توزیع پرسشنامه، جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام گردید.

مرحله ۵: تدوین نهایی و ارائه نتایج.

نمودار ۳-۲: مراحل اجرایی پژوهش

۳-۴- روش‌ها و ابزار گردآوری داده‌ها

با توجه به اینکه پژوهش حاضر از نوع پژوهش ترکیبی (آمیخته) می‌باشد، لذا در مراحل مختلف از ابزارهای مختلف استفاده شده است. در مرحله کیفی، از ابزار مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته و تکنیک مرور سیستماتیک، جهت گردآوری داده‌ها برای شناسایی آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد استفاده

شده و در مرحله کمی برای آزمون و اعتبارسنجی مدل، از پرسشنامه بسته با طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت به منظور دریافت نظر خبرگان استفاده شده است.

یکی از شیوه‌های کیفی که به طور وسیعی در پژوهش‌های سازمانی استفاده می‌شود، مصاحبه است. زیرا شیوه‌ای بسیار منعطف است، تقریباً می‌تواند در هر جایی استفاده شود و توانایی ایجاد اطلاعات بسیار عمیقی دارد. همچنین مشارکت کنندگان در امر پژوهش از آن احساس راحتی می‌کنند. در مصاحبه، هدف گردآوری توصیف‌هایی در مورد جهان واقعی زندگی مصاحبه‌شونده با توجه به تفسیر معنای پدیده توصیفی است (دانایی - فرد و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۸۹).

با توجه به اینکه محور و کانون توجه مصاحبه‌های پژوهش کیفی، متغیر است (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۲). پژوهشگران از مصاحبه نیمه‌ساختارمند استفاده نموده و در مواردی بر موضوعات خاص متمرکز می‌شود، تا موضوعات بوسیله مصاحبه‌شوندگان به خوبی درک و فهم شود.

مصاحبه‌ها شامل تعدادی سوال باز برای شناسایی ابعاد، مقوله‌ها و مولفه‌ها است. پرسش‌های مورد استفاده در مصاحبه‌ها با بررسی پژوهش‌های مرتبط، تشکیل دیتابیس^۱ از پرسش‌ها و دسته‌بندی بر حسب پرسش‌های پژوهش حاصل شده‌اند. در صورت لزوم امکان پرسیدن سوالات مرتبط در ادامه سوالات تعیین شده در نظر گرفته شده است. بدین معنی که در برخی موارد ممکن است برای روشن شدن پاسخ برخی سوالات، پرسش‌های جانبی و مرتبط با آن مطرح کرد و یا اینکه در حین مصاحبه ممکن است موضوعی (تمی^۲) پدیدار گردد که برای شفاف‌تر شدن آن، لزوم به طرح سوالات بیشتر در آن باب باشد.

لیدی و اُرمرد^۳ (۲۰۰۴) بیان می‌کنند که برای انجام یک مصاحبه کارآمد، می‌بایست نکات ذیل مدنظر قرار گیرند:

۱. تنظیم سوالات پیش از مصاحبه؛
۲. هماهنگی برای حضور مصاحبه‌شوندگان؛
۳. تمرکز روی نکات حقیقی ذکر شده توسط مصاحبه‌شونده و نه فرضیات یا انتزاعیات؛
۴. پرهیز از القا کردن مفاهیمی خاص به مصاحبه‌شونده؛
۵. ضبط دقیق پاسخ‌ها؛
۶. عدم نشان دادن عکس‌العمل‌ها و احساسات شخصی در برابر مصاحبه‌شوندگان.

۱. Database

۲. Theme

۳. Leedy & Ormrod

شایان ذکر است از آنجا که روش مصاحبه به صورت عمیق و نیمه ساختاریافته بوده، لذا در انجام مصاحبه‌ها سعی گردید با تعدد سوالات، مسیر انجام مصاحبه از پیش تعیین نشده باشد و فرآیند انجام مصاحبه به صورت نظرسنجی نشود، بلکه با انجام سوالاتی از رویدادهای مرتبط با پژوهش، واقعیت‌های موجود احصاء و استخراج گردد. با این حال برای دستیابی به ابعاد مختلف مدل پژوهش، سوالاتی تعریف شده و در بین مصاحبه‌ها، جهت تکمیل داده‌ها مورد پرسش قرار گرفت.

جدول ۳-۱: فهرست سوال‌های اصلی مصاحبه

ردیف	سوال
۱	انجام معاملات از طریق ستاد تا چه حدی موجب افزایش سهولت و شفافیت معاملات شده است؟
۲	انجام معاملات از طریق ستاد تا چه حدی موجب کاهش هزینه‌های دولت شده است؟
۳	چه اشکالات و نواقص مهمی در ستاد وجود دارد؟
۴	استفاده از ستاد تا چه حدی نظارت بر معاملات دولتی را بهبود داده است؟
۵	تاثیر سیاست‌ها و قوانین و مقررات کشور و تناقضات موجود را بر کارکرد مطلوب ستاد چگونه ارزیابی می‌کنید؟
۶	اهداف سیاست‌گذاران در انجام معاملات از طریق سامانه تا چه حدی برآورده شده است؟
۷	اگر مشکلاتی در انجام معامله از طریق سامانه وجود دارد دلایل آن را چه می‌دانید؟
۸	سامانه ستاد را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
۹	بیشترین مشکلات انجام معامله از طریق سامانه را چه می‌دانید؟
۱۰	ساختار اداری؛ فرهنگ‌های سازمانی و فرهنگ عمومی بر کارکردهای سامانه تا چه حدی اثرگذار است؟

همچنین در بخش کمی از پرسشنامه که یکی از ابزارهای رایج پژوهش و روشی مستقیم برای کسب داده‌های پژوهش است، برای اعتبارسنجی متغیرهای شناسایی شده استفاده شده است. پرسشنامه شامل دو بخش سوالات جمعیت‌شناختی شامل: جنسیت، وضعیت تاهل، میزان تحصیلات، سابقه خدمت، مدت زمان فعالیت (تجربه) در سامانه و نقش کاربری در سامانه و سوالات تخصصی می‌باشد. پرسشنامه از نوع پرسشنامه بسته و از نوع مقیاس لیکرت بوده و در هر پرسش، ۵ گزینه در پیش روی پاسخگو قرار داده شده است. با توجه به اینکه طیف

پاسخگویی به سوالات پرسشنامه به صورت مقیاس می‌باشد، جهت تحلیل آماری با نسبت دادن اعداد ۱ تا ۵ به این طیف، مقیاس اندازه‌گیری به فاصله‌ای (شبه‌فاصله‌ای) تبدیل شده است.

۳-۴-۱- روایی ابزارهای اندازه‌گیری

مفهوم روایی اشاره به این موضوع دارد که آیا از طریق ابزار اندازه‌گیری واقعاً به اندازه‌گیری همان مفهوم مورد نظر پرداخته‌ایم یا چیز دیگری را سنجیده‌ایم. این پرسش را می‌توان با آزمون‌های خاص روایی‌سنجی پاسخ گفت. آزمون‌های روایی را می‌توان در سه گروه گسترده روایی محتوا، روایی وابسته به معیار و روایی سازه دسته‌بندی کرد (اوماسکاران، ۱۳۹۲، ۲۲۳).

اعتبار در پژوهش کمی اندازه‌ای است که نشان می‌دهد ابزار پژوهش (مانند پرسشنامه) وقتی بیش از یک‌بار به کار رود همان نتایج و جواب‌ها را دوباره تولید کند. بدین ترتیب مقصود از اعتبار در پژوهش آن است که آیا روش‌های پژوهش را می‌توان به‌وسیله دیگران تکرار کرد؛ اما در پژوهش کیفی پژوهشگر خود ابزار پژوهش است و بنابراین پژوهش نمی‌تواند عیناً تکرار شود و همان نتایج را به دست دهد. اگرچه مطالعه می‌تواند به‌وسیله دیگر پژوهشگران تکرار شود اما تجدید و تکرار دقیق آن به علت یکتایی و چهارچوب زمانی تقریباً ناممکن بوده و بسیار بعید است همان نتایج را به دست دهد حتی اگر در شرایط مشابه اجرا شود. علت این امر در آن است که زمینه عواطف ادراکات و به‌طور کلی ویژگی‌های محقق آنچه را می‌بیند و می‌شنود و نیز چگونگی نتیجه‌گیری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با این وجود برای بهبود وضعیت تکرارپذیری پژوهش می‌توان فرایند مستندسازی داده‌ها روش‌ها و تصمیمات خود را در حال اجرای طرح در پیش گرفت. این امر به پژوهشگران دیگر امکان می‌دهد همان فرایندی را دنبال کنند که محقق پیموده است. همچنین به خوانندگان کمک می‌کند که تصمیم‌های محقق را درک کنند (هومن، ۱۳۸۵). کرسول (۱۳۹۱) استفاده پژوهشگر را از نوار با کیفیت برای ضبط مصاحبه‌ها و همچنین دست‌نویس کردن مصاحبه‌های میدانی موجب تقویت اعتبار می‌داند.

روایی درونی اصطلاحی است که به اعتمادپذیری قابلیت اطمینان و موجه بودن یافته‌ها و نتایج پژوهش اطلاق می‌شود. روایی بیرونی تعمیم‌پذیری نتایج و یافته‌ها در شرایط دیگر است. یعنی یافته‌ها و نتیجه‌گیری‌ها را درباره چه چیز، چه کسانی، در چه جاهایی و در چه مواقعی می‌توان یا نمی‌توان تعمیم داد. تعمیم‌پذیری در پژوهش‌های کیفی مشکل است. به‌رغم مسئله مورد اشاره بسیاری از پژوهشگران تلاش دارند به اندازه‌هایی از آن دست یابند زیرا توانایی کاربرد اندیشه‌های نظری در زمینه وسیع‌تر را مطلوب می‌دانند. در پژوهش‌های کیفی بار تعمیم‌پذیری بر دوش پژوهشگر اصلی نیست بلکه مربوط به پژوهشگر جدید است که تعیین کند آیا شرایط او از همه لحاظ

برای تضمین تعمیم‌پذیری سالم و مطمئن به اندازه کافی مشابه آن شرایطی است که نخستین مطالعه در آن انجام شده است (هومن، ۱۳۸۵).

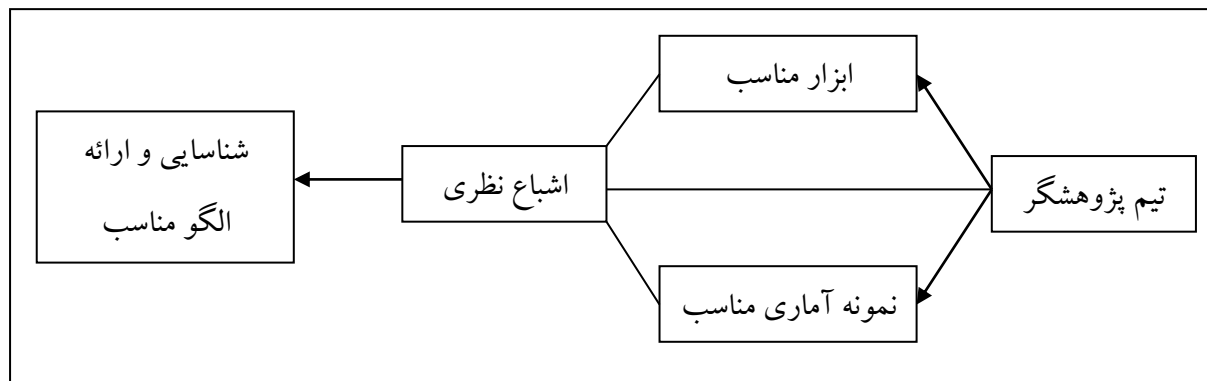
در پژوهش‌های کمی، ابزاری دارای روایی است که به طور واقعی آنچه را که ادعای سنجش آن را دارد، بسنجد. به طور مشابه در پژوهش‌های کیفی، مطالعه‌ای دارای روایی است که به طور واقعی موضوعی که ادعا می‌شود بررسی شده است، بررسی کند. از این جهت مفهوم روایی (کمی یا کیفی) مشابه است. نقطه افتراق این است که در پژوهش‌های کمی ایده‌های روایی بر شیوه‌هایی، نظیر روایی مقیاس‌های رتبه‌بندی مورد استفاده در یک مصاحبه ساختارمند متمرکز می‌شود. در پژوهش‌های کیفی، توجه به روایی تفاسیر است یعنی آیا این نتیجه-گیری پژوهشگر که براساس یافته‌های پژوهش، عامل اصلی مسئله است یا خیر، و دارای روایی است یا خیر (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۲، ۲۰۱).

با توجه به این که روش تحقیق حاضر آمیخته بوده و از دو روش تحقیق کیفی و کمی استفاده می‌کند، رویکردهای متفاوتی برای بررسی روایی در هر یک از این دو روش تحقیق به کار گرفته شده‌اند.

بخش کیفی (روایی مصاحبه):

به طور کلی در بخش کیفی این پژوهش از مصاحبه به عنوان ابزار گردآوری داده‌ها استفاده شده است و همچنین در طراحی پرسش‌های لازم برای مصاحبه نیز چندین مرحله سوالات پایش و بازنگری شده است. از سوی دیگر نسخه‌برداری در این پژوهش از دو مرحله تشکیل شده است. مرحله اول شامل ضبط صدا و بعضاً نگارش داده‌های شفاهی حاصل از مصاحبه‌ها همزمان با مطرح کردن سوالات توسط مصاحبه‌گر، مرحله دوم نیز تهیه نسخه کتبی از مصاحبه‌های ضبط شده. این سبک در تمامی مصاحبه‌های انجام گرفته در پژوهش، گام به گام با تایید و راهنمایی اساتید راهنما و مشاور پیش رفته است.

همچنین فرآیند تحلیل داده‌ها به صورت سیستماتیک انجام گرفته است و روند رسیدن به مقولات، منطق استخراج و پشتوانه نظری مورد استفاده ثبت شده است. مدل نهایی از دل داده‌ها بدست آمده است. از سویی، نکته قابل ملاحظه در تعیین روایی مدل پیشنهادی در این پژوهش، بازگشت چندباره به تحلیل داده‌ها می‌باشد. به طور کلی با توجه به انتخاب ابزار مناسب (مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته) و نمونه آماری مناسب و اشباع نظری در مصاحبه‌ها، مدل اولیه مطابق آنچه در فصل چهارم به تفصیل به آن پرداخته شده است، احصاء گردید. لذا جهت اعتباربخشی به یافته‌های پژوهش از الگوی زیر استفاده شده است. براساس این الگو، اعتبار پژوهش در گرو اعتبار تیم پژوهشگر، ابزار مورد استفاده، نمونه‌های مناسب و حجم نمونه لازم تا رسیدن به مرحله اشباع نظری می‌باشد (فرامرزی، ۱۳۹۱).

نمودار ۳-۳: الگوی اعتباربخشی به یافته‌های پژوهش

بخش کمی (روایی پرسشنامه):

برای پرسشنامه، روایی به این موضوع اشاره دارد که آیا محتوا و سوالات پرسشنامه همان مفهوم و موضوعی را می‌سنجد که مدنظر پژوهش است. روایی ابزار اندازه‌گیری که به تناسب سوالات با موضوع مربوط است، به چندین روش قابل بررسی و اندازه‌گیری می‌باشد. اهمیت روایی از آن جهت است که، اندازه‌گیری‌های نامناسب و ناکافی می‌تواند هر پژوهش علمی را بی‌ارزش و ناروا سازد. روایی در اصل به صحت و درستی اندازه‌گیری پژوهشگر بر می‌گردد. سنجش میزان روایی پرسشنامه از طریق روش اعتبار محتوا (اعتبار صوری) انجام گرفته است. بدین معنی که پس از تدوین پرسشنامه، آن را با چند نفر از خبرگان موضوع پژوهش، در میان گذاشته و پس از بازخورد و اعمال نظرات آنان در پرسشنامه و اعمال اصلاحات در آن، روایی پرسشنامه مورد سنجش قرار گرفته است. در این پژوهش جهت دستیابی به روایی پرسشنامه، سعی شده است تا در طراحی پرسش‌ها از مطرح نمودن سوال‌های مبهم، نامربوط و پیچیده خودداری شود. همچنین از آنجا که، درک دقیق مسئله پژوهش، خود مشخص می‌کند چه مفاهیمی باید سنجیده شوند. لذا پژوهشگران نهایت سعی خود را در این مهم به کار گرفته‌اند.

۳-۴-۲- پایایی ابزارهای اندازه‌گیری

تعدادی از پژوهشگران پیش‌تاز در عرصه پژوهش‌های کیفی بجای تعیین چگونگی توجه به دقت علمی در پژوهش کیفی، ادعا کردند که روایی و پایایی واژه‌های خاص پارادایم کمی بوده و با پژوهش کیفی سنخیت ندارند (دانایی‌فرد، ۱۳۹۲، ۲۱۶). برخی از اندیشمندان، معیارهای دیگری را برای تعیین روایی و پایایی و همین‌طور تضمین دقت علمی در پژوهش کیفی پیشنهاد کردند (هاو آیزنهارت^۱، ۱۹۹۵). در دهه ۱۹۸۰، گوبا و

۱. Howet Eisenhardt

لینکلن^۱ (۱۹۸۹) مفهوم قابلیت اعتماد^۲ را به عنوان معیاری برای جایگزینی روایی و پایایی مطرح کردند تا به کمک آن دقت علمی را در پژوهش کیفی مورد ارزیابی قرار دهند. این مفهوم از چهار عنصر، قابلیت اعتبار^۳، قابلیت انتقال^۴، قابلیت اتکا^۵ و قابلیت تایید^۶ تشکیل می شود (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۲، ۲۱۶). پایایی ابزار که از آن به اعتبار، دقت و اعتمادپذیری نیز تعبیر می شود، عبارت است از اینکه اگر یک وسیله اندازه گیری که برای سنجش متغیر و صفتی ساخته شده در شرایط مشابه در زمان یا مکان دیگر مورد استفاده قرار می گیرد، نتایج مشابهی از آن حاصل می شود؛ به عبارت دیگر، ابزار پایا یا معتبر ابزاری است که از خاصیت تکرارپذیری و سنجش نتایج یکسان برخوردار باشد (حافظ نیا، ۱۳۹۵).

بخش کیفی (پایایی مصاحبه):

یکی از مراحل فرآیند پژوهش علمی، پیش آزمون است، که معمولاً پس از طراحی ابزارهای سنجش و گردآوری اطلاعات انجام می پذیرد و به پایایی ابزار کمک می کند. در این پژوهش با انجام یک مصاحبه به عنوان پیش آزمون به اصلاح برخی از بخش های سوالات طراحی شده پرداخته شد. بدین شکل که پس از انجام مصاحبه و تهیه متن مصاحبه از فایل ضبط شده به بررسی و اصلاح برخی از سوالات پرداخته شده و در مصاحبه بعد نتایج تغییر بکار گرفته شده است.

همچنین در فاز کیفی تحقیق جهت تعیین پایایی کدگذاری های مصاحبه ها از ضریب درون موضوعی کاپا^۷ استفاده شد. از طریق این ضریب می توان میزان توافق دو اندازه گیری (توسط دو نفر یا دو ابزار یا در دو مقطع زمانی را ارزیابی نمود (ترال و پرینستین^۸، ۲۰۱۲، ۱۸۶). برای محاسبه پایایی کدگذاری ها در این روش، بعد از گذشت ۳ هفته، دو مورد از مصاحبه ها مجدداً کدگذاری شدند. آماره کاپا براساس جدول ذیل و با نرم افزار SPSS محاسبه شد.

۱. Guba and Lincoln

۲. Trustworthiness

۳. Credibility

۴. Transferability

۵. Dependability

۶. Conformability

۷. Interclass Correlation Kappa

۸. Trull & Prinstein

جدول ۳-۲: جدول توافقی در محاسبه ضریب کاپا

		کد گذاری اول		
		بله	خیر	جمع
کد گذاری دوم	بله	A	B	M ^۱
	خیر	C	D	M ^۰
	جمع	N ^۰	N ^۱	N

پارامترهای a و d نشان دهنده توافق دو کد گذاری و پارامترهای b و c نشان دهنده عدم توافق دو کد گذاری می باشند.

$P_o = a + d$ درصد توافق مشاهده شده:

$P_e = [(n^1/n) * (m^1/n)] + [(n^0/n) * (m^0/n)]$ درصد توافق مورد انتظار:

$Kappa = (P_o - P_e) / (1 - P_e)$ ضریب کاپا:

جدول زیر، خروجی نرم افزار SPSS برای میزان توافق بین کد گذاری ها در خصوص دو مورد از متن مصاحبه های منتخب را نشان می دهد. از آنجایی که عدد معناداری (sig) برابر صفر (کمتر از ۰/۰۵) و مقدار ضریب کاپا ۰/۷۵۱ و ۰/۸۰۱ (بیشتر از ۰/۶) است، لذا پایایی مصاحبه ها مورد تایید قرار می گیرد.

جدول ۳-۳: آزمون کاپا برای بررسی پایایی کد گذاری مصاحبه اول

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Measure of Agreement Kappa	.۷۵۱	.۳۶۶	۱,۱۳۲	.۰۰۰
N of Valid Cases	۲۱			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

جدول ۳-۴: آزمون کاپا برای بررسی پایایی کدگذاری مصاحبه دوم

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Measure of Agreement Kappa	.۸۰۱	.۲۱۶	۱.۴۱۷	.۰۰۰
N of Valid Cases	۱۸			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

بخش کمی (پایایی پرسشنامه):

همچنین برای سنجش پایایی پرسشنامه (که بر تکرارپذیری و تعمیم‌پذیری پرسشنامه و این نکته صحت می‌گذارد که آیا چنانچه پرسشنامه در شرایط مشابه تکرار شود، نتایج مشابهی بدست خواهد داد یا خیر؟) از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. بدین منظور ۳۰ عدد پرسشنامه به صورت مقدماتی بین اعضاء جامعه آماری توزیع گردید، و پس از جمع‌آوری و تحلیل توسط نرم‌افزار SPSS، نتایج نشان می‌دهد با توجه به اینکه ضریب آلفای کرونباخ در همه ابعاد بالاتر از ۰/۷ است، می‌توان نتیجه گرفت که سؤالات پرسشنامه برای همه ابعاد دارای پایایی می‌باشند و لذا پرسشنامه از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

جدول ۳-۵: ضریب آلفای کرونباخ

ردیف	متغیرهای پژوهش	ضریب آلفای کرونباخ
۱	بعد ساختاری	۰/۸۸۲
۲	بعد رفتاری (محتوایی)	۰/۷۹۸
۳	بعد زمینه‌ای (محیطی)	۰/۷۶۰

۳-۵- جامعه آماری و نمونه آماری

۳-۵-۱- جامعه آماری

جامعه آماری در هر تحقیق عبارت است از کلیه عناصر و افرادی که در یک مقیاس جغرافیایی مشخص، در یک یا چند صفت مشترک باشند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۲، ۱۱۹). جامعه آماری این پژوهش شامل خبرگانی است که در

فرآیند انجام معاملات دولتی با سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) کار می کنند و در ستاد، نقش کاربری دارند و شامل: کاربردازان (مامور خرید/ مامور فروش)، مقام تشخیص (مدیر کل / معاونین مدیر کل) و ذیحسابان دستگاه های اجرایی استان تهران می باشد که ذیحسابان آنها از کارمندان وزارت امور اقتصادی و دارایی هستند. به منظور شناسایی خبرگان از تکنیک گلوله برفی استفاده گردید. در این تکنیک از خبرگان تقاضا شد خبره یا خبرگان دیگری را جهت مشارکت در فرایند پژوهش و انجام مصاحبه معرفی نمایند (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۹). در مرحله مصاحبه با خبرگان، مصاحبه تا رسیدن به نقطه اشباع ادامه پیدا کرد. در این مرحله با ۱۵ نفر به شرح جدول زیر مصاحبه گردید.

جدول ۳-۶: ویژگی ها (ملاک و معیار) انتخاب مصاحبه شوندگان

میزان	ملاک و معیار انتخاب مصاحبه شوندگان
کارپرداز / مقام تشخیص / ذیحساب	دارای نقش کاربری در سامانه ستاد
حداقل ۳ سال	دارای تجربه کافی در کار با سامانه
کارشناسی به بالا	میزان تحصیلات
بیشتر از ۱۰ سال	تجربه و سابقه کار دولتی

جدول ۳-۷: مشخصات مصاحبه شوندگان

ردیف	مسئولیت (نقش کاربری در ستاد)	سابقه فعالیت در سامانه	میزان تحصیلات	سابقه خدمت
۱	مقام تشخیص (معاون مدیرکل)	بیشتر از ۳ سال	کارشناسی ارشد	۲۱ سال
۲	مقام تشخیص (معاون مدیرکل)	بیشتر از ۴ سال	کارشناسی ارشد	۳۰ سال
۳	مقام تشخیص (معاون مدیرکل)	بیشتر از ۳ سال	کارشناسی ارشد	۲۶ سال
۴	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	دکتری	۲۹ سال
۵	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۱ سال
۶	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۲ سال
۷	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۳۳ سال
۸	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۵ سال

ردیف	مسئولیت (نقش کاربری در ستاد)	سابقه فعالیت در سامانه	میزان تحصیلات	سابقه خدمت
۹	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۰ سال
۱۰	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۱ سال
۱۱	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۱۴ سال
۱۲	کارپرداز	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۰ سال
۱۳	کارپرداز	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۱۷ سال
۱۴	کارپرداز	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۱۹ سال
۱۵	کارپرداز	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۱۴ سال

پس از تدوین مدل مفهومی پژوهش بر مبنای مفاهیم مستخرج از مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته و مرور سیستماتیک، مدل آسیب‌شناسی طراحی شده مورد آزمایش قرار گرفت. در همین رابطه جامعه آماری برای توزیع پرسشنامه، کلیه‌ی کارپردازان (مامور خرید/فروش)، مقام تشخیص (مدیرکل/ معاون مدیرکل) و ذیحسابان دستگاه‌های اجرایی استان تهران که ذیحسابان آنها از کارمندان وزارت امور اقتصادی و دارایی هستند، مد نظر قرار گرفت.

۳-۵-۲- حجم نمونه آماری و روش نمونه‌گیری

نمونه عبارت است از مجموعه‌ای از نشانه‌ها که از یک قسمت، یک گروه یا جامعه‌ای بزرگ‌تر انتخاب می‌شود، به طوری که این مجموعه معرف کیفیات و ویژگی‌های آن قسمت، گروه یا جامعه بزرگ‌تر باشد (خاکی، ۱۳۹۱، ۲۷۳). با بررسی و مطالعه نمونه، محقق می‌تواند قادر به استخراج نتایجی شود که قابل تعمیم به جامعه است (دانایی‌فرد و دیگران، ۱۳۹۲، ۳۹۲). در خیلی از تحقیقات، محقق علاقمند است نمونه را به گونه‌ای انتخاب کند که مطمئن شود زیرگروه‌ها با همان نسبتی که در جامعه هستند با همان نسبت به عنوان نماینده در نمونه حضور داشته باشد (سلیمیان و دیگران، ۱۳۸۴، ۸۵).

پژوهشگرهای کمی و کیفی در مورد نمونه‌گیری رویکردهای متفاوتی اتخاذ می‌کنند. بیشتر بحث‌های مرتبط با نمونه‌گیری را پژوهشگرهایی مطرح می‌کنند که از روش کمی استفاده می‌کنند. هدف اساسی آنان، آن است که از تعداد زیاد یا جامعه‌ای بزرگ، یک نمونه معرف یا تعداد کمتری از واحدها انتخاب شوند تا پژوهشگر بتواند با مطالعه گروهی کوچکتر به تعمیم‌های دقیقی درباره جامعه بزرگتر برسد (نیومن، ۱۳۹۳).

در این پژوهش، برای شناسایی آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد، نمونه‌گیری به صورت نظری انجام شده است. نمونه‌گیری نظری نوعی نمونه‌گیری هدفمند است که پژوهشگر را در خلق یا کشف نظریه یا مفاهیمی که ارتباط نظری آنها با نظریه در حال تکوین اثبات شده است، یاری می‌کند. در نمونه‌گیری نظری از رویدادها نمونه‌گیری می‌شود نه لزوماً از افراد، اگر به سراغ افراد می‌رویم، با هدف کاوش رویدادهاست، رویدادهایی که نشانگر مقوله‌های گوناگون مرتبط با پدیده‌ی مورد بررسی پژوهش هستند. راهنمای نمونه‌گیری نظری، پرسش‌ها و مقایسه‌هایی هستند که در خلال تحلیل داده‌ها با افراد بروز می‌یابند و موجب می‌شوند مقوله‌های مناسب، خصوصیات و ابعاد آنها کشف شوند (هادوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۹).

همچنین، نمونه‌گیری غیراحتمالی و غیرتصادفی انجام شد و اختیاری، هدفمند و از نوع گلوله‌برفی بوده است. اختیاری، بدین معنا که، هر مورد به هر شیوه‌ای که پژوهشگر تمایل داشت انتخاب شده‌اند. هدفمند بدین لحاظ که همه موردی‌هایی که با معیار معینی سازگاری دارند، انتخاب شده و همچنین در روش گلوله‌برفی، تعدادی افراد به عنوان مرجع انتخاب شدند، سپس آن مرجع‌ها، افراد دیگری را معرفی کردند و این روند ادامه پیدا نمود. اندازه نمونه به نوع روش تحلیل داده مورد نظر پژوهشگر، میزان دقت نمونه برای تحقق هدف‌های پژوهشگر و ویژگی‌های جامعه بستگی دارد (نیومن، ۱۳۹۳). بنابراین، نمونه‌گیری توسط ظهور مفهومی به پیش می‌رود و توسط کفایت نظری محدود می‌شود (دانایی‌فرد، الوانی و آذر، ۱۳۹۲). لذا پژوهشگر، داده‌های گردآوری شده را بلافاصله تحلیل نموده و براساس کفایت نظری مقوله‌ها و مفاهیم، نمونه‌گیری و گردآوری داده‌ها انجام شده است. همچنین برای آزمایش و تعیین روایی مدل، و با توجه به محدود بودن جامعه آماری (کارپردازان) (مامور خرید/فروش)، مقام تشخیص (مدیرکل/معاون مدیرکل) و ذیحسابان دستگاه‌های اجرایی استان تهران که ذیحسابان آنها از کارمندان وزارت امور اقتصادی و دارایی هستند، از سرشماری استفاده شده است.

۳-۶- روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

هیچ‌گونه مجموعه قواعد خاصی برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های پژوهشی کیفی وجود ندارد. در عین حال، شناسایی ویژگی‌های مشترک در شیوه‌های تحلیل مورد استفاده در مطالعات مختلف موجود و ارائه رهنمودهایی برای رویکردهای اصلی تحلیل، میسر است. با توجه به سوال‌های مصاحبه و میزان ساختاریافتگی مصاحبه، رویکردهای مختلفی برای تحلیل داده‌ها وجود دارد. در حقیقت، چون شیوه‌های کیفی به صورت مجزا درون بسیاری از رشته‌های علمی ظهور یافته‌اند، تعداد فنون مختلف تحلیل داده‌ها زیاد و متعدد است (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۹۸).

مایلر و کراب‌تری^۱ (۱۹۹۲) برای تلخیص رویکردهای مختلف برای تحلیل داده‌ها چارچوب مفیدی ارائه دادند. آنها چهار رویکرد اصلی را پیشنهاد کردند که فنون تحلیل می‌تواند درون آنها طبقه‌بندی شود: رویکرد شبه‌آماري، رویکرد کدنامه‌ای، رویکرد ویرایش کردن و رویکرد غور کردن (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۹۸).

در تحلیل محتوا، نمی‌توان مراحل جمع‌آوری داده و تحلیل آنها را از هم جدا دانست. تحلیل داده‌ها در این پژوهش با رویکرد تحلیل تم یا محتوا انجام شده است. بدین منظور کلیه مصاحبه‌ها به صورت متنی پیاده‌سازی شده و همزمان با گردآوری داده‌ها، کدگذاری آنها نیز انجام شده است. با توجه به هدف خاص این پژوهش، یعنی دست یافتن به مقوله‌ها و مولفه‌های آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد، در حین مراحل تحلیل موضوع (تم)، توصیف دقیقی از تمامی تم‌های بدست آمده از مصاحبه‌ها صورت پذیرفته است. همچنین با توجه به این موضوع که سوال این پژوهش از ابتدا مشخص است و در مورد جواب آن نیز یک چارچوب احتمالی خاص پیش‌بینی می‌گردد، از تحلیل مضمون نظری یا استقرایی استفاده گردیده است. به عبارت دیگر، سوال پژوهش با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده تعیین نمی‌گردد بلکه از ابتدا یک چارچوب احتمالی برای جواب به عنوان الگو قرار می‌گیرد. در مورد سطح بررسی داده‌ها باید گفت که تحلیل صورت گرفته در این پژوهش، معطوف به لایه‌های پنهانی اطلاعات است و بنابراین تحلیل مضمون در سطح نهفته یا تفسیری است. در روش تحلیل محتوا، پس از مکتوب نمودن مصاحبه‌ها و مشاهدات، مکتوبات براساس محتوای بیان شده و سوالات پژوهش مورد بررسی دقیق قرار می‌گیرد.

طبق نظر براون و کلارک (۲۰۰۹) و کینگ و هاروکس (۲۰۱۰)، به رغم این که قاعده کاملاً مشخصی درباره شناخت تم و مضمون وجود ندارد اما می‌توان جهت تعریف و شناخت آن از اصول راهنمای مناسبی استفاده کرد که برخی از آنها عبارتند از: اولاً، شناخت مضمون هرگز به معنی صرفاً یافتن نکته جالبی در داده‌ها نیست، بلکه مستلزم آن است که پژوهشگر مشخص کند در داده‌ها باید دنبال چه چیزی باشد؟ از چه چیزهایی باید صرف‌نظر و چگونه باید داده‌ها را تحلیل و تفسیر کند؟ ثانیاً، واژه «مضمون» به طور ضمنی و تا حدی مبین «تکرار» است. لذا مسئله‌ای را که صرفاً یک بار در متن داده‌ها ظاهر شود را نمی‌توان به حساب مضمون آورد. مگر آنکه نقش برجسته و مهمی در تحلیل نهایی داده‌ها داشته باشد. به طور معمول، تکرار به معنی مشاهده و ظاهر شدن در دو یا چند مورد در متن است. ثالثاً، مضمون‌ها باید از یکدیگر متمایز باشد. با وجود اینکه هم‌پوشانی در میان مضامین تا حدودی اجتناب‌ناپذیر است اما اگر مرز کاملاً مشخص و تعریف شده‌ای میان مضامین مختلف وجود نداشته باشد نمی‌توان درک درستی از تحلیل‌ها و تفسیرها عرضه کرد (عابدی‌جعفری و دیگران، ۱۳۹۰).

۱. Miller & Carbtree

تحلیل محتوا یک روش معیار در علوم اجتماعی برای مطالعه‌ی محتوای ارتباط است. بدین ترتیب، می‌توان گفت که تحلیل محتوا به مطالعه‌ی محتوای وسایل ارتباط انسانی نظیر کتاب‌ها، تارنماها (وب سایت‌ها)، فیلم‌ها، نقاشی‌ها، قوانین، مصاحبه‌ها و نظایر اینها می‌پردازد. برلسون^۱ (۱۹۵۴) تحلیل محتوا را چنین تعریف می‌کند: "تحلیل محتوا فنی پژوهشی برای تشریح کمی، نظام‌مند و عینی محتوای آشکار پیام است". منظور برلسون از محتوای آشکار آن چیزی است که به صورت عینی هویدا است نظیر واژه‌ها. اما، تحلیل محتوا در مورد نویسندگی، سندیت، یا معنی نهفته در متن‌ها و مصاحبه‌ها نیز به کار می‌رود. اوله هالستی^۲ (۱۹۶۹) یک تعریف گسترده‌تر از تحلیل محتوا ارائه می‌دهد و آن را به عنوان فنی برای استنباط ویژگی‌های معین پیام‌ها که به صورت عینی و نظام‌مند قابل تشخیص هستند تعریف می‌کند. نیوندرف^۳ (۲۰۰۲) یک تعریف هفت بخشی از تحلیل محتوا ارائه می‌دهد: "تحلیل محتوا یک تحلیل خلاصه کننده و کمی است که به روش علمی متکی (مشمول بر توجه به عینیت به میان ذهنیت، یک طرح پیشنهادی، پایایی، اعتبار، تعمیم‌پذیری، تکرارپذیری و فرضیه‌آزمایی) است و به انواع متغیرهایی که ممکن است سنجیده شوند یا بافتی که در آن پیام‌ها ساخته یا ارائه می‌شوند، محدود نمی‌شود". روش تحلیل محتوا پژوهشگر را قادر می‌سازد مقادیر زیادی از اطلاعات متنی را بررسی و ویژگی‌های آنها را شناسایی و مورد تحلیل قرار دهد (میرزایی، ۱۳۸۸، ۴۱۶).

پژوهشگر برای انجام تحلیل محتوا و کشف الگوهای تکرار شونده می‌بایست ترتیبی اتخاذ نماید که محتواها قابل بررسی گردند و این عمل با ایجاد یک چهارچوب کدگذاری امکان‌پذیر می‌گردد. چهارچوب کدگذاری به رویکرد خلاقانه به متغیرهای تاثیرگذار بر محتوای متن متکی است. استخراج و تحلیل این متغیرها می‌تواند توسط چهارچوب‌های قابل اندازه‌گیری نظیر فراوانی، اندازه، وجود یا عدم وجود یک ویژگی، فرد، یا رخداد خاص، سنخ‌شناسی، نحوه‌ی حضور و منبع یا منشاء پیام صورت گیرد (میرزایی، ۱۳۸۸، ۴۱۷).

کریپندروف^۴ (۱۹۸۰) شش پرسش را مطرح می‌کند که در هر تحلیل محتوا می‌بایست به آنها پرداخته شود. این شش پرسش عبارتند از:

۱. کدام داده‌ها تحلیل می‌شوند؟
۲. آنها چگونه تعریف می‌شوند؟
۳. داده‌ها از کدام جامعه‌ی پژوهش گرفته می‌شوند؟
۴. بافتی که نسبت به آن داده‌ها تحلیل می‌شوند چه بافتی است؟
۵. مرزهای تحلیل چیست؟

۱. Berelson

۲. Ole Hoisti

۳. Neuendorf

۴. Krippendorff

۶. هدف از استنباط‌ها چیست؟

در اینجا فرض بر این است که واژه‌ها و عبارت‌هایی که اغلب ذکر می‌شوند آنهایی هستند که مسائل مهمی را در هر ارتباط منعکس می‌نمایند. در این پژوهش از تحلیل محتوای رابطه‌ای استفاده شده است. طبق نظر سایت دانشگاه ایالتی کلرادو (۲۰۰۸)، برای انجام یک تحلیل محتوای رابطه‌ای می‌بایست هشت مرحله را پشت سر گذاشت. این هشت مرحله عبارتند از: (۱) تعیین پرسش، (۲) انتخاب یک نمونه یا نمونه‌هایی برای تحلیل، (۳) تعیین نوع روابط برای بررسی، (۴) تقلیل متن به مقوله‌ها و کدگذاری برای واژه‌ها یا الگوها، (۵) کاوش روابط بین مفهوم‌ها، (۶) کدگذاری روابط، (۷) انجام تحلیل‌های آماری و (۸) طراحی نقشه یا نمودار بازنمودها (میرزایی، ۱۳۸۸، ۴۲۸).

در این پژوهش از الگوی سه شاخگی میرزایی‌اهرنجانی (۱۳۸۸) و روش «شبکه مضامین»^۱ که توسط آتراید-استرلینگ (۲۰۰۱) توسعه داده شده، استفاده شده است.

شبکه مضامین، براساس روندی مشخص، مضامین پایه^۲ (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازمان‌دهنده^۳ (مضامین به دست آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر^۴ (مضامین عالی در برگیرنده اصول حاکم بر متن به مثابه کل) را نظام‌مند می‌کند. سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آنها نشان داده می‌شود. بر خلاف روش قالب مضامین، شبکه‌های مضامین به صورت گرافیکی و شبیه تارنما نشان داده می‌شوند تا تصور وجود هرگونه سلسله مراتب در میان آنها از بین برود، باعث شناوری مضامین شود و بر وابستگی و ارتباط متقابل میان شبکه تاکید شود (عابدی‌جعفری و دیگران، ۱۳۹۰).

همچنین براساس الگوی سه شاخگی، کل مفاهیم، رویدادها و پدیده‌های سازمانی در سه مقوله ساختاری، رفتاری (محتوایی) و زمینه‌ای (محیطی) قابل بررسی و تحلیل هستند (میرزایی‌اهرنجانی، ۱۳۸۸). به بیان دیگر، پدیده‌های سازمانی و مدیریتی را می‌توان بر حسب سه دسته عوامل ساختاری، رفتاری (محتوایی) و زمینه‌ای (محیطی) بررسی و تجزیه و تحلیل کرد. لازم به ذکر است این الگو از نوع الگوهای منطقی است (خنیفر، ۱۳۸۴). در ادامه به تشریح الگوی مذکور پرداخته می‌شود.

عوامل ساختاری در برگیرنده تمام عناصر، عوامل و شرایط فیزیکی و غیر انسانی است که با نظم و قاعده و ترتیب خاص و به هم پیوسته، چارچوب، قالب، پوسته، بدنه و یا کالبد فیزیکی و مادی سازمان را تشکیل می‌دهد. بنابراین تمام منابع مادی، مالی، اطلاعاتی و فنی که با ترکیب خاصی در بدنه کلی سازمان جریان دارد (عناصر

۱. Thematic Network

۲. Basic Themes

۳. Organizing Themes

۴. Global Themes

غیرزنده) از قبیل ساختار سازمانی، راهبردهای سازمان، نظام‌های حقوق و دستمزد، ارزیابی عملکرد و قوانین و مقررات، ذیل شاخه ساختاری قرار می‌گیرند.

عوامل رفتاری (محتوایی) شامل عامل‌های انسانی و روابط انسانی است که هنجارهای رفتاری، ارتباطات غیررسمی و الگوهای خاص به هم پیوسته را تشکیل می‌دهند. این عامل‌ها در واقع عامل پویایی سازمان تلقی شده و هرگونه متغیرهایی که به طور مستقیم به نیروی انسانی مربوط می‌شوند را در بر می‌گیرد. از جمله این موارد می‌توان به انگیزش، روحیه کار، رضایت شغلی، فرهنگ سازمانی و ویژگی‌های شخصیتی کارکنان و مدیران اشاره کرد.

عوامل زمینه‌ای یا محیطی، شرایط و عامل‌های محیطی برون سازمانی هستند که محیط سازمان را احاطه نموده، با سازمان رابطه متقابل دارند و از کنترل سازمان خارج هستند (مقیمی، ۱۳۸۳). به بیان دیگر محیط و شرایط بیرونی را که سبب‌ساز عوامل رفتاری و ساختاری هستند، در بر می‌گیرد (توکلی و مرادی، ۱۳۸۷).

در آسیب‌شناسی این سوال مطرح می‌شود چه عواملی مانع از تحقق مطلوب اهداف می‌شود و از این رو چه تغییراتی برای ساماندهی امور ضروری خواهد بود. لذا مطالعاتی که با موضوع آسیب‌شناسی صورت می‌پذیرد به دنبال کم نمودن فاصله بین وضعیت موجود و وضعیت مطلوب می‌باشد (سیجانی، ۱۳۸۷). آسیب‌ها می‌توانند در سه سطح مقدماتی، بحرانی و خطرناک ظهور و بروز یابند (میرزایی‌اهرنجان، ۱۳۸۸). بدیهی است آثار و پیامدهای این نوع آسیب‌ها به ترتیب کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت و میزان اختلال در ساختار نیز سطحی و کم، به میان قابل توجه و عمیق و زیاد خواهد بود (جعفرپور و همکاران، ۱۳۹۴). الگوهای مختلفی برای شناسایی آسیب‌های سازمانی وجود دارد، لیکن الگوی سه شاخگی بیشتر در آسیب‌شناسی سازمانی کاربرد دارد. در این الگو، آسیب‌ها در قالب سه شاخه عوامل ساختاری، رفتاری (محتوایی) و زمینه‌ای (محیطی) تقسیم‌بندی و مطالعه می‌شوند. لذا این سه عامل (بعد) مدل میرزایی‌اهرنجان (۱۳۸۸)، همان مضامین فراگیر «شبکه مضامین» آتراید-استرلینگ (۲۰۰۱) هستند.

پاسخ‌دهندگان در پاسخ به سوالات، به تشریح شاخص‌ها، رخدادها و تجارب خود پرداختند. فرایند مصاحبه‌ها بیانگر این موضوع بود که افراد مصاحبه‌شونده در مواردی علاوه بر اظهارنظر خود مبتنی بر تجربه، دانش و رویکرد خود، گاه نظرات خود را به متون گزارش‌های عملکردی گذشته ارجاع می‌دادند. به منظور شناسایی تم‌ها و مضامین، در مرحله نخست مصاحبه‌های انجام شده با خبرگان به همراه مستندات که آنها به عنوان مکمل مصاحبه ارایه می‌کردند، توسط پژوهشگر به طور دقیق پیاده‌سازی گردید. سپس از تحلیل جملات و دیدگاه‌های

مصاحبه‌شوندگان، کدهای اولیه استخراج گردید. در مرحله بعد، کدهای مشترک و مورد تأکید مصاحبه‌شوندگان به عنوان کدهای نهایی به همراه منبع آنها مشخص شدند.

با توجه به اینکه در مصاحبه‌ها از مشارکت کنندگان درخواست گردید در خصوص محورهای مورد پرسش، مصادیق و شواهد ارایه نمایند، بر این اساس لیستی از مصادیق و شواهد استخراج گردید که در موارد متعددی نیز مشابه بودند و صرفاً با ادبیات متفاوتی ارایه شده بود. لذا در این مرحله لازم بود لیستی از مصادیق و شواهد استخراج گردد. به گونه‌ای که گویه‌های مختلف با ادبیات متفاوت را بتوان تحت عنوان یک مضمون بررسی کرد. تحلیل کدها زمانی متوقف شد که پژوهشگر پس از بررسی‌های مکرر متون پیاده شده مصاحبه‌ها، به مفاهیم معناداری دست پیدا نکرد و از متن مصاحبه‌ها، اطلاعات جدید و مرتبط دیگری حاصل نگردید. به عبارتی مصادیق و شواهد ارایه شده توسط مصاحبه‌شوندگان به مرز اشباع رسید.

در ادامه مقوله‌های اصلی و زیر مقوله‌ها تدوین، کدهای اولیه استخراج و الگوهای ارتباطی آنها بررسی گردید. در مرحله اول پس از طی فرایند نامگذاری مفاهیم، متن پیاده شده مصاحبه‌ها مورد بازبینی مجدد قرار گرفت و به طور نظام‌مند مضامین پایه شناسایی گردید. براساس بررسی‌های مکرر مجموعه داده‌های کیفی اولیه به مضامین کمتری کاهش یافت. در این مرحله کدها براساس ارتباط معنایی و مفهومی بین مصادیق و شواهد به دست آمده از مصاحبه با خبرگان و با مطالعه و بررسی رابطه بین آنها و پس از بازبینی مکرر توسط پژوهشگر، مصادیق و شواهد مشابه در یک گروه قرار گرفته و مضامین پایه استخراج گردید.

در انتهای مرحله اول صرفاً تعدادی مضامین پایه استخراج گردید که دارای هیچگونه دسته‌بندی و ساختار مشخصی نبود. در این مرحله مضامین پایه استخراج شده براساس اساس ارتباط معنایی و مفهومی بین آنها و براساس دانش و تجربیات کارشناسی پژوهشگر، دسته‌بندی و طبقه‌بندی شدند. این دسته‌ها با مفاهیمی که بیانگر و نشانگر همه آنها باشند نامگذاری گردید. این مفاهیم بیانگر مضامین سازمان‌دهنده در تحلیل تم می‌باشند. به عبارتی مضامین پایه را می‌توان در قالب یک مفهوم کلی‌تر دسته‌بندی کرد. سپس، مضامین سازمان‌دهنده شناسایی شده، دسته‌بندی و طبقه‌بندی شد و مضامین فراگیر مشخص شدند.

همچنین برای تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه، از انواع شاخص‌های آماری، از جمله فراوانی و درصد فراوانی، انواع جداول و نمودارها استفاده شده است. با استفاده از جدول‌های فراوانی و نمودارها، توصیفی از شاخص‌های دموگرافیک و وضعیت متغیرهای تحقیق انجام شد. از آزمون‌های کلموگروف و اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرهای پژوهش، آزمون آلفای کرونباخ برای بررسی پایایی پرسشنامه، آزمون KMO و بارتلت برای بررسی کفایت نمونه‌گیری، تحلیل عاملی تاییدی و مدل معادلات ساختاری برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است.

مدل معادلات ساختاری، یک تکنیک تحلیل چندمتغیره بسیار کلی و نیرومند از خانواده رگرسیون چندمتغیری است و یک رویکرد آماری جامع برای آزمون فرضیه‌هایی درباره روابط بین متغیرهای مشاهده شده و پنهان است؛ همچنین برپایه فرضیه‌هایی درباره وجود روابط علی بین متغیرها، مدل‌های علی را با دستگاه معادله خطی آزمون می‌کند و روابط نظری بین شرایط ساختاری معین و مفروض را می‌آزماید و برآورد روابط علی میان متغیرهای مکنون (پنهان) و نیز روابط میان متغیرهای اندازه‌گیری شده (مشاهده شده) را امکان‌پذیر می‌سازد.

مدل معادله ساختاری شامل دو مرحله است: ۱. مدل اندازه‌گیری، که در آن متغیرهای پنهان پیشنهاد و از طریق تحلیل عاملی تاییدی (CFA) آزمون می‌شود و ۲. مدل ساختاری، که در آن متغیرهای پنهان و مشاهده شده از یک راه منطقی با هم مرتبط می‌شوند. همچنین مفروض‌های مدل معادله ساختاری باید صادق بوده یا حداقل به گونه تقریب برقرار باشد، تا نسبت به نتایج آن اطمینان حاصل شود. مفروض‌های مدل معادله ساختاری عبارتند از اینکه حجم گروه نمونه مناسب باشد و داده‌ها، کجی و کشیدگی شدید نداشته باشند؛ ایده‌آل آن است که توزیع متغیرها تقریباً نرمال باشد (هومن، ۱۳۹۳، ۱۱).

۳-۷- جمع بندی فصل

در این فصل ما روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش را معرفی نمودیم. پس از آن روش اجرایی پژوهش شرح داده شد بدین صورت که پژوهش با ارائه سوال پژوهش آغاز شده و با رویکرد تحلیل تم یا محتوا، کلیه مصاحبه‌ها به صورت متنی پیاده‌سازی شده و همزمان با گردآوری داده‌ها، کدگذاری آنها نیز انجام شده است، همچنین مبانی پژوهش، به صورت سیستماتیک مرور شده و کدگذاری آنها نیز انجام شده است. در بخش بعدی جامعه آماری و روش نمونه‌گیری تحقیق را ذکر کردیم و نمونه‌گیری، غیراحتمالی و غیرتصادفی، اختیاری و هدفمند بوده و جهت مصاحبه با خبرگان از تکنیک گلوله‌برفی تا رسیدن به نقطه اشباع یعنی ۱۶ نفر به منظور کسب اطلاعات یا دانش استفاده گردید. در بخش روایی و پایایی نیز رعایت اصل بی طرفی، حساسیت نظری، معیار مقبولیت، اعتبار و قابلیت اعتماد پرسشنامه، ابزارهای مختلف جمع‌آوری داده‌ها و روش جمع‌آوری داده‌ها، روش تجزیه و تحلیل داده‌ها مورد رعایت قرار گرفته‌اند.

فصل چهارم

تحلیل یافته‌ها و ارائه الگو

۴-۱- مقدمه

هدف این پژوهش، آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) می‌باشد. برای گردآوری اطلاعات از دو شیوه استفاده شده است، مطالعات آرشیوی و کتابخانه‌ای، که در جهت گردآوری اطلاعات در زمینه مبانی نظری و ادبیات پژوهش از منابع کتابخانه‌ای، مقاله‌ها، کتاب‌های مربوطه و نیز از شبکه جهانی اطلاعات^۱ استفاده شده است و پژوهش‌های میدانی که به منظور جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات برای تحلیل از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده گردیده است.

همچنین برای تست الگو از پرسشنامه پژوهشگرساخته استفاده شده است. بدین صورت که با ۱۵ نفر از خبرگان در ارتباط با موضوع پژوهش، مصاحبه‌هایی رو در رو، عمیق و نیمه ساختاریافته در حدود ۹۰ دقیقه انجام شد. برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری نظری و گلوله‌برفی استفاده شد. یافته‌های ارائه شده در این بخش براساس سوالات پژوهش ارائه شده است. همان‌طور که در فصل سوم بیان شد، در این پژوهش از روش کیفی و تحلیل محتوا و الگوی سه شاخگی میرزایی‌اهرنجانی (۱۳۸۸) و برای تست الگو از روش کمی استفاده شده است. نتایج مصاحبه‌های انجام شده، کدگذاری شده و با استفاده از چارچوب پیشنهادی پژوهش، دسته‌بندی شده است. با توجه به اینکه مصاحبه‌ها، اکثر آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد را مورد بررسی قرار داده‌اند، در ادامه برای هر یک از اجزای چارچوب پیشنهادی، نمونه کدگذاری اولیه، ارائه شده است. سپس مفاهیم دسته‌بندی شده و فرآیند شکل‌گیری مولفه‌ها و مقوله‌ها از میان داده‌ها ارائه شده است. سپس برای تست الگو، از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است.

۴-۲- توصیف اطلاعات جمعیت‌شناسی پژوهش

مشخصات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۴-۱: مشخصات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مسئولیت (نقش کاربری در ستاد)	سابقه فعالیت در سامانه	میزان تحصیلات	سابقه خدمت
۱	مقام تشخیص (معاون مدیرکل)	بیشتر از ۳ سال	کارشناسی ارشد	۲۱ سال
۲	مقام تشخیص (معاون مدیرکل)	بیشتر از ۴ سال	کارشناسی ارشد	۳۰ سال
۳	مقام تشخیص (معاون مدیرکل)	بیشتر از ۳ سال	کارشناسی ارشد	۲۶ سال

^۱. Internet

ردیف	مسئولیت (نقش کاربری در ستاد)	سابقه فعالیت در سامانه	میزان تحصیلات	سابقه خدمت
۴	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	دکتری	۲۹ سال
۵	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۱ سال
۶	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۲ سال
۷	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۳۳ سال
۸	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۵ سال
۹	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۰ سال
۱۰	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۱ سال
۱۱	ذیحساب	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۱۴ سال
۱۲	کارپرداز	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۰ سال
۱۳	کارپرداز	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۱۷ سال
۱۴	کارپرداز	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۱۹ سال
۱۵	کارپرداز	بیشتر از ۵ سال	کارشناسی ارشد	۱۴ سال

۴-۳- تحلیل داده‌های کیفی پژوهش

با توجه به اینکه هدف این پژوهش، آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت می‌باشد، لذا در این بخش تلاش می‌گردد تا این الگو مبتنی بر تحلیل محتوا و الگوی سه شاخگی میرزایی‌اهرنجانی (۱۳۸۸) طراحی شود. براین اساس پژوهش‌های گذشته مرور سیستماتیک شده و با خبرگان موضوع پژوهش مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته انجام گردید. سپس مصادیق و شواهد اشاره شده در مصاحبه‌ها و پیشینه پژوهش شناسایی و کدگذاری شد. در ادامه میزان فراوانی مصادیق و شواهد اشاره شده در کلیه متن‌ها و مصاحبه‌ها بررسی شده است. با توجه به اینکه مصادیق و شواهد اشاره شده از سوی خبرگان تعداد زیادی را شامل می‌شود، لذا این مصادیق براساس تحلیل کارشناسی و میزان همسویی و نزدیک بودن مفهوم، دسته‌بندی گردیده و سپس این مفاهیم با عبارتی کلی‌تر نامگذاری شدند که بیانگر مضامین سازمان‌دهنده یا مقوله‌ها هستند. در مرحله بعدی این مقوله‌ها یا مضامین سازمان‌دهنده نیز براساس تحلیل کارشناسی و میزان همسویی و نزدیک بودن مفهوم، دسته‌بندی گردیدند. این مفاهیم بیانگر مضامین فراگیر یا ابعاد در الگوی سه شاخگی میرزایی‌اهرنجانی (۱۳۸۸) می‌باشند.

آنچه در این مرحله مهم است اینکه با چه تعداد از خبرگان مصاحبه گردد. ایزنهاارت^۱ (۱۹۸۹) بیان می‌کند تعداد بیش از ۱۰ مورد مصاحبه به پیچیدگی و حجم داده‌ها کمک می‌کند ولی تعداد بین ۴ تا ۱۰ مورد برای مصاحبه معمولاً مناسب می‌باشد. بر این اساس، با توجه به اینکه روند مصاحبه‌ها به سمت تکرار پیش می‌رفت و داده جدیدی برای محقق فراهم نمی‌کرد و به عبارتی داده‌ها به مرز اشباع رسیده بود؛ بنابراین مصاحبه‌ها در پانزدهمین مورد متوقف و تحلیل‌ها مبتنی بر آن انجام گردید.

۴-۳-۱- کدگذاری داده‌های کیفی

کدگذاری، رویه‌ای نظام‌مند است که توسط آتراید-استیرلینگ (۲۰۰۱) برای کشف مشخصه‌ها، مقوله‌ها و ابعاد داده‌ها توسعه داده شده است. در این پژوهش، براساس این کدگذاری، الگوی نظری توسعه می‌یابد تا مدل آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت را تشریح و تبیین کند. برای توسعه‌ی مدل نظری، کدهای مستخرج از مصاحبه‌های انجام شده با خبرگان تحلیل شده است.

به منظور شناسایی مضامین پایه (مفهوم)، در مرحله نخست مصاحبه‌های انجام شده با خبرگان به همراه مستنداتی که آنها به عنوان مکمل مصاحبه ارایه می‌کردند، توسط پژوهشگر به طور دقیق پیاده‌سازی گردید. سپس از تحلیل جملات و دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان و همچنین از متن پژوهش‌های پیشین، کدهای اولیه استخراج گردید. در مرحله بعد، کدهای مشترک و مورد تأکید مصاحبه‌شوندگان به عنوان کدهای نهایی مشخص شدند.

با توجه به اینکه در مصاحبه‌ها از مشارکت کنندگان درخواست شد در خصوص محورهای مورد پرسش، مصادیق و شواهد ارایه نمایند، بر این اساس لیستی از مصادیق و شواهد استخراج گردید که در موارد متعددی نیز مشابه بودند و صرفاً با ادبیات متفاوتی ارایه شده بود. لذا در این مرحله لازم بود لیستی از مصادیق و شواهد استخراج گردد. به گونه‌ای که گویه‌های مختلف با ادبیات متفاوت را بتوان تحت عنوان یک مضمون بررسی کرد. تحلیل کدها زمانی متوقف شد که پژوهشگر پس از بررسی‌های مکرر متون پیاده شده مصاحبه‌ها، به مفاهیم معناداری دست پیدا نکرد و از متن مصاحبه‌ها، اطلاعات جدید و مرتبط دیگری حاصل نگردید. به عبارتی مصادیق و شواهد ارایه شده توسط مصاحبه‌شوندگان به مرز اشباع رسید.

در ادامه مقوله‌های اصلی و زیر مقوله‌ها تدوین، کدهای اولیه استخراج و الگوهای ارتباطی آنها بررسی گردید. در مرحله اول پس از طی فرایند نامگذاری مفاهیم، متن پیاده شده مصاحبه‌ها مورد بازبینی مجدد قرار گرفت و به طور نظام‌مند مضامین پایه شناسایی گردید. براساس بررسی‌های مکرر مجموعه داده‌های کیفی اولیه به

۱. Eisenhardt

مضامین کمتری کاهش یافت. در این مرحله کدها براساس ارتباط معنایی و مفهومی بین مصادیق و شواهد به دست آمده از مصاحبه با خبرگان و با مطالعه و بررسی رابطه بین آنها و پس از بازبینی مکرر توسط پژوهشگر، مصادیق و شواهد مشابه در یک گروه قرار گرفته و مضامین پایه استخراج گردید.

جدول ۴-۲: کدهای مربوط به مضامین پایه (مفهوم) و مضامین سازمان دهنده (مقوله)

مضمون سازمان دهنده (مقوله)	مضمون پایه (مفهوم)	مصاحبه
نقص سیستم ارزیابی عملکرد و نظارت موثر	عدم ارزیابی مستمر سامانه به طور مستقل و برخط	I۱۰, I۱۶
	بازخورد عملکرد سامانه صرفاً از طریق نامه نگاری و برگزاری جلسات	I۲
	نیاز به انجام ارزیابی توسط خود سامانه	I۲, I۱۶
	عدم کاربرد و استفاده از نتایج ارزیابی و نظارت های گذشته و حال	I۴, I۵
	عدم نظارت بر نحوه هزینه کرد از طریق سامانه	I۱, I۳, I۴, I۵
	عدم اطمینان از انجام همان معامله و مصرف وجوه در همان معامله با مشخصات ارائه شده	I۱, I۲, I۳, I۶, I۷
	انجام کنترل ها به صورت شکلی و عدم امکان کنترل های ضروری و ماهیتی	I۶, I۱۵
کم توجهی به صرف و صلاح کشور	عدم اتصال اثربخش ستاد با سایر سامانه های کنترلی و نظارتی کشور	I۱, I۲, I۴, I۵, I۱۳, I۱۴, I۱۵
	دریافت کارمزد نسبتاً زیاد و عدم نظارت بر نحوه هزینه کرد آن	I۲, I۴
	اختصاص بودجه کم برای ارتقاء و نظارت بر سامانه	I۹, I۱۳
	ابهام، نسبت به این که آیا انجام معاملات از طریق سامانه ستاد موجب کاهش خریده ها و مناقصات غیر ضرور شده است	I۶, I۷, I۸, I۱۴, I۱۵
	تعیین بودجه دستگاه ها براساس اعلام دستگاه ها و نه ضرورت آن	I۱, I۴, I۹, I۱۲
	عدم امکان کنترل کیفیت کالاها قبل از خرید	I۴, I۱۳
	فروش کالای خارجی به جای کالای ایرانی	I۹, I۱۴, I۱۵, I۱۶
کامل نبودن	امکان حضور و ثبت اشخاص فاقد مجوز و صلاحیت در سامانه	I۴, I۷, I۸, I۱۶
	شفاف نبودن فرآیند معاملات برای تمام دست اندرکاران	I۳, I۷, I۸, I۱۴

مضمون سازمان دهنده (مقوله)	مضمون پایه (مفهوم)	مصاحبه
فرآیندهای سامانه	احتمال افشای اطلاعات تجاری کاربران	I۲, I۴, I۹
	اختلال در فضای رقابت بین بنگاه‌ها و فروشندگان	I۹, I۱۰, I۱۶
	عدم امکان نمایش تمام پیشنهادها و درخواست‌ها برای یک معامله به عموم	I۱, I۵, I۱۴
	نبود مکانیزم مناسب در موارد انصراف فروشنده بعد از تایید کالا یا خدمت	I۸, I۱۲, I۱۳
	مشخص نبودن نحوه تبیین آثار معاملات در سامانه	I۷, I۱۱, I۱۶
	عدم اطلاع رسانی مطلوب مناقصات بزرگ در سامانه برای اطلاع عموم	I۱, I۷, I۱۱, I۱۲
	پیچیده بودن نحوه انجام معاملات کوچک و متوسط	I۴, I۶, I۱۳, I۱۶
	محدود شدن حق انتخاب کالای مورد نیاز	I۶, I۱۵
	طولانی شدن فرآیند انجام معاملات	I۷, I۹, I۱۱, I۱۳
	محدودیت اشخاصی که برای خرید تصمیم‌گیری می‌کنند	I۲, I۱۰, I۱۲
تناقضات موجود در قوانین و مقررات مرتبط	وجود قوانین و مقررات متعدد در حوزه معاملات دولتی و تناقض آنها با یکدیگر	I۱, I۷, I۸, I۱۱, I۱۲
	الزام به انتشار مناقصات در روزنامه	I۴, I۵
	الزام به انجام تمام مراحل معاملات از طریق سامانه‌ای که هنوز کامل نیست	I۳, I۹, I۱۲
	ممنوعیت خرید کالای خارجی در صورتی که فقط نمونه خارجی موجود باشد	I۳, I۱۴, I۱۶
	خلاءهای قانونی در مورد انجام معاملات کوچک و خرد	I۵, I۱۵
	انجام پذیر نبودن خرید از طریق بورس کالا	I۷, I۷, I۱۱
	ابهام در قوانین و مقررات مربوط به تخلفات در انجام معاملات	I۱, I۲, I۴, I۹
	ابهام در قوانین و مقررات مربوط به ارزیابی و کنترل معاملات	I۳, I۹, I۱۲
فساد برنامه‌ریزی	تبانی بین مامور خرید، مقام تشخیص و ذیحساب	I۱, I۲, I۹, I۱۱, I۱۲, I۱۵, I۱۶

مضمون سازمان دهنده (مقوله)	مضمون پایه (مفهوم)	مصاحبه
شده	تبانی بین مامور خرید و فروشنده	I۱, I۲, I۳, I۵, I۹, I۱۲, I۱۵, I۱۶
	اعلام قیمت‌های پیشنهادی در سامانه به رقبای فروشنده	I۳, I۵, I۹
	استفاده از اطلاعات و نقاط ضعف سامانه در جهت مقاصد منفعت طلبانه شخصی	I۸, I۱۳
	سوءاستفاده از سامانه برای انجام معاملات متقلبانه	I۸, I۱۰, I۱۵
	خرد کردن نصاب معاملات دولتی و خارج کردن آن از بستر سامانه	I۱, I۲, I۴, I۶, I۹, I۱۰, I۱۵, I۱۶
	دسترسی مقامات غیر مجاز به اطلاعات محرمانه	I۵, I۱۳
سهل‌انگاری و خسارت زدن غیر عمد به دولت	عدم حضور ذی‌حساب در کمیسیون‌های مناقصه و مزایده	I۶, I۱۱
	عدم تمایل مجریان به اجرای تکالیف قانونی	I۱, I۳, I۹
	اعتماد به بستر الکترونیکی و عدم بررسی و پیگیری معاملات	I۴, I۷, I۱۰
	عدم جلوگیری از انجام معاملات غیر ضرور	I۲, I۶, I۱۶
	نداشتن آگاهی مامور خرید و مقام تشخیص نسبت به اصالت کالا و نوع معامله	I۱۰, I۱۱, I۱۵
	افزایش قیمت ارائه کالا و خدمات از طریق سامانه	I۱, I۴, I۱۱
عوامل و شرایط سیاسی و امنیتی کشور	عدم دسترسی و اتصال برخی از دستگاه‌های نظارتی و حاکمیتی به سامانه	I۷, I۸, I۱۳
	ملاحظات امنیت ملی در برخی خریدها و مناقصات	I۴, I۱۳, I۱۶
	مداخله ملاحظات سیاسی دولت در معاملات دولتی	I۲, I۱۰
	نبود هماهنگی لازم و کافی بین دستگاه‌های مختلف مجری و ناظر	I۱, I۶, I۹
	فرهنگ چانه‌زنی در معاملات تجاری	I۲, I۱۱, I۱۲
عوامل و شرایط اجتماعی و فرهنگی کشور	عدم تمایل عمومی به شفاف کردن رویدادهای مالی	I۱, I۱۳, I۱۴
	مقاومت کردن نسبت به اجرای نظام مدرن معاملات	I۱۱, I۱۴, I۱۵
	پایین بودن سطح عمومی دانش و توانایی استفاده از ابزارهای ارتباطی	I۷, I۹

مضمون سازمان دهنده (مقوله)	مضمون پایه (مفهوم)	مصاحبه
	و فن آوری	
عوامل و شرایط اقتصادی، فن - آوری و بوروکراسی کشور	تحریم های اقتصادی و کمبود تامین کننده کالا و خدمات	I۱, I۳, I۸, I۱۱
	نهادینه بودن اجرای سنتی امور	I۶, I۸, I۱۶
	مقاومت در برابر مدرنیزاسیون اداری	I۱, I۴, I۵
	کارکنان غیر حرفه ای و غیر متخصص دستگاه های اجرایی	I۲, I۳, I۶, I۹, I۱۱, I۱۴
	تورم اقتصادی و اختلال در انجام معاملات	I۳, I۴
	ضعف زیر ساخت های ارتباطی و فن آوری	I۱, I۲, I۴, I۸, I۱۱, I۱۲
	ضعف در برنامه نویسی و هوشمند سازی	I۵, I۱۳, I۱۴

در انتهای مرحله اول صرفاً تعدادی مضامین پایه استخراج گردید که دارای هیچ گونه دسته بندی و ساختار مشخصی نبود. همان طور که در فصل سوم تشریح گردید، کد گذاری مضامین براساس مصاحبه های انجام شده اجرا گردید که به منظور جلوگیری از تکرار موضوع، مجدد تشریح نمی گردد و صرفاً نتایج آن ارایه می شود. همان طور که در روش تحلیل داده ها بیان گردید، در مرحله دوم، براساس ارتباط معنایی و مفهومی بین مصادیق و شواهد ارائه شده توسط مشارکت کنندگان در مصاحبه ها، «مضامین پایه» شناسایی گردید. پس از بازبینی های مکرر مضامین پایه شناسایی شده، با مطالعه و بررسی عمیق رابطه بین آنها، مضامین مشابه در یک گروه قرار گرفته و «مضامین سازمان دهنده یا مقوله ها» استخراج گردید. در مرحله سوم نیز با در نظر گرفتن مفاهیم اصلی و محوری ارایه شده در استانداردهای بررسی شده و مطالعه مبانی نظری تحقیق، «مضامین فراگیر یا ابعاد» مبتنی بر الگوی سه شاخگی میرزایی اهرنجان (۱۳۸۸) در سه بعد ساختاری، رفتاری (محتوایی) و زمینه ای (محیطی) استخراج گردید.

جدول ۴-۳: مضامین سازمان دهنده (مقوله) مرتبط با مضامین فراگیر (ابعاد)

مضمون سازمان دهنده (مقوله)	مضمون فراگیر (ابعاد)
نقص سیستم ارزیابی عملکرد و نظارت موثر	بعد ساختاری
کم توجهی به صرف و صلاح کشور	

مضمون فراگیر (ابعاد)	مضمون سازمان‌دهنده (مقوله)
بعد رفتاری (محتوایی)	کامل نبودن فرآیندهای سامانه
	تناقضات موجود در قوانین و مقررات مربوط
	فساد برنامه‌ریزی شده
بعد زمینه‌ای (محیطی)	سهل‌انگاری و خسارت زدن غیر عمد به دولت
	عوامل و شرایط سیاسی و امنیتی کشور
	عوامل و شرایط اجتماعی و فرهنگی کشور
	عوامل و شرایط اقتصادی، فن‌آوری و بوروکراسی کشور

۴-۳-۲- تشریح ابعاد یا مضامین فراگیر

در این بخش مبتنی بر نقاط مشترک پیشینه پژوهش و براساس نظرات پژوهشگران و مصاحبه‌شوندگان، موارد زیر به عنوان مضامین فراگیر یا ابعاد الگوی آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت مشخص شدند که در ادامه تشریح و در قالب نمودار زیر ارائه شده است.

بعد ساختاری:

همانگونه که بیان شد عوامل ساختاری در برگیرنده تمام عناصر، عوامل و شرایط فیزیکی است که چارچوب، قالب، پوسته، بدنه و یا کالبد نرم‌افزاری و سخت‌افزاری سامانه را تشکیل می‌دهد. بنابراین تمام منابع مادی، مالی، اطلاعاتی و فنی که با ترکیب خاصی سامانه ستاد را تشکیل می‌دهند (عناصر غیرزنده) از قبیل ساختار، راهبردها، ارزیابی عملکرد و قوانین و مقررات در بعد ساختاری قرار می‌گیرند. آسیب‌های ساختاری دارای ۴ مقوله به شرح زیر است:

۱- نقص سیستم ارزیابی عملکرد و نظارت موثر

در مصاحبه‌های انجام شده پاسخ‌دهندگان به این نکته اذعان می‌نمودند که ارزیابی عملکرد در خصوص سامانه ستاد به طور عمده به میزان استفاده دستگاه یا سازمان از این سامانه بر می‌گردد و به نظر می‌رسد ارزیابی عملکرد خود سامانه چندان مورد توجه نبوده است. در این راستا هر چند شیوه‌نامه ارزیابی دستگاه‌های اجرایی در شاخص به کارگیری سامانه تدارکات الکترونیکی دولت در آبان ماه ۱۳۹۸ از سوی مرکز توسعه تجارت الکترونیک ابلاغ گردیده است، لیکن تاکید آن بر استفاده بیشتر دستگاه‌های اجرایی از سامانه ستاد بوده است. از

طرفی در تاریخ ۹۹/۴/۴ طی بخشنامه وزارت صمت امکان ثبت و پیگیری درخواست‌های کاربران در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت فراهم گردید، ولی به نظر هنوز راه زیادی تا برقراری سیستم ارزیابی عملکرد موثر خود سامانه باقی مانده است. در مصاحبه‌ها عنوان میشد که کنترل در سامانه به صورت شکلی است و نمی‌توان واقعیت و مفاد درخواست‌ها را بررسی و کنترل کرد. مثلاً بررسی مجوز فعالیت و صلاحیت اشخاص از طریق سامانه امکان‌پذیر نیست. یا گفته شده است که راستی‌آزمایی و کنترل کالاها و خدمات پیشنهادی از طریق سامانه دشوار و حتی امکان‌ناپذیر است.

ارزیابی سامانه می‌تواند به شناخت مشکلات و بهبود مستمر آن انجامیده و از بروز تخلف یا نارسایی در فرآیند معاملات دولتی جلوگیری کند. همچنین نظارت بر نحوه هزینه‌کرد بودجه دستگاه‌های دولتی از طریق این سامانه موضوع مهمی است که مکرراً به آن اشاره میشد.

۲- کم توجهی به صرف و صلاح کشور

هر چند به موجب بند الف و ب ماده ۱۱ قانون برگزاری مناقصات در معاملات کوچک، کارپرداز یا مأمور خرید باید با توجه به کم و کیف موضوع معامله (کالا و خدمت) درباره بهای آنها تحقیق نماید و با رعایت صرفه و صلاح و اخذ فاکتور مشخص و به تشخیص و مسئولیت خود، معامله را با تأمین کیفیت به کمترین بهای ممکن انجام دهد و به موجب بند ب ماده مذکور در معاملات متوسط، کارپرداز یا مأمور خرید باید با توجه به کم و کیف موضوع معامله (کالا و خدمت) درباره بهای آن تحقیق نماید و با رعایت صرفه و صلاح و اخذ حداقل سه فقره استعلام کتبی، با تأمین کیفیت مورد نظر، چنانچه بهای به دست آمده مورد تأیید مسئول واحد تدارکاتی یا مقام مسئول هم‌تراز وی باشد، معامله را با عقد قرارداد یا اخذ فاکتور انجام دهد و چنانچه اخذ سه فقره استعلام کتبی ممکن نباشد با تأیید مسئول تدارکاتی یا مقام مسئول هم‌تراز وی، به تعداد موجود کفایت می‌شود. لیکن براساس اظهارات برخی مصاحبه‌شوندگان، استفاده از سامانه ستاد موجب شده در بسیاری مواقع صرف و صلاح دولت رعایت نشود. چرا که تحقیق و نظارت بر کم و کیف کالا از طریق سامانه ستاد بسیار سخت و ناممکن شده است. حتی تبانی در مواردی بیشتر هم شده است چرا که تخلفات در پوشش انجام معامله از طریق سامانه شکل مطمئن و تأیید شده به خود گرفته است.

از سوی برنده مناقصه، قبل از اجرای پروژه و قبل از دریافت هر گونه وجهی از دولت به این سامانه باید کارمزد پرداخت نماید (به موجب دستورالعمل شماره ۳۷۰/۹۵/۳۷۵۹۰-۱۳۹۵/۹/۲۰ وزارت صنعت، معدن و تجارت) براساس این ابلاغیه این کارمزدها برای معاملات کوچک و متوسط، نیم درصد معامله، برای معاملات بزرگ تا پنج برابر نصاب معاملات متوسط، نسبت به مازاد نصاب متوسط حداکثر دو دهم درصد و برای معاملات بزرگ

بیش از پنج برابر نصاب معاملات متوسط، نسبت به مازاد پنج برابر نصاب معاملات متوسط یک دهم درصد از هر معامله تعیین گردیده است. که با توجه به مجموع کارمزدهای پرداختی مبلغ قابل توجهی می‌شود. در حالی که اگر این بودجه صرف بهبود مستمر سامانه گردد می‌تواند بخش مهمی از اشکالات را برطرف کرد. به عنوان نمونه یکی از مواردی که مطرح شده است این است که در مواقعی تامین کنندگان در شرح کالا، آن را به عنوان کالای داخلی معرفی می‌کنند لیکن در واقع کالا خارجی است.

یکی دیگر از مواردی که مطرح می‌شود این است که بسیاری از خریدهای غیر ضروری که بخش عمده‌ای از بودجه دستگاه‌های دولتی را در بر می‌گیرد از طریق سامانه ستاد نیز انجام پذیر است که اتفاقاً ممکن است شفاف هم باشد ولی این شفاف‌سازی کمکی به کنترل مخارج غیر ضروری نکرده است. از طرفی نسبت به این که آیا انجام معاملات از طریق سامانه ستاد موجب کمک به بودجه دولت از طریق کاهش خریدها و مناقصات غیر ضرور شده است یا نه همچنان ابهام وجود دارد.

۳- کامل نبودن فرآیندهای سامانه

بنا به اظهار مصاحبه‌شوندگان، سامانه ستاد کمک‌چندانی به تسهیل و شفاف‌سازی معاملات دولتی نکرده است. مثلاً برای تامین‌کننده‌ای که بعد از پذیرش درخواست از ارائه خدمت یا کالا پشیمان می‌شود چاره‌ای اندیشیده نشده است و تمام مراحل قبلی باید مجدداً تکرار گردد. یا مثلاً از آنجائی که کالاهای بسیار متنوع هستند اینکه صرفاً حق انتخاب یک یا چند کالاهای معدود که در سامانه بارگذاری شده‌اند وجود داشته باشد ضمن در نظر نگرفتن صرفه و صلاح کشور موجب انواع سوءاستفاده‌ها خواهد بود. به خصوص در مورد معاملات کوچک و متوسط اشکالات زیادی رخ می‌دهد و لینک شدن این سامانه به سایر سامانه‌های دولت و سایر مراجع از جمله دغدغه‌های مهم است.

بنا به اظهار برخی مصاحبه‌شوندگان، فروش جزئی مانند فروش اقلام ضایعاتی و روزمره از طریق سامانه امکان‌پذیر نیست و حجم کار را افزایش می‌دهد. در موارد زیادی نیز قیمت کالا یا خدمت (به خصوص در مباحث تعمیرات) بعد از انجام مشخص می‌شود. ولی در سامانه باید قبل از انجام خدمت قیمت را مشخص کرد که به این ترتیب انجام چنین معاملاتی دشوار و حتی غیرممکن است.

همچنین اگر فروشنده یا ارائه‌دهنده خدمت کارمزد پرداخت کرده باشد و موضوع خرید (در هر مرحله‌ای که باشد) منتفی شود درخواست وجوه پرداخت شده را می‌نماید که امکان‌پذیر نیست. مصاحبه‌شوندگان در مواردی عدم شفافیت کامل همه ابعاد معاملات را به عنوان نقص سامانه عنوان نموده‌اند. به این معنی که مثلاً در مواردی که کالایی خریداری می‌شود دلایل درخواست استفاده‌کننده و سایر مواردی که ذینفعان را از کلیه شرایط معامله آگاه کند یا امکان نمایش تمام پیشنهادات و درخواست‌ها برای یک معامله به عموم پیش‌بینی نشده است. به

اعتقاد برخی، شفافیت کامل و نظارت مردم بر معاملات می‌تواند تا حدود زیادی از تخلفات جلوگیری کند. یکی دیگر از مواردی که می‌تواند به عنوان آسیب مطرح شود احتمال افشای اطلاعات تجاری کاربران است که از طریق انتشار آن ممکن است فضای رقابت بین بنگاه‌ها را با اختلال مواجه کند.

همچنین نحوه تبیین آثار معاملات در سامانه به عنوان موضوع مهمی در معاملات وجود دارد مطرح شده است. معاملات و عقود فی‌مابین خریدار و فروشنده دارای آثار حقوقی متعددی است که به نظر برخی از مصاحبه‌شوندگان چنانچه از طریق سامانه به خریداران و فروشندگان گوشزد شود یا اگر در نتیجه آثار معاملات مشکلی در انجام معامله به وجود آید برای شفافیت کامل نیاز است که چنین آثاری (به خصوص در شرایط تورمی) در دید عموم قرار گیرد. مثلاً این موضوع که کالا چه زمانی خریداری شده و چه زمانی تحویل گرفته شده یا آیا در زمان خریداری شدن کالا موجود بوده است یا خیر؟

۴- تناقضات موجود در قوانین و مقررات مربوط

بنا به اظهارات قریب به اتفاق مصاحبه‌شوندگان، عملیاتی شدن اثربخش سامانه، نیازمند قوانین و مقررات جدید و به روز آوری شده است. به عنوان نمونه درج آگهی در روزنامه طبق قوانین فعلی، در شرایطی که کمتر کسی دسترسی به روزنامه داشته و هر روز آن را مطالعه می‌کند از مشکلات رایج در برگزاری مناقصات و خریدهای دولتی است. یا الزام به کنترل معاملات صرفاً از طریق سامانه یا دیده نشدن همه جوانب انجام معاملات در قوانین مربوط موجب شده تا ذیحسابان در موارد زیادی علی‌رغم میل خود مجبور شوند به منظور جلوگیری از اختلال در روند امور دستگاه اجرایی برخلاف قوانین رفتار کنند. همچنین هر چند خرید اقلام خارجی ممنوع است، لیکن در موارد بسیار زیادی کالاهای خارجی در سامانه به عنوان کالای ایرانی معرفی می‌شود و بعد از خرید هم امکان مرجوع نمودن و کنترل وجود ندارد. یا در معاملات کوچک و متوسط امکان ثبت قرارداد در ستاد وجود ندارد. یا در مواقعی که بعد از اتمام کار، پیمانکاران کارمزد مربوط به سامانه را پرداخت نمی‌کنند، ستاد از دستگاه اجرایی درخواست می‌کند که کارمزد را از پیمانکار دریافت کند که با توجه به امکان پذیر نبودن چنین اقدامی، مشکلات جدی برای دستگاه اجرایی بوجود آورده و بدلیل عدم اتمام قرارداد عملاً کار انجام نشده تلقی و از امتیازات ارزیابی عملکرد دستگاه اجرایی کسر می‌گردد. همچنین بنا به موانع قانونی در اجبار استفاده از سامانه ستاد برای انجام معاملات چنانچه دستگاه اجرایی یا سازمانی بخواهد از طریق بورس کالا نیاز خود را تامین کند عملاً امکان‌پذیر نیست.

دولت سالانه بخش عظیمی از منابع عمومی را از طریق سیستم معاملات دولتی و با مجوزهای قانونی هزینه می‌کند. به عقیده مصاحبه‌شوندگان؛ علی‌رغم تصویب قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳ که در راستای

شفاف سازی، رقابت پذیری و عدم تبعیض، رفتار منصفانه و برابر در مناقصات دولتی صورت گرفته است، اما همچنان شاهدیم که مقررات مختلف در قوانین متعدد از جمله عدم تبانی در معاملات دولتی و مصرف در جای خود (قانون محاسبات عمومی و قانون مجازات اسلامی)، عدم مصرف مازاد بر اعتبار (قانون محاسبات عمومی)، تشخیص مناسب (ماده ۲۳ قانون دیوان محاسبات کشور)، وجود دارد که موجب اخلال در کارکرد سالم و درست نظام معاملات دولتی می شوند. ضمن آن که همچنان قوانین جامعی در مورد مزایده در ایران وجود ندارد و عدم وجود قوانین جامع مالی و معاملاتی به ویژه در بخش مزایده ها احتمال آسیب پذیری و فساد در آن را افزایش و سبب بی اثر شدن قوانین کیفری حاکم بر این معاملات می گردد.

همچنین در معاملات دولتی باید عواملی از جمله عدم برگزاری مناقصه و واگذاری چندین کار به یک مشاور یا پیمانکار، عدم قیمت گذاری مناسب، جابجایی ردیف اعتباری، عدم بررسی سوابق مناقصه گر، تبانی در ارائه ضمانت نامه ناکافی، انجام ترک تشریفات به جای مناقصه عمومی، انتخاب پیمانکاران انحصاری، قرارداد با پیمانکاران فاقد صلاحیت، خرید اقلام غیر ضروری و مناسب، دستکاری در نصاب معاملات، ارزیابی نامناسب پیمانکاران، مبهم بودن شرایط قرارداد و مبهم بودن اسناد مناقصه شناسایی و نسبت به قانون گذاری اقدام شود. به علاوه مواردی مانند نقص قوانین مربوط به معاملات، نقص قوانین مربوط به تخلفات در معاملات، نقص قوانین مربوط به ارزیابی و کنترل معاملات، تناقض در متولی قانونی معاملات و متولی فعلی انجام معاملات نیز بیان شده است. از طرفی عنوان شده است از آنجایی که در خرید کالا صرفاً انباردار تایید کننده اصالت کالا است به نظر می رسد که این موضوع می تواند مشکلاتی را به بار آورد. از همه مهمتر بحث نظارت بر مزایده و مناقصه و تایید صحت معامله و فرآیندها است که همچنان مشکلی عمده است.

بعد رفتاری (محتوایی):

عوامل رفتاری (محتوایی) شامل عامل های انسانی و روابط انسانی است که هنجارهای رفتاری، ارتباطات غیر رسمی و الگوهای خاص به هم پیوسته را تشکیل می دهند. این عامل ها در واقع عامل پویایی سازمان تلقی شده و هر گونه متغیرهایی که به طور مستقیم به نیروی انسانی مربوط می شوند را در بر می گیرد. در بررسی عوامل رفتاری منبعث از به کارگیری سامانه ستاد، مشکلات و آسیب هایی از سوی مصاحبه شوندگان عنوان شد. آسیب های رفتاری شناسایی شده بیشتر به سوء رفتارهایی اشاره دارد که در حوزه معاملات دولتی همواره و قبل از اجرای سامانه ستاد نیز وجود داشته است. در واقع بخش عمده ای از هدف های استقرار سامانه مذکور کاهش تخلفات و شفافیت معاملات و قابلیت رصد آن ها بوده است. آسیب های رفتاری در حوزه معاملات دولتی در دو مقوله شامل فساد برنامه ریزی شده، و سهل انگاری و خسارت زدن غیر عمد به دولت است.

حوزه معاملات دولتی هیچ‌گاه از گزند رفتارهای غیر قانونی که به منظور کسب منفعت از این گونه معاملات می‌باشد، مصون نبوده است. هر چند برای کاهش احتمال بروز این گونه رفتارها، رعایت تشریفات خاصی برای انجام معاملات دولتی مقرر شده است؛ اما با وجود این الزامات، رفتارهای غیر قانونی در این حوزه وجود داشته و خواهد داشت. از شایع‌ترین این رفتارها، تبانی در معاملات دولتی است. جرمی که بخصوص در کشورهایی با حجم وسیع مداخله دولت در بخش اقتصاد (به لحاظ وسعت معاملات دولتی)، موضوعی اجتناب‌ناپذیر می‌باشد.

این جرم با برخی از جرایم مانند رشوه، اعمال نفوذ در معاملات دولتی و معامله متکی بر اطلاعات نهانی مرتبط می‌باشد. با توجه به ماده واحده مجازات تبانی در معاملات دولتی، این جرم به دو صورت کلی قابلیت ارتکاب دارد، یا بین اشخاص غیر دولتی شرکت کننده (تبانی افقی) و یا مابین اشخاص مذکور و اشخاص دولتی (تبانی عمودی). جرم تبانی مانند سایر جرایم اقتصادی تأثیر بسزایی در حوزه‌های مختلف بخصوص بخش اقتصاد دارد. از جمله این آثار می‌توان به خدشه‌دار شدن رقابت، تضعیف بخش خصوصی و اخلال در صرفه اقتصادی دولت اشاره نمود.

بنا به عقیده اکثر مصاحبه‌شوندگان سامانه ستاد تأثیر قابل توجهی در کاهش تعداد و حجم تبانی‌ها نداشته است و دور زدن سامانه به راحتی امکان‌پذیر است. البته به عقیده برخی مصاحبه‌شوندگان خساراتی که به دولت از طریق معاملات ایراد می‌شود تنها دلایل عمده‌ای ندارد بلکه در مواردی ناشی از اهمال یا دانش پایین مسئولین است. برخی خسارت‌های رفتاری مسئولین محدود به حوزه دولت نشده و ممکن است به فروشندگان نیز خسارت وارد کند. البته بخش عمده این مشکلات رفتاری به نبودن قوانین و مقررات لازم در نظام حقوقی ایران بر می‌گردد و به این ترتیب از سامانه ستاد نمی‌توان انتظار داشت که از فساد در این بخش کاملاً جلوگیری کند. حتی در مواقعی ممکن است این سامانه پوششی برای تخلفات ایجاد کرده یا موجب تسهیل در انجام تخلف نیز گردد. بخشی از تخلفات در حوزه معاملات دولتی عمدی و بخشی نیز غیر عمدی می‌باشد که عمده‌ترین دلایل آن پایین بودن سطح دانش و آگاهی و مهارت مجریان و مسئولین، تعهد پایین به منافع سازمان و دولت، انگیزهای ثروت‌اندوزی، عدم انجام درست وظیفه محوله و تغییر نکردن توان تصمیم‌گیری از طریق سامانه ستاد عنوان شده است.

به عنوان مثال یکی از مصاحبه‌شوندگان بیان نموده است چون فقط از طریق موارد اعلام شده از طریق سامانه می‌توان خرید انجام داد، بنابراین حتی اگر ذیحسابان یا ماموران خرید بدانند قیمت‌ها بالاتر از حد معمول بازار است یا اگر فقط یک درخواست ارائه شده باشد، باز هم به دلیل محدودیت‌های سامانه مجبور به پردازش تنها

درخواست گذاشته شده می‌شوند و مجبور به خرید هستند. همچنین فروشندگان و پیمانکاران با قیمت بالاتر می‌فروشند تا هزینه‌های کارمزد و مالیات‌های احتمالی را پوشش دهند.

تبانی بین مامور خرید، مقام تشخیص و ذیحساب، تبانی بین مامور خرید و فروشنده، اعلام قیمت‌های اعلام شده در سامانه به ربای فروشنده، استفاده از اطلاعات سامانه در جهت مقاصد منفعت طلبانه شخصی، استفاده از سامانه برای انجام معاملات متقلبانه، خرد کردن نصاب معاملات و خارج کردن آن از بستر سامانه و دسترسی مقامات غیر مجاز به اطلاعات محرمانه از جمله مصادیق فساد برنامه‌ریزی شده عنوان شده است.

۲- سهل‌انگاری و خسارت زدن غیر عمد به دولت

عدم حضور ذیحساب در جلسات خرید و مناقصات، تمایل نداشتن به اجرای تکالیف قانونی، اعتماد به بستر الکترونیکی و بررسی یا پیگیری نکردن معاملات، جلوگیری نکردن از عقد معاملات غیر ضرور و نداشتن آگاهی مامور خرید نسبت به اصالت کالا و نوع معامله به عنوان مصادیقی از خسارت غیر عمدی در حوزه معاملات دولتی از طریق بستر سامانه ستاد عنوان شده است. هر چند این قبیل خسارت‌های غیر عمدی را می‌توان در زمره آسیب‌هایی ساختاری مربوط به صرفه و صلاح کشور در نظر گرفت، لیکن از آنجا که رفتار ذی‌نفعان در این قبیل خسارت‌ها ناشی از بکارگیری سامانه ستاد مؤثرتر دیده شده است لذا در بخش آسیب‌های رفتاری قرار گرفته‌اند.

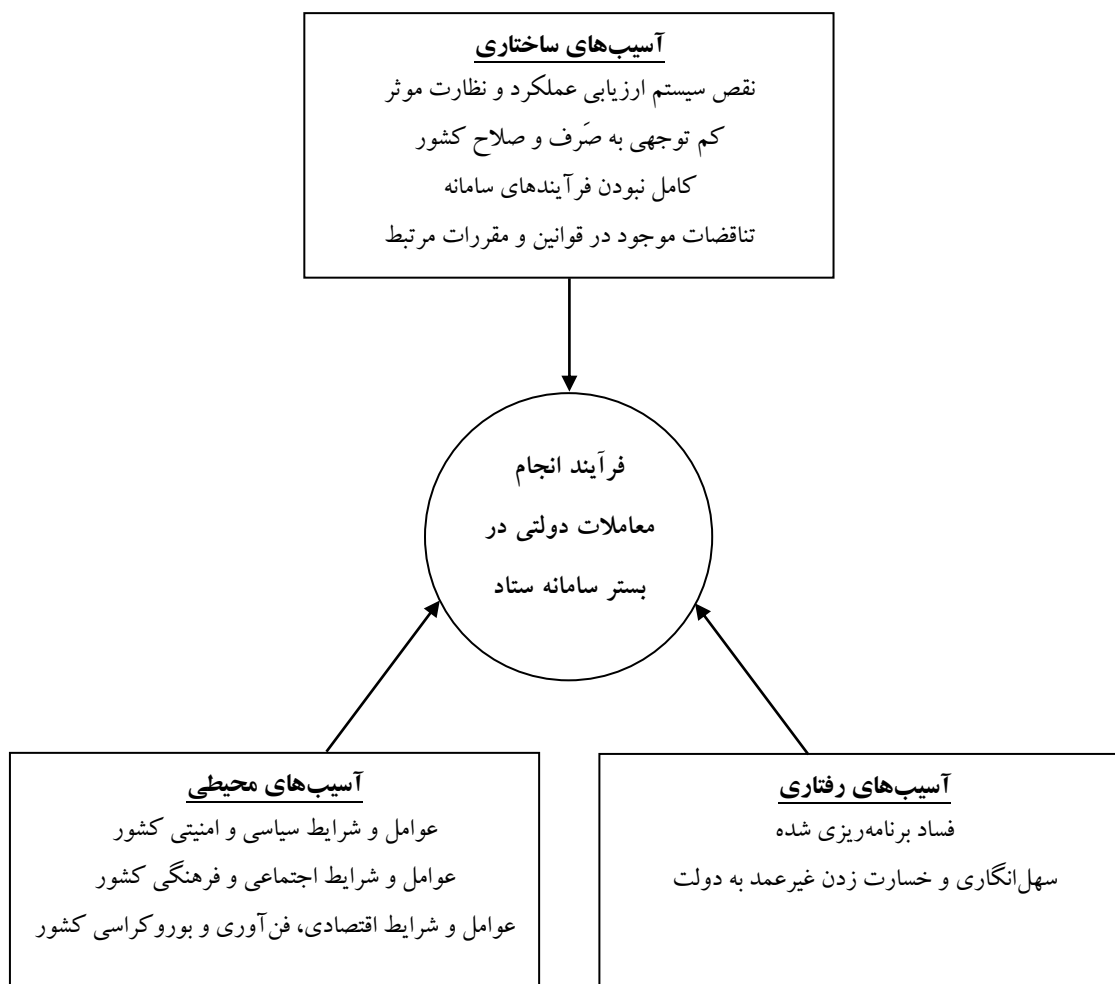
بعد زمینه‌ای (محیطی):

عوامل زمینه‌ای یا محیطی، شرایط و عامل‌های محیطی برون سازمانی هستند که محیط سازمان را احاطه نموده، با سازمان رابطه متقابل دارند و از کنترل سازمان خارج هستند (مقیم، ۱۳۸۳). به بیان دیگر محیط و شرایط بیرونی را که سبب‌ساز عوامل رفتاری و ساختاری هستند، در بر می‌گیرد (توکلی و مرادی، ۱۳۸۷). ضمن بررسی و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده، برخی از مهمترین آسیب‌هایی که به دلیل شرایط پیرامونی سامانه ستاد حادث شده است مشخص گردید که عبارتند از: عملیات اقتصادی عمده بخش‌های شبه دولتی، دولتی بودن اقتصاد، ضعف زیرساخت‌های ارتباطی و مخابراتی، نهادینه بودن اجرای سنتی امور، مقاومت در مدرنیزاسیون اداری و کارکنان غیر حرفه‌ای دستگاه‌های اجرایی برای کار با سامانه در حوزه مدیریت فناوری.

شرایط سیاسی و امنیتی، شرایط اجتماعی و فرهنگی، و زیرساخت‌های ارتباطی و فناوری از جمله بسترهای اصلی آسیب‌های ناشی از معاملات دولتی از طریق سامانه ستاد هستند که ناشی از عوامل زیر می‌باشند: عدم اتصال بخش عمده‌ای از دستگاه‌های حاکمیتی به سامانه، ملاحظات امنیت ملی در برخی خریده‌ها و مناقصات، مداخله ملاحظات سیاسی دولت‌ها در معاملات دولتی، نبود هماهنگی لازم بین دستگاه‌های مختلف مجری و ناظر،

فرهنگ معاملات تجاری که معمولاً توام با چانه‌زنی است، تمایل عمومی به شفاف نبودن رویدادهای مالی خود، مقاومت نسبت به نظام مدرن معاملات، پایین بودن سطح عمومی توانایی استفاده از ابزارهای نوین، تعیین بودجه خرید دستگاه‌ها براساس اعلام دستگاه‌ها و نه ضرورت آن.

در مصاحبه‌ها عنوان شده است که اکثر ارائه دهندگان خدمت و کالای معتبر از ثبت و انجام معامله از طریق سامانه پرهیز می‌کنند. به عنوان مثال حتی شرکت پست جمهوری اسلامی که انحصاراً کار ارسال و مراسلات را انجام می‌دهد یا شرکت بیمه ایران و آسیا تمایلی به ثبت نام در سامانه را ندارند. در واقع سامانه غالباً از سوی اشخاص دولتی و تامین کنندگان نه چندان مطرح مورد استفاده و استقبال قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر فرهنگ عمومی در مخفی نگه داشتن میزان درآمد در سامانه ستاد بسیار مشهود است. موضوع دیگر سیاسی کردن خریدها است. به این معنی که به دلیل ملاحظات سیاسی خرید کالاهایی که برند آن‌ها مربوط به برخی کشورها است ممنوع شده که متصدیان مجبورند به روش‌های دیگر در سامانه خرید این نوع کالاها را انجام دهند و در نهایت این موضوع از مشکلات عمده خریدهای دولتی شده است.

نمودار ۴-۱: الگوی اولیه شبکه مضامین

۴-۴- تست اجرایی و تعیین روایی الگو (مدل‌سازی معادلات ساختاری)

به منظور تعیین روایی الگو و برای تست اجرایی و بازمی‌آی، از خبرگان و کاربران سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) شامل: کارپردازان (مامور خرید/ مامور فروش)، مقام تشخیص (مدیران کل/ معاونین

مدیرکل) و ذیحسابان دستگاه‌های اجرایی استان تهران که ذیحسابان آنها از کارمندان وزارت امور اقتصادی و دارایی می‌باشند، استفاده شده است. در نهایت، آزمون الگو با رویکرد پیمایشی و از طریق پرسشنامه و با مدل-سازی معادلات ساختاری توسط نرم‌افزارهای SPSS و AMOS آزمایش شده است. به همین منظور، پرسشنامه‌ای با توجه به ادبیات پژوهش و نتایج الگوی اولیه شبکه مضامین، تهیه شد و پس از تایید روایی و پایایی آن، بین اعضاء نمونه آماری توزیع گردید؛ که تعداد ۶۲ عدد پرسشنامه تکمیل شده توسط آنها برگشت داده شده و مورد تحلیل قرار گرفته است.

مدل معادلات ساختاری (SEM) یک تکنیک تحلیل چندمتغیره بسیار کلی و نیرومند از خانواده رگرسیون چندمتغیری است و یک رویکرد آماری جامع برای آزمون فرضیه‌هایی درباره روابط بین متغیرهای مشاهده شده و پنهان است؛ همچنین بر پایه فرضیه‌هایی درباره وجود روابط علی بین متغیرها، مدل‌های علی را با دستگاه معادله خطی آزمون می‌کند و روابط نظری بین شرایط ساختاری معین و مفروض را می‌آزماید و برآورد روابط علی میان متغیرهای مکنون (پنهان) و نیز روابط میان متغیرهای اندازه‌گیری شده (مشاهده شده) را امکان‌پذیر می‌سازد.

مدل معادلات ساختاری شامل دو مرحله است: ۱. مدل اندازه‌گیری، که در آن متغیرهای پنهان پیشنهاد و از طریق تحلیل عاملی تاییدی (CFA) آزمون می‌شود و ۲. مدل ساختاری، که در آن متغیرهای پنهان و مشاهده شده از یک راه منطقی با هم مرتبط می‌شوند. همچنین مفروض‌های مدل معادلات ساختاری باید صادق بوده یا حداقل به گونه تقریب برقرار باشد، تا نسبت به نتایج آن اطمینان حاصل شود. مفروض‌های مدل معادلات ساختاری عبارتند از اینکه حجم گروه نمونه مناسب باشد و داده‌ها، کجی و کشیدگی شدید نداشته باشند؛ ایده‌آل آن است که توزیع متغیرها تقریباً نرمال باشد (هومن، ۱۳۹۳، ۱۱).

برای بررسی کفایت نمونه‌گیری و مناسب بودن حجم گروه نمونه از آزمون‌های آماری KMO و بارتلت استفاده شده است و همچنین برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کلموگروف - اسمیرنوف (KS) استفاده شده است.

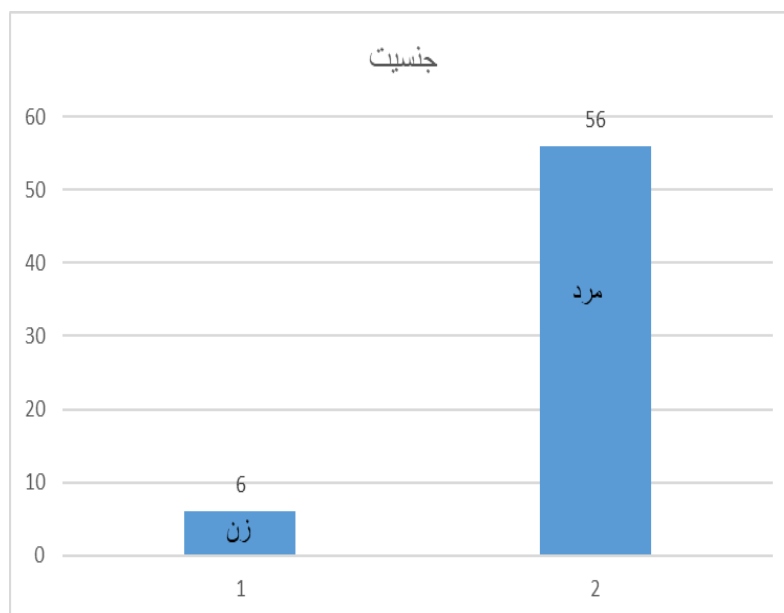
۴-۴-۱- آمار توصیفی نمونه آماری

۴-۴-۱-۱- بررسی توزیع فراوانی پاسخگوها بر اساس جنسیت

از ۶۲ فرد مورد بررسی، ۶ نفر (معادل ۹/۷ درصد) زن و ۵۶ نفر (معادل ۹۰/۳ درصد) مرد بودند. در جدول و نمودار زیر، توزیع فراوانی بر حسب جنسیت آورده شده است.

جدول ۴-۴: جنسیت پاسخگوها

جنسیت	فراوانی	درصد فراوانی
زن	۶	۹/۷
مرد	۵۶	۹۰/۳
کل	۶۲	۱۰۰

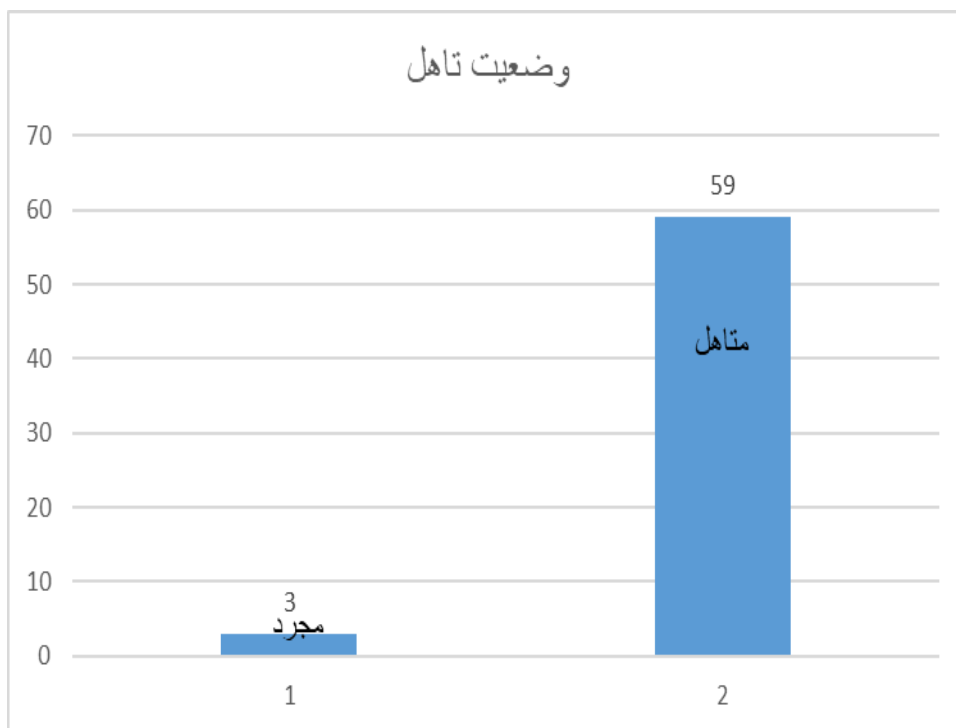
نمودار ۴-۲: فراوانی پاسخگوها براساس جنسیت

۴-۴-۱-۲- بررسی توزیع فراوانی پاسخگوها براساس وضعیت تاهل

از ۶۲ فرد مورد بررسی، ۳ نفر (معادل ۴/۸ درصد) مجرد و ۵۹ نفر (معادل ۹۵/۲ درصد) متاهل بودند. در جدول و نمودار زیر، توزیع فراوانی بر حسب وضعیت تاهل آورده شده است.

جدول ۴-۵: وضعیت تاهل پاسخگوها

وضعیت تاهل	فراوانی	درصد فراوانی
مجرد	۳	۴/۸
متاهل	۵۹	۹۵/۲
کل	۶۲	۱۰۰

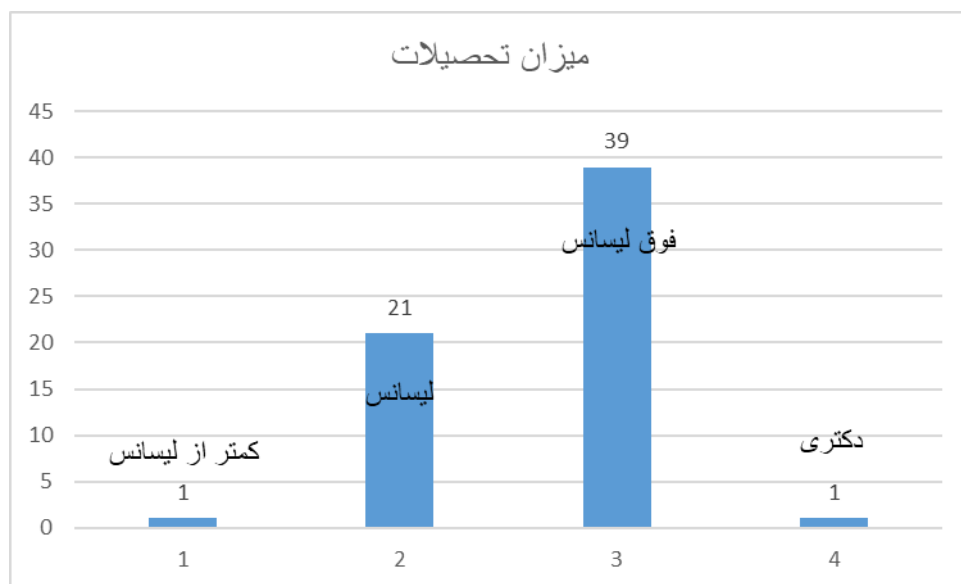
نمودار ۴-۳: فراوانی پاسخگوها براساس وضعیت تاهل

۴-۴-۱-۳- بررسی توزیع فراوانی پاسخگوها براساس میزان تحصیلات

از ۶۲ فرد مورد بررسی، ۱ نفر (معادل ۱/۶ درصد) دارای مدرک کمتر از لیسانس، ۲۱ نفر (معادل ۳۳/۹ درصد) دارای مدرک لیسانس، ۳۹ نفر (معادل ۶۲/۹ درصد) دارای مدرک فوق لیسانس و ۱ نفر (معادل ۱/۶ درصد) دارای مدرک دکتری بودند. در جدول و نمودار زیر، توزیع فراوانی بر حسب میزان تحصیلات آورده شده است.

جدول ۴-۶: میزان تحصیلات پاسخگوها

میزان تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی
کمتر از لیسانس	۱	۱/۶
لیسانس	۲۱	۳۳/۹
فوق لیسانس	۳۹	۶۲/۹
دکتری	۱	۱/۶
کل	۶۲	۱۰۰

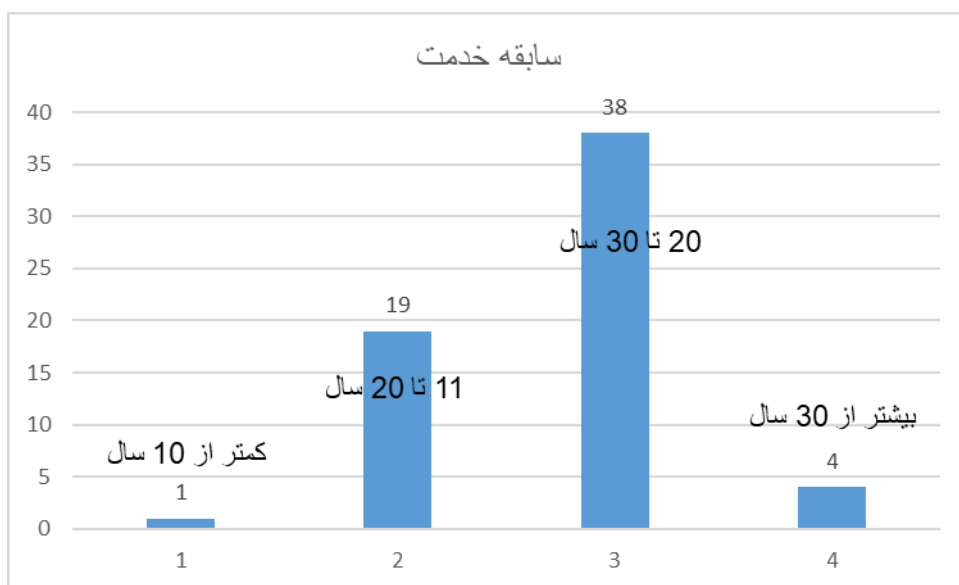
نمودار ۴-۴: فراوانی میزان تحصیلات پاسخگوها

۴-۴-۱-۴- بررسی توزیع فراوانی پاسخگوها براساس سابقه خدمت

از ۶۲ فرد مورد بررسی، ۱ نفر (معادل ۱/۶ درصد) کمتر از ۱۰ سال، ۱۹ نفر (معادل ۳۰/۶ درصد) ۱۱ تا ۲۰ سال، ۳۸ نفر (معادل ۶۱/۳ درصد) ۲۱ تا ۳۰ سال و ۴ نفر (معادل ۶/۵ درصد) بیشتر از ۳۰ سال سابقه خدمت داشته‌اند. در جدول و نمودار زیر، توزیع فراوانی بر حسب سابقه خدمت پاسخگوها آورده شده است.

جدول ۴-۲: سابقه خدمت پاسخگوها

سابقه خدمت	فراوانی	درصد فراوانی
تا ۱۰ سال	۱	۱/۶
۱۱ تا ۲۰ سال	۱۹	۳۰/۶
۲۱ تا ۳۰ سال	۳۸	۶۱/۳
بیشتر از ۳۰ سال	۴	۶/۵
کل	۶۲	۱۰۰

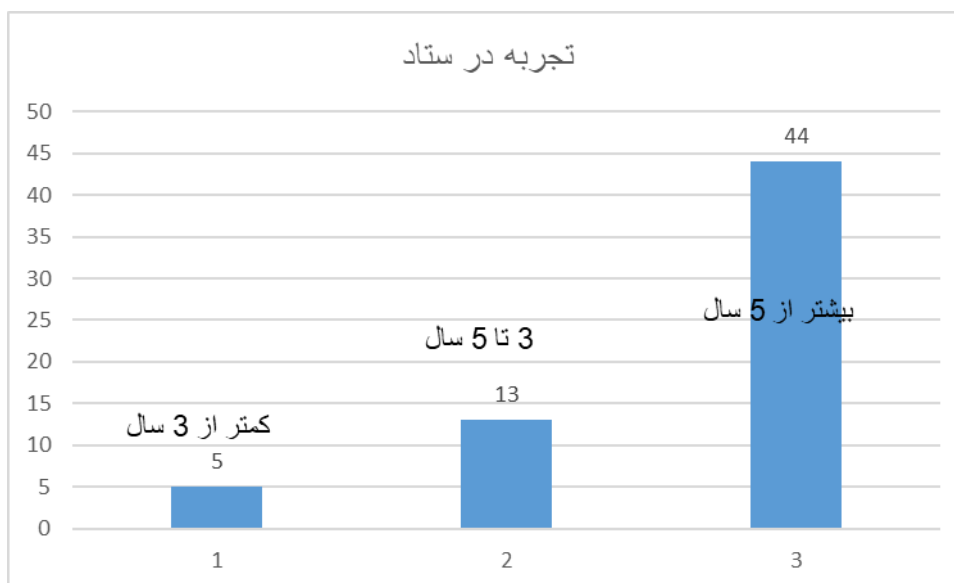
نمودار ۴-۵: فراوانی سابقه خدمت پاسخگوها

۴-۴-۱-۵- بررسی توزیع فراوانی پاسخگوها براساس مدت زمان فعالیت (تجربه) در سامانه ستاد

از ۶۲ فرد مورد بررسی، ۵ نفر (معادل ۸/۲ درصد) کمتر از ۳ سال، ۱۳ نفر (معادل ۲۰/۹ درصد) ۳ تا ۵ سال و ۴۴ نفر (معادل ۷۰/۹ درصد) بیشتر از ۵ سال سابقه فعالیت (تجربه) در سامانه ستاد را دارند. در جدول و نمودار زیر، توزیع فراوانی بر حسب سابقه فعالیت (تجربه) پاسخگوها در سامانه ستاد آورده شده است.

جدول ۴-۸: مدت زمان فعالیت (تجربه) پاسخگوها در ستاد

تجربه در ستاد	فراوانی	درصد فراوانی
کمتر از ۳ سال	۵	۸/۲
۳ تا ۵ سال	۱۳	۲۰/۹
بیشتر از ۵ سال	۴۴	۷۰/۹
کل	۶۲	۱۰۰

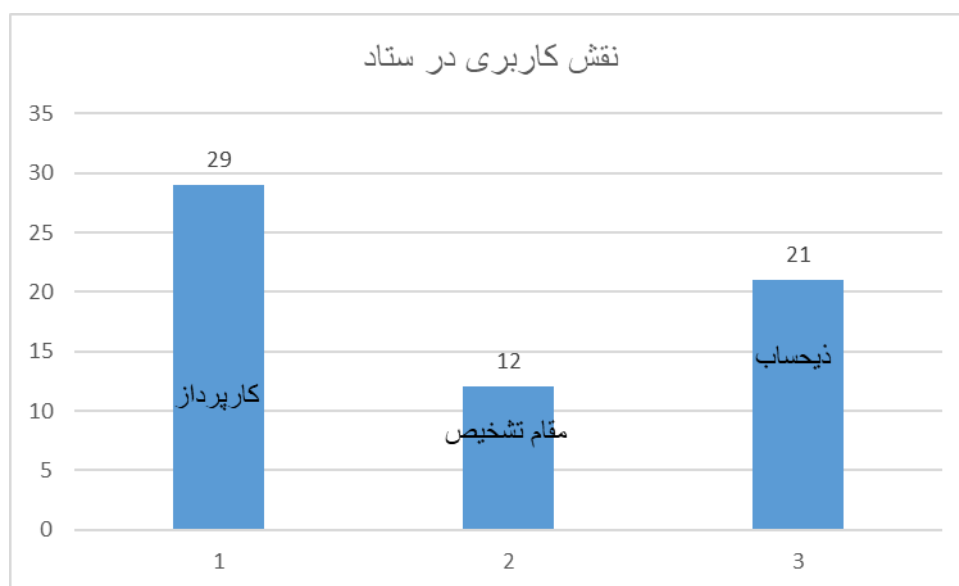
نمودار ۴-۶: فراوانی مدت زمان فعالیت (تجربه) پاسخگوها در ستاد

۴-۱-۶- بررسی توزیع فراوانی پاسخگوها براساس نقش کاربری در سامانه ستاد

از ۶۲ فرد مورد بررسی، ۲۹ نفر (معادل ۴۶/۷ درصد) دارای نقش کاربری کاربرداز (مأمور خرید/ فروش)، ۱۲ نفر (معادل ۱۹/۳ درصد) دارای نقش کاربری مقام تشخیص (مدیرکل / معاون مدیرکل) و ۲۱ نفر (معادل ۳۴ درصد) دارای نقش کاربری ذیحساب در ستاد هستند. در جدول و نمودار زیر، توزیع فراوانی براساس نقش کاربری در ستاد آورده شده است.

جدول ۴-۹: فراوانی نقش کاربری پاسخگوها در سامانه ستاد

نقش کاربری پاسخگو	فراوانی	درصد فراوانی
کارپرداز (مأمور خرید/ فروش)	۲۹	۴۶/۷
مقام تشخیص (مدیرکل / معاون مدیرکل)	۱۲	۱۹/۳
ذیحساب	۲۱	۳۴
کل	۶۲	۱۰۰

نمودار ۴-۱۰: فراوانی نقش کاربری پاسخگوها در سامانه ستاد

۴-۲- بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها (آزمون KS)

جهت بررسی ادعای مطرح شده در مورد توزیع داده‌های متغیرها از آزمون کلموگروف – اسمیرنوف (KS) استفاده شده است. در این آزمون، فرض صفر، ادعای مطرح شده در مورد نوع توزیع داده‌ها است.

توزیع داده‌ها نرمال است : H_0

توزیع داده‌ها نرمال نیست : H_1

نتایج بدست آمده از آزمون کلموگروف – اسمیرنوف مربوط به متغیرهای پژوهش در جدول زیر نشان می‌دهد که توزیع همه متغیرها در نمونه مورد بررسی از توزیع نرمال پیروی می‌کنند، زیرا سطح معنی‌داری بیش از ۵ درصد است و فرض صفر رد نمی‌شود. لذا یکی از مفروض‌های مدل معادلات ساختاری برقرار است و داده‌ها، کجی و کشیدگی شدید ندارند و توزیع متغیرها نرمال است.

جدول ۴-۱۰: نتایج آزمون کلموگروف – اسمیرنوف

ردیف	متغیرهای پژوهش	سطح معنی‌داری	نتیجه آزمون
۱	نقص سیستم ارزیابی عملکرد و نظارت موثر	۰/۰۷۹	نرمال
۲	کم توجهی به صرف و صلاح کشور	۰/۰۶۵	نرمال
۳	کامل نبودن فرآیندهای سامانه	۰/۱۱۳	نرمال
۴	تناقضات موجود در قوانین و مقررات مربوط	۰/۴۲۵	نرمال
۵	فساد برنامه‌ریزی شده	۰/۰۹۸	نرمال
۶	سهل‌انگاری و خسارت زدن غیرعمد به دولت	۰/۱۰۲	نرمال
۷	عوامل و شرایط سیاسی و امنیتی کشور	۰/۰۵۳	نرمال
۸	عوامل و شرایط اجتماعی و فرهنگی کشور	۰/۰۶۹	نرمال
۹	عوامل و شرایط اقتصادی، فن‌آوری و بوروکراسی کشور	۰/۱۰۷	نرمال
۱۰	بعد ساختاری	۰/۲۲۱	نرمال
۱۱	بعد رفتاری (محتوایی)	۰/۱۴۸	نرمال
۱۲	بعد زمینه‌ای (محیطی)	۰/۵۹۲	نرمال

۴-۳- بررسی کفایت نمونه‌گیری (آزمون‌های آماری KMO و بارتلت)

در انجام تحلیل عاملی تاییدی و مدل معادلات ساختاری، ابتدا باید از این مسئله اطمینان حاصل شود که می-توان داده‌های موجود را برای تحلیل مورد استفاده قرار داد. به عبارت دیگر، آیا تعداد داده‌های مورد نظر برای تحلیل عاملی مناسب هستند یا خیر؟ بدین منظور از شاخص KMO و آزمون بارتلت^۱ استفاده شده است. شاخص KMO، شاخصی از کفایت نمونه‌گیری است که کوچک بودن همبستگی جزئی بین متغیرها را بررسی می‌کند و از این طریق مشخص می‌سازد آیا واریانس متغیرهای پژوهش، تحت تاثیر واریانس مشترک برخی عامل‌های پنهانی و اساسی است یا خیر. این شاخص در دامنه صفر و یک قرار دارد. اگر مقدار شاخص نزدیک به یک باشد (معمولاً بیشتر از ۰/۶)، داده‌های مورد نظر برای تحلیل عاملی مناسب هستند و در غیر اینصورت، نتایج تحلیل عاملی برای داده‌های مورد نظر چندان مناسب نمی‌باشند.

آزمون بارتلت بررسی می‌کند چه هنگام ماتریس همبستگی، شناخته شده است و بنابراین برای شناسایی ساختار نامناسب می‌باشد. اگر سطح معنی‌داری (sig) آزمون بارتلت کوچک‌تر از ۵ درصد باشد، تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار مناسب است، زیرا فرض شناخته شده بودن ماتریس همبستگی رد می‌شود (مومنی، ۱۳۸۹، ۱۹۴). با توجه به نتایج آزمون، مقدار شاخص KMO برابر ۰/۶۱۲ است، لذا تعداد نمونه برای تحلیل عاملی تاییدی و مدل معادلات ساختاری کافی است. همچنین مقدار سطح معنی‌داری آزمون بارتلت، کوچکتر از ۵ درصد است و فرض شناخته شده بودن ماتریس همبستگی رد می‌شود و لذا تحلیل عاملی تاییدی برای شناسایی ساختار مناسب است.

جدول ۴-۱۱: نتایج شاخص KMO و آزمون بارتلت

۰/۶۱۲	شاخص KMO
۰/۰۰۰	سطح معنی‌داری آزمون بارتلت (sig)

۴-۴-۴- مدل‌های اندازه‌گیری – تحلیل عاملی تاییدی (CFA)

^۱. Bartlett's Test

تحلیل عاملی می‌تواند دو صورت اکتشافی و تاییدی داشته باشد. اینکه کدام یک از این دو روش باید به کار رود مبتنی بر هدف تحلیل داده‌ها است. در تحلیل اکتشافی پژوهشگر به دنبال بررسی داده‌های تجربی به منظور کشف و شناسایی شاخص‌ها و نیز روابط بین آنها است؛ و این کار را بدون تحمیل هرگونه مدل معینی انجام می‌دهد و می‌تواند ساختار ساز، مدل ساز یا فرضیه ساز باشد. در تحلیل عاملی تاییدی، پژوهشگر به دنبال تهیه مدلی است که فرض می‌شود داده‌های تجربی را بر پایه چند پارامتر نسبتاً اندک، توصیف، تبیین یا توجیه می‌کند. این مدل مبتنی بر اطلاعات پیش تجربی درباره ساختار داده‌ها است که می‌تواند به شکل یک تئوری یا فرضیه باشد (قاسمی، ۱۳۹۲، ۱۸۱). با توجه به این که مدل مفهومی توسط کدگذاری و تحلیل مضمون طراحی شده است، برای مدل معادلات ساختاری، برازش مدل و محاسبه بار عاملی در شاخص‌های ساخته شده از تحلیل عاملی تاییدی استفاده شده است.

۴-۴-۱- مدل اندازه‌گیری آسیب‌های (بعد) ساختاری (تحلیل عاملی تاییدی)

برای اندازه‌گیری آسیب‌های (بعد) ساختاری، از ۳۴ گویه در قالب ۴ مفهوم در پرسشنامه استفاده شده است. نتایج تحلیل عاملی تاییدی نشان می‌دهد بارهای عاملی همه گویه‌ها و متغیرها بالاتر از ۰/۴ هستند و بیانگر این است که شاخص‌های مورد نظر سنجه‌های خوبی برای آسیب‌های ساختاری هستند.

برای تصمیم‌گیری در خصوص تایید یا رد مدل اندازه‌گیری آسیب‌های ساختاری از شاخص‌های برازش مدل^۱ استفاده شده است. تحلیل عاملی تاییدی به دنبال تایید نیکویی برازش مدل یا به عبارتی تایید اینکه مدل ارائه شده مشابه مدل واقعی است، می‌باشد. برای ارزیابی نیکویی برازش مدل، از شاخص‌هایی مانند: شاخص برازندگی (GFI)، شاخص باقیمانده مجذور میانگین (RMR)، شاخص برازش توکر-لویس (TLI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش افزایشی (IFI)، شاخص نسبت مجذور کای دو بر درجه آزادی (CMIN/DF) و شاخص مجذور خطا (RMSEA)، استفاده شده است.

نتایج حاصل از ارزیابی نیکویی برازش مدل اندازه‌گیری آسیب‌های ساختاری نشان می‌دهد GFI برابر با ۰/۹۴۲ می‌باشد و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMR برابر با ۰/۰۷۹ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. TLI برابر با ۰/۹۵۹، CFI برابر با ۰/۹۰۳ و IFI برابر با ۰/۹۱۱ می‌باشند و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ هستند، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارند. CMIN/DF برابر با ۳/۸۳۷ می‌باشد و با توجه به اینکه بین ۱ تا ۵ قرار دارد، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMSEA برابر با ۰/۰۴۳ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارد. بنابراین با توجه به اینکه

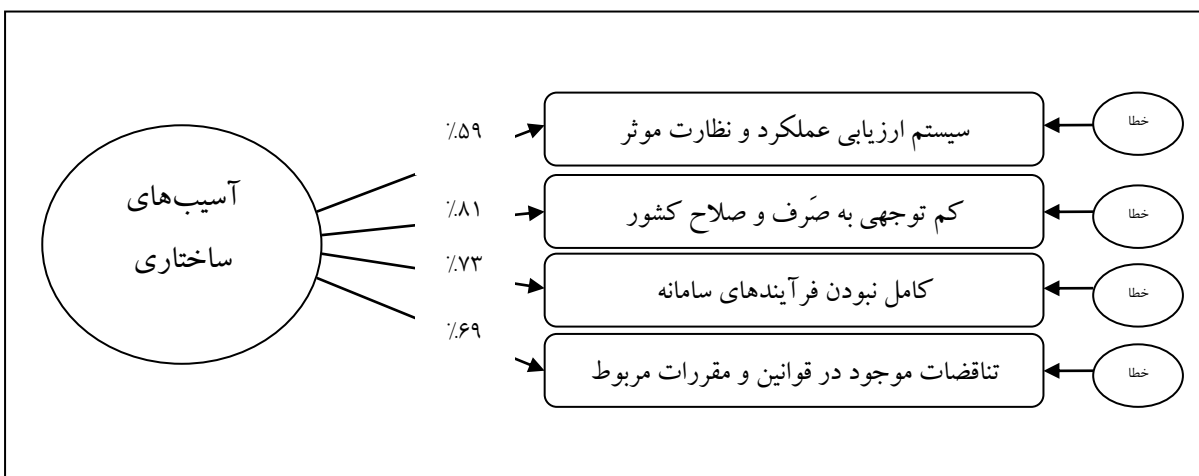
^۱. Model fit indexes

حداقل سه شاخص، مقادیری در بازه قابل قبول داشته‌اند، می‌توان ادعا کرد که برازش مدل خوب و قابل قبول است. لذا نتایج آزمون‌های برازش مدل نشان می‌دهد، ۳۴ گویه مطرح شده در قالب ۴ مقوله می‌توانند در غالب متغیر آسیب‌های ساختاری مطرح شوند.

نتایج نشان می‌دهد نقص سیستم ارزیابی عملکرد و نظارت موثر ۵۹ درصد، کم توجهی به صرف و صلاح کشور ۸۱ درصد، کامل نبودن فرآیندهای سامانه ۷۳ درصد، و تناقضات موجود در قوانین و مقررات مربوط ۶۹ درصد از واریانس متغیر آسیب‌های ساختاری را تبیین می‌کنند. بنابراین، آسیب‌های ساختاری، نقش و تاثیر مهمی بر فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) دارند.

جدول ۴-۱۲: شاخص‌های برازش برای تأیید مدل‌های اندازه‌گیری و الگوی ساختاری پژوهش

نوع شاخص	شاخص‌های برازش مطلق		شاخص‌های برازش تطبیقی			شاخص‌های برازش مقتصد	
	RMR	GFI	TLI	CFI	IFI	RMSEA	CMIN/DF
مقدار استاندارد	کمتر از ۰/۰۸	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	کمتر از ۰/۰۸	بین ۱ تا ۵
مدل آسیب‌های ساختاری	۰/۰۷۹	۰/۹۴۲	۰/۹۵۹	۰/۹۰۳	۰/۹۱۱	۰/۰۴۳	۳/۸۳۷
مدل آسیب‌های رفتاری	۰/۰۷۳	۰/۹۴۱	۰/۹۲۹	۰/۹۴۹	۰/۹۵۳	۰/۰۷۶	۱/۶۳۶
مدل آسیب‌های زمینه‌ای	۰/۰۶۱	۰/۹۰۱	۰/۹۰۱	۰/۸۹۹	۰/۹۱۹	۰/۰۴۷	۲/۱۳۳
مدل آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد	۰/۰۵۶	۰/۹۵۹	۰/۹۳۴	۰/۹۱۷	۰/۹۱۸	۰/۰۷۳	۳/۹۳۲

نمودار ۴-۸: مدل اندازه‌گیری آسیب‌های ساختاری (تحلیل عاملی تاییدی)

۴-۴-۲- مدل اندازه‌گیری آسیب‌های (بعد) رفتاری (تحلیل عاملی تاییدی)

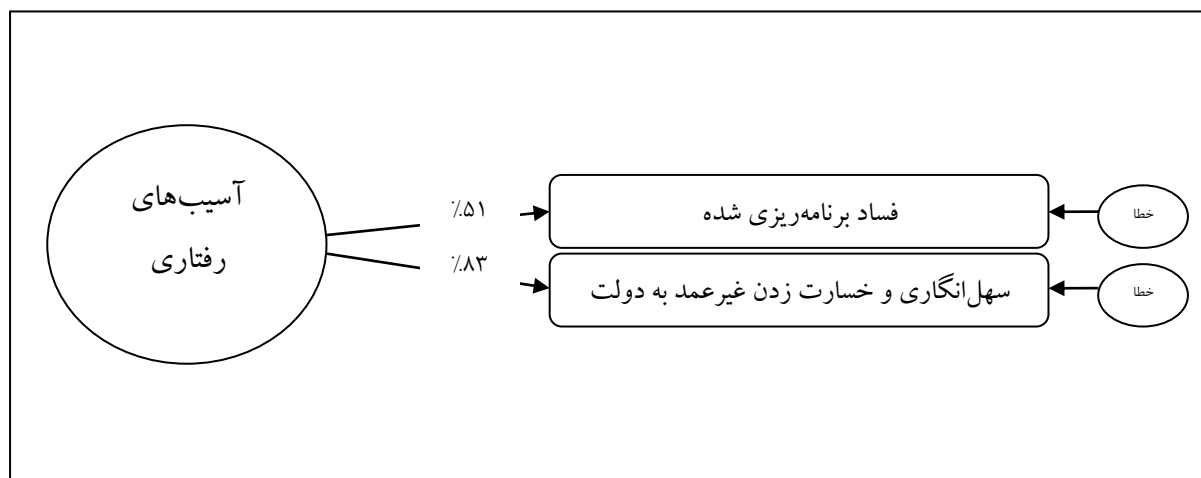
برای اندازه‌گیری آسیب‌های رفتاری، از ۱۳ گویه در قالب ۲ مقوله در پرسشنامه استفاده شده است. نتایج تحلیل عاملی تاییدی نشان می‌دهد بارهای عاملی همه گویه‌ها و متغیرها بالاتر از ۰/۴ هستند و بیانگر این است که شاخص‌های مورد نظر سنجه‌های خوبی برای آسیب‌های رفتاری هستند.

برای تصمیم‌گیری در خصوص تایید یا رد مدل اندازه‌گیری آسیب‌های رفتاری از شاخص‌های برازش مدل استفاده شده است. تحلیل عاملی تاییدی به دنبال تایید نیکویی برازش مدل یا به عبارتی تایید اینکه مدل ارائه شده مشابه مدل واقعی است، می‌باشد. برای ارزیابی نیکویی برازش الگو، از شاخص‌هایی مانند: شاخص برازندگی (GFI)، شاخص باقیمانده مجذور میانگین (RMR)، شاخص برازش توکر-لویس (TLI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش افزایشی (IFI)، شاخص نسبت مجذور کای دو بر درجه آزادی (CMIN/DF) و شاخص مجذور خطا (RMSEA)، استفاده شده است.

نتایج حاصل از ارزیابی نیکویی برازش مدل اندازه‌گیری آسیب‌های رفتاری نشان می‌دهد GFI برابر با ۰/۹۴۱ می‌باشد و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMR برابر با ۰/۰۷۳ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. TLI برابر با ۰/۹۲۹، CFI برابر با ۰/۹۴۹ و IFI برابر با ۰/۹۵۳ می‌باشند و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ هستند، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارند. CMIN/DF برابر با ۱/۶۳۶ می‌باشد و با توجه به اینکه بین ۱ تا ۵ قرار دارد، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMSEA برابر با ۰/۰۷۶ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارد. بنابراین با توجه به اینکه

حداقل سه شاخص، مقداری در بازه قابل قبول داشته‌اند، می‌توان ادعا کرد که برازش مدل خوب و قابل قبول است. لذا نتایج آزمون‌های برازش مدل نشان می‌دهد، ۱۳ گویه مطرح شده می‌توانند در غالب متغیر آسیب‌های رفتاری مطرح شوند.

نتایج نشان می‌دهد فساد برنامه‌ریزی شده ۵۱ درصد و سهل‌انگاری و خسارت زدن غیرعمد به دولت ۸۳ درصد از واریانس آسیب‌های رفتاری را تبیین می‌کنند. بنابراین، آسیب‌های رفتاری، نقش و تاثیر مهمی بر فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) دارند.

نمودار ۴-۹: مدل اندازه‌گیری آسیب‌های رفتاری (تحلیل عاملی تاییدی)

۴-۴-۳- مدل اندازه‌گیری آسیب‌های (بعد) زمینه‌ای یا محیطی (تحلیل عاملی تاییدی)

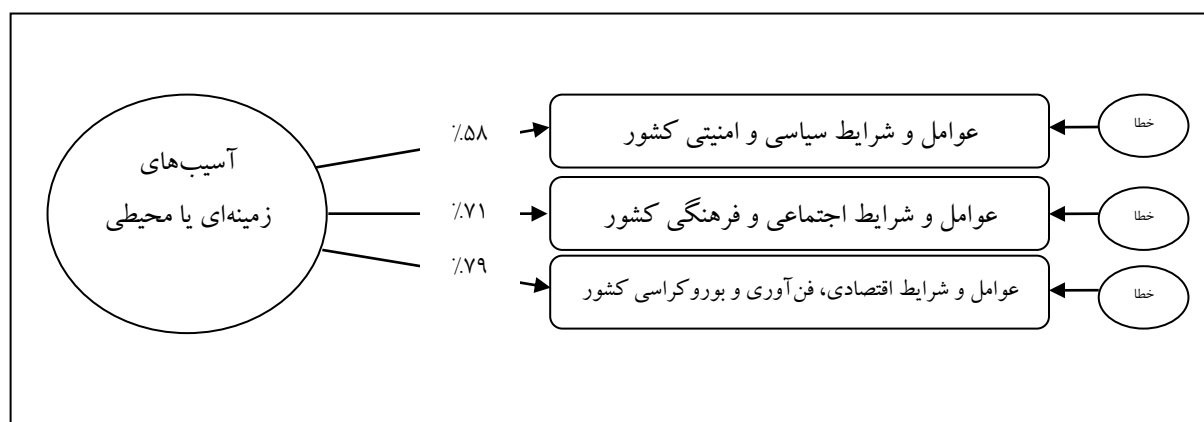
برای اندازه‌گیری آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی، از ۱۵ گویه در پرسشنامه استفاده شده است. نتایج تحلیل عاملی تاییدی نشان می‌دهد بارهای عاملی همه گویه‌ها و متغیرها بالاتر از ۰/۴ هستند و بیانگر این است که شاخص‌های مورد نظر سنجه‌های خوبی برای آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی هستند.

برای تصمیم‌گیری در خصوص تایید یا رد مدل اندازه‌گیری آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی از شاخص‌های برازش مدل استفاده شده است. تحلیل عاملی تاییدی به دنبال تایید نیکویی برازش الگو یا به عبارتی تایید اینکه الگو ارائه شده مشابه الگو واقعی است، می‌باشد. برای ارزیابی نیکویی برازش الگو، از شاخص‌هایی مانند: شاخص برازندگی (GFI)، شاخص باقیمانده مجذور میانگین (RMR)، شاخص برازش توکر-لویس (TLI)، شاخص

برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش افزایشی (IFI)، شاخص نسبت مجذور کای دو بر درجه آزادی (CMIN/DF) و شاخص مجذورخطا (RMSEA)، استفاده شده است.

نتایج حاصل از ارزیابی نیکویی برازش مدل اندازه‌گیری آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی نشان می‌دهد GFI برابر با ۰/۹۰۱ می‌باشد و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMR برابر با ۰/۰۶۱ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. TLI برابر با ۰/۹۰۱، CFI برابر با ۰/۸۹۹ و IFI برابر با ۰/۹۱۹ می‌باشند و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ هستند، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارند. CMIN/DF برابر با ۲/۱۳۳ می‌باشد و با توجه به اینکه بین ۱ تا ۵ قرار دارد، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMSEA برابر با ۰/۰۴۷ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارد. بنابراین با توجه به اینکه حداقل سه شاخص، مقداری در بازه قابل قبول داشته‌اند، می‌توان ادعا کرد که برازش مدل خوب و قابل قبول است. لذا نتایج آزمون‌های برازش مدل نشان می‌دهد، ۱۵ گویه مطرح شده می‌توانند در غالب متغیر آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی مطرح شوند.

نتایج نشان می‌دهد عوامل و شرایط سیاسی و امنیتی کشور ۵۸ درصد، عوامل و شرایط اجتماعی و فرهنگی کشور ۷۱ درصد و عوامل و شرایط اقتصادی، فن‌آوری و بوروکراسی کشور ۷۹ درصد از واریانس آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی را تبیین می‌کنند. بنابراین، آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی، نقش و تاثیر مهمی بر فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) دارند.

نمودار ۴-۱۰: مدل اندازه‌گیری آسیب‌های زمینه‌ای یا محیطی (تحلیل عاملی تاییدی)

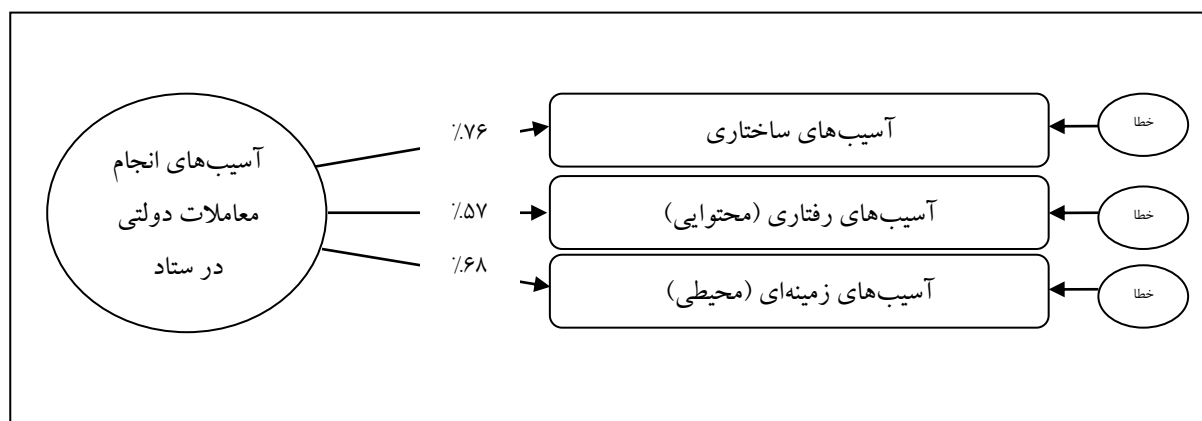
۴-۴-۴-۴- مدل اندازه‌گیری آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد (تحلیل عاملی تاییدی)

برای اندازه‌گیری آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد، از ۶۲ گویه در پرسشنامه استفاده شده است. نتایج تحلیل عاملی تاییدی نشان می‌دهد بارهای عاملی همه گویه‌ها و متغیرها بالاتر از ۰/۴ هستند و بیانگر این است که شاخص‌های مورد نظر سنجه‌های خوبی برای آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد هستند.

برای تصمیم‌گیری در خصوص تایید یا رد مدل اندازه‌گیری آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد از شاخص‌های برازش مدل استفاده شده است. تحلیل عاملی تاییدی به دنبال تایید نیکویی برازش الگو یا به عبارتی تایید اینکه الگو ارائه شده مشابه الگو واقعی است، می‌باشد. برای ارزیابی نیکویی برازش الگو، از شاخص‌هایی مانند: شاخص برازندگی (GFI)، شاخص باقیمانده معذور میانگین (RMR)، شاخص برازش توکر-لویس (TLI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش افزایشی (IFI)، شاخص نسبت معذور کای دو بر درجه آزادی (CMIN/DF) و شاخص معذور خطا (RMSEA)، استفاده شده است.

نتایج حاصل از ارزیابی نیکویی برازش مدل اندازه‌گیری آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد نشان می‌دهد GFI برابر با ۰/۹۵۹ می‌باشد و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMR برابر با ۰/۰۵۶ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. TLI برابر با ۰/۹۳۴، CFI برابر با ۰/۹۱۷ و IFI برابر با ۰/۹۱۸ می‌باشند و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ هستند، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارند. CMIN/DF برابر با ۳/۹۳۲ می‌باشد و با توجه به اینکه بین ۱ تا ۵ قرار دارد، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMSEA برابر با ۰/۰۷۳ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارد. بنابراین با توجه به اینکه حداقل سه شاخص، مقادیری در بازه قابل قبول داشته‌اند، می‌توان ادعا کرد که برازش مدل خوب و قابل قبول است. لذا نتایج آزمون‌های برازش مدل نشان می‌دهد، ۶۲ گویه مطرح شده می‌توانند در غالب متغیر آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد مطرح شوند.

نتایج نشان می‌دهد آسیب‌های ساختاری ۷۶ درصد، آسیب‌های رفتاری (محتوایی) ۵۷ درصد و آسیب‌های زمینه-ای (محیطی) ۶۸ درصد از واریانس آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد را تبیین می‌کنند.

نمودار ۴-۱۱: مدل اندازه‌گیری آسیب‌های انجام معاملات دولتی در ستاد

۴-۴-۵- برازش کل الگو

برای تصمیم‌گیری در خصوص تایید یا رد الگوی آسیب‌شناسی انجام معاملات دولتی در ستاد از شاخص‌های برازش الگو استفاده شده است. نتایج حاصل از ارزیابی نیکویی برازش الگو در جدول زیر آمده است. برای ارزیابی نیکویی برازش الگو، از شاخص‌هایی مانند: شاخص برازندگی (GFI)، شاخص باقیمانده مجذور میانگین (RMR)، شاخص برازش توکر-لویس (TLI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش افزایشی (IFI)، شاخص نسبت مجذور کای دو بر درجه آزادی (CMIN/DF) و شاخص مجذور خطا (RMSEA)، استفاده شده است.

نتایج حاصل از ارزیابی نیکویی برازش الگو نشان می‌دهد، GFI برابر با ۰/۹۶۱ می‌باشد و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMR برابر با ۰/۰۱۳ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول است. TLI برابر با ۰/۹۵۶، CFI برابر با ۰/۹۷۷ و IFI برابر با ۰/۹۸۷ می‌باشند و با توجه به اینکه بیشتر از ۰/۹ هستند، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارند. CMIN/DF برابر با ۲/۰۵۰ می‌باشد و با توجه به اینکه بین ۱ تا ۵ قرار دارد، لذا در ناحیه قابل قبول است. RMSEA برابر با ۰/۰۱۱ می‌باشد و با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۸ است، لذا در ناحیه قابل قبول قرار دارد. بنابراین با توجه به اینکه حداقل سه شاخص، مقادیری در بازه قابل قبول داشته‌اند، می‌توان ادعا کرد که برازش الگو خوب و قابل قبول است.

جدول ۴-۱۳: شاخص‌های برازش الگوی ساختاری پژوهش

نوع شاخص	شاخص‌های برازش مطلق		شاخص‌های برازش تطبیقی			شاخص‌های برازش مقتصد	
	RMR	GFI	TLI	CFI	IFI	RMSEA	CMIN/DF
مقدار استاندارد	کمتر از ۰/۰۸	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	کمتر از ۰/۰۸	بین ۱ تا ۵
الگوی ساختاری پژوهش	۰/۰۱۳	۰/۹۶۱	۰/۹۵۶	۰/۹۷۷	۰/۹۸۷	۰/۰۱۱	۲/۰۵۰

۴-۵- مدل معادلات ساختاری (SEM)

پس از اطمینان از مناسب بودن برازش مدل، مدل معادلات ساختاری با پیروی از الگو پژوهش براساس آخرین تغییرات در تحلیل عاملی تاییدی رسم شده است. با توجه به اینکه برازش الگو خوب بوده است، نیازی به حذف نشانگرها در الگو و همچنین رسم کوواریانس بین خطاها وجود نداشت. با توجه به هدف اجرای معادلات ساختاری که تخمین روابط بین متغیرها است، در جدول مقادیر رگرسیونی، نتایج تخمین تمام مسیرهای بین متغیرهای الگو گزارش شده است.

جدول ۴-۱۴: مقادیر رگرسیونی تخمین مسیرهای بین متغیرهای الگو

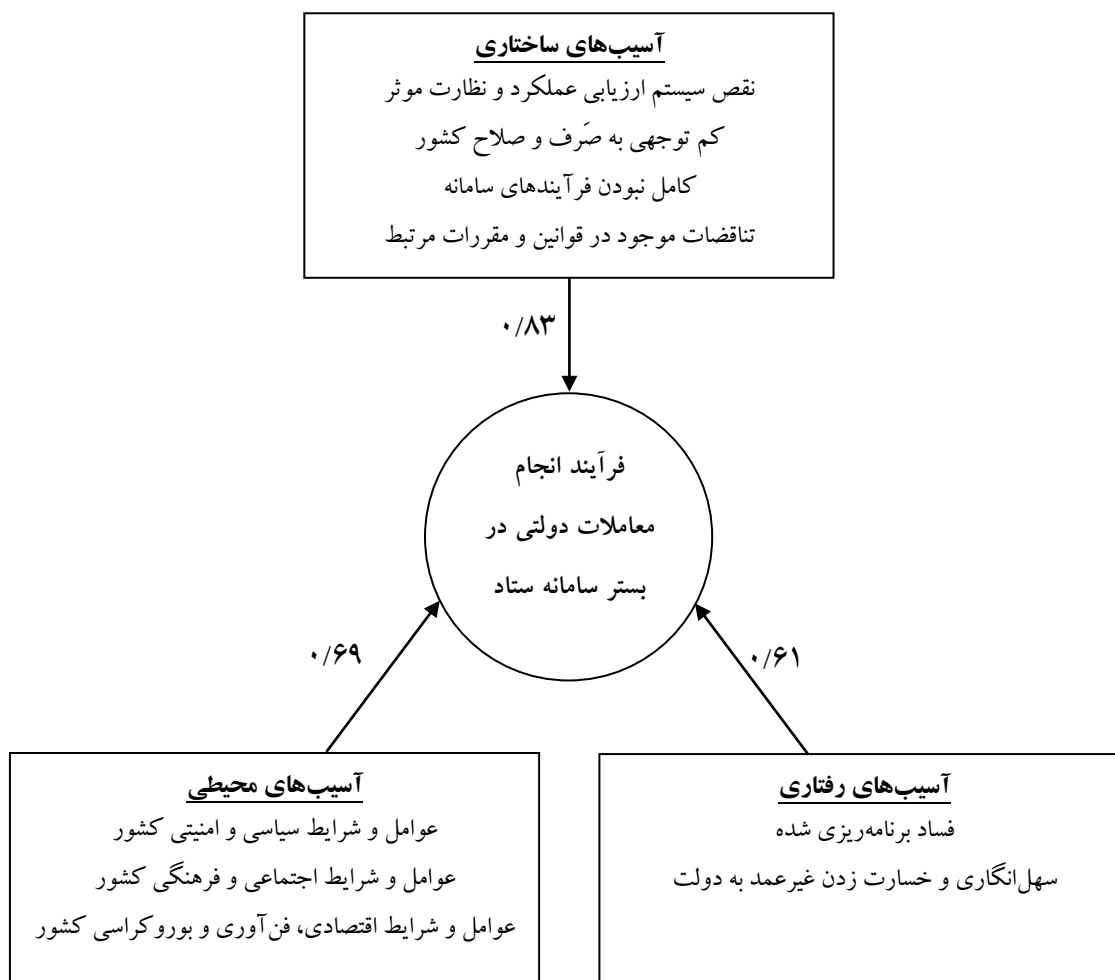
مسیرها	Estimate
آسیب‌های ساختاری <--- فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد	۰/۸۳
آسیب‌های رفتاری <--- فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد	۰/۶۱
آسیب‌های زمینه‌ای <--- فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد	۰/۶۹

براساس نتایج معادلات ساختاری، سطح معنی‌داری مسیر آسیب‌های ساختاری به فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد کوچکتر از ۰/۰۵ است، لذا رابطه بین دو متغیر معنی‌دار است و ضریب مسیر ۰/۸۳ نشان می‌دهد که

رابطه‌ی مثبتی بین این دو متغیر وجود دارد. به این معنی که آسیب‌های ساختاری، به شرط ثابت نگه داشتن سایر عوامل، به مقدار $0/83$ بر فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد تاثیرگذار خواهد بود.

همچنین سطح معنی‌داری مسیر آسیب‌های رفتاری به فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد کوچکتر از $0/05$ است، لذا رابطه بین دو متغیر معنی‌دار است و ضریب مسیر $0/61$ نشان می‌دهد که رابطه‌ی مثبتی بین این دو متغیر وجود دارد. به این معنی که آسیب‌های رفتاری، به شرط ثابت نگه داشتن سایر عوامل، به مقدار $0/61$ بر فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد تاثیرگذار خواهد بود.

همچنین سطح معنی‌داری مسیر آسیب‌های زمینه‌ای به فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد کوچکتر از $0/05$ است، لذا رابطه بین دو متغیر معنی‌دار است و ضریب مسیر $0/69$ نشان می‌دهد که رابطه‌ی مثبتی بین این دو متغیر وجود دارد. به این معنی که آسیب‌های زمینه‌ای، به شرط ثابت نگه داشتن سایر عوامل، به مقدار $0/69$ بر فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد تاثیرگذار خواهد بود.

نمودار ۴-۱۲: مسیر مدل معادلات ساختاری

فصل پنجم

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هر سال بخش عمده‌ای از منابع بودجه عمومی دولت از طریق فرایند معاملات دولتی مصرف می‌گردد که با توجه به مبالغ عظیم آن همواره محل بحث، نظر و سوالات متعددی در این حوزه بوده است و همه بحث‌ها به نظر در یک نقطه مشترک هستند و آن این است که با توجه به خطرهای تهدیدهای پیش روی معاملات دولتی و این که تدارک عمومی و مناقصه‌ها و مزایده‌ها در سازمان‌های دولتی از گلوگاه‌های حساس هستند؛ با چه روشی می‌توان به حفظ و صیانت بیشتر از منابع عمومی کمک کرد؟ نحوه انجام فرایند معاملات دولتی، ضمن کاهش هزینه‌های غیرضروری، نقش مهمی در افزایش بهره‌وری و عملکرد کلی دولت خواهد داشت. فرآیند معاملات دولتی علاوه بر حساسیت فوق‌العاده و دشوار، مستلزم وجود قابلیت‌های مختلف علمی و تجربی دست‌اندرکاران معاملات و داشتن تخصص لازم است.

فرآیند انجام معاملات دولتی از مرحله تشخیص نیازها تا پرداخت نهایی، با خطرهای آسیب‌های گوناگونی مواجه است و از این رو در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ایجاد شفافیت مالی، مبارزه با فساد، برقراری محیط رقابت‌پذیر سالم و عدالت اقتصادی، دستگاه‌های اجرایی کشور مکلف شده‌اند کلیه معاملات خود اعم از خرید، مناقصه و مزایده را در سامانه تدارکات الکترونیکی دولت به انجام برسانند. با اجرایی شدن این سامانه و گذشت مدتی از کارکرد آن، آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر این سامانه می‌تواند موجب بهبود مستمر آن گردد.

این پژوهش با هدف آسیب‌شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) انجام شده است. در ابتدا با مطالعه پیشینه پژوهش، چارچوب نظری پژوهش ارائه شده است و سپس با استفاده از روش پژوهش کیفی و نظریه برخاسته از داده‌ها، مقوله‌ها و ابعاد الگوی مذکور شناسایی شدند. در این فرایند از ابزار مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته در روش پژوهش استفاده شد. ۱۵ مصاحبه با خبرگان انجام و داده‌ها توسط کدگذاری تحلیل و الگوی مربوطه ارائه گردید. سپس الگوی تدوین شده مورد آزمایش قرار گرفت. بدین منظور پرسشنامه‌هایی در جامعه آماری شامل کارپردازان (ماموران خرید و فروش)، مقام تشخیص (مدیران کل و معاونین مدیرکل) و ذیحسابان دستگاه‌های اجرایی استان تهران که ذیحسابان آنها از کارکنان وزارت امور اقتصادی و دارایی بودند، توزیع، جمع‌آوری و مورد تحلیل قرار گرفت.

در این فصل به ارائه خلاصه نتایج پژوهش پرداخته می‌شود و الگو نهایی پژوهش که در واقع هدف اصلی پژوهش نیز بوده، ارائه گردیده است و در نهایت پیشنهادات و محدودیت‌های پژوهش ارائه شده است.

۵-۲- یافته‌ها و نتیجه‌گیری

آنچه مسلم است استفاده از سامانه‌های مختلف الکترونیک در بخش‌های مختلف اقتصادی یکی از ابزارهای اصلی دولت در توسعه اقتصادی و مبارزه با فساد است. به خصوص در بخش‌هایی که نظارت بسیار سخت است یا شفافیت کافی وجود ندارد وجود سامانه‌های الکترونیکی و استفاده از فناوری اطلاعات عامل کمک کننده بسیار مهمی خواهد بود. اما پیاده و اجرایی کردن این سامانه‌ها نیز به سادگی صحبت کردن و برنامه‌ریزی برای آنها نیست. سامانه تدارکات الکترونیکی یکی از آن سامانه‌ها است که می‌تواند با حذف واسطه‌ها محصولات را با قیمت و کیفیت واقعی و صرفه‌جویی در هزینه‌ها به دست مصرف کننده برساند؛ لذا از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد. همچنین با پیشرفت‌های سریع در زمینه فناوری، استفاده از این نوع سامانه‌ها در دنیای امروز کاملاً ضروری به نظر می‌رسد.

سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) سامانه معاملاتی دولت است که در این بازار الکترونیکی، وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی بایستی با رعایت قانون تجارت الکترونیکی و قانون برگزاری مناقصات، معاملات خود را در این بستر انجام دهند. بالتبع از دلایل مهم مهیا شدن چنین سامانه‌ای، ایجاد بستری شفاف جهت فسادزدایی در انجام معاملات، انجام معاملاتی منصفانه برای رقابت تمامی تامین کنندگان کالا و خدمات در کل کشور، ایجاد بانک اطلاعاتی شامل مجموعه‌ای از داده‌های با ارزش برای استفاده در تصمیمات مدیریت کلان کشور، جلوگیری از معامله کالاهای خارجی و امکان نظارت موثرتر، سریع‌تر و سیستمی بر معاملات دولتی بوده است. هر چند نمی‌توان برخی دست‌آوردها و تسهیلاتی که انجام معاملات از طریق بستر سامانه ستاد به ارمغان آورده یا خواهد آورد، منکر شد؛ لیکن به نظر می‌رسد سامانه مذکور چالش‌ها و مشکلاتی را در مسیر تامین نیاز سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی به وجود آورده است. شناسایی به موقع آسیب‌ها و چالش‌های موجود می‌تواند به بهبود هر چه بهتر انجام معاملات دولتی و دستیابی به اهداف مد نظر بیانجامد.

مصاحبه‌های انجام شده با مقامات و مسئولین حوزه معاملات دولتی حاوی یافته‌های ارزشمندی بوده است. این یافته‌ها ضمن بیان میزان دستیابی به اهداف مدنظر مسئولین از طریق راه‌اندازی سامانه ستاد، آسیب‌های مهمی را نیز معرفی کرده است. در ادامه چالش‌ها و مشکلات شناسایی شده در قالب مدل آسیب‌شناسی سه‌شاخگی شامل آسیب‌های ساختاری، آسیب‌های رفتاری (محتوایی) و آسیب‌های زمینه‌ای (محیطی) به شرح زیر طبقه‌بندی گردید.

نقص سیستم ارزیابی عملکرد و نظارت موثر، کم توجهی به صرف و صلاح کشور، کامل نبودن فرآیندهای سامانه و تناقضات موجود در قوانین و مقررات مرتبط به عنوان آسیب‌های ساختاری شناسایی شدند.

کم نوجهی به صرف و صلاح کشور یکی از آسیب‌های مطرحی است که انجام معاملات از طریق سامانه ستاد سامانه ستاد موجب شده است. این موضوع به مقرون به صرفه بودن قیمت کالاها و خدمات ارائه شده و همچنین عواملی مانند هزینه‌های انجام امور و در دسترس بودن کالا و خدمات مورد نیاز اشاره دارد.

حفظ صرف و صلاح کشور به عوامل متعددی بستگی دارد و به عبارتی اقتصادی بودن فرایند انجام معاملات است. تمامی دستگاه‌های دولتی و کارکنان آن‌ها باید در همین راستا حرکت کنند. ولی سؤالی که مطرح می‌گردد آن است که از طریق سامانه ستاد چگونه می‌توان ضمن حفظ منافع اقتصادی دولت و صیانت از اموال عمومی (که اصولاً نیازمند تامین با کیفیت‌ترین کالاها و خدمات می‌باشد) از تامین کننده و تولید کننده داخلی هم حمایت کرد؟ درحالی که در این ارتباط بسیاری از مشکلاتی که از قبل وجود داشته همچنان هم وجود دارد. و جالب آن که در مواردی حتی انجام معامله از طریق سامانه به آنها دامن نیز زده است.

چالش مهم بعدی این است که قبل از اطمینان از کامل بودن اجرای فرآیندهای متعدد، سامانه ستاد تا حدی عجولانه اجرا شده است. نقص فرآیندهای مورد نیاز که عوامل متعددی در آن نقش دارند در نهایت انگیزه و نحوه انجام امور را تحت تاثیر قرار خواهد داد.

تعدد و تناقضات موجود در قوانین و مقررات کشور در رابطه با انجام معاملات دولتی نیز از جمله عوامل چالش برانگیز استفاده بهینه از سامانه ستاد بوده است. انجام معاملات الکترونیکی نیازمند قوانین به روز و جدید است و قوانین قبلی باید تا حد امکان منسوخ گردند. هر چند سال‌ها است قانون‌گذاران در ارتباط با سامانه ستاد قانون جدید نیز به تصویب رسانده‌اند تا استفاده از این سامانه در دستور کار دستگاه‌های دولتی قرار گیرد، ولی کلیت قانون برگزاری مناقصات قبلی تغییری نکرده است. مثلاً به موجب ماده ۹ برنامه ششم توسعه دولت مکلف است تا پایان سال دوم اجرای قانون برنامه سامانه تدارکات الکترونیکی دولت را برای اجرای تمامی مراحل انواع معاملات متوسط و بزرگ وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های مشمول قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳/۱۱/۳ و دیگر قوانین مالی و معاملاتی بخش عمومی به جز معاملات محرمانه، با رعایت قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷ تکمیل کند. کلیه دستگاه‌های مشمول قانون برگزاری مناقصات و نهادهای عمومی غیردولتی مکلف به رعایت قانون برگزاری مناقصات و انجام معاملات خود از طریق سامانه مذکور هستند. قانون دیگری که در این باره به تصویب رسیده ماده ۵۰ قانون احکام دائمی توسعه کشور است. طبق این ماده قانونی دولت مجاز است سامانه تدارکات الکترونیکی دولت را برای اجرای تمام مراحل انواع معاملات وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های مشمول قانون برگزاری مناقصات و سایر قوانین مالی و معاملاتی بخش عمومی، با رعایت قانون تجارت الکترونیکی و قانون برگزاری مناقصات تکمیل کند و البته در این راستا مصوبات دیگری هم صادر شده است

ولی نیاز است تا سایر قوانین و مقررات از جمله قانون نظام صنفی یا قانون تجارت نیز به تناسب مورد بازبینی قرار گیرد.

یکی از مهمترین مواردی که علاوه بر ارتقای سلامت در معاملات دولتی و پیشگیری از جرم تبانی در انجام معاملات دولتی، موجب بهبود فرآیند انجام معاملات می گردد این است که شناخت کامل و به موقعی نسبت به فضای انجام معاملات صورت گیرد و این مهم حاصل نمی شود مگر با نظارت و پایش مستمر به اشکال مختلف (طجرلو و بابایی، ۱۳۹۶، ۴۰). از طرفی انتظار این که با انجام معاملات از طریق سامانه ستاد کیفیت و نحوه نظارت بر معاملات دولتی ارتقا یابد انتظار به جایی است. لیکن نتایج پژوهش نشان می دهد به دلایل متعدد، سطح و کیفیت نظارت مورد توقع، برآورده نشده است و حتی در مواردی همان نظارت سنتی که بر انجام معاملات وجود داشته است، نیز ضعیف شده است.

تحلیل عوامل نشان داد که از بین آسیب های ساختاری عنوان شده، کم توجهی به صرف و صلاح کشور بیشترین و نقص سیستم ارزیابی عملکرد کمترین نقش را دارند.

بعد از آسیب های ساختاری، تحلیل نتایج نشان داد که آسیب های زمینه ای در درجه بعدی اهمیت قرار دارند که عبارتند از عوامل و شرایط اقتصادی، فن آوری و بوروکراسی کشور، عوامل و شرایط سیاسی و امنیتی کشور و عوامل و شرایط اجتماعی و فرهنگی کشور.

تحریم های اقتصادی و کمبود تامین کننده کالا و خدمت، نهادینه بودن اجرای سنتی امور در دستگاه های دولتی و سیستم اداری کشور، مقاومت نسبت به مدرنیزاسیون اداری به دلایل مختلف، وجود کارکنان غیر حرفه ای دستگاه های اجرایی برای کار با سامانه در حوزه مدیریت فناوری، تورم اقتصادی و اختلال در انجام معاملات، ضعف زیرساخت های ارتباطی و مخابراتی، ضعف در برنامه نویسی و هوشمندسازی، عدم اتصال بخش عمده ای از دستگاه های حاکمیتی به سامانه، ملاحظات امنیت ملی در برخی خریدها و مناقصات، مداخله ملاحظات سیاسی دولت ها در معاملات دولتی، نبود هماهنگی لازم بین دستگاه های مختلف مجری و ناظر، فرهنگ معاملات تجاری، عدم تمایل عمومی به شفاف کردن رویدادهای مالی، مقاومت مردم نسبت به نظام مدرن معاملات و پایین بودن سطح عمومی توانایی استفاده از ابزارهای نوین از جمله چالش هایی هستند که نشان دهنده فضا و محیطی است که سامانه ستاد در آن بستر در حال فعالیت بوده و سامانه ستاد و بهره گیری کامل از آن را با چالش مواجه کرده است.

فساد برنامه ریزی شده و سهل انگاری نیز از جمله موارد آسیب های رفتاری هستند. تبانی بین مامور تشخیص و ذیحساب، اعلام قیمت های اعلام شده در سامانه به رقبای فروشنده، استفاده از اطلاعات سامانه در جهت مقاصد منفعت طلبانه شخصی، استفاده از سامانه برای انجام معاملات متقلبانه، تقسیم معاملات عمده به معاملات خرد و

خارج کردن آن از بستر سامانه، دسترسی مقامات غیر مجاز به اطلاعات محرمانه، تبانی با ارائه دهندگان کالا و خدمات از طریق اعلام قیمت‌های غیرواقعی از جمله شیوه‌هایی است که به عنوان فساد برنامه‌ریزی شده از طریق سامانه ستاد شناسایی شده است.

از طرفی عدم حضور ذیحساب در جلسات خرید و مناقصات، تمایل نداشتن به اجرای تکالیف قانونی، اعتماد به بستر الکترونیکی و بررسی یا پی‌جویی نکردن معاملات، جلوگیری نکردن از عقد معاملات غیر ضرور، نداشتن آگاهی مامور تدارکات، عامل تشخیص یا ذیحساب نسبت به اصالت کالا و نوع معامله و افزایش قیمت ارائه کالا و خدمات از طریق سامانه نیز از جمله رفتارهای غیر عمدی است که بکارگیری سامانه ستاد بر شدت آنها افزوده است.

به هر حال همانگونه که بیان شد معاملات دولتی هسته مرکزی وظایف دولت در مدیریت مالی عمومی و ارائه خدمات است. با توجه به اینکه بخش بیشتری از بودجه دولت در راستای انجام خدمات عمومی به تأمین کالا و خدمات مورد نیاز مردم اختصاص می‌یابد، سیستم معاملات دولتی در کارایی مصارف دولتی و به منزله استراتژی مهم در گسترش وضعیت اجتماعی و اقتصادی نقش مهمی دارد. با توجه به نتایج پژوهش و از آنجا که پیاده‌سازی موفق سامانه ستاد مشروط به حداقل رسیدن چالش‌های عنوان شده می‌باشد پیشنهادات پژوهشگران به شرح ذیل خواهد بود.

۵-۳- پیشنهادات

تدارکات الکترونیکی با استفاده از فن‌آوری اینترنت و از طریق کاهش بسیاری از هزینه‌ها و تسهیل فرآیندها به عنوان یک ابزار کارا و مؤثر زمینه خرید و فروش مطرح است. بنابراین پیاده‌سازی درست و حساب شده تدارکات الکترونیکی دولت، دست‌آوردهای مهمی به دنبال داشته و خواهد داشت. برای کاهش چالش‌ها و آسیب‌های شناسایی شده پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه شده است.

۱) بررسی کلیه قوانین و مقررات موجود در کشور که به طور مستقیم یا غیر مستقیم در رابطه با معاملات دولتی تأثیرگذار هستند. احصاء مغایرت‌ها و اشکالات اجرایی به طور دقیق و رفع آنها در اسرع وقت

هر چند به موجب قانون، استفاده از سامانه ستاد برای کلیه دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی تکلیف گردیده است. لیکن هیچ سازوکار الزام‌آوری که تأمین کنندگان کالا و خدمات را ملزم به ثبت‌نام در سامانه مذکور نماید، پیش‌بینی نشده است. به گونه‌ای که بسیاری از تأمین کنندگان که بعضاً تأمین کالا و خدماتی را در انحصار

خود دارند، به دلایلی حاضر به ثبت نام در ستاد نیستند و همین مسئله دستگاه‌های اجرایی را با مشکل مواجه نموده است. از طرفی الزام همه نهادها و دستگاه‌هایی که از بودجه دولت استفاده می‌کنند برای ثبت نام در سامانه و از استفاده از آن باید با جدیت بیشتری دنبال شود.

در هیچ یک از قوانین و آیین‌نامه‌های مربوط به معاملات دولتی، قانونگذار اقدام به تعریف روشنی از مزایده نکرده است. در مورد مناقصه نیز این نقص وجود داشت که با تصویب قانون برگزاری مناقصات و تعریف شفافیت از مناقصه این کاستی برطرف شد. اما در مورد مزایده، متأسفانه، هنوز این نقص وجود دارد و برطرف نشده است. با این حال مشخص است که مزایده نیز همانند مناقصه عرصه رقابت است به نحوی که در این فرآیند، فروش کالاها و خدمات یا هر دو آنها را از طریق درج آگهی در روزنامه کثیرالانتشار و یا روزنامه رسمی کشور به رقابت عمومی گذاشته شده و شخصی که بیشترین بهاء را پیشنهاد کرده است برنده رقابت می‌شود ولی موضوع این است که برای مزایده برخی اقلام (مثل اقلام ضایعاتی) از طریق سامانه که تعریف مشخصی ندارند و باید بازدید شوند یا از سوی کسانی خریداری می‌شود که غیررسمی هستند و انجام معامله از طریق سامانه برای آنها نامفهوم است و مشکلی در دسرساز است.

ایجاد فضای رقابتی واقعی در سامانه بسیار اهمیت دارد. رقابتی شدن فرآیند خرید که بدون هیچگونه تبعیضی شکل بگیرد موجب می‌شود مناسب‌ترین قیمت کشف شده و تا حد زیادی راه را برای سوءاستفاده و نفوذ مسدود سازد. بنابراین مواردی که بهانه‌های مختلف فضای رقابتی در انجام معاملات را محدود یا حذف می‌کند (مانند ترک تشریفات مناقصه) باید بطور کلی متوقف شود.

مناقصه فرآیندی است که در قالب رقابت بین شرکت کنندگان صورت می‌گیرد چرا که رقابتی بودن برای تأمین کیفیت مورد نظر دولت حائز اهمیت است و شرایطی فراهم می‌شود که کالا و خدمات مورد نیاز دستگاه‌های اجرایی با کیفیت بهتر و قیمت پایین‌تر خریداری شود. همانگونه که در ماده ۲۰ قانون برگزاری مناقصات تصریح شده مناقصه‌گری که مناسب‌ترین قیمت را ارائه دهد، به عنوان برنده اول اعلام خواهد شد به این ترتیب نه تنها شرایط رقابت فراهم باشد بلکه با بررسی تناسب قیمت و کالا یا خدمت ارائه شده مناسب‌ترین آنها انتخاب شود در حالی که از طریق سامانه ستاد ایجاد چنین فضای رقابتی محیا نیست.

بدیهی است که در قراردادها، صرفاً قیمت نمی‌تواند ملاک تصمیم‌گیری قرار گیرد و منافع دولت تنها در این نیست که قرارداد به حداقل قیمت منعقد شود، بلکه به کیفیت کار، نحوه انجام آن یا مرغوبیت کالای مورد معامله نیز باید توجه شود. در مصاحبه‌ها مرتباً این نکته تکرار می‌شد که اغلب اتفاق می‌افتد پیمانکارانی که حداقل قیمت را پیشنهاد می‌کنند، بعدها مجبور می‌شوند که برای تأمین منافع خود از کیفیت مورد معامله خود

بکاهند یا تقلب کنند و یا در وسط کار از عمل به قرارداد شانه خالی می کنند که اغلب موجب به تاخیر و تعویق افتادن اجرای قرارداد شده و در نهایت کیفیت مورد معامله قربانی کمیت آن می شود.

بنابراین زمانی کمترین قیمت، باید پذیرفته شود که نوع کالا، حجم، کیفیت و ظرفیت موضوع قرارداد نیز مورد توجه قرار گرفته باشد که انجام همه این کنترل ها از طریق سامانه ستاد امکان پذیر باشد. کنترل و نظارت بر معاملات دولتی از طریق سامانه ستاد نیازمند قوانینی است که فرایند انجام معاملات را به دقت تشریح کند به نحوی که ذی نفعان در اجرای تمام مراحل حداقل ابهام را داشته باشند.

هر چند به موجب ماده ۱۱ قانون برگزاری مناقصات، کارپرداز یا مسئول واحد تدارکاتی مکلف است خرید را با کمترین بهای ممکن انجام دهد. ولی در خیلی از مواقع و در فرایند خرید کالا یا خدمات، قیمت پیشنهادی تامین کننده ای خارج از سامانه ستاد به مراتب پایین تر از قیمت پیشنهادی تامین کنندگان سامانه می باشد. یا صرف پایین بودن بودن قیمت نمی تواند دلیلی بر مرغوبیت باشد یا قیمت ها غیر واقعی باشد یا در مواقعی استعلامی در سامانه ستاد بارگذاری می گردد و پس از چندین بار تمدید، هیچ تامین کننده ای حاضر به ارائه پاسخ در سامانه نمی شود. تکلیف دستگاه ها در این مواقع روشن نیست که مجاز به تامین نیاز خود خارج از سامانه هستند یا خیر؟ که این نواقص در قوانین موجب سردرگمی واحدهای تدارکات دستگاه ها و سازمان ها شده است.

یا مثلاً به استناد بند ب ماده ۱۳ قانون برگزاری مناقصات، مناقصه گزار یا مزایده گزار مکلف است در مناقصه ها و مزایده های عمومی، دو تا سه نوبت در روزنامه های کثیرالانتشار فراخوان نماید. این در حالی است که همزمان باید فراخوان مناقصه یا مزایده خود را از طریق "ستاد" نیز پیش ببرد. این موضوع علاوه بر اینکه موجب تحمیل هزینه زیاد بابت درج آگهی در روزنامه می شود، با اهداف برقراری سامانه تدارکات الکترونیکی دولت که تمامی مراحل برگزاری مناقصه و مزایده را در بستر الکترونیکی پیش بینی نموده، مغایرت دارد یا مثلاً قوانینی برای آن که تامین کننده را موظف به ارائه کالا و خدمتی کند که خود پیشنهاد نموده وجود ندارد. به عبارت دیگر بعضی تامین کنندگان در پاسخ به استعلام دستگاه، قیمتی را در سامانه ثبت می نماید و هنگامیکه از طرف دستگاه اعلام برنده می شود این تامین کننده می تواند به هر دلیلی از ارائه کالا یا خدمت انصراف دهد و دستگاه اجرائی را با مشکل تکرار فرایند استعلام و تاخیر و وقفه در انجام وظایف و فعالیت های جاری مواجه نماید.

از طرفی با توجه به تحولات اساسی در حوزه اطلاع رسانی و ارتباطات و نیز استقرار سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)، بازنگری در قانون برگزاری مناقصات و آیین نامه های مرتبط با آن خصوصاً از حیث زمان بندی های مورد نظر قانون، ضروری به نظر می رسد؛ چرا که در قوانین و مقررات پیشین، مهلت های تعیین شده براساس شیوه اطلاع رسانی مرسوم بیش از یک دهه پیش (چاپ آگهی در جراید و...) تعیین شده اند و طبیعی است که برای حصول اطمینان از اطلاع همه ذینفعان، بازه های زمانی قابل توجهی برای هریک از مراحل

مناقصه‌ها در نظر گرفته شده است، حال آنکه در شرایط فعلی با الکترونیکی شدن شیوه اطلاع‌رسانی، ذینفعان به صورت لحظه‌ای در جریان اخبار مرتبط با مناقصات دولتی قرار می‌گیرند و اطاله فرایند مناقصه به سبک پیشین، ضرورتی ندارد هرچند به موجب تصویب‌نامه هیئت وزیران، با عنوان آئین‌نامه فعالیت سامانه تدارکات الکترونیکی دولت کلیه دستگاه‌های اجرایی کشور موضوع بند ب ماده (۱) قانون برگزاری مناقصات و دستگاه‌های موضوع ماده ۵ قانون خدمات کشوری توسعه مکلفند، تمامی معاملات خود اعم از کوچک، متوسط و بزرگ خود را در بستر سامانه فوق‌الذکر انجام دهند. موضوع دیگر باید قوانینی تصویب شود که تامین کنندگان انحصاری یا عمده کالا و خدمات به ثبت نام و ارائه کالا و خدمت از طریق سامانه مجبور شوند. از سوی دیگر تامین کنندگان یا ارائه‌دهندگان خدمت دارای مجوزهای لازم انجام کار یا فروش آن کالا باشند.

هرچند انجام هر خرید و مناقصه به شکل خاصی انجام می‌شود ولی سامانه باید با فعالیت همه دستگاه‌ها هماهنگ بوده و متناسب باشد، پس همه دستگاه‌های اجرایی برای انجام معاملات خود باید از یک روش واحد تبعیت کنند. در این جا باز بحث تغییر و تحول و اصلاح اساسی در قانون مطرح می‌شود. به این صورت که قانونگذار اعلام کند که هر کسی که از بودجه دولتی استفاده می‌کند، باید از روش‌های تایید شده برای خرید استفاده کند.

از طرفی استفاده بهینه از سامانه ستاد نیازمند قوانینی است که حاوی مجازات‌های قاطعانه‌ای در صورت بروز تخلفات احتمالی در این حوزه باشد. در صورتی که قوانین و مقررات بازدارنده‌ای که به طور ویژه تخلفات معاملات دولتی را برشمرده و نسبت به آنها محکومیت‌های کیفری مناسب مقرر کند هنوز مصوب نشده است.

معاملات دولتی بخش وسیعی از روابط و مبادلات اقتصادی کشور را تشکیل می‌دهد و به طور مستقیم یا غیرمستقیم با حقوق میلیون‌ها شهروند در ارتباط است. زیرا موضوع آن اموال عمومی است و با توجه به اینکه هزینه‌های زیادی در این حوزه صرف می‌شود؛ امکان فساد نیز زیاد است؛ بنابراین باید در حوزه مناقصات شفاف‌سازی صورت گیرد همچنین اطلاعات مربوط به این حوزه در دسترس عموم قرار داده شود و از این طریق، زمینه نظارت عمومی بر فرآیند برگزاری مناقصات فراهم شود. در نظام حقوقی ما، برای شفاف‌سازی مناقصات قانون برگزاری مناقصات در سال ۱۳۸۳ به تصویب رسید اما این قانون مبهم، غیر شفاف است و نتوانسته شفافیت مناقصات را به طور کامل محقق سازد. یکی دیگر از راه‌کارهایی که در نظام حقوقی، برای شفاف‌سازی مناقصات در نظر گرفته شده است. راه‌اندازی پایگاه ملی اطلاع‌رسانی مناقصات است اما اطلاعات این پایگاه کامل نیست و تعداد مناقصات ثبت شده در این پایگاه کمتر از تعداد مناقصاتی است که توسط دستگاه‌ها و شرکت‌های دولتی برگزار شده است. به عنوان مثال، در سال ۱۳۹۲ تنها دو نوع مناقصه، و در سال ۱۳۹۳ سه نوع مناقصه در این پایگاه ثبت شده است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۸). در مورد مناقصاتی که در پایگاه ثبت شده‌اند

نیز اطلاعات بسیار ناقصی وجود دارد و در بسیاری از مناقصات ثبت شده، هیچ گونه اسناد یا اطلاعاتی از روند برگزاری مناقصات وجود ندارد. در مورد مناقصاتی که اسناد آن ها منتشر شده؛ این اسناد ناقص است و عمدتاً اسناد مربوط به شروع فرآیند مناقصه را شامل می شود؛ و اطلاعات مربوط به برنده مناقصه فقط در تعداد بسیار اندکی از مناقصات ثبت شده است.

به هر حال هرچند اصلاح قوانین و تغییر از ساز و کار سنتی به ساز و کار مدرن جدید همواره زمان بر است اما با گذشت حدود ۹ سال از زمان تصمیم گیری برای انجام معاملات دولتی از طریق سامانه ستاد نمی توان همچنان شاهد بی توجهی برای انجام اقدامات لازم و منسجم در این ارتباط بود. نکته مهم دیگری که وجود دارد ضمانت اجرایی قوانین مصوب در این زمینه است و این که نهاد ناظر چگونه اجرای صحیح قوانین و مقررات از سوی ذی نفعان را کنترل می کند و در صورت اجرا نشدن چه تبعاتی برای مسئولین دستگاه های اجرایی و تامین کنندگان دارد.

۲) بازبینی و بررسی کلیه فرآیندهای انجام معاملات از طریق سامانه و اصلاح و تسهیل آن ها

با توجه به مشکلات متعددی که درباره نحوه کار با سامانه ستاد مطرح شده است، بازبینی و بررسی کلی سامانه به طور منظم و ارتقای آن ضروری به نظر می رسد. اینکه کارکردن با سامانه برای تمام اقشار جامعه امکان پذیر و در دسترس باشد و از طرفی مطابقت سامانه با زیرساخت ها و امکانات ارتباطی کشور موضوع مهم و دارای فوریت است.

۳) پی گیری نحوه اتصال سامانه ستاد با سامانه های نهادهای نظارتی و اطلاعاتی مانند ثبت احوال کشور، بانک مرکزی، سازمان بازرسی کل کشور، دیوان محاسبات کشور و ... و کیفیت عملکرد آن

طبق بند (۸) مصوبه شماره ۱۶۱۴۵. ت ۵۳۵۲۵ هـ مورخ ۱۳۹۶/۲/۱۶ کلیه سازمان ها و نهادهای متولی اطلاعات پایه یا ارایه دهنده مجوزها از جمله سازمان امور مالیاتی کشور، سازمان ثبت احوال کشور، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، مرکز امور اصناف و بازرگانان و اتاق بازرگانی، صنایع معادن و کشاورزی ایران موظفند زیرساخت لازم و قابلیت دسترسی به اطلاعات مورد نیاز ستاد را از طریق تعاملات الکترونیکی (وب سرویس)، در اختیار ستاد قرار دهند، همچنین طبق بند (۵) مصوبه فوق الذکر به منظور جلوگیری از ورود تکراری اطلاعات یکسان باید اطلاعات ورودی سایر سامانه ها نظیر سامانه های سازمان برنامه و بودجه کشور و ... توسط ستاد تغذیه شود. در این راستا هرچند اطلاعات مبادلات به صورت اطلاعات فصلی به سازمان امور مالیاتی ارسال می شود

ولی سازمان برنامه و بودجه کشور که می‌بایست متولی اصلی نظارت بر نحوه خرج کرد بودجه است باشد دسترسی برخط لازم و کاملی به اطلاعات سامانه ندارد.

هرچند ارتباط سامانه ستاد با سامانه سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی، سامانه بانک ملی، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور (اشخاص حقوقی)، سامانه ثبت احوال کشور (اشخاص حقیقی)، سامانه سازمان امور مالیاتی کشور، سامانه پروانه اصناف، سامانه سپام (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران) و پایگاه معاملات و قراردادهای دستگاه‌های اجرایی (سازمان برنامه و بودجه کشور) انجام شده است اما ارتباط ستاد با سامانه تشخیص صلاحیت پیمانکاران، سامانه نظارت الکترونیکی (دیوان محاسبات کشور) و پایگاه ملی اطلاع‌رسانی مناقصات (سازمان برنامه و بودجه کشور) انجام نشده است.

۴) ساز و کاری برقرار شود که تعداد و نوع کالاها یا خدمات مورد نیاز دستگاه‌های دولتی از طریق یک متولی واحد به عنوان نهاد مستقل، تشخیص، تایید و نظارت شود

در قوانین فعلی کشور مرجع تشخیص نیاز برای کالا و خدمات و خصوصیات آن، خود دستگاه اجرایی است. و در این باره سازوکار قانونی مشخصی در نظر گرفته نشده است. در موارد متعددی دیده شده که مدیران دولتی بدون نیاز واقعی، کالاها یا خدماتی را برای دستگاه تحت مدیریت خود خریداری می‌کنند. یا در مواقعی مدیران یک معامله با حجم بزرگ را به معاملات متوسط و خرد تقسیم می‌کنند، چرا که هم از دردهای کار با سامانه راحت می‌شوند و هم نظارت آنچنانی بر معاملات خرد یا متوسط وجود ندارد. چنین اختیارات وسیعی برای مدیران دستگاه‌ها می‌تواند بستر انواع مشکلات نظارتی و تخلفات عمدی و سهوی را فراهم کند.

به طور کلی یکی از مشکلات مهم قوانین فعلی همین تقسیم‌بندی معاملات به خرد، متوسط و بزرگ است. به هر حال درج و تعیین اقلام برآوردی برای انتصاب معامله‌ای به معامله خرد یا متوسط کار مفیدی قلمداد نمی‌گردد. بنابراین بهتر است معاملات در یک فرایند دو سطحی در سطح اول توسط خود دستگاه اجرایی و در سطح دوم توسط واحد، کمیته یا کمیسیونی خارج از دستگاه اجرایی صورت گیرد. در قوانین باید شرایطی پیش‌بینی شود اگر مدیران و مسئولین بدون وجود ضرورت اقدام به تشخیص معامله نموده‌اند برای آنان مسئولیت کیفری مقرر نمایند.

۵) در اختیار گذاشتن اطلاعات کامل‌تر و شفاف‌تر در اختیار عموم مردم به عنوان یکی از تاثیرگذارترین مراجع نظارتی و ایجاد مکانیزم ثبت و پیگیری شکایت ذینفعان در سامانه

شفافیت اقدامات به طور کلی به این معنا است که اطلاعات مربوط به تمام تصمیماتی که توسط نهادهای دولتی و عمومی اتخاذ می‌شود به راحتی در دسترس افرادی که از این تصمیمات متأثر می‌شوند قرار گیرد. به

عبارت دیگر شفافیت یعنی، تصمیمات و اقدامات، فرآیند شکل‌گیری آن‌ها، دلایل و مستندات تصمیم، مقامات تصمیم‌گیرنده، هزینه‌ها و درآمدها و نهادهای موضوع تصمیم روشن و بدون ابهام بوده و اطلاعات مربوط به آنها جزء در مواردی که استثناء شده، در دسترس تمام افراد اعم از اشخاص ذینفع و غیرذینفع قرار گیرد (صالحی و همکاران، ۱۳۹۶). در رابطه با معاملات دولتی نیز به منظور آشکار کردن اقدامات مقامات انتخاب‌کننده طرف قرارداد، ضمن آن که باید دستورالعمل‌ها و رویه‌های مربوط، کامل مشخص و بدون ابهام باشند. اطلاعات معامله نیز باید به طور شفاف و در مراحل مختلف فرآیند معاملات علاوه بر شرکت کنندگان و مقامات در اختیار عموم مردم گذاشته شود (محمدی و همکاران، ۱۳۹۸).

شفافیت فرآیند برگزاری مناقصات موجب مسئولیت‌پذیری مقامات برگزارکننده مناقصه می‌شود، زیرا وقتی مسئولین برگزارکننده مناقصه بدانند که مردم از تصمیماتی که آنها اتخاذ می‌کنند آگاه می‌شوند و باید به آنها در مقابل تصمیماتی که می‌گیرند پاسخ بدهند کمتر مرتکب تخلف و فساد می‌شوند و این امر به برگزاری یک مناقصه مطلوب، و واگذاری قرارداد به پیمانکاری که نسبت به دیگران از صلاحیت بیشتری برخوردار است کمک می‌کند. کارکرد دیگر اصل شفافیت افزایش نظارت عمومی است. شفافیت سبب تسهیل نظارت بر عملکرد مقامات عمومی می‌شود. این عقیده بر این فرض استوار است که قدرت منجر به بروز فساد می‌شود. این قدیمی‌ترین تصور از علت نیاز به شفافیت است. از دیدگاه فردی، نظارت مستلزم در اختیار داشتن اطلاعات مربوط به وضعیت شخص در رابطه با دولت است تا فرد قادر باشد در برابر سوءاستفاده‌های سیاسی که ممکن است جریان یابد از خود دفاع کند.

به هر حال این موضوع از مسائل بحث برانگیز می‌تواند باشد، چرا که ممکن است دستگاه‌ها یا تصمیم‌گیرندگان و حتی قانونگذاران به بهانه محرمانه بودن، امنیت ملی و از شفاف‌سازی اطلاعات شانه خالی کنند. ولی برکسی پوشیده نیست نظارت عمومی مردم به جزئیات معامله می‌تواند تا حد زیادی ضمن ایجاد شفافیت فضای مبادلات به شناسایی تخلفات، تبعیض‌ها و اشکالات سامانه یا معاملات کمک نماید. شهروندان به عنوان ذی‌نفعان اصلی، پرداخت‌کنندگان مالیات و ... بهترین ناظر و قضاوت‌کننده هستند. هرچند هم اکنون شهروندان عادی می‌توانند وارد سامانه شوند و معاملات انجام شده را ببینند ولی جزئیات زیادی به نمایش در نمی‌آید و امکان پیگیری یا ثبت شکایت یا گزارش‌دهی وجود ندارد.

۶) برقراری جواز و مشوق‌های مفید و موثر در رابطه با اشخاصی که به طور کلی از طریق سامانه، کالا و خدمات ارائه کرده و به طور اخص اشخاصی که به نسبت، قیمت و کیفیت بهتری پیشنهاد می‌دهند

یکی از دلایل مهم عدم استقبال تامین کنندگان از ثبت نام و انجام معامله از طریق سامانه ستاد علاوه بر کارمزد و در دسرهای ثبت نام و کار با ابزار الکترونیکی، موضوع افشای اطلاعات مالی به خصوص نزد سازمان امور مالیاتی کشور است. بنابراین حداقل در سال های اولیه اجرای فرآیندهای معاملاتی از طریق سامانه ستاد، تامین کنندگان به خصوص تامین کنندگان انحصاری می بایست در ازای فعالیت در سامانه از مشوق هایی بهره مند شوند. این مشوق ها می تواند بسیار متنوع باشد. از ارائه تخفیف در کارمزدها تا تخفیفات و تسهیلات مالیاتی. به خصوص اعطای مشوق به تامین کنندگانی که در ارزیابی های انجام شده امتیاز بالایی اخذ می کنند می تواند انگیزه استفاده از سامانه را تا حد زیادی افزایش دهد.

۵-۴- محدودیت های پژوهش

با توجه به موضوع و نحوه انجام پژوهش، دسترسی به تمامی آمار و اطلاعات در بازه زمانی مورد مطالعه و همچنین فقدان شاخص های استاندارد برای بررسی مصاحبه ها و اسناد و مدارک بوده و بالتبع اندازه گیری میزان درک شرکت کنندگان در تحقیق از نحوه فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد دشوار بوده است.

منابع و مأخذ

۱. ابوالمعالی، حدیجه، (۱۳۹۱)، پژوهش کیفی از نظریه تا عمل، تهران، نشر علم، چاپ اول.
۲. احمدی، علی، (۱۳۹۵)، آسیب‌شناسی فرایند مناقصه و مزایده و شناسایی فسادهای آن، فصلنامه دانش ارزیابی، سال هشتم، شماره ۲۸، ۴۷-۶۴.
۳. اصغری، امیر، (۱۳۹۷)، سامانه تدارکات الکترونیکی دولت، از حرف تا عمل، مصاحبه مدیر پروژه سامانه تدارکات الکترونیکی دولت، خبرگزاری آریا، <http://www.mokhbernews.ir/>
۴. انصاری، ولی‌الله، (۱۳۸۴)، کلیات حقوق اداری از لحاظ فطری، عملی و تطبیقی، چاپ ششم.
۵. استراس، آنسلم و جولیت کوربین، (۱۳۸۷)، اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌ی مبنایی؛ رویه‌ها و شیوه‌ها، ترجمه سیدبیوک محمدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۶. اسفندیاری، عاطفه، نکوئی مقدم، محمود، محمدی، زینب، نوروزی، سمانه، و امیراسماعیلی، محمدرضا، (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی منابع انسانی در ستاد دانشگاه علوم پزشکی کرمان با استفاده از مدل سه شاخگی، فصلنامه علمی پژوهشی دانشکده بهداشت یزد، شماره سوم و چهارم، ۱-۲۴.
۷. اعتباریان و همکاران، (۱۳۹۱)، عوامل مؤثر بر بهره‌وری کارکنان بر اساس مدل Achieve (مطالعه موردی: کارکنان بیمارستان دکتر شریعتی اصفهان)، فصلنامه مدیریت اطلاعات سلامت، دوره نهم، شماره ۷ (ویژه نامه توسعه مدیریت در نظام سلامت).
۸. اعتمادی، شکوفه و نجلا حریری، (۱۳۹۴)، در پژوهشی با عنوان تاثیر گردش شغلی بر بهره‌وری کارکنان (موردپژوهی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران)، فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، دوره ۲۶، شماره ۱۰۴.
۹. بیات، مهین، و کامرانی، محسن، (۱۳۹۳)، آسیب‌شناسی معاونت منابع انسانی با هدف بهبود و توسعه بر اساس مدل سه شاخگی (مورد مطالعه: شرکت برق منطقه‌ای تهران)، بیست و نهمین کنفرانس بین‌المللی برق، تهران.
۱۰. برومند، نادر، (۱۳۸۰)، آسیب‌شناسی مدیریت مشارکت جو، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۱۵.
۱۱. بهرامی، سهراب، (۱۳۹۱)، بسترهای وقوع تبانی و فساد در مناقصات و راهکارهای مقابله با آن، فصلنامه کارگاه، دوره دوم، شماره ۲۲.
۱۲. جنیدی جعفری، مهدی، و بیگی‌نیا، عبدالرضا، (۱۳۸۸)، آسیب‌شناسی منابع انسانی با هدف بهبود و توسعه (مورد مطالعه: بانک ملت)، پنجمین کنفرانس بین‌المللی منابع انسانی، تهران.
۱۳. جنیدی جعفری، مهدی، (۱۳۸۷)، آسیب‌شناسی منابع انسانی دانشگاه علوم پزشکی تهران با هدف بهبود و توسعه، تهران: ششمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت.
۱۴. جهانگیرفرد، مجید و سلمان، محسن، (۱۳۸۹)، آسیب‌شناسی طرح ساماندهی تعاونی‌های روستایی و کشاورزی در بخش بکارگیری مدیران عامل تحصیل کرده، فصلنامه تعاون و روستا، سال دوم، شماره ۴ و ۵.
۱۵. چیت‌ساز، حسنعلی، (۱۳۸۳)، آسیب‌شناسی سازمان، هفتمین همایش حمل و نقل ریلی، ۹ و ۱۰ اردیبهشت.
۱۶. حلاج، شهرام، (۱۳۹۰)، نقد قانون برگزاری مناقصات، مجموعه مقالات همایش برگزاری مناقصات.
۱۷. خالقی، ابوالفتح، و فضلی، مهدی، (۱۳۹۷)، کاستی‌های تقنینی در کاهش فساد در معاملات دولتی در پرتو رهنمودهای OECD، پژوهش حقوق کیفری، سال ششم، شماره بیست و سوم، ۱۷۱-۲۱۲.
۱۸. خادمی‌اسلام، حبیب‌اله، روانبخش، مقتدالانام و روانبخش، فواد، (۱۳۸۴)، بررسی شرکت چوب و صنعت ایران با استفاده از مدل عارضه‌یابی شرکت نوسازی صنایع ایران (رویکرد EFQM)، مجله علوم کشاورزی، سال یازدهم، شماره ۴، ۱۹۱-۱۹۰.

۱۹. خضری، محمد، تربتی مقدم، فرهاد، نظری، محمدرضا، (۱۳۸۶)، شناسایی زمینه‌های فساد اقتصادی در مناقصه‌های دولتی، مجله اقتصاد تطبیقی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال دوم، شماره اول، ۶۳-۸۶.
۲۰. دانایی‌فرد، حسن، الوانی، سیدمهدی و عادل آذر، (۱۳۹۲)، روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع، انتشارات صفار، چاپ دوم.
۲۱. دهقان، رضا، طالبی، کامبیز، (۱۳۹۱)، توسعه کارآفرینی در نظام اداری (بررسی وضعیت در بخش دولتی)، کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب و کارهای دانش بنیان، مازندران.
۲۲. رایبیز، استیفن پی، (۱۳۷۷)، رفتار سازمانی (مفاهیم، نظریه‌ها، کاربردها)، جلد اول، ترجمه علی پارسائیان و سیدمحمد اعرابی. تهران: انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲۳. رحمانی، تهمنه، و میرزاده کوهشاهی، نادر، (۱۳۹۴)، آسیب‌شناسی حقوقی برگزاری مناقصات در ایران، فصلنامه حقوق اداری، سال دوم، شماره ۷، ۱۴۳-۱۸۲.
۲۴. رحیمی، حمید، سیادت، علی، هویدا، رضا، شاهین، آرش و بختیار نصرآبادی، حسنعلی، (۱۳۸۹)، تحلیل عارضه‌های سازمانی دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان براساس مدل شش جعبه از دیدگاه اعضای هیئت علمی و ارتباط آن با سلامت سازمانی و کیفیت محیط کار، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۵۸، ۳۹-۱۹.
۲۵. رضائیان، علی، (۱۳۷۲)، مدیریت رفتار سازمانی (مفاهیم، نظریه‌ها و کاربردها)، تهران: انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
۲۶. زاهدی، شمس‌السادات، سیدمهدی الوانی و ابوالحسن فقیهی، (۱۳۷۶)، فرهنگ جامع مدیریت، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، اول.
۲۷. راهنمای اندازه‌گیری بهره‌وری در واحدهای صنعتی، (۱۳۷۶)، سازمان بهره‌وری ملی ایران، بصیر، اول.
۲۸. ستیز، ریچارد ام و لیمان دلیو، پورتر، (۱۳۷۲)، انگیزش و رفتار در کار، ترجمه سیدامین‌الله علوی، جلد اول، تهران: انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۲۹. شریف‌زاده، فتاح، (۱۳۷۲)، بهره‌وری و جایگاه آن در ارزیابی عملیات سازمان، مرکز آموزش مدیریت دولتی، مجله مدیریت دولتی، شماره بیست و سوم.
۳۰. شیرازی، علی، لاجوردی، سمانه، و لاجوردی، مهناز، (۱۳۹۲)، گونه‌شناسی نقش سیاست‌های بهره‌وری منابع انسانی، مطالعات مدیریت راهبردی، شماره ۱۴، ۷۵-۱۰۴.
۳۱. شاکری، اقبال، جهان‌آرا، سپیده و مرضیه قبادی، (۱۳۹۴)، آسیب‌شناسی قراردادهای پروژه‌های عمرانی بخش عمومی (دولتی)، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و زیرساخت‌های شهری، تبریز.
۳۲. شیخوند، فرشته، (۱۳۹۰)، جرم‌تباری در معاملات دولتی و آثار اقتصادی آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، دانشگاه شهیدبهشتی.
۳۳. شمس‌مورکانی، غلامرضا، صفایی‌موحد، سعید و علی فاطمی‌صفت، (۱۳۹۴)، آسیب‌شناسی فعالیت‌های آموزش و بهسازی منابع انسانی براساس مدل سه شاخگی (مورد مطالعه: صنایع الکترونیکی فجر)، فصلنامه آموزش و توسعه منابع انسانی، ۲ (۷)، ۷۱-۱۰۰.
۳۴. طباطبایی‌موتمنی، منوچهر، (۱۳۸۴)، حقوق اداری، چاپ دوم، انتشارات سمت.

۳۵. طجریلو، رضا و بهزاد قربانی، (۱۳۹۵)، سلامتی در معاملات دولتی، فصلنامه مطالعات حقوق انرژی، دوره ۲، شماره ۱، ۸۵-۱۲۰.
۳۶. طوسی، محمد علی، (۱۳۷۲)، مدیریت به معنی پدید آوردن ارزش افزوده، مرکز آموزش مدیریت دولتی، مجله مدیریت دولتی، شماره بیست و یکم.
۳۷. صالحی، مهسا و سعید زرنندی، (۱۳۹۲)، نقش تامین و تدارکات الکترونیک در مبارزه با فساد اداری، فصلنامه رسالت مدیریت دولتی، سال چهارم، شماره یازدهم و دوازدهم.
۳۸. صالحی، محمد، تقی نژاد، علی، و علی نژاد، احمد، (۱۳۹۶)، نقش شفافیت در مبارزه با فساد اداری؛ باتاکید بر قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، حقوق، اقتصاد و علوم انسانی، کنفرانس پژوهش‌های نوین در مدیریت.
۳۹. -----، (۱۳۹۵)، ارزیابی فرآیند تدارکات عمومی، معرفی نماگر سهولت معامله با دولت، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مطالعات اقتصاد بخش عمومی (گروه بودجه)، شماره مسلسل گزارش ۱۵۲۵۷.
۴۰. عابدی جعفری، حسن، تسلیمی، محمد سعید، فقیهی، ابوالحسن، شیخزاده، محمد، (۱۳۹۰)، تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی، فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، (۲۵)، ۱۹۸-۱۵۱.
۴۱. عبد صبور، فریدون، حاجی سید تقی، محمد هادی و راوند، مصطفی، (۱۳۸۹)، کاربست مدل آسیب‌شناسی سه شاخگی در بررسی عوامل موثر بر بهبود عملکرد سازمانی (مورد مطالعه، واحدهای حقوقی شرکت برق منطقه‌ای تهران)، فصلنامه مدیریت و توسعه، دوره دوازدهم، شماره ۴۵.
۴۲. فرهنگی، علی اکبر، (۱۳۷۹)، پروژه بررسی و شناخت وضع موجود آب منطقه‌ای کرمان و ارائه اولویت‌های تحقیقات جهت حل برخی از مشکلات سازمان و افزایش بهره‌وری، دانشگاه تهران: مرکز پژوهش‌های کاربردی دانشکده مدیریت.
۴۳. کرمی، رضا، (۱۳۹۳)، آسیب‌شناسی مقررات و تشریفات مناقصه و مزایده‌های دولتی در استان قم، گزارش پژوهشی مرکز مطالعات و پژوهش‌های سلامت اداری و مبارزه با فساد، سازمان بازرسی کل کشور.
۴۴. کدخدایی، فاطمه و مسعود سیدی، (۱۳۹۵)، بررسی نقش عوامل فیزیکی محیط کار (ارگونومی) بر افزایش بهره‌وری کارکنان بانک تجارت شیراز، فصلنامه مدیریت صنعتی (آزاد سنندج)، سال یازدهم، شماره ۳۷.
۴۵. کمالان، سید مهدی، (۱۳۸۹)، قانون برگزاری مناقصات، کمالان، چاپ دوم.
۴۶. مانزینی، آندرو، (۲۰۰۵)، آسیب‌شناسی سازمانی با رویکردی کاربردی به حل مشکل و بالندگی در سازمان، ترجمه علی عطا فر، مرضیه قبادی‌پور و سعید آنالویی، اصفهان: دانش پژوهان برین.
۴۷. مهداد، علی، زری‌بافان، معصومه و ایران مهدی‌زادگان، (۱۳۹۴)، کارکردهای کیفیت زندگی کاری برای بهره‌وری کارکنان (مطالعه موردی بیگانگی شغلی و فرسودگی عاطفی)، فصلنامه مدیریت بهره‌وری، سال هشتم، شماره ۳۲.
۴۸. منصوری، رضا، و علی خلخالی، (۱۳۹۶)، ارائه مدل جامع مدیریت آموزش، جهت ارتقاء بهره‌وری مدیران و کارکنان صنعت چاپ و نشر بانک ملی ایران، فصلنامه آموزش و توسعه منابع انسانی، سال چهارم، شماره ۱۵.
۴۹. موسوی، سید عباس، (۱۳۷۷)، دوایر کیفیت و افزایش بهره‌وری، مرکز آموزش مدیریت دولتی، مجله مدیریت دولتی، شماره ۳۹.
۵۰. محمد کاظمی، رضا، قاسمی، حمیده، و رستم بخش، محمدرضا. (۱۳۹۰)، شناسایی و [تحلیل موانع رفتاری کارآفرینی سازمانی در سازمان تربیت بدنی (وزارت ورزش) کشور، پژوهش‌های مدیریت ورزشی و علوم حرکتی، سال اول، شماره ۲، ۸۹-۱۰۰.

۵۱. میرزایی اهرنجانی، حسن، (۱۳۸۱)، طرح تفصیلی گسترش افقی نو در شناخت و آسیب شناسی سازمان‌های عمومی و دولتی ایران (آب منطقه ای غرب)، مرکز پژوهش‌های کاربردی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
۵۲. میرزایی اهرنجانی، حسن، و مقیمی، سیدمحمد، (۱۳۸۲)، ارائه الگوی مطلوب سازمانی برای سازمان های غیردولتی با استفاده از رویکرد کارآفرینی، نشریه دانش مدیریت، شماره ۶۲، صص ۱۳۸
۵۳. مزارعی، حسن، (۱۳۹۱)، آسیب‌شناسی قراردادهای دولتی مناقصات و مدیریت حقوقی آنها، مجموعه درسنامه حقوق شهروندی، معاونت حقوقی ریاست جمهوری، سومین دوره حقوقی کارشناسان و مدیران حقوقی دستگاه‌های اجرایی.
۵۴. محسنی، عباس، (۱۳۸۲)، تاریخچه معاملات دولتی در ایران، فصلنامه مجلس و پژوهش، سال دهم، شماره ۳۹.
۵۵. مانزینی، آندرو، (۱۳۸۵)، مدیریت تحول سازمانی و آسیب‌های سازمانی، ترجمه: علی عطا، اصفهان، ارکان دانش.
۵۶. میرزایی اهرنجانی، حسن، (۱۳۷۷)، تجزیه و تحلیل عوامل موثر بر وجدان کار و انضباط اجتماعی در سازمان، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین.
۵۷. محمدی، مینا، مزارعی، غلامحسین، و احمدی، خلیل، (۱۳۹۸)، کاستی‌های نظام حقوقی مناقصات و قراردادهای دولتی از منظر اصل شفافیت، فصلنامه حقوق اداری، سال ششم، شماره ۱۸.
۵۸. منتی‌نژاد، صادق، (۱۳۸۶)، شیوه‌ها و زمینه‌های تبانی در معاملات دولتی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۶۱، ۴۷-۶۲.
۵۹. نیومن، لارنس، (۱۳۹۳)، روش‌های پژوهش اجتماعی: رویکردهای کمی و کیفی، ترجمه ابوالحسن فقیهی و عسل آغاز، انتشارات ترمه، چاپ دوم (ویرایش جدید).
۶۰. ناصحی‌فر، وحید، گیاهی، یاسمن، (۱۳۹۴)، آسیب‌شناسی سیستم مدیریت و مدیران در معاونت مالی و اداری وزارت بازرگانی و استراتژی‌های بهبود آن، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت بهبود و تحول، ۲۳ (۷۷)، ۱-۲۷.
۶۱. Adotévi, S. (۲۰۰۴), "Public Procurement Performance". International Public Procurement Conference Proceedings Vol. ۳ ۲۴۳-۲۶۱.
۶۲. Al-Azri, A., Al-Salti, Z., Al-Karaghoul, W., ۲۰۱۰. The successful implementation of e-government transformation: a case study in Oman. EMCIS ۲۰۱۰, ۱۲-۱۳, ۲۰۱۰.
۶۳. Arrowsmith S and Trybus M, (۲۰۰۳), Public Procurement: The Continuing Revolution (Kluwer Law International London).
۶۴. Arrowsmith S, (۲۰۰۵), The Law of Public and Utilities Procurement, Sweet& Maxwell London, pp: ۲-۸.
۶۵. Basu, S. (۲۰۰۴) "E-government and Developing Countries: an Overview". International Review of Law Computers and Technology, Volume ۱۸, No. ۱.
۶۶. Creswell, J. W. (۲۰۱۴). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. (Fourth ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
۶۷. Garcia, R. H. (۲۰۰۹), International public procurement: a guide to best practice, London: Globe Law and Business.
۶۸. James Justin Jurich, (۲۰۱۲), international Approaches to Conflicts of Interest in Public Procurement: A Comparative, The Faculty of The George Washington University Law School, p: ۱-۲۷.
۶۹. Fang, Z. (۲۰۰۲) E-Government in Digital Era: Concept, Practice, and Development, Thailand.
۷۰. Layton, T. (۲۰۰۷) Information Security: Design, Implementation, Measurement, and Compliance. Boca Raton, FL
۷۱. Matechak, Jason P. (۲۰۰۵). "Washington Fighting Corruption in Public Procurement, Center for International Private Enterprise".
۷۲. Newcomer, K. E. (۲۰۰۸). "Planning and implementing case study research." Washington, DC: The George Washington University.
۷۳. Ndou, V. (۲۰۰۴). "E-government for developing countries: opportunities and challenges". The

٧٤. Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries; Volume ١٨, No.١.
٧٥. OECD (٢٠٠٨), Enhancing integrity in public procurement: a checklist.
٧٦. OECD (٢٠٠٩), Principles for Integrity in Public Procurement.
٧٧. OECD (٢٠٠٩), OECD: Integrity framework, viewed ١٥ March ٢٠١٠, <http://www.oecd.org>. ٥٥.
٧٨. OECD, (٢٠٠٥), Managing Conflict of Interest in the Public Sector A Toolkit.
٧٩. OECD, (٢٠٠٦), Why is procurement important? Factsheet. December.
٨٠. OECD, (٢٠٠٧), Integrity in public procurement. Good practice A-Z. Organisation for Economic Cooperation and Development.
٨١. OECD,(٢٠٠٦),Methodology for Assessing Procurement Systems (MAPS).
٨٢. Osborne, D and Gaebler, T. (١٩٩٢) Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is transforming the Public Sector; , Addison-Wesley
٨٣. Pasquier, M; Villeneuve, J.(٢٠٠٧), Organizational barriers to transparency: a typology and analysis of organizational behavior tending to prevent or restrict access to information from <http://ras.sagepub.com/>.
٨٤. Pope, J, (٢٠٠٠), TI Sourcebook: Confronting corruption: The elements of a national integrity system, Transparency.
٨٥. Rabl T and Kuhlmann T.M.(٢٠٠٨), “Understanding corruption in organizations – development and empirical assessment of an action model”, Journal of Business Ethics, Vol. ٨٢ No. ٢, pp. ٤٧٧-٩٥.
٨٦. RahmaniaTahmineh, MirzadehKoochshahib Nader ,(٢٠١٤), A Comparative Study of Principles Governing Public Procurement In Iran and Eu Legal System,MAGNT Research Report (ISSN. ١٤٤٤-٨٩٣٩) Vol.
٨٧. Reynolds, M., Regio, M., ٢٠٠١. E-government as a catalyst in the information age, Microsoft e-government initiatives, e-government,
٨٨. Sarayrih Mohammad A. and B. Sriram,(٢٠١٥), Major challenges in developing a successful e-government: A review on the Sultanate of Oman, Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences (٢٠١٥) ٢٧, ٢٣٠-٢٣٥
٨٩. Sharma, S & Gupta, J. (٢٠٠٣). “Building Blocks of an E-government-A Framework”. Journal of Electronic Commerce in Organizations, Volume ١ No. ٤.
٩٠. Thai, K. (٢٠٠١). “Public Procurement Reexamined.” Journal of Public Procurement, (١):PP ٩-٥٠.
٩١. Thai, K. (٢٠٠٩), International Handbook of Public Procurement. Boca Raton: Taylor and Francis.
٩٢. Trepte, P., (٢٠٠٥). Transparency and Accountability as Tools for Promoting Integrity and Preventing Corruption in Procurement: Possibilities and Limitations. Document prepared for the Expert Group Meeting on Integrity in Public Procurement. OECD Document No: Unclassified - GOV/PGC/ETH.
٩٣. UNCITRAL, (٢٠١٢), Model Law on Procurement of Goods, Construction and Services with Guide to Enactment. [Online] Available from: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/procure/mlprocure.pdf>.
٩٤. UNOPS, (٢٠١١), Transparency and public procurement, Supplement to the Annual Statistical Report on United Nations Procurement.
٩٥. UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) (٢٠١٣); "Guidebook on anti-corruption in public procurement and the management of public finance"; http://www.unodc.org/documents/Guidebook_on_anti-corruption_in_public_procurement_and_the_management_of_public_finance.pdf.
٩٦. United Nations e-government surveys: ٢٠٠٣, ٢٠٠٤, ٢٠٠٥, ٢٠٠٨, ٢٠١٠, and ٢٠١٢ – Published by Economics & Social Affairs, United Nations.
٩٧. Yin, R. Y. (٢٠٠٣). Case study research: Design and methods. (Third ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications pp ٦-٩.
٩٨. Aguinis, H., (٢٠٠٧), Performance Management, New Jersey:prentice Hall.
٩٩. Alexander, M., (٢٠٠٣), Diagnosing Poor Performance, and what to do about it, Canadian HR reporter, ١٤ July, vol ١٦, no ١٣, pp ٧-٨.

١٠١. Armstrang, M., (٢٠٠٦), Performance Management: Key Strategies and Practical Guidelines, ٣ Edition, London & Philadelphia: Kogan Page.
١٠٢. Allen, R., John, t., (١٩٩٥), Achieving cultural change: a practical case study, leadership & organization development Journal, vol. ١٦ no. ٢, pp ١١٦-١٢٣.
١٠٣. Andre', A., de Waal, H. C., (٢٠٠٩), Lessons Learned From Performance Management Systems Implementations, International Journal of Productivity and Performance Management ,Vol. ٥٨ No. ٤, pp ٣٦٧-٣٩٠.
١٠٤. Harrison, M.I ,(١٩٩٨), Diagnosing organizations, Methods , Model , and Process, by sage Publication.
١٠٥. Harrison, M.I., (٢٠٠٥), Diagnosing Organizations: Methods, Model, and Process, Applied Social Research Methods series, ٧th, ed, California: SAGE publication.
١٠٦. Schneier, C. E., (١٩٩٨), The Performance management Sourcebook, Human Resource Development Press ,Vol ٤١, No ٥, pp ٥٦٨-٥٧٩.
١٠٧. Weisbord; (١٩٨٥) weisbord model ,Available :<http://www.weisbordmodel>.
١٠٨. Clayton P. Alderfer, "The Methodology of Organizational Diagnosis", American Psychological Association, Aguinis, H., (٢٠٠٧), Performance Management, New Jersey: rentice Hall, ١٩٩٠.
١٠٩. Matechak, Jason P. (٢٠٠٥). "Washington Fighting Corruption in Public Procurement, Center for International Private Enterprise".
١١٠. L. & Jeanmarie Keim (٢٠٠٨). Organizational diagnosis: the role of contagion groups. International Journal of Organizational Analysis. Vol. ١٦. No. .. pp. ٧- ١٧.
١١١. Burns, Alvin C. & Ronald F. Bush (٢٠١٠). Marketing Research. ٥th. New jersey: Pearson.
١١٢. Harrison, M.I (١٩٩٨). Diagnosing organizations, Methods, Model and process. By sage publication.
١١٣. McFillen, James M.; Deborah A. O'Neil, William K. Balzer & Glenn H. Varney (٢٠١٣). Organizational Diagnosis: An Evidence-based Approach, Journal of Change Management, Vol. ١٣, No. ٢, pp. ٢٢٣-٢٤٦
١١٤. Rahimi, Hamid; Sayyed Ali Siadat; Reza Hoveida; Arash Shahin; Hasan Ali Nasrabadi; Azizollah Arbabisarjou (٢٠١١). The Analysis of Organizational Diagnosis on Based Six Box Model in Universities. Higher Education Studies; Jun, Vol. ١ Issue ١, p. ٨٤-٩٢.
١١٥. Harrison, M. I. (٢٠٠٥). Diagnosing Organizations, Methods, Models, and Process. Sage Publication. ٣rd edition.
١١٦. Harrison, M. I. (٢٠١٤). Diagnosing Organizations, Methods, Models, and Process. SoftWare.
١١٧. Harrison, M. I. and Shirom, A. (١٩٩٩). Organizational Diagnosis: Bridging Theory and Practice. Sage, Thousand Oak CA. Retrieved from: <http://reflectlearn.org/discover/the-seven-s-model>.
١١٨. Kraiger, K., Passmore, J., Santos, N. R. and Malvezzi, S. (٢٠١٥). The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Training, Development, and Performance Improvement. Wiley-Blackwell.
١١٩. Moilanen, R. (٢٠٠١). Diagnostic tools for learning organizations. The Learning Organization, ٨(١), ٦-٢٠. Retrieved from: http://www.mcbup.com/research_registers.
١٢٠. Romelear, P. (٢٠٠٢). Organization: a Diagnosis Method. Universite Paris IX Dauphine Laboratoire Crepa.

بسمه تعالی

فرهیخته گرامی

با عرض سلام و احترام

پرسشنامه حاضر به منظور تدوین طرح پژوهشی اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان تهران با عنوان آسیب-شناسی فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) طراحی شده است. لذا استدعا دارم در کمال دقت و صداقت به سوال‌های این پرسشنامه پاسخ دهید. این پژوهش صرفاً جنبه علمی دارد و کلیه‌ی پاسخ‌های شما محرمانه می‌ماند. پیشاپیش از همکاری صمیمانه شما بی‌نهایت سپاسگزارم.

دکتر سیدحسین حسینی، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی (مجری طرح)

مشخصات فردی:	
الف- جنسیت: مرد ☐ زن ☐	ب- وضعیت تاهل: متاهل ☐ مجرد ☐
ج- نقش کاربری در سامانه ستاد:	
کارپرداز (مامور خرید/فروش) ☐ مقام تشخیص (مدیر کل/معاون مدیر کل) ☐ ذیحساب ☐	
د- میزان تحصیلات: کمتر از لیسانس ☐ لیسانس ☐ فوق لیسانس ☐ دکتری ☐	
ه- سابقه خدمت: تا ۱۰ سال ☐ ۱۱ تا ۲۰ سال ☐ ۲۱ تا ۳۰ سال ☐ ۳۱ سال به بالا ☐	
و- مدت زمان فعالیت (تجربه) در سامانه: کمتر از ۳ سال ☐ ۳ تا ۵ سال ☐ بیشتر از ۵ سال ☐	

ردیف	سوال	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
۱	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر نقص سیستم ارزیابی عملکرد و نظارت موثر سامانه ستاد است؟					
	عدم ارزیابی مستمر سامانه به طور مستقل و برخط					
	بازخورد عملکرد سامانه صرفاً از طریق نامه‌نگاری و برگزاری جلسات					
	نیاز به انجام ارزیابی توسط خود سامانه					
	عدم کاربرد و استفاده از نتایج ارزیابی و نظارت‌های گذشته و حال					
	عدم نظارت بر نحوه هزینه کرد از طریق سامانه					

ردیف	سوال	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
	عدم اطمینان از انجام همان معامله و مصرف وجوه در همان معامله با مشخصات ارائه شده					
	انجام کنترل‌ها به صورت شکلی و عدم امکان کنترل‌های ضروری و ماهیتی					
	عدم اتصال اثربخش ستاد با سایر سامانه‌های کنترلی و نظارتی کشور					
۲	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر کم توجهی به صرف و صلاح کشور توسط سامانه ستاد است؟					
	دریافت کارمزد نسبتاً زیاد و عدم نظارت بر نحوه هزینه کرد آن					
	اختصاص بودجه کم برای ارتقاء و نظارت بر سامانه					
	ابهام، نسبت به این که آیا انجام معاملات از طریق سامانه ستاد موجب کاهش خریدها و مناقصات غیر ضرور شده است					
	تعیین بودجه دستگاه‌ها براساس اعلام دستگاه‌ها و نه ضرورت آن					
	عدم امکان کنترل کیفیت کالاها قبل از خرید					
	فروش کالای خارجی به جای کالای ایرانی					
	امکان حضور و ثبت اشخاص فاقد مجوز و صلاحیت در سامانه					
۳	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر کامل نبودن فرآیندهای سامانه ستاد است؟					
	شفاف نبودن فرآیند معاملات برای تمام دست‌اندرکاران					
	احتمال افشای اطلاعات تجاری کاربران					
	اختلال در فضای رقابت بین بنگاه‌ها و فروشندگان					
	عدم امکان نمایش تمام پیشنهادهای درخواست‌ها برای یک معامله به عموم					
	نبود مکانیزم مناسب در موارد انصراف فروشنده بعد از تایید کالا یا خدمت					
	مشخص نبودن نحوه تبیین آثار معاملات در سامانه					
	عدم اطلاع رسانی مطلوب مناقصات بزرگ در سامانه برای اطلاع عموم					
	پیچیده بودن نحوه انجام معاملات کوچک و متوسط					
	محدود شدن حق انتخاب کالای مورد نیاز					
	طولانی شدن فرآیند انجام معاملات					
	محدودیت اشخاصی که برای خرید تصمیم‌گیری می‌کنند					
۴	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر تناقض در قوانین و مقررات مرتبط با سامانه ستاد است؟					

ردیف	سوال	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
	وجود قوانین و مقررات متعدد در حوزه معاملات دولتی و تناقض آنها با یکدیگر					
	الزام به انتشار مناقصات در روزنامه					
	الزام به انجام تمام مراحل معاملات از طریق سامانه‌ای که هنوز کامل نیست					
	ممنوعیت خرید کالای خارجی در صورتی که فقط نمونه خارجی موجود باشد					
	خلاءهای قانونی در مورد انجام معاملات کوچک و خرد					
	انجام پذیر نبودن خرید از طریق بورس کالا					
	ابهام در قوانین و مقررات مربوط به تخلفات در انجام معاملات					
	ابهام در قوانین و مقررات مربوط به ارزیابی و کنترل معاملات					
۵	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر فساد برنامه‌ریزی شده از طریق سامانه ستاد است؟					
	تبانی بین مامور خرید، مقام تشخیص و ذیحساب					
	تبانی بین مامور خرید و فروشنده					
	اعلام قیمت‌های پیشنهادی در سامانه به رقبای فروشنده					
	استفاده از اطلاعات و نقاط ضعف سامانه در جهت مقاصد منفعت طلبانه شخصی					
	سوءاستفاده از سامانه برای انجام معاملات متقلبانه					
	خرد کردن نصاب معاملات دولتی و خارج کردن آن از بستر سامانه					
	دسترسی مقامات غیر مجاز به اطلاعات محرمانه					
۶	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر سهل‌انگاری و خسارت زدن غیرعمد به دولت از طریق سامانه ستاد است؟					
	عدم حضور ذیحساب در کمیسیون‌های مناقصه و مزایده					
	عدم تمایل مجریان به اجرای تکالیف قانونی					
	اعتماد به بستر الکترونیکی و عدم بررسی و پیگیری معاملات					
	عدم جلوگیری از انجام معاملات غیرضرور					
	نداشتن آگاهی مامور خرید و مقام تشخیص نسبت به اصالت کالا و نوع معامله					
	افزایش قیمت ارائه کالا و خدمات از طریق سامانه					
۷	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر محدودیت‌های سیاسی و امنیتی کشور در استفاده از سامانه ستاد					

ردیف	سوال	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
	است؟					
	عدم دسترسی و اتصال برخی از دستگاه‌های نظارتی و حاکمیتی به سامانه					
	ملاحظات امنیت ملی در برخی خریدها و مناقصات					
	مداخله ملاحظات سیاسی دولت در معاملات دولتی					
	نبود هماهنگی لازم و کافی بین دستگاه‌های مختلف مجری و ناظر					
۸	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر محدودیت‌های ناشی از عوامل و شرایط اجتماعی و فرهنگی در استفاده از سامانه ستاد است؟					
	فرهنگ چانه‌زنی در معاملات تجاری					
	عدم تمایل عمومی به شفاف کردن رویدادهای مالی					
	مقاومت کردن نسبت به اجرای نظام مدرن معاملات					
	پایین بودن سطح عمومی دانش و توانایی استفاده از ابزارهای ارتباطی و فن‌آوری					
۹	هر یک از موارد زیر تا چه حدی بیانگر محدودیت‌های ناشی از شرایط اقتصادی، فن‌آوری و بوروکراسی کشور در استفاده از سامانه ستاد است؟					
	تحریم‌های اقتصادی و کمبود تامین‌کننده کالا و خدمات					
	نهادینه بودن اجرای سنتی امور					
	مقاومت در برابر مدرنیزاسیون اداری					
	کارکنان غیر حرفه‌ای و غیر متخصص دستگاه‌های اجرایی					
	تورم اقتصادی و اختلال در انجام معاملات					
	ضعف زیرساخت‌های ارتباطی و فن‌آوری					
	ضعف در برنامه‌نویسی و هوشمندسازی					

به نظر شما چه عواملی غیر از عوامل فوق، می‌تواند جزو آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در بستر سامانه تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد) باشد؟

پیوست دوم) خروجی‌های نرم‌افزار SPSS و AMOS

نتایج آزمون کاپا برای مصاحبه اول و دوم

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Measure of Agreement Kappa	.۷۵۱	.۳۶۶	۱,۱۳۲	.۰۰۰
N of Valid Cases	۲۱			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Measure of Agreement Kappa	.۸۰۱	.۲۱۶	۱.۴۱۷	.۰۰۰
N of Valid Cases	۱۸			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

نتایج آزمون آلفای کرونباخ

Case Processing Summary

	N	%
Cases Valid	۲۰	۱۰۰,۰
Excluded ^a	۰	.۰
Total	۲۰	۱۰۰,۰

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.۸۸۲	۳۴

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.۷۹۸	۱۳

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.۷۶۰	۱۵

نتایج آزمون آزمون کلموگروف – اسمیرنوف

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

		q ^۱	q ^۲	q ^۳	q ^۴	q ^۵	q ^۶
N		۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲
Normal Parameters ^a	Mean	۳,۰۹۳۰	۲,۷۰۹۳	۲,۹۴۱۹	۲,۵۳۴۹	۲,۹۳۰۲	۲,۷۷۹۱
	Std. Deviation	.۹۴۰۹۴	.۹۴۳۹۱	.۸۵۸۹۳	.۹۹۰۵۲	.۹۴۲۹۷	.۸۸۶۵۲
	Absolute	.۲۹۸	.۲۷۲	.۲۹۴	.۲۹۷	.۲۹۷	.۲۳۸
Most Extreme Differences	Positive	.۲۰۲	.۱۸۱	.۲۱۷	.۱۸۰	.۲۳۸	.۱۸۱
	Negative	-.۲۹۸	-.۲۷۲	-.۲۹۴	-.۲۹۷	-.۲۹۷	-.۲۳۸
Kolmogorov-Smirnov Z		۲,۷۶۲	۲,۵۲۳	۲,۷۳۰	۲,۷۵۴	۲,۷۵۴	۲,۲۰۷
Asymp. Sig. (۲-tailed)		.۰۷۹	.۰۶۵	.۱۱۳	.۴۲۵	.۰۹۸	.۱۰۲
a. Test distribution is Normal.							

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

		q ^۷	q ^۸	q ^۹	q ^{۱۰}	q ^{۱۱}	q ^{۱۲}
N		۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲
Normal Parameters ^a	Mean	۲,۹۶۵۱	۲,۸۱۴۰	۳,۰۵۸۱	۲,۷۹۰۷	۲,۶۶۲۸	۳,۳۰۲۳
	Std. Deviation	۱,۰۵۶۶۱	.۸۷۴۶۳	.۸۸۵۹۰	۱,۰۰۷۳۰	۱,۰۰۱۳۰	.۸۹۵۳۴
	Absolute	.۲۵۷	.۳۰۵	.۲۹۹	.۱۹۹	.۲۶۰	.۲۳۶
Most Extreme Differences	Positive	.۱۹۶	.۲۱۸	.۲۳۵	.۱۶۸	.۱۹۴	.۱۷۹
	Negative	-.۲۵۷	-.۳۰۵	-.۲۹۹	-.۱۹۹	-.۲۶۰	۲۳۶
Kolmogorov-Smirnov Z		۲,۳۸۷	۲,۸۳۰	۲,۷۷۷	۱,۸۴۲	۲,۴۰۹	۲,۱۸۵
Asymp. Sig. (۲-tailed)		.۰۵۳	.۰۶۹	.۱۰۷	.۲۲۱	.۱۴۸	.۵۹۲
a. Test distribution is Normal.							

نتایج آزمون KMO و بارتلت

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.۶۱۲
Approx. Chi-Square		۱۰۸,۴۶۵
Bartlett's Test of Sphericity	Df	۶۱
	Sig.	.۰۰۰

مدل اندازه‌گیری آسیب‌های ساختاری (تحلیل عاملی تاییدی)

Estimates (Group number ۱ - Default model)

Scalar Estimates (Group number ۱ - Default model)

Maximum Likelihood Estimates

Regression Weights: (Group number ۱ - Default model)

	Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
q ^۱ <--- a ^۱	.۴۳۳	.۰۶۵	۶,۶۲۶	***	
q ^۲ <--- a ^۱	.۵۰۱	.۰۶۹	۷,۲۲۸	***	
q ^۳ <--- a ^۱	.۴۸۳	.۰۶۲	۷,۷۷۱	***	
q ^۴ <--- a ^۱	.۶۵۱	.۰۶۸	۹,۶۰۲	***	

Standardized Regression Weights: (Group number ۱ - Default model)

	Estimate
q ^۱ <--- a ^۱	.۵۹۱
q ^۲ <--- a ^۱	.۸۱۲
q ^۳ <--- a ^۱	.۷۲۹
q ^۴ <--- a ^۱	.۶۹۳

Model Fit Summary

CMIN

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	۵۹	۱۳۳۱,۴۵۰	۳۴۷	.۰۰۰	۳,۸۳۷
Saturated model	۴۰۶	.۰۰۰	۰		
Independence model	۲۸	۲۳۵۸,۴۳۹	۳۷۸	.۰۰۰	۶,۲۳۹

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	.۰۷۹	.۹۴۲	.۹۶۴	.۴۶۳
Saturated model	.۰۰۰	۱,۰۰	.	.
Independence model	.۳۸۸	.۱۵۵	.۰۹۳	.۱۴۵

Baseline Comparisons

Model	NFI Delta ^۱	RFI rho ^۱	IFI Delta ^۲	TLI rho ^۲	CFI
Default model	.۹۳۵	.۹۸۵	.۹۱۱	.۹۵۹	.۹۰۳
Saturated model	۱,۰۰۰		۱,۰۰۰		۱,۰۰۰
Independence model	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

Parsimony-Adjusted Measures

Model	PRATIO	PNFI	PCFI
Default model	.۹۱۸	.۵۰۰	.۵۶۲
Saturated model	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰
Independence model	۱,۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

RMSEA

Model	RMSEA	LO ۹۰	HI ۹۰	PCLOSE
Default model	.۰۴۳	.۱۷۲	.۱۹۳	.۰۰۰
Independence model	.۰۴۸	.۲۳۹	.۲۵۸	.۰۰۰

مدل اندازه‌گیری آسیب‌های رفتاری (تحلیل عاملی تاییدی)

Estimates (Group number ۱ - Default model)

Scalar Estimates (Group number ۱ - Default model)

Maximum Likelihood Estimates

Regression Weights: (Group number ۱ - Default model)

	Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
q ^۵ <--- b ^۱	.۱۴۳	.۱۵۰	.۹۴۹	.۳۴۳	
q ^۶ <--- b ^۱	۱,۰۳۹	.۱۱۴	۹,۱۰۴	***	

Standardized Regression Weights: (Group number ۱ - Default model)

	Estimate
q ^۵ <--- b ^۱	.۵۰۹
q ^۶ <--- b ^۱	.۸۲۸

Model Fit Summary

CMIN

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	۴۹	۳۳۳,۶۶۶	۲۰۴	.۰۰۰	۱,۶۳۶
Saturated model	۲۵۳	.۰۰۰	.		
Independence model	۲۲	۱۰۸۸,۸۴۳	۲۳۱	.۰۰۰	۴,۷۱۴

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	.۰۷۳	.۹۴۱	.۹۷۹	.۸۹۸

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Saturated model	.000	1,000		
Independence model	.270	.204	.183	.232

Baseline Comparisons

Model	NFI Delta ¹	RFI rho ¹	IFI Delta ²	TLI rho ²	CFI
Default model	.894	.803	.903	.929	.949
Saturated model	1,000		1,000		1,000
Independence model	.000	.000	.000	.000	.000

Parsimony-Adjusted Measures

Model	PRATIO	PNFI	PCFI
Default model	.983	.712	.750
Saturated model	.000	.000	.000
Independence model	1,000	.000	.000

RMSEA

Model	RMSEA	LO ⁹⁰	HI ⁹⁰	PCLOSE
Default model	.076	.069	.103	.001
Independence model	.209	.197	.222	.000

مدل اندازه‌گیری آسیب‌های زمینه‌ای (تحلیل عاملی تاییدی)

Estimates (Group number 1 - Default model)

Scalar Estimates (Group number 1 - Default model)

Maximum Likelihood Estimates

Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

	Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
q ⁷ <--- c ¹	.601	.178	4,804	***	
q ⁸ <--- c ¹	.730	.286	2,587	***	
q ⁹ <--- c ¹	.232	.172	1,352	.176	

Standardized Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

	Estimate
q ⁷ <--- c ¹	.579
q ⁸ <--- c ¹	.713
q ⁹ <--- c ¹	.788

Model Fit Summary

CMIN

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	46	388,140	182	.000	2,133
Saturated model	249	.000	.		

Model	NP	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Independence model	۱۹	۹۵۶,۲۴۳	۲۱۲	.۰۰۰	۴,۵۱۰

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	.۰۶۱	.۹۰۱	.۹۲۱	.۸۹۸
Saturated model	.۰۰۰	۱,۰۰۰		
Independence model	.۱۱۲	.۹۸۸	.۹۶۵	.۶۵۵

Baseline Comparisons

Model	NFI Delta ^۱	RFI rho ^۱	IFI Delta ^۲	TLI rho ^۲	CFI
Default model	.۸۹۶	.۸۰۱	.۹۱۹	.۹۰۱	.۸۹۹
Saturated model	۱,۰۰۰		۱,۰۰۰		۱,۰۰۰
Independence model	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

Parsimony-Adjusted Measures

Model	PRATIO	PNFI	PCFI
Default model	.۸۹۸	.۷۴۵	.۷۰۱
Saturated model	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰
Independence model	۱,۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

RMSEA

Model	RMSEA	LO ^{۹۰}	HI ^{۹۰}	PCLOSE
Default model	.۰۴۷	.۰۶۶	.۱۰۲	.۰۰۲
Independence model	.۱۸۸	.۱۹۵	.۲۲۱	.۰۰۰

مدل اندازه‌گیری آسیب‌های فرآیند انجام معاملات دولتی در ستاد (تحلیل عاملی تاییدی)

Estimates (Group number ۱ - Default model)

Scalar Estimates (Group number ۱ - Default model)

Maximum Likelihood Estimates

Regression Weights: (Group number ۱ - Default model)

	Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
q ^{۱۰} <--- f ^۱	.۵۹۱	.۱۵۵	۵,۰۰۷	***	
q ^{۱۱} <--- f ^۱	.۶۲۳	.۲۳۰	۳,۹۰۰	***	
q ^{۱۲} <--- f ^۱	.۸۰۲	.۱۴۹	۶,۶۷۷	***	

Standardized Regression Weights: (Group number ۱ - Default model)

	Estimate
q ^{۱۰} <--- f ^۱	.۷۶۱
q ^{۱۱} <--- f ^۱	.۵۷۳
q ^{۱۲} <--- f ^۱	.۶۸۰

Model Fit Summary

CMIN

Model	NPART	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	۵۷	۱۲۶۶,۱۱۲	۳۲۲	.۰۰۰	۳,۹۳۲
Saturated model	۴۰۴	.۰۰۰	.		
Independence model	۲۶	۲۲۴۹,۴۷۱	۳۵۶	.۰۰۰	۶,۳۱۸

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	.۰۵۶	.۹۵۹	.۹۷۴	.۶۸۹
Saturated model	.۰۰۰	۱,۰۰۰		
Independence model	.۳۸۸	.۱۵۵	.۰۹۳	.۱۴۵

Baseline Comparisons

Model	NFI Delta ^۱	RFI rho ^۱	IFI Delta ^۲	TLI rho ^۲	CFI
Default model	.۹۲۷	.۹۳۶	.۹۱۸	.۹۳۴	.۹۱۷
Saturated model	۱,۰۰۰		۱,۰۰۰		۱,۰۰۰
Independence model	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

Parsimony-Adjusted Measures

Model	PRATIO	PNFI	PCFI
Default model	.۸۸۵	.۸۷۸	.۶۹۱
Saturated model	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰
Independence model	۱,۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

RMSEA

Model	RMSEA	LO ۹۰	HI ۹۰	PCLOSE
Default model	.۰۷۳	.۱۶۱	.۰۹۹	.۰۰۰
Independence model	.۰۴۹	.۱۹۹	.۱۷۴	.۰۰۰

مدل معادلات ساختاری و برازش مدل

Estimates (Group number ۱ - Default model)

Scalar Estimates (Group number ۱ - Default model)

Maximum Likelihood Estimates

Regression Weights: (Group number ۱ - Default model)

	Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
f ^۱ <--- a ^۱	.۸۲۶	.۱۶۲	۴,۳۱۶	***	
f ^۱ <--- b ^۱	.۶۰۱	.۱۰۸	۳,۶۰۳	***	
f ^۱ <--- c ^۱	.۷۱۱	.۱۵۸	۴,۱۰۸	***	

Standardized Regression Weights: (Group number ۱ - Default model)

	Estimate
f ^۱ <--- a ^۱	.۸۳۵
f ^۱ <--- b ^۱	.۶۱۴
f ^۱ <--- c ^۱	.۶۹۱

Model Fit Summary**CMIN**

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	۱۴۲	۳۹۷۳,۴۲۸	۱۹۳۸	.۰۰۰	۲,۰۰۰
Saturated model	۲۰۸۰	.۰۰۰	.		
Independence model	۶۴	۵۹۰۷,۶۹۰	۲۰۱۶	.۰۰۰	۲,۹۳۰

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	.۰۱۳	.۹۶۱	.۹۰۴	.۹۰۸
Saturated model	.۰۰۰	۱,۰۰۰		
Independence model	.۲۱۰	.۱۹۰	.۱۶۹	.۱۸۹

Baseline Comparisons

Model	NFI Delta ^۱	RFI rho ^۱	IFI Delta ^۲	TLI rho ^۲	CFI
Default model	.۹۲۷	.۹۰۰	.۹۸۷	.۹۰۶	.۹۷۷
Saturated model	۱,۰۰۰		۱,۰۰۰		۱,۰۰۰
Independence model	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

Parsimony-Adjusted Measures

Model	PRATIO	PNFI	PCFI
Default model	.۹۶۱	.۹۱۰	.۹۰۹
Saturated model	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰
Independence model	۱,۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

RMSEA

Model	RMSEA	LO ۹۰	HI ۹۰	PCLOSE
Default model	.۰۱۱	.۰۰۶	.۰۱۶	.۰۰۰
Independence model	.۰۵۱	.۰۴۶	.۰۵۵	.۰۰۰